

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ ÜZERİNE SEÇME
METİNLER
(ÇEVİRİ, İNCELEME, SÖZLÜK)**

**Hazırlayan
Mücahit KARAKAYA**

**Danışman
Prof. Dr. Ümit TOKATLI**

Yüksek Lisans Tezi

**Ocak 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ ÜZERİNE SEÇME
METİNLER
(ÇEVİRİ, İNCELEME, SÖZLÜK)**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Mücahit KARAKAYA**

**Danışman
Prof. Dr. Ümit TOKATLI**

**Ocak 2018
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Mücahit KARAKAYA

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: Azerbaycan Türkçesi Üzerine Seçme Metinler (Çeviri, İnceleme, Sözlük)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 214 sayfalık kısmına ilişkin, .../.../2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. / /

Adı Soyadı : Mücahit KARAKAYA
Öğrenci No : 4030831523
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Yeni Türk Dili
Program Adı : Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Ümit TOKATLI

Öğrenci Adı/İmza
Mücahit KARAKAYA

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Azerbaycan Türkçesi Üzerine Seçme Metinler (Çeviri, İnceleme, Sözlük)” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan
Mücahit KARAKAYA

Danışman
Prof. Dr. Ümit TOKATLI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Ümit TOKATLI... danışmanlığında Mürşit KARAKAYA tarafından hazırlanan
"Azerbaycan Türkresi Üzerine Sema Metinler (Çeviri, İnceleme,
Sözlük)" adlı bu çalışma, jürimiz
tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul
edilmiştir.

...../...../.....
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman

: Prof. Dr. Ümit TOKATLI

Üye

: Prof. Dr. Suzen Suzi TOKATLI

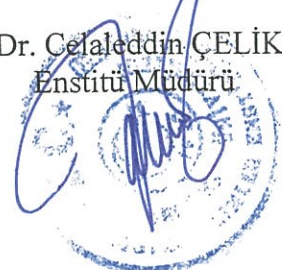
Üye

: Yrd. Doç. Dr. Fırat GÜVENEN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 29/01/2018 tarih ve 04..... sayılı kararı
ile onaylanmıştır.

29/01/2018
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Dede Korkut Hikâyeleri hem Türk kültürü, tarihi, dili ve edebiyatı için hem de dünya edebiyatı için en dikkate değer eserlerden biridir. Bu hikâyeler bir buçuk asra yakın bir zamandır bilinmekte ve sürekli araştırma konusu olmaktadır. Türk coğrafyalarında da birçok inceleme yapılmıştır. Bunlardan birisi de Azerbaycan edebiyatında “dilbilimin tacı” olarak nitelendirilen Prof. Ağamusa Axundov’ a aittir.

Leksikografik anlamda yapılan “Kitabi-Dədə Qorqud’un İzahlı Lüğəti.” -Bakı Elm 1999-204 s. Eseridir.

Azerbaycan edebiyatında hikâyelerin söz varlığı ile ilgili yapılan ilk sözlük eserini Türkiye Türkçesine çevrilmesindeki amaç, hikâyelerin dilindeki anlamsal ve bilgisel manaları gerçek ve mecaz anlamlarıyla görsel olarak göstermektir. Bu görselliği bozmamak amacıyla kelimelerin içinde geçtiği örnekler orijinal hâli bozulmadan verilmiştir.

Ayrıca hikâyelerin içinde bulunan deyimler de bu görselliğe ilave edilerek anlam bütünlüğü sağlanmıştır.

Tez çalışmamda büyük emeği geçen, yoğun çalışmalarından bize zaman ayırarak derin bilgilerinden faydalanmamıza fırsat veren, öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyduğum değerli hocam sayın Prof. Dr. Ümit Tokatlı’ ya ve her zaman yanımda olan eşime teşekkür ederim.

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ ÜZERİNE SEÇME METİNLER (ÇEVİRİ, İNCELEME, SÖZLÜK)

Mücahit KARAKAYA

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2018
Danışman: Prof. Dr. Ümit TOKATLI**

ÖZET

Türk kültürünün en önemli hazinelerinden biridir Dede Korkut hikâyeleri. Bu hikâyeler bir buçuk asra yakın bir zamandır bilinmekte ve sürekli araştırma konusu olmaktadır. Türk coğrafyalarında da birçok inceleme yapılmıştır. Bunlardan birisi de Azerbaycan edebiyatında “dilbilimin tacı” olarak nitelendirilen Prof. Ağamusa Axundov’a aittir. Biz bu çalışmamızda Prof. Dr. Ağamusa Axundov’un leksikografik anlamda yapılan “Kitabi-Dədə Qorqud’un İzahlı Lüğəti.” -Bakı Elm 1999-204 s. eserini çevirip inceleme ve eklemelerde bulunarak bu tezi oluşturduk. Bu kültür mirası eserin Türkiye Türkçesine çevrilmesindeki amaç, hikâyelerin dilindeki anlamsal ve bilgisel manalarını gerçek ve mecaz anlamlarıyla görsel olarak göstermektir. Bu görselliği bozmamak amacıyla kelimelerin içinde geçtiği örnekler orijinal hali bozulmadan verilmiştir.

Ayrıca anlam bütünlüğünün sağlanması amacıyla hikâyelerin içinde bulunan deyimler de bu görselliğe eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, Azerbaycan edebiyatı, deyimler, Türkiye Türkçesi.

**SELECTING TEXTS ON AZERBAIJAN TURKISH
(TRANSLATION, REVIEW, DICTIONARY)**

Mücahit KARAKAYA

**Erciyes University Institute for Social Sciences
Master Degree Thesis, January 2018
Supervisor: Prof. Dr. Ümit TOKATLI**

ABSTRACT

Dede Korkut is one of the most important treasures of Turkish culture. These stories are a time close to a half century are known and is subject to continuous research. Many investigations have been made in the Turkish geography. One of them is in the Azerbaijani literature "Crown of linguistics" is described as was made by Prof. Ağamusa Axundov. In this work we Prof. Dr. Ağamusa Axundov Structuring in a lexicographical sense The Book-Dədə Qorqud "is the explanatory word of the language. Bakı Elm 1999-204 s. We have created this thesis by translating the work and examining it and attaching it. The aim of this cultural heritage work to be translated into Turkish Turkic the semantic and informational manners of the language of the stories will be visualized in real and figurative terms. Examples in the words to avoid distorting this visual the original version is given without distortion.

Also to provide meaningful integrity The expressions contained in the stories are also added to this visual.

Key words: Dede Korkut Stories, Azerbaijani literature, idioms, Turkey Turkish.

İÇİNDEKİLER

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ ÜZERİNE SEÇME METİNLER (ÇEVİRİ, İNCELEME, SÖZLÜK)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	iii
KABUL ONAY.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1. Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı:	3
2. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanı:	5
3. Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı:	7
4. Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destan:	9
5. Duha Koca oğlu Delü Dumrul destanı:	10
6. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı destanı:	11
7. Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı:	13
8. Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü destan:	14
9. Begil oğlu Emren'in destanı:	15
10. Uşun Koca oğlu Segrek'in destanı:	17
11. Salur Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı destan:	18
12. İç Oğuz'a Taş Oğuz asi olup Beyrek'in öldüğü destan:	19
KISALTMALAR	21
ÖNSÖZ.....	23
SÖZLÜĞÜN YAPISI.....	24
SÖZLÜK.....	25

DEYİMLER.....	203
SONUÇ.....	212
KAYNAKÇA	214
ÖZGEÇMİŞ.....	2144

GİRİŞ

Türk dilinin en güzel ve en dikkate değer eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı bir buçuk asra yakın bir zamandan beri bilinmektedir. Bilim dünyasının Türk dili ve edebiyatı alanında Dede Korkut Kitabı yahut kısaca Dede Korkut adıyla tanınan eser, bir destansı Oğuz hikâyeleri mecmuasıdır. Biri Dresden’de, öteki Vatikan’da olmak üzere iki nüshası bulunan bu eserin Dede Korkut adıyla anılmasının sebebi, Dede Korkut adındaki ozanlar pirinin eserin bir nevi müellifi durumunda bulunması, eserde toplanmış olan Oğuz destanlarının onun tarafından düzenlenmiş gösterilmesidir.

Dede Korkut adındaki “Dede” kelimesinin “Korkut” adı kadar eski olmadığı ve bunun efsanevi Korkut’un yaşlılığını vasıflandırmak için asıl isme sonradan eklendiği şüphesizdir. Tarihî kaynaklarda ve çeşitli Oğuz rivayetlerinde Korkut adının bazen Dede ’siz olarak sadece Korkut, bazen de Korkut Ata şeklinde geçmesi bunu açıkça göstermektedir. Esasen, Kâşgarlı’da mevcut olan ve Oğuzca olduğu kaydedilen, XIII. yüzyıldan bu yana da Anadolu metinlerinde gördüğümüz dede kelimesiyle daha eski Türkçede ve Doğu Türkçesi hariç Batı Türkçesi dışındaki öteki Türk şivelerinde (şive kelimesini Kurum’un kabul ettiği lehçe sözü yerine kullanıyoruz) karşılaşılmaktadır. Radloff’ta Çağatayca olarak da bulunmakla beraber, yapısı bakımından şüpheli görünen bu kelimenin Doğu Türkçesine de Oğuzcadan geçtiği anlaşılmaktadır. Eskiden beri Türkçede ve öteki Türk şivelerinde yaşlı büyüklerin unvanı olarak Batı Türkçesindeki dede kelimesi yerine genel olarak ata unvanı kullanılmıştır. Buna Batı Türkçesinde de rastlanmaktadır.

Korkut adının geçtiği tarihî kaynaklara bakılınca sadece Korkut olarak zikredilmediği zaman, bunun Doğu Türkçesinde Korkut Ata, Batı Türkçesinde ise Korkut Ata veya Dede Korkut şekillerinde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan Dede Korkut adını kullanan kaynakların, bugün elde bulunan Dede Korkut hikâyelerinin ve bu hikâyelere dayanan rivayetlerin etkisi altında kaldığına kolayca hükümlenabilir.

Kahramanımızın adı tarihî kaynaklarda şu şekillerde geçmektedir: Reşidüddin'in Câmiü't- tevârih'inde Korkut, Nevayî'nin Nesâimü'l-mahabbe'sinde Korkut Ata, Şecere-i Terâkime'de Korkut veya Korkut Ata, Târih-i Dost Sultan'da Korkut; buna karşılık Yazıcıoğlu'nun Selçuknâme'sinde Korkut Ata, Topkapı Sarayı Oğuzname'sinde Dede Korkut, Câm-i Cem-âyin'de Korkut Ata ve Dede Korkut, Atalar Sözi kitabında Dede Korkut, Bayburtlu Osman'ın tarihinde Dede Korkut, Edirneli Ruhî ve Müneccimbaşı tarihlerinde Korkut Ata.

Asıl Dede Korkut Kitabına gelince, eserin Dresden nüshasında ad, 4 defa Korkut Ata, 29 defa Dede Korkut, 21 defa Dedem Korkut, 18 defa yalnız Dede, 1 defa da Dede Sultan şeklinde geçmektedir. Bunlardan 4 yerde geçen Korkut Ata isim grubu eserin asıl hikâyelerle ilgisi şüpheli görünen giriş bölümünde bulunmakta, Vatikan nüshasında da girişten başka yerde Korkut Ata şekli geçmemektedir. Böylece her iki nüshada da hikâyelerde tam hâkimiyet Dede tarafındadır. Dresden nüshasının üzerinde de Kitâb-i Dedem Korkut yazılıdır. Vatikan nüshasının başında Dede Korkut adı bulunmamaktadır.

Görülüyor ki Korkut'un asıl metnin tespit edildiği Türk zümresi arasındaki unvanı Ata değil, Dede'dir. Adın 18 defa yalnız Dede olarak geçmesi her türlü tereddüdü ortadan kaldıracak durumdadır.

Gerçi akrabalık adları ve unvanlar, Türkçede genel olarak unvan grubu teşkil edecek şekilde asıl isimden sonra gelmektedir. Fakat bunların ismin başına gelerek sıfat tamlaması şeklinde isim grupları meydana getirdikleri de görülür (Hoca Mes'ud gibi). Bu kullanış Dede Korkut Hikâyelerinin içinde bulunduğu Doğu Anadolu ve Azeri alanı için çok yaygın bulunmaktadır. Azeri alanında Hoca Nasreddin, Dede Kasım gibi sıfat tamlaması şeklindeki isim gruplarının kullanılması bugün artık Nasreddin Hoca, Kasım Dede gibi unvan gruplarından daha az değildir. Bu türlü kullanışa Dede Korkut metninde de çok fazla rastlamaktayız (Han Bayındır, Han Kazan, Han Beyrek, Big Begil, Big Yigenek gibi) .

Sonra Dede kelimesi, menşei şüpheli görünmekle beraber, ses taklidi yoluyla türemiş bir söze de çok benzemektedir. Anne, nine, nene, meme gibi ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden kurulmuş olan bu kelimenin öteki Türk şivelerinde bulunmaması ve esas itibarıyla Oğuz şivesinde kullanılmış olması ise Dede Korkut adına şüpheyle

bakmayı gerektirmez. Çünkü Dede Korkut hikâyeleri her şeyden önce Oğuz destanlarıdır ve Korkut da esas itibarıyla Oğuz dairesine mensuptur.

Bunlara ilave olarak ata kelimesinin, eserin içinde bulunduğu alanda olduğu gibi, eserin kendisinde de hep “baba” anlamında kullanıldığını belirtmeliyiz.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulunca elimizdeki metin için unvan grubu şeklindeki Korkut Ata adı yerine sıfat tamlaması şeklindeki Dede Korkut adını kullanmanın daha doğru olduğu kendiliğinden anlaşılmış olur.

Onun için bu incelememizde biz de Dede Korkut adını kullanacak ve incelediğimiz eserin her iki nüshasına da Dede Korkut Kitabı diyeceğiz.

Dede Korkut Kitabı’nın İçindekiler

Kitabın girişi Dede Korkut’u takdim için yazılmış olup iki kısımdan ibarettir. Birincisi hikâyelerin kopyalanması sırasında yazılmış olan ve Dede Korkut’u tanıtan kısımdır. Besmeleden sonra başlayan bu kısımda Peygamber zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata adında bir erin ortaya çıktığı, bu Korkut Ata’nın Oğuz kavminin müşküllerini çözen ve gaipten türlü haberler veren bir kimse olduğu bildiriliyor ve onun hanlığın, sonunda Kayılara geçeceğini söylemiş olduğuna işaret edilerek Korkut Ata’nın bununla şimdi hüküm sürmekte olan Osmanlıları kastetmiş olduğu belirtiliyor.

Girişin bu kısa tanıtımdan sonra gelen ikinci kısmı ise Dede Korkut’un sözlerine ayrılmıştır. Yine ikiye ayırabileceğimiz bu kısımda önce Dede Korkut’un söylemiş, olduğu vecizeler sıralanmakta, sonra da kadınları dörde ayıran sözleri gelmektedir. Vecizeler dört grupta toplanmış olup bir gruptakilerin sonları hep aynı şekil veya kelime (-mez, yig, bilür, görklü) ile bitmekte, her grubun sonu da bir iki dua cümlesiyle bağlanmaktadır.

Bu girişten sonra Dresden nüshasına göre sırasıyla şu Oğuz hikâyeleri gelmektedir:

1. Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı:

Hanlar hanı olan Kam Gan oğlu Han Bayındır, “Keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin, oğlu kızı olmayana Tanrı Taala gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin” der.

Oğuz beyleri birer birer gelip toplanmaya başlarlar. Dirse Han adında, oğlu kızı olmayan bir bey de kırk yiğidini yanına alarak toplantıya gelir. Bayındır Han’ın

adamları Dirse Han'ı karşılayarak kara otağa kondururlar, altına kara keçe sererek önüne kara koyun yahnisi getirirler. Dirse Han hiddetle bunun sebebinin sorar. Bayındır Han'ın buyruğunu anlatırlar. Bunun üzerine Dirse Han yiğitlerini alarak ziyafeti bırakıp karısıyla görüşmek üzere eve döner. Durumu tatlılıkla anlattıktan sonra hiddete gelerek çocuk olmamasında hangisinin suçlu olduğunu sorar. Karısı ikisinde de suç olmadığını, bu işin Allah'tan geldiğini söyleyerek büyük bir ziyafet vermesini, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini çağırmasını, fakirlere yardımda bulunmasını teklif eder. Dirse Han karısının dediğini yaparak büyük bir ziyafet tertip eder ve sonunda beylerin duasını ister. Beyler el kaldırıp Dirse Han'a çocuk vermesi için Tanrı'ya dua ederler. Bir ağzı dualının duası ile istedikleri olur ve bir zaman sonra Dirse Han'ın bir oğlu dünyaya gelir.

Oğlan on beş yaşına gelince Dirse Han Bayındır Han'ın ordusuna karışır.

Bayındır Han'ın bir boğası ile bir buğrası varmış. Bir yazın, bir güzün boğa ile deveyi savaştırır, seyrederlermiş. O yaz, hayvanları yine meydana çıkardıkları gün Dirse Han'ın oğlu üç ordu çocuğu ile orada aşık oynuyormuş. Diğer çocuklar kaçışırlar, Dirse Han'ın oğlu kaçmayarak orada boğa ile karşı karşıya kalır. Çetin bir boğuşmadan sonra çocuk boğayı öldürür. Beyler başına toplanırlar. Çocuğa ad koymak ve babasından taht ve beylik istemek için Dede Korkut gelir. Babasından taht ve beylik alarak oğlana boğayı öldürdüğü için Buğaç adını verir. (Oğuz zamanında bir çocuğa, kan dökmeden, baş kesmeden ad takmazlarmış).

Buğaç beylik alıp tahta çıkınca babasının kırk yiğidini anmaz olur. O kırk namert yiğit de eski itibarlarına kavuşmak için Buğaç'ı yok etmeye karar verirler. Babasına oğlunu kötileyen dedikodular getirerek onu oğlunu öldürmek için teşviğe başlarlar. Dirse Han bunlara kanarak oğlunu öldürmek üzere bir av tertip eder. Av sırasında kırk namert bir yandan çocuğa babasını sevindirmek için önünde av avlamasını söylerken öte yandan Dirse Han'a "Bak oğlun senin üzerine geliyor, geyiğe atarken seni vuracak" deyip Dirse Han'ı oğlunu vurmağa teşvik ederler. O da çekip ok ile oğlunu vurur. Buğaç düşünce babası üzerine gitmek isterse de o kırk namert buna engel olur ve evlerine dönerler.

Buğaç'ın annesi, oğlunun ilk avıdır diye büyük bir hazırlık yapmıştır. Fakat gelenler arasında oğlunu göremeyince deliye döner. Kırk namert, çocuğun avda olduğunu söylerlerse de annesi durmaz, kırk ince belli kızı yanına alarak av yerine gider. Bir çukurda çocuğu kanlar içinde bulurlar. Buğaç korkmamalarını söyler ve yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını, "Sana bu yaradan ölüm yoktur, ananın sütü ile

dağ çiçeği sana merhemdir.” dediğini anlatır. Buğaç’ı getirip babasından gizli olarak tabiplere verirler. Kırk günde iyileşir.

Kırk namert bunu duyunca, yaptıkları ortaya çıkmadan, bu sefer Dirse Han’ı yakalayıp kâfir illerine götürmeye karar verirler. Han’ı tutup ellerini bağlarlar, boynuna ip takıp yaya yürüterek kâfir illerine yönelirler. Oğuz beyleri bundan haberli değillerdir. Annesinin isteğiyle Buğaç Han, arkadan yetişerek kırk namerti öldürüp babasını kurtarır. Hanlar hanı Bayındır Buğaç’a taht verir, beylik verir. Dedem Korkut gelip destanlar söyler, bu Oğuzname’yi bu şekilde düzenler ve tespit eder.

Burada biten Buğaç hikâyesinden sonra, destanları tespit edene ait olduğu anlaşılan ve dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile dinleyenlere hayır duada bulunan ozan dilekleri gelmektedir.

2. Salur Kazan’ın evinin yağmalanması destanı:

Bir gün Ulaş oğlu, Uruz’un babası ve Bayındır Han’ın güveyisi Salur Kazan büyük çadırlarını kurarak ziyafet verir. Dokuz kâfir kızının sakilik ettiği ziyafette Oğuz beyleri içerler, içe içe Kazan sarhoş olur ve beylere av teklif eder. Kıyan Selçuk oğlu Delü Tundar ile Kara Göne oğlu Kara Budak uygun görürler. At ağızlı Aruz Koca, Kazan’a Gürcistan ağzında oturduğunu hatırlatarak yurdunun üstüne kimi bırakacağını sorar. Kazan üç yüz yiğit ile oğlu Uruz’u bırakacağını söyler ve atına biner. Kardeşi Kara Göne, Bayındır Han’ın düşmanını bastıran Şir Şemseddin, Bayburt hisarından uçan Beyrek, Kazan’a keşiş diyen Yigenek, saymakla tükenmez, hasılı bütün Oğuz beyleri atlanırlar, ala dağa ala ordu ava çıkar.

Kâfirin casusu bunu kâfirler azgını Şökli Melik’e haber verir. Elbisesinin arkası yırtmaçlı ve alaca atlı yedi bin kâfir gece yarısında Kazan Bey’in yurduna baskın yaparak evini barkını yağmalar ve kırk ince belli kız ile karısı Burla Hatun’u ve üç yüz yiğit ile oğlu Uruz’u tutsak ederler. Kâfirler bununla kalmayarak altı yüz kişi ile Kazan’ın Kapular Derbendi’ndeki on bin koyununu da almaya giderler. Karaçuk Çoban, Kıyan Güci ve Demür Güci adındaki iki kardeşi ile bunlara karşı koyar, iki kardeşi şehit olur, Karaçuk Çoban taşı bitince koyun ve keçi atarak ünlü sapanı ile kâfirleri bozguna uğratar ve kaçıtır.

Aynı gece Kazan av yerinde kaygılı bir rüya ile uyanır. Kardeşi Kara Göne’ye eviyle ilgili bu korkulu rüyayı yordurur. Yurdunun tehlikede olduğunu sezerek tek başına yola

çıkar, üç günlük yolu bir günde alarak yurduna gelir. Durumu görünce kâfirin ardına düşer. Yolda sudan, kurttan haber sorar. Bunları geçince Karaçuk Çoban'ın köpeği karşısına çıkar. Onu izleyerek çobanın yanına gider. Çoban durumu anlatır. Kazan kâfirin gittiği yana yönelir, çoban da arkasına düşer. Tek başına gitmek için Kazan, çobanı altında yemek yedikleri ağaca bağlarsa da çoban ağacı koparıp arkasına alır ve peşini bırakmaz. Birlikte kâfir ülkesine giderler.

Öte yandan Şökli Melik şenlik yapmaktadır. Bu arada Burla Hatun'u saki yapmak ister. Fakat kırk kızdan hangisinin Burla Hatun olduğunu anlayamazlar. Bunun üzerine oğlu Uruz'un etinden yemek yaparak bey kızlarına vermelerini söyler, hangisi yemezse, Burla Hatun odur der. Bunu duyan Burla Hatun oğluna gelerek ne yapması gerektiğini sorar. Uruz kâfire teslim olmamak için kendi etinden çekinmeden yemesini söyler. Uruz'u asılacağı ağacın dibine götürürler.

Tam bu sırada Kazan ile Karaçuk Çoban yetişir. Kazan, at ayağı altında kalmasın diye önce kâfirlerden annesini ister fakat vermezler ve oğul doğurması için onu Yayhan Keşişoğlu'na vereceklerini söylerler.

Bu sırada Oğuz beyleri de yetişirler. Demürkapu Derbendini alan Kıyan Selçuk oğlu Delü Dünder; Hemid ile Merdin kalesini yıkan, Kapçak Melik'e kan kusturan, Kazan'ın damadı, Kara Göne oğlu Kara Budak; destursuzca Bayındır Han'ın düşmanını basan Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin; Parasar'ın Bayburt hisarından parlayıp uçan, Kalın Oğuz imrenesi, Kazan Bey'in ınağı Beyrek; Kazılık Koca oğlu Yigenek; Kazan Bey'in dayısı Aruz Koca; Peygamberi görüp Oğuz'da sahabesi olan Bügdüz Emen; Aygır Gözler suyunda at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidini alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh eden, Sofi Sandal Melik'e kan kusturan Eylik Koca oğlu Alp Eren vb., hasılı Oğuz beyleri hep gelirler. Büyük bir savaş olur. Düşmanı yener, Şökli Melik'i, Kara Tüken Melik'i, Buğaçuk Melik'i öldürürler.

Kazan Bey çoluk çocuğunu, malını, hazinesini kurtarır, geri döner. Yedi gün yedi gece şenlik yaparlar. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi bu şekilde düzenler.

Destanın sonunda yine, dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır.

3. Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı:

Kam Gan oğlu Han Bayındır, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine büyük bir ziyafet veriyor. Pay Büre adında bir bey de orada hazır bulunmaktadır. Bir ara onun Kara Göne oğlu Kara Budak, Kazan oğlu Uruz, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek gibi gençlere bakarak ağladığı görülür. Sorarlar, oğlu olmadığı için ağladığını söyler. Beyler oğlu olması için dua ederler. Pay Bicen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun için de dua ederler. O da kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertme nişanlı yapacağını vadeder.

Bir müddet sonra Pay Büre'nin bir oğlu, Pay Bicen'in bir kızı olur.

Pay Büre bezirgânlarını oğluna armağanlar almak üzere Rum iline gönderir. Bezirgânlar İstanbul'a gelir, çocuk için bir at, bir yay, bir gürz alırlar. Aradan on beş sene geçer. Çocuk delikanlı olur. Bir gün av dolayısıyla babasının tavlmasına gelir. Bu sırada İstanbul'dan dönmekte olan bezirgânlar da Kara Dervend ağzına gelmişlerdir. Fakat Evnük kalesinin kâfirleri bunlara saldırarak mallarını yağmalarlar. Bezirgânın biri Oğuz'a kaçarken önüne çıkan tavlada gördüğü yiğitten yardım ister. O yiğit kâfirleri yakalayıp malı kurtarır. Önce yiğit, sonra bezirgânlar Pay Büre Bey'in evine gelirler. Çocuk baş kesip kan döktüğü için Dede Korkut gelip ona ad kor ve Bamsı Beyrek adını verir.

Bu vesileyle beyler av tertip ederler. Beyrek bu avda bir geyiği kova kova yavuklusunun otağına gelir. Burada Pay Bicen kızı Banı Çiçek'le ok atar, at koşturur, güreş tutar. Üçünde de kızı yener ve Banı Çiçek olduğunu anlayınca yüzük takarak nişanlanır.

Avdan dönünce Beyrek kızla evlenmek için teşebbüse geçer. Fakat kızın Delü Karçar adında bir kardeşi vardır, kız kardeşini isteyen öldürmektedir. Delü Karçar'ın gönlünü yapmak üzere beyler Dede Korkut'u göndermeye karar verirler. Dede Korkut kaçma kovalama olunca değiştirmek üzere iki atla gider. Kardeşini Karçar'dan isteyince Delü onun peşine düşer ve yakalar. Fakat kılıç çalacağı sırada Dede'nin duasıyla eli havada kalır. Bunun üzerine Dede'ye yalvarır ve kızı vermeye razı olur. Dede'nin duasıyla kolu iyileşir.

Dede Korkut dönerek Delü Karçar'ın istediği bin at, bin deve, bin koç, bin köpek ve pireleri alır, Karçar'a götürür. Malları teslim ederken Karçar'ı soyarak pireleri topladığı ahıra sokar. Delü, pirelerin hücumundan, Dede'nin tavsiyesi üzerine, kendisini suya

atmakla kurtulur ve düğün hazırlığına başlar. Fakat tam gerdeğe gireceği gece, Bayburt hisarının beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyrek'i ve otuz dokuz yiğidini tutsak eder, naibi de şehit olur.

Bunun üzerinden on altı yıl geçtiği hâlde Beyrek'in ölüsü dirisi bilinmez. Delü Karçar Bayındır Han'a başvurarak Beyrek'in dirisi haberini getirene hediyeler, ölüsü haberini getirene kız kardeşini vereceğini söyler. Yalancı oğlu Yaltacuk isimli birisi bu işi üzerine alır, gidip Beyrek'in vaktiyle kendisine vermiş olduğu gömleği kana bulaştırarak Beyrek'in öldüğü haberini getirir. Banı Çiçek'i almak için küçük düğününü yapar, büyük düğününe mühlet kor.

Bu sırada Beyrek'in babası bezirgânlarını Beyrek'i aramaya gönderir. İki bezirgân gelip Bayburt'ta Beyrek'i bulur ve durumu anlatırlar. Beyrek kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımıyla urganla hisardan aşağı inip kurtulur ve Oğuz'a gelir. Yurtlarında, önce, Yaltacuk'a geçeceği yolda suikast hazırlayan babasının çobanlarıyla karşılaşır. Sonra atını bir ozanın kopuzu ile değiştirerek evlerine uğrar. Fakat kendisini tanıtmaz. Bir eski deve çuvalını boynuna geçirerek deli ozan kılığında düğüne gider. Bu sırada düğünde güveyi, Budak, Uruz, Yigenek ve Şir Şemseddin ile ok atmaktadır. Beyrek diğer ok atanları övdüğü hâlde güveye sövünce Yaltacuk kızarak yayını çekmesini söyler. Beyrek Yaltacuk'un yayını çekince yay iki parça olur. Sonra getirilen kendi yayı ile ok atarak güveyinin yüzüğünü parçalar. Bunun üzerine Kazan Bey bu deli ozana o günkü beyliğini verir ve hareketlerinde serbest bırakır. Deli ozan da bütün düğün yemeğini döker, çalgıcıları döver. Kadınların toplandığı otağa gelir. Orada evlenen kızı oynatmak ister, Kısırca Yenge ile Boğazca Fatma adlı iki kadını gelin diye oynattırırlarsa da ozan aldanmaz ve sonunda Banı Çiçek oyuna kalkar. Burada deli ozan, Beyrek olduğunu anlatır. Düğün karışır ve Yaltacuk kaçarak Tana sazına girer. Beyrek sazı ateşleyince çıkar, yalvarır ve Beyrek de bağışlar. Beyrek'in anası babası sevinir, babasının ağlamaktan kör olan gözleri Beyrek'in serçe parmağının kanı ile açılır.

Beyrek otuz dokuz yiğidi ile iki bezirgânını kurtarmadan düğün yapmaz. Oğuz beyleri Bayburt hisarı üzerine yürürler. Yapılan savaşta Kazan Bey, Şökli Melik'i, Delü Tundar, Kara Tekfur'ü, Budak, Kara Arşları Melik'i öldürür, yedi kâfir beyi kılıçtan geçer. Beyrek, Yigenek, Kazan Bey, Kara Budak, Delü Tundar, Uruz Bey hisarı alırlar. Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar, keşişlerini öldürüp ezan okuturlar.

Bayındır Han'a değerli hediyeler ayırırlar. Beyrek, Melik'in kızını alıp geri döner. Kırk gün kırk gece toy düğün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuzname'yi düzenleyerek Beyrek'e ithaf eder. Destan burada biter.

Bundan sonra ozan duası gelmektedir.

4. Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destan:

Bir gün Ulaş oğlu Kazan Bey büyük bir ziyafet verir. Doksan tümen genç Oğuzu sohbetine toplar. Kalın Oğuz beyleri dokuz kâfir kızının altın kadehlerle sundukları al şarabı içerler. Kazan Bey hediyeler dağıtır.

Bu ziyafette bir ara Kazan Bey sağ tarafında oturan Kara Göne'ye bakar güler, sol yanında oturan dayısı Aruz'a bakar neşelenir, fakat karşısında yaya dayanıp duran oğlu Uruz'a bakınca ağlar. Uruz bunun sebebini sorunca Kazan, 16 yaşına geldiği hâlde henüz oğlunun baş kesmemiş olduğunu hatırlatarak kendisi ölünce tahtını tacını sonra ona vermeyeceklerinden korktuğunu söyler. Uruz babasının kendisine örnek olmadığını hatırlatınca Kazan Bey üç yüz yiğitle ata biner, kırk yiğidi ile oğlu Uruz da atlanırlar, ava çıkılır. Kâfirin serhaddine, Cızığlar'a, Ağlağan'a, Gökçe Dağa giderler. Av avlayıp çadırlar kurarlar.

Fakat Başlı Açuk Tatyın kalesinden, Ak Sika kalesinden kâfirin casusları varmış, gidip tekfure haber verirler. On altı bin kâfir bunların üzerine gelir. Kazan, oğlu Uruz'u savaşa sokmaz, çıkıp bir yüksek yerden seyretmesini emreder. Fakat savaşa baka baka heyecanlanan Uruz dayanamaz, kırk yiğidiyle kâfirin bir tarafına dalar. Yapılan savaşta kırk yiğidi şehit olur, kendisini de tutsak ederler. Kazan düşmanın ezildiğini sanarak beyleriyle geri döner. Oğlunun korkup eve kaçtığını sanarak kızgınlıkla eve gelir.

Bu sırada Kazan Bey'in hanımı boyu uzun Burla Hatun oğlunun ilk avıdır diye Kazan'ı ve Uruz'u karşılamak üzere büyük hazırlıklar yapmış, Oğuz beyleri için büyük bir ziyafet tertip etmiştir. Fakat oğlunun gelmediğini görünce Kazan'ı yorgun argın geri çevirir.

Kazan Kanlı Kara Dervend'de kâfirlere yetişir. Oğlu Uruz kâfirlerden izin alarak babasını savaşmamak için kandırmak isterse de Kazan razı olmaz ve tek başına savaşa girer. Bir müddet dövüştükten sonra göz kapağına kılıç dokunur ve kendisini sarp yerlere atar. Bu sırada kırk ince belli kızı ile Burla Hatun yetişir. Arkasından Oğuz beyleri de birer birer yetişirler: Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Kıyan Selçuk oğlu Delü

Tundar, Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, Beyrek, Kazılık Koca oğlu Yigenek, yirmi dört boyunu okşayan Delü Tundar, bin kavim başları Döger, bin Bügdüz başları Emen, dokuz koca başları Aruz vb. Hasılı Kazan'ın bütün beyleri dört nala gelirler. Büyük bir savaş olur. Kazan ortaya hücum ederek tekfur ile Şökli Melik'i öldürür. Tundar sağ kanada hücum ederek Kara Tüken Melik'i kılıçtan geçirir. Sol tarafta Buğaçuk Melik'i Kara Budak öldürür. Burla Hatun kâfirin kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Kâfir ordusu yenilgiye uğrar.

Kazan, oğlunu kurtararak Ağca Kala Sürmelü'ye gelir, kırk otağ diktirip yedi gün yedi gece şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuzname'yi bu şekilde düzenler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir.

5. Duha Koca oğlu Delü Dumrul destanı:

Oğuz'da Duha Koca oğlu Delü Dumrul adlı bir yiğit bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırıp geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden döve döve kırk akçe almış. Bunu benimle kim savaşılabir şeklinde bir kabadayılık ve zorbalık olarak yapar, yiğitlikte şanının Rum'a, Şam'a gitmesini istemiş.

Bir gün köprüsünün yanında konmuş olan bir obada iyi bir delikanlı ölür. Ağlayış, sızlayışları duyan Delü Dumrul gelip genç yiğidi kimin öldürdüğünü sorar, ölen gencin canını Azrail'in aldığını öğrenince Allah'a yalvararak Azrail'i gözüne göstermesini söyler. Azrail'i öldürüp iyi gençlerin canını kurtarmaya and içer.

Hak Taala, Delü Dumrul'un bu küstahlığına kızarak gözüne görünmesi için Azrail'e emir verir. Delü Dumrul kırk yiğidiyle yiyip içip otururken Azrail kapıcı ve çavuşlara görünmeden içeri dalar. Delü Dumrul onun heybetinden ürperir. Azrail olduğunu sorup öğrenince kılıcına el atarak vurmak ister. Tam hamle yaparken Azrail bir güvercin olup bacadan kaçır. Delü Dumrul ata binip ardına düşer. Yolda bir iki güvercin öldürür. Bir müddet sonra Azrail atının gözüne görünür. At ürker ve Delü Dumrul'u yere vurur. Azrail derhal göğsünün üzerine biner ve canını almak ister. Delü Dumrul yalvarmaya başlar. Azrail kendisine değil, Allah'a yalvarmasını söyler. Bunun üzerine Delü Dumrul Allah'a yalvararak "Canımı alacaksan sen al, Azrail'e bırakma" der. Bu söz Allah'ın hoşuna gider ve Azrail'e nida eyleyerek canı yerine can bulursa, Delü Dumrul'un canını

bırakmasını buyurur. Azrail bu buyruğu Delü Dumlul'a söyler. Delü Dumlul bunun üzerine babasına gelir ve durumu anlatarak canı yerine babasından can ister. Babası malını mülkünü vermeye hazır olduğunu fakat canına kıyamayacağını söyleyerek anasına gitmesini tavsiye eder. Delü Dumlul anasına gider fakat o da canını vermeye razı olmaz. Bunun üzerine Azrail can bulamayan Delü Dumlul'un karşısına çıkar ve canını ister. Delü Dumlul hasreti olduğunu, karısı ile iki oğlunu görmek istediğini ve onlara ısmarlayacağı emaneti bulunduğunu söyleyerek biraz daha izin ister ve karısına gelir. Olup bitenleri anlatarak malını mülkünü kendisine bıraktığını, gönlünün sevdiğiyle evlenmesini ve çocuklarını öksüz bırakmamasını söyler. Fakat karısı öne atılarak kendisinin canını vermeye hazır olduğunu bildirir. Bunun üzerine Azrail kadının canını almaya gelir. Fakat burada Delü Dumlul, Allah'a yeniden yalvararak alacaksa ikisinin birden canını almasını, bırakacaksa ikisinininkini birden bırakmasını niyaz eder. Hak Taalâya Delü Dumlul'un sözü hoş gelir. Azrail'e buyurarak bunların yerine anasının babasının canını almasını ve Delü Dumlul ile karısına yüz kırk yıl ömür verdiğini bildirir. Azrail ana ile babanın canını alır. Delü Dumlul eşiyle yüz kırk yıl daha yaşar.

Dedem Korkut gelerek destanlar söyler. "Bu destan Delü Dumlul'un olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin, alnı açık cömert erenler dinlesin." der.

Hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

6. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı destanı:

Oğuz zamanında Kanlı Koca adında bir gürbüz erin Kan Turalı adlı yetişmiş bir yiğit oğlu vardır.

Kanlı Koca oğlunu evlendirmek ister. Fakat oğlu alacağı kızın kendisi kadar kahraman bir kız olması gerektiğini söyler. Önce Kan Turalı, sonra babası Oğuz'u gezerler; İç Oğuz'da da Taş Oğuz'da da böyle bir kız bulamazlar. Kanlı Koca dönüp dolaşıp Trabzon'a gelir.

Trabzon tekfurünün Selcen Hatun adında bir kızı vardır. Tam istedikleri gibidir. Fakat babası, bu kızı almak için sakladığı üç canavarı öldürmeyi şart koşmuştur. Bu üç canavar kağan aslan, kara boğa ve kara erkek devedir. O zamana kadar kızı isteyen otuz iki kâfir beyinin oğlu yalnız boğa ile dövüşmüş ve daha birincisinde yenilerek hepsinin başları kesilmiş ve burca asılmıştır.

Kanlı Koca bunları dehşetle görür ve evine döner. Durumu oğluna anlatır, fakat gitmesini istemez. Kan Turalı dinlemeyerek yola düşer ve kırk yiğidiyle Trabzon'a gelir. Yaptığı karşılaşmada her üç canavarı da öldürür. Kızı alarak Oğuz'a yönelirler. Yedi gün yedi gece sonra Oğuz'un sınırına gelirler. Kan Turalı kırk yoldaşını babasına müjdecî gönderir ve kendisini karşılamalarını ister. İki sevgili güzel bir yerde inerek "işrete" dalar, yer, içerler.

O zamanlar Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse hep uykudan gelirmiş. Kan Turalı'nın da uykusu gelir ve uyur. Fakat kız kendisini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam kuşam atına binip nöbet bekler. Gerçekten tekfur, kızı verdiği pişman olmuştur. Altı yüz kâfiri bunların arkasına takar. Kâfirler kız nöbet beklerken görünürler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı uyandırır, savaşa tutuşurlar. Bir müddet sonra Selcen Hatun kâfirin yenildiğini sanarak kanlı kılıcıyla döner. Bu sırada Kan Turalı'nın anası ile babası da karşılamaya gelmişlerdir. Selcen Hatun Kan Turalı'nın dönmediğini görünce yeniden savaş meydanına gider. Bir derede Kan Turalı'yı kâfirlerin sıkıştırdığını görür. Atı vurulmuş, göz kapağı yaralanmıştır. Derhal saldırarak kâfirleri dağıtır ve kendisini tanımayan Kan Turalı'ya kendisini tanıtarak onu atının arkasına alır, dönmek üzere yola girerler. Yolda Kan Turalı, Selcen Hatun'un Oğuz'da kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceği düşüncesiyle kızı öldürmek ister ve bu düşüncesini kıza açar. Selcen Hatun önce tatlılıkla Kan Turalı'yı bu düşüncesinden vazgeçirmek ister. Başaramayınca kızar ve dövüşmeye hazır olduğunu söyler. Karşı karşıya geçerler. Selcen Hatun temrensiz bir ok atar, Kan Turalı ürperir. Koşarak kucaklaşır, barışırlar ve birbirlerini denediklerini söylerler.

Sonra yeniden yola düşüp babasının yanına gelirler, oradan hep beraber Oğuz'a girer, düğüne başlarlar. Kan Turalı gerdeğe girip muradına erer. Dedem Korkut gelip şadlık çalıp destanlar söyler.

Hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir.

7. Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı:

Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın İç Oğuz, Taş Oğuz beylerine verdiği büyük bir ziyafette veziri Kazılık Koca şarabın etkisiyle coşarak Bayındır Han'dan akın diler. Han izin verir. Kazılık Koca işe yarar kocalarını toplar, hazırlık yapıp yola çıkar. Çok dağ, dere tepe aşarak Arşun oğlu Direk Tekfur'un Karadeniz kıyısındaki Düzmürd kalesine gelip konarlar. Yapılan savaşta Kazılık Koca tutsak edilerek kaleye hapsolünür.

Kazılık Koca on altı yıl hisarda tutsak kalır. Emen adında biri altı defa saldırır, fakat kaleyi alamaz.

Kazılık Koca'nın tutsak edildiği sırada bir yaşında olan oğlu Yigenek on beş yaşına girer. Yigenek babasını ölmüş bilir, tutsaklıkta olduğunu çocuktan saklarlar. Fakat bir gün Kara Göne oğlu Budak ile bir sohbette atışınca Budak, yiğit ise gidip babasını kurtarmasını söyler. Babasının sağ olduğunu öğrenen Yigenek, Bayındır Han'dan asker ister ve akın izni alır. Bayındır Han'ın buyruğu ile, eskiden Demürkapu Derbendi'nde bey olan Kıyan Selçuk oğlu Delü Tundar, Aygır Gözler suyunda at yüzdüren ve elli yedi kalenin kilidini alan Eylik Koca oğlu Dülek Evren, Bağrancı oğlu İlalmış, Toğsun oğlu Rüstem, Delü Evren, Soğan Saru, hasılı yirmi dört sancak beyi Yigenek'le birlikte hazırlık görürler. Ertesi gün Yigenek dayısı Emen'i rüyasında gördüğünü anlatarak rüyasında Emen'in kendisine kaleye gitmekten vazgeçmesini söylediğini, kendisinin de bunu reddettiğini nakleder. Hep birlikte yola girip Düzmürd kalesine ulaşırlar. Yapılan savaşta Arşun oğlu Direk Tekfur, Delü Tundar'ı, Dülek Evren'i ve yirmi dört sancak beyinin diğerlerini bir bir meydandan geçirir, hiçbirisi karşısında duramaz. Sonunda Yigenek meydana at sürerek daha ilk vuruşta tekfur yaralar. Tekfur kaleye kaçmak isterse de Yigenek arkasından yetişerek kale kapısında boynunu vurur. Bunun üzerine Kazılık Koca'yı serbest bırakırlar. Fakat beyler bununla yetinmeyerek kaleyi de alırlar. Kilisesini yıkıp mescit yapar, aziz Tanrı adına hutbe okuturlar. En değerli hediyeleri Bayındır Han'a ayırdıktan sonra ganimetleri gazilere bağışlayıp dönerler, evlerine gelirler.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuzname'yi Yigenek'e ithaf eder.

Burada biten hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

8. Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü destan:

Bir gece, üzerine düşman gelince Oğuz kavmi ürkerek göç eder. Kaçıp giderken yolda Aruz Koca'nın küçük çocuğunu düşürürler, bir arslan bulup götürür, besler.

Bir müddet sonra Oğuz kavmi yine dönüp yurduna yerleşir. Arslanın götürdüğü çocuk büyümüştür. Sazlıktan çıkıp atları öldürerek kanlarını sövmeye başlar. Toplanıp çocuğu sazlıktan çıkarır, getirirler. Fakat her seferinde çocuk kaçıp yine arslan yatağına gider. En sonra Dedem Korkut gelip ona insan olduğunu, hayvanlarla değil, insanlarla birlikte yaşaması gerektiğini anlatır ve büyük kardeşinin adının Kıyan Selçuk olduğunu bildirerek kendisine de Basat adını takar.

Aruz'un bir çobanı vardır. Konur Koca Saru Çoban adındaki bu çoban yaylaya çıkma zamanı gelince daima herkesten önce yaylaya çıkar. Bir gün yine böyle bir yaylaya çıkma zamanında Saru Çobanın sürüsü Uzun Pınar denen bir pınara gelince ürkmeğe başlar. Çünkü pınara periler konmuşlardır. Çoban ilerleyerek peri kızlarından birisini yakalar ve tamah ederek münasebette bulunur.

Ertesi sene aynı pınarın başında peri kızı çobandan olan çocuğunu dünyaya getirmiştir. Bayındır Han beylerle gezerken bununla karşılaşır. Tepesinde tek gözü olan bu çocuğu Basat'la birlikte beslemek üzere Aruz Koca evine getirir. Dadılara verirler. Fakat Depegöz öyle kuvvetli emer ki birkaç dadının canını alır. Bunun üzerine sütle beslerler. Günde bir kazan süt yetmez. Depegöz büyüüp gezmeye ve çocuklarla oynamaya başlar. Fakat bu sefer de çocukların burunlarını, kulaklarını yediği görülür. Aruz Depegöz'ü evinden kovar. Depegöz'ün peri anası gelip ok ve kılıç işlemesin diye oğlunun parmağına bir yüzük geçirir. Depegöz Oğuz'dan çıkarak bir yüce dağa yerleşir, yol keser, adam öldürür, büyük bir harami olur. Bir müddet sonra Oğuz'dan da adam yemeye başlar. Toplanıp üzerine giderler. Fakat Depegöz'e bir şey yapamazlar. Kazan Bey ile kardeşi Kara Göne Depegöz'ün önünde dayanamazlar. Düzen oğlu Alp Rüstem'i, Uşun Koca'nın iki oğlunu, demür donlu Mamak'ı öldürür. Bıyığı kanlı Bügdüz Emen acze düşer. Aruz Koca'ya kan kusturur ve büyük oğlu Kıyan Selçuk'un ödü patlar. Hasılı Oğuz kavmi Depegöz'ün önünde perişan olur. Yurtlarından kaçmak isterler fakat Depegöz yedi defa önlerini keserek bir yana bırakmaz. Çaresiz, Depegöz'le anlaşmaya karar verirler. Dedem Korkut'u gönderip Depegöz'le pazarlık ederler. Depegöz yemek üzere günde iki adamla beş yüz koyuna razı olur. Aynı zamanda yemeğini pişirmek için de iki kişi ister. Yünlü Koca ile Yapağulu Koca'yı

Depegöz'ün yemeğini pişirmeye gönderip günde iki adamla beş yüz koyun vermeye başlarlar. Böylece her ev sıra ile bir oğlunu verir. Kapak Kan adında birisi de iki oğlundan birini vermiştir. Bu sefer sıra öbür oğluna gelir. Anası feryat etmeye başlar. Tam bu sırada Basat, çıkmış olduğu akından dönmektedir. Kapak Kan'ın karısı, oğlunun yerine bir tutsak vermesi için Basat'a karşı gelir. Ona Depegöz'ün yaptıklarını anlatır ve bir tutsak alır. Basat durumu öğrenince Depegöz'le karşılaşmaya karar verir. Kazan ve babası vazgeçirmeye çalışırlarsa da Basat kararından dönmez ve Depegöz'ün yerleştiği Salahana kayasına gelir. Bu sırada Depegöz sırtını güneşe verip uyumaktadır. Basat'ın attığı okları önce sinek sanır fakat okun bir parçası önüne düşünce kalkıp Basat'ı yakalar, çizmesine sokar, yeniden uykuya dalar. Biraz sonra Basat çizmeyi yarıp içinden çıkar. Kocalardan, Depegöz'ün yalnız gözünde et olduğunu öğrenince süngüsünü ocakta kızdırarak uyuyan Depegöz'ün gözüne basar, gözünü kör eder. Bundan sonra Basat ile Depegöz arasında çetin bir çekişme başlar. Basat önce kaçıp mağarada koyunun içine girer.

Depegöz bunu anlar, mağaranın kapısını keserek koyunları birer birer çıkarır. Basat bir koçun derisine girerek mağaradan çıkar. Depegöz bu sefer yüzüğünü verir, Basat parmağına takar, Depegöz bu arada Basat'ı hançerle vurmak ister, Basat yine kurtulur. Depegöz bunun üzerine hazinesini vermek bahanesiyle Basat'ı hazinenin bulunduğu kulübeye sokar. Tam kümbedi yıkacağı sırada kümbet yarılr ve Basat dışarı çıkar. Nihayet ancak, bir mağara kapısında asılı olan kılıcının başını keseceğini söyleyerek Depegöz Basat'ı kılıca gönderir. Kendi kendisine inip çıkan bu çok keskin kılıca Basat, ok ile zincirini koparıp düşürdükten sonra yaklaşır ve getirerek Depegöz'ün boynunu vurur. Kocaları Oğuz'a müjdeci gönderir. Oğuz ülkesi sevinç içinde çalkanır. Beyler Salahana kayasına gelir, Depegöz'ün başını ortaya getirip şenlik yaparlar. Dede Korkut gelip gazi erenlerin başlarına gelenleri anlatır ve Basat'a dua eder.

Burada biten hikâyenin sonunda iki cümlelik kısa bir ozan duası vardır.

9. Begil oğlu Emren'in destanı:

Kam Gan oğlu Han Bayındır yine bir gün büyük çadırlarını kurarak İç Oğuz, Taş Oğuz beylerini divanına toplamıştır. Bu sırada Dokuz Tümen Gürcistan'ın haracı gelir. Bir at, bir kılıç ve bir çomaktan ibaret olan bu haracın azlığı Bayındır Han'ı üzer. Bunları beyler arasında nasıl böleceğini düşünürken Dede Korkut “Üçünü de aynı yiğide verelim, Oğuz iline karakolluk yapsın.” der. Sonunda Begil adında bir yiğide verirler.

Dedem Korkut kılıcı Begil'in beline bağlar. Begil atına binip hısım akrabasını ayırıp evini çözer ve Oğuz'dan göç eyler. Berde'ye, Gence'ye gidip Dokuz Tümen Gürcistan ağzına yerleşerek karakol vazifesine başlar.

Begil yılda bir defa Bayındır Han'ın divanına gelmektedir. Yine bir gün Bayındır Han'dan adam gelerek Begil'i divana çağırır. Bayındır Han Begil'i tam üç gün ağırlar, azizler. Üç gün de av etiyle ağırlamak üzere av tertip ettirir. Av hazırlığı sırasında beylerin kimisi atını, kimisi kılıcını, kimisi ok atmasını övmeye başlar. Salur Kazan ne atını, ne de kendisini över, sadece Begil'in hünerini söyler.

Gerçekten Begil av sırasında öyle herkes gibi ok kullanmamaktadır. Avını yakalamak için yayını boynuna atarak onu kolayca durdurmakta, zayıf ise belli olsun diye kulağını delip bırakmaktadır. Kazan işte bundan bahsederek "Hüner atın mıdır, erin midir?" diye sorar. Beyler "Erindir" derler. Kazan bunu ata bağlar. Kazan'ın bu sözü Begil'e çok dokunur. Bayındır Han'ın hediyelerini önüne dökerek divanı bırakıp evine döner. Karısına Oğuza baş kaldırdığını söyleyerek Dokuz Tümen Gürcistan'a göçmelerini teklif eder. Karısı bırakmaz ve gözü gönlü açılsın diye Begil'i ava gönderir. Av sırasında Begil attan düşer ve sağ uyluk kemiği kırılır. Eve döner, kimseye söylemez. Fakat beş gün divana çıkmaz. Sonunda karısına durumu söyler. Böylece Begil'in ayağının kırıldığı her yana yayılır. Kâfir casusları bunu tekfura bildirirler. Tekfur Begil'in yurduna saldırmaya karar verir. Begil casuslarından bunu haber alınca oğlunu, Kazan'ı yardıma çağırmaya göndermek ister. Fakat oğlu Emren bunu reddederek düşmanın karşısına kendisinin çıkacağını bildirir.

Emren babasının atına binerek kâfirleri karşılar. Şökli Melik'in kâfirleri gelirler. Emren tekfurla yaptığı savaşta yenilecek gibi olunca Allah'a yalvarır. Tanrı da kendisine kırk kişilik kuvvet verir. Bunun üzerine tekfuru basıp altına alır. Tekfur Müslümanlığı kabul eder. Kâfirler dağılırlar. Akıncılar kâfir ülkesini yağma ederler.

Begil şenlik yapar ve oğlunu hediyelerle birlikte Bayındır Han'a götürür. Padişah, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında ona yer gösterir, elbiseler giydirir.

Dedem Korkut gelip şadlık çalar, bu Oğuzname'yi düzenleyerek Emren'e ithaf eder. Gazilerin başından geçenleri anlatır.

Burada biten hikâyenin sonunda yine aynı ozan duası vardır.

10. Uşun Koca oğlu Segrek'in destanı:

Oğuz zamanında Uşun Koca adında birinin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Egrek, istediği zaman Bayındır Han'ın divanına gelebilmektedir. Aynı şekilde Kazan'ın divanına da istediği zaman teklifsizce girmekte ve beyleri basarak Kazan'ın önünde oturmaktadır.

Bir gün yine böyle teklifsizce beylerin önüne geçip oturunca Ters Uzamış adındaki bey, “Hey Uşun Koca oğlu, bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcının ve ekmeğinin kuvvetiyle almıştır, sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun çıplak mı donattın?” der. Egrek “Baş kesip kan dökmek hüner midir?” diye sorar. Ters Uzamış “Hünerdir ya!” der. Ters Uzamış'ın bu sözleri Egrek'e dokunur, kalkıp Kazan Bey'den akın izni ister. Kazan Bey izin verir, akın ilan ederek akıncı toplar.

Egrek üç yüz akıncı ile birlikte Şirüğüven ucundan Gökçe Deniz'e kadar yağmaya girer. Bol ganimet alırlar. Yolu, Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekfur'un Oğuz yiğitlerine tuzak olsun diye yaptırdığı koruya girerler. Bunu casuslarından öğrenen Kara Tekfur altı yüz kâfir göndererek yiğitlerini öldürtüp Egrek'i yakalatır. Alınca kalesinde zindana atarlar.

Aradan zaman geçer, Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek büyür, yiğit bir delikanlı olur. Bir gün bir dernekte ayakyoluna çıkarken iki öksüz çocuğun dövüşüklerini görür. Onları ayırmak için her birine bir tokat vurunca çocuklardan biri, hüneri varsa Alınca kalesinde tutsak bulunan kardeşini kurtarmasını söyler.

Segrek kardeşi olduğunu ve onun tutsak bulunduğunu öğrenince deliye döner. Gelip anasının ağzını arar. Gerçeği anlayınca Alınca kalesine gitmeye karar verir. Anası babası engel olmaya çalışırlar fakat başaramazlar. Kazan Bey'in tavsiyesiyle hemen düğününü yaparlar. Fakat Segrek gerdeğe girince kızın bütün ısrarlarına rağmen murada ermeyi reddeder. Gelin durumu kayın atasına ve kayın anasına anlatır. Hasılı Segrek'i durduramazlar. Atına atlayıp yola girer ve üç günlük yolu bir günde alarak Dereşam ucundan geçer, kardeşinin tutulduğu koruya gelir. Kâfirin ılkıcılarını öldürüp koruya girer. Tam bu sırada uykusu geldiği için atının yularını bileğine bağlayıp uyur.

Diğer taraftan kâfirin casusu durumu gelip tekfura bildirir. Tekfur önce altmış atlı, sonra yüz atlı gönderir fakat her iki seferde de bileğine bağladığı at Segrek'i uyandırır ve Segrek kâfirleri dağıtır. Kâfirler Segrek'in üzerine yeniden gitmeyi reddederler.

Sonunda Egrek'i çıkarıp göndermeye karar verirler ve o yiğidi öldürürse kendisini serbest bırakacaklarını söylerler.

Egrek üç yüz kâfirle birlikte korudaki yiğidin üzerine gelir. Kâfirler uzakta dururlar. Egrek bu Oğuz yiğidinin yanına gelir. At, bu sefer yularından boşanıp kaçtığı için, Segrek'i uyandıramaz. Egrek uyuyan yiğidin kopuzunu alarak çalar ve onu uyandırır. Haberleşince kardeş olduklarını öğrenir, kâfirleri basıp kaleye dökerler. İki kardeş dönerek yine Dereşam suyunu geçer ve sağ esen Oğuza gelirler. Uşun Koca büyük şenlikler yapar. Büyük oğluna da gelin getirir. İki kardeş birbirine sağdıç olurlar.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan bir cümle ile dört cümlelik ozan duası vardır.

11. Salur Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı destan:

Beyler beyi olan Han Kazan bir gün, Trabzon tekfurunun kendisine göndermiş olduğu şahin ile ava çıkar. Av yerinde şahini bir sürü kazın üzerine atarlar. Fakat şahin kazları bırakır, uçup gider ve Tuman'ın kalesine iner. Kazan ve beyler arkasına düşerler. Giderken Kazan'ın uykusu gelir ve kalenin görüldüğü bir yerde küçücük ölüm dalar (Oğuz beyleri yedi gün uyudukları için uykuya küçücük ölüm demektedirler).

Bunu gören kâfir casusu Tuman'ın kalesinin tekfuruna haber verir. Tekfur askerini toplayarak gelir. Kazan'ın yirmi beş beyini şehit ettikten sonra Kazan'ı uyuduğu yerde arabaya bağlayıp Tuman'ın kalesine getirir, bir kuyuya hapsederler. Kuyunun ağzına bir değirmen taşı korlar. Suyunu ekmeğini taşın deliğinden verirler.

Bir gün tekfurun karısı, ne biçim adam olduğunu görmek için Kazan'ı görmeye gelir. Kuyunun ağzından Kazan ile konuşur. Yer altında rahatının nasıl olduğunu, şimdi ne yiyip içtiğini ve neye bindiğini sorar. Kazan da ölülerine verdikleri yemekleri ellerinden aldığını ve ölülerine bindiğini söyler. Kadın yedi yaşında ölmüş olan kızına binmemesi için yalvarır fakat Kazan ölülerin en yorgası o olduğu için hep ona bindiğini söyler.

Tekfurun karısı kocasına bunu anlatarak Kazan'ı kuyudan çıkarması için yalvarır. Kâfirler Kazan'ı çıkarıp bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin eder ve aynı zamanda kendilerini övüp Oğuz'u yererse serbest bırakacaklarını bildirirler. Kazan, "Vallahi doğru yolu koyup eğri yoldan gelmeyeyim" şeklinde yemin eder. Yeminini beğenirler, "Şimdi de bizi öv, Oğuz'u yer" derler. Kazan yeryüzünde kimseyi

övmeyeceği için binmek üzere bir adam ister. Getirirler, Kazan kâfire at gibi binerek onun canını çıkarır. Kopuzunu eline alır, çalıp söylemeye başlar ve kendisini öldürseler bile kâfiri övmeyeceğini anlatır. Bunun üzerine Kazan'ı yeniden hapsederler.

Diğer taraftan Oğuz ülkesinde Kazan'ın ölüsünü dirisini kimse bilmez. Zamanla oğlu Uruz büyür, koca bir delikanlı olur. Kendisinden babasının durumunu saklarlar, o da Bayındır Han'ı babası olarak bilir.

Sonunda bir gün yolda birinden Bayındır Han'ın değil, Kazan'ın oğlu olduğunu öğrenir, anasına gelir, sorup soruşturur, gerçeği iyice anlayınca beylerle birlikte babasını kurtarmaya hazırlanır. Askerin başına amcası Kara Göne'yi geçirirler, yola düşerler. Yolda kâfirin Ayasofya'sını alırlar. Kâfirler bunlarla karşılaşmak üzere Kazan'ı çıkarır, eğer gelen düşmanı dağıtırsa hem kendisini serbest bırakacaklarını, hem de haraç vereceklerini bildirirler. Kazan razı olur ve gelen ordunun karşısına çıkarlar. Kazan meydana girerek er diler. Sırasıyla Beyrek'i, Dülek Evren'i, Alp Rüstem'i birer vuruş ile meydandan kaçıtır. Bunun üzerine Uruz meydana atılarak Kazan'ın omuzuna kılıç çalar ve dört parmak derinlikte yara açar. Dönüp tekrar vuracağı sırada Kazan kendisini tanıtır. Toplanıp hep beraber kâfirlere saldırırlar. Kaleyi alıp kilisesini yıkar, mescit yaparlar.

Uruz babasını böylece kurtarıp döner. Büyük şenlikler yaparlar. Dedem Korkut gelip kopuz çalar, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyler. Hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır.

12. İç Oğuz'a Taş Oğuz asi olup Beyrek'in öldüğü destan:

Kazan yılda bir defa evini yağmalatmaktadır. Yağma sırasında kendisi karısını alarak dışarı çıkmakta ve Uç ok ile Boz ok evini yağma etmektedirler.

Yine böyle bir yağma günüdür. Fakat bu sefer Taş Oğuz beyleri bulunmazlar, yağmaya yalnız İç Oğuz katılır. Buna kızan Taş Oğuz beyleri Aruz, Emen ve diğer beyler Kazan'la ilgiyi keserler. Vaziyeti öğrenmek üzere Kazan'ın adamlarından Kılbaş adlı biri gidip Taş Oğuz'un büyüğü Aruz Koca ile konuşur ve Kazan'ın üzerine yağı geldiğini söyleyerek dayısı Aruz'dan yardım ister. Aruz yağmada bulunmadıkları için Kazan'a düşman olduklarını bildirir. Kılbaş ise işte bunu anlamak istediğini, gerçekte Kazan'ın üzerine yağı falan gelmediğini söyleyerek dönüp İç Oğuz'a gider.

Buna çok canı sıkılan Aruz Koca, Emen'i, Alp Rüstem'i, Dülek Evren'i ve diğer Taş Oğuz beylerini toplar, ağırlar, azizler, Kılbaş'ın sözlerini anlatır, ortaya mushaf getirerek Kazan'a düşman olduklarına dair beylere and içirir.

Aruz Koca aynı zamanda Beyrek'e mektup göndererek gelip kendilerini Kazan'la barıştırmasını ister. Beyrek gelince gerçek maksadını ortaya koyarak kendilerinin Kazan'a düşman olduklarını bildirir ve Beyrek'ten de Kazan'a düşman olduğuna dair and içmesini ister. Maksadı Beyrek'i Kazan'dan ayırmaktır. Beyrek bunu şiddetle reddeder. Bunun üzerine Aruz, oturduğu yerde Beyrek'i kırbaçlayarak sağ uyluğunu düşürür. Beyrek'i ölüm hâlinde evine getirirler. Beyrek son dakikalarını yaşarken kırk yiğidini Kazan'a göndererek ondan kanını Aruz'a bırakmamasını ister.

Kazan durumu öğrenince büyük bir yas tutar ve yedi gün divana çıkmaz. Sonunda kardeşi Kara Göne ile Kılbaş odasına giderek Kazan'a Beyrek'in öcünü almasını söylerler. Kazan ve beyleri hazırlık yapıp Taş Oğuz'a yürürler. Uç Ok, Boz Ok karşılaşır. Taş Oğuz beyleri İç Oğuz'dan kendilerine birer karşılık seçerler. Aruz, Kazan'ı; Emen, Ters Uzamış'ı; Alp Rüstem, Ense Koca oğlu Okçu'yu seçtiklerini bildirirler.

Aruz meydana girerek Kazan'ı çağırır. Kazan kısa zamanda dayısı Aruz'u vurup attan yıkar ve kardeşi Kara Göne'yi çağırarak başını kestirir. Bunun üzerine diğer Taş Oğuz beyleri attan inip Kazan'ın ayağına düşer, bağışlanmalarını isterler. Kazan suçlarını bağışlar, Aruz Koca'nın varını yoğunu yağmalattırır, çadırını dikip otağını kurarak şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip şadlık çalar ve gazi erenler başına neler geldiğini anlatır.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzumeyle ozan duası vardır. (ERGİN, 2008, s. 1-22)

KISALTMALAR

anat.	:Anatomi
antr.	:.....
antrop.	:Antropoloji
Ar.	:Arapça
bağ.	:Bağlaç
bk.	:Bakınız
e.	:Edat
etn.	:Etnoğrafya
f.	:Fiil
Far.	:Farsça
is.	:İsim
mec.	:Mecaz
öz. is.	:Özel isim
s.	:Sayı
sf.	:Sıfat
top.	:Toponomi
zf.	:Zarf
zm.	:Zamir
zool.	:Zooloji
zoon.	:Hayvan adları

Editörü:

prof. AĞAMUSA AXUNDOV

“Kitabı-Dede Korkut’un açıklamalı sözlüğü.” - Bakü: Bilim, 1999 -204 s.

Okurlara sunulan bu sözlük anıtın kelime hazinesi hakkında ilk sözlük eserdir. Sözlüğün yazılmasından amaç işlenme şeklinden ve kökeninden aşp, tüm kelimeleri kayda almak, kelimelerin destanın dilindeki anlamsal ve bilgisel manalarını görsel göstermektir. Kitapta sabit söz birleşmeleri, kelimelerin mecaz anlamları da verilmiştir. Sözlükte 2400 civarında kelimenin açıklaması verilir.

ÖN SÖZ

Okurlara sunulan “Kitab-ı Dede Korkut’un açıklayıcı sözlüğü” eski Türk destanına ilişkin çeşitli araştırmalar içerisinde ilk lügat eser. Meşhur Türk dede korkut sever Orhan Şaik Gökyay’ın kendi “Dedem Korkudun kitabı” na (İstanbul, 1973) yanısıra yaptığı sözlük ne kadar mükemmel olsa da, sözlük eserden daha çok tarihsel-karşılaştırmalı araştırma seciyesi taşıyor. Diğer görkemli dede korkut sever akademisyen Hamid Araslı’nın “Kitab-ı Dede Korkut” unda (Bakü, 1962) verilmiş sözlük ise daha çok geniş okuyucu kitlesine manası anlaşılmaz sözleri kapsamakta ve toplam 370 kelimeden ibarettir.

Sözlüğün Sözlüğü Türkiye’de yayınlanmış Dede Korkut destanlarının şimdilik sonuncusu ve bence en mükemmeli olan “Kitab-ı Dede Korkut” (Bakü, 1988. Tertip, transkripsiya, sadeleştirilmiş seçenek ve mukaddime profesörler Ferhad Zeynalov ve Samet Əlizadenindir) esasında hazırlanmış ve örnekler de bu kitaptaki metinden seçilmiştir. Sözlük anıtın kelime hazinesi hakkında bilimsel araştırma olmakla birlikte, okuyuculara eserin dili ile ilgili somut dilsel bilgi veren kaynak olarak tasarlanmıştır.

Sözlüğün yazılmasından amaç aynı zamanda işlenme şeklinden ve kökeninden bağımsız olarak, bütün sözleri yaşandı almak, sözlerin destanın dilindeki anlamsal ve bilgisel anlamlarını sergilemek. Sözlükte sabit söz birleşmeleri, sözlerin mecazi anlamları da verilmiştir.

Sözlükte 2400-e yakın (2392) kelimenin açıklaması verilir.

Sözlüğü Azerbaycan Bilimler Akademisi Nesimi adına Dilbilim Enstitüsü’nün Azerbaycan Dili Tarihi Bölümü çalışanları: profesör Sevil Mehdiyeva (*e,z,l,c,ş.*), profesör Rehilə Məherremova (*t,x*) filoloji ilimleri doktorları Əvəz Sadiqov (*a,v,s,ü*), Afina Əlizadə (*y,u,ç*), filoloji bilimleri adayları F.L.Parənci (*q,ğ,d,m,p,f*), Vahid Adilov (*b,ə*), Fazil Əhmədov (*k,g*), Məhərrəm Ahmədov (*n*), Jalə Qəribova (*r,i,h,j*), Reyhan Mədətova (*o, ö* harfleri) tertip etmişlerdir.

Göze çarpan hataları Enstitüsü (H.Cavid caddesi, 31, V kat, Dilcilik Enstitü, tel.: 39-35-71) ulaştıranlara teşekkür ve minnettarlığımızı öncelikle bildiririz.

EDİTÖR

SÖZLÜĞÜN YAPISI

1. Sözlükte baş sözler modern Azərbaycan alfabesi serisi ile verilir.
2. Genel sözlerin öncelikle dilbilgisel, sonra ise Kökeni mensubiyeti gösterilir.
3. Sözün bilgisel mensubiyeti uygun ixtisarla gösterilir: Ad-is., Sıfat-sf., Sayı-s., Zamir-zm., Fiil-f., Zarf-zf., Yardımcı konuşma bölümleri: koşma-koş., bağlayıcı bağ., edat-e., toponim-top., antroponim-antr., zoonim-zoon., vokativ-vok.
4. Kelimenin kökeni Arap sözleri karşısında Ar., Farsça kelimeleri ise Far. gibi şartı kısaltmalarla, bileşenlerden biri Farsça, biri Arap diline ait bileşik sözcüklerin kökeni Ar. fars şeklinde işaretlenir.
5. Birkaç yazılış biçimi olan kelimeler arasında paralel (/ /) işareti konur.
6. Söz öncesinde fonetik seçeneğin anıtta olan seçeneği verilir ve bu kelimenin modern seçeneğine bakılır:

tağ//dax//dağ
7. Genel söz olarak verilmiş Arap ve Fars kelimesinin çağdaş Azərbaycan dilinde eş anlamlı seçeneği olduğunda anlam aynı eş anlamıyla verilir.
8. Sözlükte eş sesliler roma rakamları ile ayrı ayrı verilir: yüz I is. çehre, yüz; yüz II s. yüz (100).
9. Genel söz çok manalıysa, onun anlam benzerleri Arap rakamları ile baş kelimenin yuvasında verilir.
10. Genel kelimenin mecazi manada işlenmesi mec. ile gösterilir.
11. Farsça izafetleri birinci kelimenin maddesinde verilir.
12. Sözlükte ben, sen, o şahıs zamirlerinin N₁-sağının ifade edilen eski yönlük hal formu ba-N₁a, saN₁a // sağa, ona, anne / baş söz olarak sunulur, önünde açıklaması ve modern yazılış biçimi verilir.
13. Sözlükte fiiller mastar şeklinde verilir.
14. Genel söz sabit söz birleşmesi dahilindedir ise, baş kelimedenden sonra iki nokta konur, sonra sabit birleşme verilir. Namaz is.e; namaz kılmak.
15. Sözlükte fiili birleşmeler (◇) eşkenar dörtgen, ismi birleşmeler (□) işareti ile verilir.

SÖZLÜK

–A–

A n.Çıqsun bənim kor gözüüm, *a* Dirsə xan, yaman səkrir (38); *A* baba, eşidürəm (71).

ABDƏST is. Far. ◇ Abdest almak - namazdan önce elini yüzünü yıkama, abdest. Ari sudan *abdəst aldılar* (50); Qalın Oğuz bəgləri arı sudan *abdəst aldılar* (66).

AV is. av. Oğlan sağdır - əsəndir, *avdadır* (38). ◇ Av avlamak - av etmək. Sən var ikən *av avladı*, quş quşladı (37). *ava* gitmək - *ava* gitmək için atlara binip yola çıkmak. Bəglər həb *ava* bindi (54); “Mərə, sabah şahinləri al, xəlvətcə *ava binəlim*” - dedi!(116);*ava* çıkmak - *ava* çıkmak. Ala tağa ala ləşkər *ava çıqdı* (42). Baybörə bəgin oğlu atlandı, *ava çıqdı* (53).

AVAZ is. Far. Ses, seda. *Avazım* gödəlmədin, ünüm boğulmadın bir atdır, əlümə girdi, ilətim, saqlıyayım, - dedi (60); *Avazı* qaba köpəklərə qoğa salan! (45) ◇ ses vermek - ses vermek. Aydır: “Qanğınuza yapışurlarsa, “ Qazan bəgün xatunu qanğınızdır, qırq yerdən *avaz verəsiz*”, - dedi (46); *avaz* gəlmək - *səs* gəlmək. Qırq yerdən *avaz gəldi* (46).

AVANMAQ f. Kırıkçı. Dürtüşərkən ala göndərin *avanmasun* ! (51).

AVIC is. Avuç. *Avcına sığmayan* əlüklü oxdı (100).

AVLAMAQ f. Avlamak. Argubeli Ala tağı *avlıyuban* aşmağım yox (107).

AVLANMAQ f. Avlanmaq. sən qədəli, xanım, arqurı yatan Ala tağların *avlanmamışdır*.(105).

AVSAL sf. ◇ Hastalanmaq. *Avsal olmuş tana kibi ağzının suyu aqdı*. (87).

AVÇI is. Avcı. Mərə dadı, mən *avçı degiləm* (54); *avçılardan* ayru dilbəndi boğazına keçdi (105).

AĞ sf. Beyaz. Bərü gəlgil, *aq* südin əmdiqim, qadınım ana!(39).

AQ-BAN//AĞ-BAN sf. Dik. Babamın *ağ-ban* evindən çıxardım (93);Gögdən ıldırım *ağ- ban* evim üzərinə şaqır gördüm (44).

AQAN fiili sf. Akan. *ağan* turı sulardan xəbər keçə...(37); Qamən *agan* görkli suyun qurumasın !(41).

AQ QAYA is. Yer adı. *Ag gayanın* qaplanının erkəgində bir köküm var. Ortacqırda sizin keyiklərinüz turğurmıya (118).

QAIN is. Çapulculuk, yağmacılık. Basat şimdi *aqından* gəldi(99); □ aqın çapmaq - yağmaya gitmek. Qanturalı aydır: “Baba,yelisi qara Qazlıq atuma əyər salayım, qanlı kafər elinə *aqın* çapayım (86); aqın diləmək - izin istemek. Bayındır xandan *aqın* dilədi (94); aqın vermək - izin vermek. *Aqın* verdi (100).

AQINDILI sf. Coşup-taşan. *Aqındılı* görklüsuyunu keçməgə gəlmişəm (56); *Agındılı* görkli suyunun taşqunu qardaş! (100).

AQINÇI is. Dövüşçü. *Aqınçılar* kafərin elin-günün urub qızın - gəlinin əsir etdilər (109); *aqınçı* dərildi. Üç yüz say cidalu yiğit bunun yanına cəm’oldı (110).

AQITMAQ f. Akıtmak. Qamın aqan yügrək sudan bir oğul *aqıtdınsa*, değıl mana! (38).

AQLI sf. Aklı. *Aqlı*, qaralı seçilən çağda (37).

AQMAQ f. Akmak. Nə Qazlıq tağı *aqar* sənın suların? *Aqar* kibi aqmaz olsun! (39); *aqub* gedən arı sudan abdəst aldı. (76).

AQSƏQA is. Kale adı. Məqər Başı açuq Tatyən gəl’əsindən, *Aqsəqa* gəl’əsindən kafərin casusu vardı (69).

AQ HASAR is. Kale adı. *Ağ hasar* gəl’əsinin bürcin yıqdım (118).

AQÇA is Para. Ağır xəzinəsini, bol *aqçasını* yağmaladılar(42); Kafər dəxi düşübən bir yerdə *aqça* üləşməkdəydi (53).

AĞ sf. 1) Beyaz. *ağ* südin toya əmzirsə, ana görkli (33); Bir yerdə *ağ* otağ, bir yerdə qızıl otağ, bir yerdə qara otağ, qurdırmışdı (34); 2) Yüksək. Bayındır xanın *ağ* meydanında bu oğlan cəng etmişdür (36); *Ağ* meydanının ortasında baxdı-turdu (36); □ beyaz alınlı. Ağ alınlı Bayındırın divanına varmağım yoq (107); *ağ* birçəklü anan yeri behişt olsun!(41); beyaz yelekli - beyaz kanatlı 1. *Ağ* yeləklü ötgün oxın mana vergil (107); *ağ* yeləklü ötkün oxlar atışaydıq (108); beyaz sakallı. *Ağ* saqallı baban yeri uçmağ olsun! (41); *Ağ* saqallı qocanın ağzın sögdı (37); Beyaz saz - büyük meşe. *Ağ* sazın aslanında bir köküm var (118); Ağ sunqur - kuş adı. *Ağ* sungur quşı erkəgində bir köküm var, Ala ördək, qara qazun uçurmiya (119); Beyaz-gri - beyaz-gri (renk) Çaparkən *ağ-boz* atın büdrəməsün! (41); *ağ-boz* atlar çapdırır alpanlar gördüm (95).

AĞ MƏLİK ÇEŞMƏ is. Şahıs adı. *Ağ Məlik Çeşmə* qızına nigah edən... İlək qoca oğlu Alb Ərən çapar yetdi (50).

AĞA is. Ağa. Qaragünə oğlu Qarabudağ aydır: “*Ağam* Qazan, məsləhətdir.” (42); *ağanuzın* ətməgi sizə halal olsun! (60).

AĞAYIL is. Yayla. *Ağayıldan* tümən qoyun gedərsə, mənim gedər (40); *Ağayıl*da ağça qoyunım sana şülən olsun! (66).

AĞARMAQ f. Ağarmak. Saqalım *Ağarduğın* nə bəgənməzsən? (80).

AĞAC is. 1) Ağaç. Gəl, bu *ağac* dibində enələm, yeyələm, dedi (46); *Ağac* gəmiləri oynadan su!(44). 2) mesafe ölçüsü. Kafərlər yedi *ağac* yer qarşu gəldilər (87).

AĞARMAQ f. Ağarmak. Dölimindən *ağarsa*, baba görkli (33).

AĞIZ is. 1) ağız. Dəli Qarcar *ağzın* köpükləndirdi (55); *Ağzın qurusun*, çoban!(45): ◇ Ağız açmaq. *Ağız açub* ögər olsam, üstimizdə Tənri görkli! (32); □ ağızı dualı. Ola kim, bir *ağız dualının* alqışılə Tənri bizə bir yetman əyal verə - dedi (35); ağız-dil. *Ağız dildən* bir qaç kəlmə xəbər mana! (39); 2) Sınır, hudut. Toğuz tümən Gürcüstan *ağzına varub qondı* (104); Ağam Qazan, sası dinlü gürcüstan *ağzında* oturarsan (42).

AĞIZLI sf. güzel konuşan, söz ehli. *Ağızlılar* bu suyımdan içdiki yoq (56).

AĞIL is. Koyun saklanan yer. *Ağılın* qausını bərkitdi (43); Arqasını urub, bərk *ağılın* ardın sökən! (45).

AĞILMAĞ is. Yüce taht. Sən gedəli *ağılmağım* gökdə ikən yerə endi (75).

AĞIR sf. 1)Büyük ağırlığı olan. *Ağır* yüklər zəhmin qatır bilür (32); Mancılığı *ağır* taşdan gızıldayub qatı enən (90); 2) mec. Kıymətli. *Ağır* xəzinə bol ləşkər alayın (38); *ağır* xəzinəsini, bol aqçasını yağmaladılar (42); 3) mec. Zengin. *Ağır* qonaqlıq eylədilər (55); 4) mec. Aziz, şad. Məgər ol gün kafərlərin *ağır* günləriydi. Her biri yeməkdə-içməkdə idi (58); ◇ ağırlıq etmək - hürmet koymak. Taş Oğuz bəglərinə *ağırlıq edüp* toyladı (124); □ ağır-ulu - zengin. *Ağır-ulu* divanım sürülmədi (75).

AĞIRDMAQ f. Yüceltmək.. Anlar dəxi çəri dərüb, borı *ağırdan* Qazana qarşu gəldilər (126); borı *ağırdı*b köçdilər. Yola girdilər (119).

AĞIRLAMAQ f. Ağırlamaq... Ol anı yedirir - içirir, *ağırlar* - əzizlər göndərər (33);

AĞLAMAQ f. Ağlamak. Qara başım qurban olsun bugün sana! -dedi, zarılıq eylədi, *ağladı* (38); Mənim üçün ağlamıyasan!(47); □ ağlar - bozlar - ağlayıp inlemek. "Qardaş Beyrək" - deyü *ağlar-bozlar* (60); ağlayıbanı - sıqlayıbanı - ağlayıp sızlamak. *Ağlayıbanı* - *sıqlayıbanı* evinə gəldi (57).

AĞLAR fiili sf. Ağlayan. Yediqız qardaşın yedi yol ayırında *ağlar* gördüm, Bamsı! (59).

AĞLAĞAN is. Yer adı. Kafər sərhəddinə Cızıqlara, *ağlağana*, Göğçə tağa aluban çıxayın (69).

AĞLATMAQ f. Ağlamaya mecbur etmək. “Baba” deyü *Ağlatdılar*, “ana” deyü bozlatdılar (71); Qara gözlü qız qartaşımı *ağlatmağıl* (74).

AĞLAŞMAQ f. Bir yerde ağlamak. Həp anda olan bəglər *ağlaşdılar* (125); Bunu eşidicək qırq yigit *ağlaşdılar* (88); □ ağlaşmaq - bağırışmaq - ağlaşmaq - hüngürdemək. Muradına - məqsudına irməyən yalnız qardaş! - deyib *ağlaşdılar - bögürüşdilər* (58).

AĞLI sf. Aklı. *Ağlı*, qaralı seçən çağda (34).

AĞMAQ f. Kalkmaq. Şahin pərvaza *ağdı* (116).

AĞRILMAQ f. Kaldırılmək. Altun - tuc borılar *ağrıldı* (115).

AĞRIMAQ f. Ağrımək. Yata- yata yanımız *ağrıdı* (42).

AĞCA sf. Bembeyaz. *Ağca* qarlar yağmış, dizə yetmiş (65); Sarı yılan soqmadın *ağca* tənım qalqub şişər (38); Mərə, saqalcığı *ağca* qoca (80); □ beyazca tozlu - bembeyaz tozlu. *Ağca* tozlu qatı yayım zarı - zarı inlər (108); Ağca Qala - Yer adı. *Ağca Qala* Sürməlüyə gəlüb, Qazan qırq otaq diktdirdi (78).

AD is. Ad. Ata *adın* yüridəndə dövlətlü oğul yeg (32); ♦ ad kazanmaq - ad çıxarmaq. Sağım ələ baqduğımda qartaşım qaragünəyi gördim, - Baş kəsübdür, qan dökipdir, Çöndi alubdır, ad *qazanubdır* (69); ad koymək - adlandırmək. Dədəm Qorqut gəlsün, bu oğlana *ad qosun* (36); Dədəm Qorqud gəldi, oğlana *ad qodı* (54); adı çıkmək - şöhrət kazanmaq, məşhur olmaq. Ər malına qıymayınca *adı çıqmaz* (31); □ adı belli - məşhur, hanımın tanıdığı. İç Oğuzda, Taş Oğuzda *adı bəllü*. Aruz oğlu xanım Basat, mana mədəd! - dedi (100).

ADAĞLU//ADAXLU sf. Nişanlı. *adağlusından* ərgənlik bir qırmızı qaftan qəldi (57); Baqdı-gördi bu otağ Banıçiçək otoğıymış ki, Bəyrəgin bəşikkərtmə nişanlısı, *adaxlusıydı* (54).

ADAM is. Ar. Adam. Ölən *adam* *dirilməz*, çıxan can gerü gəlməz (31); *Adam* içməyən acı sular sızınca, sızmasa, yeg (32); ♦ adam almak - adam esir götürmək. Yol kəsdi, *adam aldı*, böyük hərami oldu (99); adam salmaq - adam göndermək. *Adam saldı*, əmmisini oxudu, gəldi (119); təkur *adam saldı*, “Kim idüğün bilün!” - dedi (116).

ADƏM is. Ar. Peygamber adı. *Adəmə* sən tac urdun, Şeytana lə'nət qıldın (96); □ adəmilər əvrəni - igid. *Adəmilər əvrəni* Dəli Domrul əlin əlinə çaldı, qas-qas güldi (80).

ADLU sf. Adı olan. Beyrək *adlu* bir yigidə bulışdınmı? (61).

AZAD sf. Far. Özgür, serbest: ◇ Azad etmək// eylemək - kurtulmaq kurtarmak. Qırk baş qul,qırq qırnaq oğlu Uruz başına *azad elədi* (50); Qırq evli qulla qırq cariyə oğlu Uruz başına *azad eylədi* (78); özgür olmaq - özgürlük elde etmək, serbest olmaq. Anun canı *azad olsun!* - dedi (81).

AZĞUN sf. Azmış yolunu kaybetmiş. İtüm ilə bir yalaqda yundum içən *azğun* kafər (43); □ azğın dinli - sapıq dinli. *Azğun dinlü* kafərlərə bir oğul tutdırdınsa, degil mana (73); *Azğun dinlü* kafər bunaldı, oxa girdi (71).

AZMAQ f. 1) Azmaq, yolu kaybetmək. Qarannu dün içində yol *azsan*, umun nədir? (102); *Azıb* gələn qəzayı tənri savsın, xanım hey! (32); 2) mec. Doğru yoldan çıkmak, yanılmək, sapmaq; Ay əməl *azmış*, fe'li dönmüş, qadir Allah ağ alnına qada yazmış! (56); Əməlinmi *azdı?* Fe'linmi *azdı?* (56).

AZNAUR sf. Gürcü. Cənab, əsilzadə, ağa. Şökli Məlik aydır: “Mərə, *aznaur*, nə heyfimiz qaldı?” (43).

AZUĞ is. Azıq Yedi günlük *azuğla* çıxayın (69).

AY I is. Yer küresinin uydusu. *Aydan* arı, gündən görkli qız qardaşın Banıçiçəgi Bamsı Beyrəgə diləməgə gəlmişəm! - dedi (56).

AY II is. İlin bölündüğü on iki hisseden her biri. Toquz *ay* tar qarnımda götürdüyüm oğul! (82); Bir *ay* baqsun, bir *ayda* varmazsam, iki *ay* baqsun! (75).

AY III vok. Söz. Görərmisin, *ay* oğul, nələr oldu?! (40); Babası aydır: “*ay* oğul, Banıçiçəgin bir dəli qartaşı vardır, adına Dəli Qarçar deyirlər. (55).

AYA I is. Sahib. Qonur atın *ayası!* Xan Uruzın babası, Xanım Qazan, ünim anla, sözüm dinlə! (63).

AYA II is. Sapanın gözü. Qoyun diməz, keçi diməz, sapanın *ayasına* qor atar, kafəri yıqar (44); Ərənlər əvrəni Qaraquc çoban sapanın *ayasına* taş qodu, atdı (43).

AYA SOFYA. Kilise adı. Yol üzərində kafərin *Aya Sofyası* vardı (119).

AYAQ I is. Ayak, beden üyesi. *Ayağının* sınduğunu kimsəyə demədi (106); Buğa ayağ üstinə turamadı, düşdi (36); ◇ ayağa düşmək - yalvarmaq. Beyrəgin *ayağına düşdilər* (66); Qazanın *ayağına düşdilər*, suçların dilədilər, əlin öpdilər (126).

AYAQ II is. Kadeh, bade. Altun *ayaq* sürəhilər düzülmüşdi (42); Altun *ayağı* əlindən yerə çaldı (53).

AYAQLILAR sf. Ayağı olanlar. *Ayaqlılar* buraya gəldiği yox (56).

AYĞIR is. Döllük erkek at. Təpəl - qaşğa *ayğına* Tondaz bindi (42); Baybörənin oğlıyçun bir dəniz qulunı boz *ayğır* aldılar (52 - 53).

AYĞIRLIQ sf. Döllük erkek atı olan. Bunun adı boz *ayğırlıq* Bamsı Beyrək olsun! (54).

AYĞIRGÖZLÜ is. Çay adı. Kafərləri it ardına burağıb xorlıyan, eldən çıxup *Ayğırgözlü* suyundan at yüzdürən, əlli yeddi qəl'ənin kəlidin alan, Ağ Məlik Çəşmə qızına nigah edən Sufi Sandal Məlikə qan qusdıran, qırq cübbə bürünüb otuz yedi qəl'ə bəyinin məhbub qızlarını çalub bir - bir boynın qucan, yüzində - todağında öpən İlək qoca oğlu Alp Ərən çapar yetdi (50).

AYD is. Ayıtmak fiilindən. Söylenti. Ulu - kiçi qalımıya, söz *aydına*, Qarı - qoca qalımıya qu - *aydına*, (89); ◇ *aydı* vermək - demək, danışmaq. Gazi ərənlər başına nə gəldigin *aydı* verdi (103).

AYDIN is. Işık. Görər gözüüm aydını oğul! Tutar belüm qüvvəti oğul! (66); Qarannulıca gözlərim *aydını* oğul! (72).

AYİŞƏ is. Ar. Şahis adı. *Ayişə* ilə Fatimənin nigahı su! (44); Ol *Ayişə*, Fatimə soyudur, xanım (33).

AYIL is. Köy (Kafkasya və Ortaasya'da). Qara *ayılum* qoyunını yüklü qodum, Qoçmıdır, qoyunmıdır, anı bilsəm (97); Ağ *ayıldan* tümən qoyun vergil (36).

AYILLU sf. Köylü. Qara *ayıllu* qoyunını yüklü qodun, qoç oldı! (97).

AYIRD is. Ayırıcı. Varayın anı anası yanından alayın, qılıcla paralıyayın altı bölük edəyin, altı yolın *ayırında* bırağayın (72); Yedi qız qardaşın yedi yol *ayırında* ağlar gördüm, Bamsı (59).

AYIRMAQ f. Ayırmaq. Axır vəqtində arı imandan *ayırmasun!* (67); Dəf'i Basat qoçı basub boğazladı, dərisini yüzdi quyruğılə başını dəridən *ayırmadı*, içinə girdi (101).

AYITMAQ f. Demək. El - evünüzdə çalıb - *ayıdan* ozan olsun! (32); Əlin bögrinə urar, aydar (33).

AYNA zf. Cuma (günü). Sağış günündə *ayna* görkli, *ayna* günü oqıyanda qütbə görkli (32).

AYNA MƏLƏK is. Şahıs adı. *Ayna Mələk!* Qutlu mələk! Ölməgə - yitməgə getməmişdim, yatacaq yerim genə bu xərab olasıydı (33).

AYRAN is. Ayran. Acı *ayran* tökiləndə çap - çap içən! (45).

AYRIQ is. Başkaları. Adaxlusın *ayrıqlar* alurkən tutub alan (120); ◇ ayrı girmək-ayrılık olmak. Mana tutan gərdəgə *ayrıq* girsün!(75).

AYRILIQ is. Ayrılık. Əlaqibət, uzun yaşın ucu ölüm, axırı *ayrılıq* (126).

AYRILMAQ f. Ayrılık. Beyrək qızdan *ayrılıb*, evlərinə gəldi (55); Bəg nökərindən, nökr bəgindən *ayrıldı* (50).

AYRI // AYRU zf. Ayrı. Avçılardan *ayru* dilbəndi boğazına keçdi (105); Qaçan - gedən sənin ağan degil, *ayrıdır* (111).

AYRU – AYRU zf. Ayrı - ayrı. *Ayru-ayru* yollar izin dəvə bilür (32).

AYTIŞMAQ f. Konuşturmaq, söyletmək. Altmış bin ər gördümsə, *aytışmadım* (117).

AL I sf. Kırmızı. *Al* şərabın itisindən içərlərdi (40); □ *Al* kanatlı - Kırmızı kanatlı. Mərə, *al* qanatlu Əzrayil sənmişən? (80); *Al* yanaklı - kırmızı yanaklı. Güz almasına bənzər *al* yanaqlım! (35)

AL II is. Hile. ◇ Hile etmək - aldatmaq. Namərd tayın *al* eyləmiş (125).

ALA I sf. Büyük. *Ala* seyvanı gög yüzünə aşanmışdı (34); *Ala* tağa *ala* ləşkər ava çıxdı (54); □ *ala* - gen - Büyük, geniş. *Ala* - gen sığın - keyik qovar idim (93).

ALA II sf. Karışık renkli. □ *ala* gözlü - açık mavi gözlü. Ağ yüzlü, *ala gözlü* gəlinlər gedərsə, bənim gedər (40); Xəbəri yox ki alacağı *ala gözli* qızın otağı olsa gərək (54); □ *ala* tan alaca karanlık zaman. *Ala tanda* yerindən turı gəldik oğulu tutdurdunmı? (91).

AL – ALA sf. İri, çok büyük. Ban *al* - *ala* ev yanında dikilsə, gərdək görkli (33).

ALA – ALA sf. Büyük - büyük. *Ala* - *ala* göndərlər süsəldi (50).

ALAY is. Büyük deste, kalabalık, çok fazla kişi. Bir ağ sançaqlı *alay* çıxdı (120); Oğlan gördü kim, bir *alay* atlu gəlür, sıçradı (113); ◇ *alay* bağlamak - Deste bağlamak, destə düzəltmək. *Alaylar* bağlandı, qoşunlar düzüldü (126); *Alay* bağladı - turdu (120); Gördi kafərlər *alay bağlamış* gəlirlər (113).

ALAY - ALAY zf. Deste - deste, büyük demetler halinde, kalabalıkla. Bu məhəldə Oğuz ərənləri *alay* - *alay* gəldi (120).

ALAN sf. Yüksek. Qazan Göğ *alan* çəmənə çadır dikdirdi (126).

ALAN – ALÇAQ sf. Yüksek - alçak. Alan - *alçaq* həva yerdən gələn arğış! (58)

ALAN SABAH zf. Sabah erkenden. *Alan sabah* yerindən turan qızlar!(62); *Alan sabah* turmuşsan, ağ ormana girmişsən (63)

ALAR SABAH zf. Sabah erkenden. *Alar sabah* Dərsə xan yerindən uru turdı (37); *Alar sabah* sapa yerdə dikiləndə ağ ban evli (63).

ALAR TANLA zf. Seher erkenden. *Alar tanla* yerimdən turduğum səninçün (75); *Alar tanla* yerindən turan yiğit, nə yiğitsən? (121)

ALACA sf. Büyük. Parasarın Bayburd hasarından pırlayıb uçan, at *alaca* gərdəginə qarşı gələn Qalın Oğuz imrənçisi, Qazan bəgin ynağı Boz ayğırlu Beyrək çapar yetdi (77); Yedi bin qaftanının ardı yırtıxlu, yarımından qara saçlu, sası dinlü, din düşməni *alaca* atlu kafər bindi yığadı, dün bucağında Qazan bəgin ordısına gəldi (42).

ALQIŞ is. Dua. Ol zamanda bəglərin *alqış*ı alqış, qarğışı qarğış idi (52); Ola kim bir ağzı dualının *alqışilə* Tənri bizə bir yetman əyal verə, - dedi (35); ♦ alkış vermek - dua etmək. Həm Basata *alqış* verdi (103)

ALĞAR zf. Gizlice. Altı yüz kafər atlandı, qoyunun üzərinə *alğar* vardı (43); Qazanın üzərinə *alğar* yetdi (69); Nagah *alğarla* gəlməsün, tutuban yigidim öldürməsünlər! (90)

ALDANMAQ f. Kanmak. Ala gözlü qızın - gəlinin gətürdilər, *aldanmadım* (118)

ALDATMAQ f. Aldatmaq. *Aldayuban* ər tutmaq övrət işidir (124)

ALDIRMAQ f. 1) Elden çıxarmak. Qara tonlu azgun dinlü kafərlərə bir oğul *aldırdınsa*, degil mana! (38); Ap - *alaca* gərdəginə gələ görgil. Gəlməz olsan, Baybican qızı Banıçiçəgi *aldırdın*, bəllü bilgil! (59); Qacalıgım vəqti *aldırduğım* yalnız oğul! - dedi (74); 2) ele keçirmək, tutmaq. Mərə, mən anı qormıyam toğana *aldırmayınca?*! - dedi.(80); Torumcıgım *aldırmışam*, bozlıyayınmı? (73)

ALƏM is. Kainat, dünya. Qamusına cümlə bənzəmədi *aləmləri* yaradan (33)... Mən *aləmləri* yoqdan var edən Allahıma sığındım,- dedi (109)

ALƏT is. Alet. Qılıç və sügü, çomaq və s. cəng *alətin* geydirüb tonatdılar (120).

ALİM is. Alim. *Alimlər* sərvəri Osman Üffan oğlu, görkli (32).

ALI VERMƏK f. Bırakmaq, azad etmək. Savaşmadın - uruşmadın *alı verəyim*, döngil gerü! (40); ♦ alı vermek - alıp vermek. Babası aydır: "Oğuzda kimin qızı *alı verərin?*!" - dedi. Baba, mana qız *alı ver* kim, mən yerimdən turmadın ol türkəc gərək! (55); Ağca yüzli görklimi oğluna *alı versün* (125).

ALİMAQ f. Tutmaq, avlamak. Gördilər, bir süri qaz oturur. Qazan şahini saldı, *alımadı* (116).

ALIN is. Alın. Oğlan yumruğı ilə buğanın *alına* qıya tutıb çaldı (36); *Alın* açuq comərd ərənlər dinləsün, - (83); □ alın - baş. *Alın* - başa qunt işuğum urardım! (124); Vay, *alın* - başım umuru! (58)

ALİCUQ is. Alıncık, küçük alın. Açuq - açuq meydana bənzər sənin *aluncuğun* (60).

ALINMAQ f. 1) Esir düşmək. Dünyəlikdə bir gərdaşım *alınubdur*, Ozan sən xəbərin yox (62); 2) Mağlub olmaq. Kafər aydır: "Oğlan *alındunsa*, tənri nemi yalvarursan?..." (109); Təkür *alındı*, kafər qaçdı (77); 3) Teslim olmaq. Aya Sofya *alındığı*n xəbər vardı (120); 4) Bitmək, kurtarmak. Qarağuca qıymayınca yol *alınmaz* (31)

ALİŞMAQ f. Alışveriş etmək. Verişməgə - *alışmağa* gəldik, - dedilər (87).

ALLAH is. Ar. Allah. Dövlətsiz şərrindən Allah saqlasun, xanım, sizi! (32); Adını bən verdüm, yaşını Allah versün, - dedi. (36); □ Allah - Allah - yalvarmaq. *Allah* - *Allah* deməyincə onmaz (31); Allah - Teala - Allah. *Allah* - *Təala* qorsa, evini bən qurtarayın, - dedi (46); Qəli - qızı olmyanı *Allah* - *Təala* qarğıyıbdır, biz dəxi qarğarız, bəllü, bilsün", - demiş idi (34)

ALMA is. Elma. Güz *alması* kibi al yanağın tutdı, yırtdı (47); Güz *almasına* bənzər al yanaqlım! (35)

ALMAQ f. 1) Satın almak. Dan - danuşux ilə yaxşı ərməğanlar *aldılar* (52); Gəl imdi bəgəndiyin maldan *al* (53); 2) Zorla almak. Ölülərinə aş verdiyin vətə əllərindən *aluram* (116); Təkür qarmalayıb əlindən çomağın *aldı* (96); 3) Götürmək. Oğlanı *alub* babasına vardı (36); Quara polat uz qılıcım əlümə *alayınmı?* (35); Mərə oğlan, *al* şol barmağımdakı yüzügi, parmağına taq... (101); 4) Geri götürmək. Axır zəmanda xanlıq gerü - Qayıya dəgə, kimsənə əllərindən *almıya* (31); Ağam Qazan sən evin *almağa* gədərsən, mən dəxiqarındaşım qanın *almağa* gədərəm, - dedi. (46); 5) Zabt etmək. Qəl'əyi *aldılar* (121- 122); 6) Çıkarmak. Atlarının əyərlərini *aldılar*, geyimlərin çıxardılar (110); Ağam Beyrək gedəli bizə ozan gəldüğü yox, Əgnimüzdən qaftanımız *alduğı* yox. Başımızdan gecəlügimiz *alduğı* yox (62); 7) Mağlub etmək. Çoban bilə (olmasa), Qazan kafəri *alamazdı* - deyərlər, - dedi (46); Gürzlə dögişdilər, qara polad uz qılıc ilə tartışdılar, sərpə - sərpə meydana qılıclaşdılar, çiginləri toğrandı, qılıcları ovandı, bir - birin *alımadı* (108 - 109);

8) Kəsmək. Qadın ana! Qarşum *alub* nə bögrərsən? (47); 9) Kat etmək. Bən bugün Qanur ata qaqaram, üç günlük yolu bir gündə *aluram*, evilə olmadın yurdum üstinə vararam (44); 10) mec. götürmək. Altun - aqça bul xəzinəni kafər *almış!* (45); Bir əski qaftan verdinüz, bənim başım - beynim *aldınız*, - deyüb vardı (62 - 63); 11) Evlenmək. ..bəni bunda gələb hələlləqlə *alurmuşan?* - dedi (59).

ALMAS is. Elmas. Buynızı almas cida kibi Qanturalının üzərinə sürdi (88)

ALP//ALB is. Yiğit. *Alp* ərə qorxu vermək eyb olur (86); Göğa günü ögdin dəpən *alpınız* kim? (114); Məndən sonra *alb* ozanlar söyləsin! (83); ♦ alp olmaq - yiğit, cesur olmaq. Yalnız yigit *alp* olmaz (108); □ alp başı - yiğitlərin yiğidi, böyüyü. *Alplar* başı Qazana zərb urdı, - dünya başına tar oldu (99).

ALPAN is. Yiğit, cesur. Ağ - boz atlar çapdırır *alpanlar* gördüm (95); □ alpanlar başı - yiğitlərin böyüğü, başı. *Alpanlar* başı Qazan oğlançuq ilə sərxoş olub, yaturlar, - dedi (69).

ALT zf. Alt. Qaba öncəm *altına* salaydım (47); Qara saqac *altında* kömecdən nə var? (62)

ALTI s. Altı ...*altı* ögəc dərisindən küləh etsə, qulaqlarını örtmiyə, qolı - budı xıracə, uzun baldırları incə, Qazan bəgün tayısı At ağızlu Uruz qoca çapar yetdi (49 - 50).

ALTI YÜZ s. Altı yüz. Şökli Məlik aydır: "*Altı yüz* kafər varsun, qoyunu gətürsün", - dedi (43).

ALTMİŞ s. Altmış. Ol kafərin *altmış* arşun qaməti vardı (94); *Altmış* tutam göndərini nə ögərsən, mırdar kafər? Qızılciq dəgənəgimcə gəlməz mana! (43).

ALTUN is. Altın. *Altun* ayağı əlindən yerə çaldı (53); *Altun* cidasını əlinə aldı. (40)

ALTUNDAĞI sf. Altındaki. *Altundağı* Al ayğırı bilürüz Bəkilindir, Bəkil qanı? (108); *Altundağı* qara ayğırı mana vergil, yigit! (76).

ALTUNLICA sf. Altından olan. Günlüğü *altunlıca* odasına gəldilər (115); *Altunlıca* günlüğün diküb, Qanturalı gərdəginə girib, muradına - məqsuduna irişdi (93); *Altunlıca* qamçısı buldı (74).

ALTUNLU sf. Altından. Qayın talı yeləgümdən sum *altunlu* mənim oxım! (95).

ALÇAQ sf. Hürmetli, mükaddes. *Alçaq* yerdə yapılbıdır Tənri evi Məkkə görkli (32).

ALCA sf. Kırmızıca, kıpkırmızı. *Alca* qanı şorladı, qaynına endi (121); *Alca* qanun yer yüzünə dökəyinmi? (35).

ALCAQ I sf. Alçak, hörmetsiz. Bəndən *alcaq* kişləri ağ otağa, qızıl otaga qondurdu (34).

ALCAQ II sf. Aşağı. *Alcaqdan* yuca yerlərə çapub çıxdı (38).

AMAN nida. Can ağrısı, heyecan, feryad, ızdırab, korku və s. hisləri ifadə edir. Qırk yoldaşım, *aman!* (40); Dəli Qarçar aydır: “Mədəd *aman*, əlamən!” (56); *Aman*, mərə kafər, *aman!* (74); ♦ *aman* vermek - şevkat etmək, merhamet etmək, affetmək, bağışlamak. Kafərlər oğlana *aman* verdilər, əlin çözdilər, gözin açdılar (74); *Aman* dilemək - şevkat istemek. Mərə , dəli qavat! Dəxi nə *aman* dilərsən? (82).

AMMA bağlayıcı. Ama. Babamdan can dilədim, *amma* vermədi (82); Ayıtdılar: “Bilməziz. *Amma* gözündən geyri yerdə et yoqdır” - dedilər (101).

AMİN nida. Arapça aslı eski Yahudi Qəbul olsun, arzun yerinə yetsin. “*Amin*” deyənlər didar görsün! (114).

AMİT SOYI is. Tayfa adı. *Amit* soyunun aslanı Qaraçuğun qaplanı! (63).

ANA I is. Anne. Qız *anadan* görməyincə ögit almaz (31).

ANA II zm.. Ona. ər adam evdə olsa, *ana* disə ki, tur ətmək gətür,yeyəlim,bu da yesün... (33)

ANI zm.. Onu. ...ol *anı* yedirər-içirər, ağırlar-əzizlər, göndərər (33).

ANIN//ANUN zf. Onun. həq təala *anın* könlinə ilham edərdi (31);*Anun* bəbəkləri bitsün (33).

ANDA zm.. Onda. Oğlan *anda* yıqıldıqda Boz atlu Xızır oğlana hazır oldu (39); Babam *anda* tutsaq imiş (95).

ANDAN zm.. Ondan. *Andan* dəxi sizi, xanım, Allah saqlasun (33); *Andan* Yegnək atın döndərdi,ləşkərə gəldi (96).

ANLAR zm.. Onlar *anlar* bir yedigində, sən iki yegil!(47).

ANA GÖRƏ zm.. O tür. Baybörə bəg aydır: “Oğul, Qalın Oğuz bəglərini odamıza oxıyalım, necə məsləhət görərlərsə,*ana görə* iş edəlim”, -dedi. (55).

ANARU zm.. O tarafa.“Nə gəlürsə,bənüm sağrıma gəlsün”deyü əlüyin ..urur, yənin *anaru* sağrısın ərinə döndürür (33).

AND is. bir şey hakkında verilən tantanalı va'd, söz. ♦ *And* içmək - söz vermek. Beyrək *and* içdi (59); *and* içmişəm, qısır qısrağa bindigim yoq (64).

ANDIRMAQ f. Anlatmaq, anmaq. Keçmiş mənim günimi nə *andırır*san? (47)

ANDIRTMAQ f. Hatırlamak. Bəkil aydır: “Öləyim ağzın üçün, oğul! Ola kim, mənim keçmiş günimi *andırtmıyasan*”, -dedi (107).

ANITMAQ f. Hatırlamak. Dədənin anası *anıtıdı*, Tənriyə sıqındı (56).

ANLAMAQ f. İşitmək. Sən bənim ünüm *anla*, sözüm dinlə! (53).

ANLANMAQ f. İşitmək. Qaba dizi üzərinə çəkdi, ayıtdı: “Ünüm *anlan*, bəglər, sözüm dinlən, bəglər!” (42).

ANMAQ f. Anmak. Beyrək yayı gərdəgində yoldaşların *andı*, ağladı (63); Oğlan xəttə çıqdı, babasının qırq yigidin *anmaz* oldu (36).

ANSUZIN zf. Hızlı, bir anda. Çəkdi *ansuzın* əlindən aldı, qılıcını tərptədi, babasının üzərinə at saldı (121).

ANUNÇUN bağ. Onun için. Oguz bəgləri yedi gün uyurdu. *Anunçun* “küçücük ölüm” deərlərdi (116).

ANUNÇUN Kİ bağ. Onun için ki. Bunu neçün böylə edərdi? *Anunçun ki*, “məndən dəli məndən güclü ər var mıdır ki çıka mənüm ilə savaşa”, - deyirdi (79)

ANCAQ bağ. Ancak. Oğuzun bir yaxşı yigidi *ancaq*... yürüyəyim, mədəd deyəyim (53); Bu otuz eki baş kim bürcdə asılmış idi qağan aslanla qara buğranın yüzün görməmişdi, *ancaq* buğa bunuzunda həlak olmuşlardı (85).

ANCILAYIN zm.. Onun gibi. Hey, şu dəli məğmun mənə də şayəd *ancılayın* olmaz sözlər söylər, -dedi (64).

AP-ALACA sf. Bembeyaz. Beyrək *ap-alaca* gərdəgi içində yeyüb-içüb bixəbər oturardı (57).

APARMAQ f. Götürmək. Əmma bizim bir bəgümüz oğlu vardır, bu üç nəsnəyi ana ərmeğan *aparsavuz* gərək idi! (53).

APUL-APUL zf. İti-iti, hızlı. *Apul-apul* yürüdü, ağ alnını açdı (87); Aydır: “Xanım, sazdan bir aslan çıxar, at urar, *apul-apul* yürüyüşü adam kibi (98).

AR is. Ar. Haya, Haya etmək. Axır vəqtində *arı* imandan ayırmasun! (67).

ARA is. 1) İki şey arasındakı məsafə. Üzəngiyə qalqıb, qatı çəkdi, uz atdı: Oğlanı iki talusunun *arasında* urub çıqdı, yıqdı (37); 2) İç, giriş. Leş *arasında* oğlancığı leşin bulmadı (74); 3) Etraf. Bu *aralarda* neylərsən? (56); 4) Arife. Qanlı qoca bu *arada* soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış, aydır (86); 5) Vakit. Yemək-içmək *arasında* bəglər səni andı (123); 6) Ara. Məgər, sultanım, oğlan ol *arada* yıqılmışdı (38); ♦ Aradan çıkmak - canını kurtarmak, kaçmak. Sən *aradan* *çıqğıl*, mən allah-təala bilə xəbərləşim, - dedi (81).

ARAMAQ f. Aramak, yoklamak. Mərə bazırganlar, varın iqlim *aran* Beyrəgin ölisi xəbərini gətürüb deniz, ölimidir? (58); Çoq cahillər səni gögde *arar*, yerdə istər (83); Qara gərdun içində yol *arasan*, azsan, umun nədir? (114).

ARQA//ARXA is. 1) Bel. Bu kəz Beyrək qızın incə belinə girdi; bağdadı, *arxası* yerə urdı (55); Qazan baqdı,qördi çoban ağacı *argasına* almış, gəlür (46); Qolanını çəkdi,sıçradı, *arqasına* bindi (117); 2) Dayak. Qalmış yiğit *arxası!* Bizi miskin umıdı! (63); Qalın Oğuz *arqası*, Bayındır xanın göygisi Salur Qazan qaba dizinin üzərinə çökdi (52).

ARXACIQ is. Belcik. Əri muradına yetürər sənin *arxacığın* (60).

ARQIÇ is. Kayalık. *Arqıç* qırda yıqanır Əmman dənizində, Sarb yerlərdə yapılmış kafər şəhri (118).

ARĞIŞ is Kervan rehberi. Bunlu yerdə qodım-gəldim, Otuz toquz yoldaşım, iki *arğışım!* - dedi (63);bəg babamın, qadın anamın soğatı *arğış!* Ayağı uzun şahbaz ata binən *arğış!* (58).

ARQU BELİ//ARXU BELİ is. Yer adı. *Arqu beli*, ala tağı avlar idim (93);*Arxu beli*, Ala tağı dünin aşdın (89).

ARQURI//ARQIRI sf. 1) Çıplak. Sən gedəli, xanım, *arquri yatan* Ala tağların avlanmamışdır (105); 2) Kuru yer. Qapu eşiği üzərindən *arquri* qomışlardı ki, bu məhəldə xan Qazan yetdi (74); 3) Boş-boş. *Argırı* söyləmə, mərə itüm kafər ! (43).

ARĞAB-ARĞAB sf. Sıra-sıra. *Arğab-arğab* qara tağın yıxılmışdı,yucaldı axır!... (66).

ARĞUN is. Casus, haberci. Vardı kafərlər *arğunu* Şökli Məlikə xəbər verdi (42).

ARD is. Arka, bel. Dərsə xanı tutdılar, ağ əllərin *ardına* bağladılar (40); *Ardına* düşdilər,qoa gətdilər (60); Toqsan tümən gənc oğuz *ardımca* gəlsün! (74);Yegnəg *ardından* yetdi (96); Argasını urub, bərk ağılın *ardın* sökən! (45); Babasının *ardınca* yortub getdi (40).

ARI// ARU sf. Temiz. *Arı* sudan abdəst aldılar (50); Quşun ala qatını, qumaşın *arusını*, qızın göğçəğini, toquzlama cırğab çuqa Bayındır xana pəncyək çıkardılar (97).

ARU is. ♦ Temiz durmaq - ayağa kalkmaq. Bəkil *aru* turdı, ağladı (105).

ARIQ// ARUQ sf. İnce. Simüz qoyun, *arıq* toqlı sənin kapundan kafərlərə vermədim (46); Altında Al ayğırı *arıq* oğlan (107); Simüzün al, *aruğın* qo! (57); □ ince can - temiz can. *Aruq candan* eki qarındaşı Dəpəgöz əlində həlak oldu (99).

ARPA is. Arpa. Yanmış *arpa* ətməgi, acı soğan öyni, degil! (75); *Arpa* ətməgi, acı soğan öynəciği deyəyinmi? (76).

ARSIZ sf. Arsız, hayâsız. Kafər aydır: “Oğuzun *arsızı* türkmanın dəlüsünə bənzər! Bağ a şuna”, - dedi (108).

ARSLAN is. Arslan. Nə biləyin, oğul, *arslandanmı* oldu, yoxsa qanlandanmı oldu? (39); *Arslan* kibi anradı (76).

ARTIQ// ARTUQ zf. Artık, çok. Bəli sultanım, *artıqdır!* - dedilər (54); Bir yigidin qara tağ yumrısınca malı olsa, yığardərər; tələb eylər, nəсібindən *artuğın* yeyə bilməz (31).

ARTIRMAQ f. Artırmak. Sağlıqla sağincın, dövlətin həq *artursın* (41).

ARUZ is. Şahıs adı. Taş Oğuz bəglərindən *Aruz*, Əmən və qalan bəglər bunu əşitdilər (123); Qaçub gedərkən *aruz* qocanın oğlancığı düşmüş, bir aslan bulub götürmüş, bəsləmiş (98).

ARŞUN is. Uzunluk ölçüsü. Ol kafərin *altmış* arşun qaməti vardı (94).

ARŞUN oğlu DİRƏK TƏKUR is. Şahıs adı. Adına *Arşun oğlu Dirək təkür* dəərlərdi (94); *Arşun oğlu* Dirək təkura xəbər verdilər (96).

ASİ is. Ar. İsyancı. Oğlan aydır: “Ya *asi* məl’un, sən pütlərinə yalvarırsan, mən aləmləri yoqdan var edən Allahıma sığındım” - dedi (109); ♦ *asi* olmaq - tabii olmamak, protesto etmək, itaat etmemək. Oğuza *asi* oldum, bəllü bilin! - dedi (105); Padşahına *asi* olanın işi rast gəlməz (105).

ASILAN - ASILAN f. Asılan - asılan. *Asılan - asılan* qayalardan Qazan, oğlan uçırdınmı? (72).

ASILMAQ f. Asılmak. Böyləliklə, otuz iki kafər bəginün oğlunun başı bürc bədənində kəsilib *asılmış* idi (85); Bu otuz eki baş kim bürcdə *asılmış* idi...(85).

ASILU zf. Bağımli. Həq təalanın əmrilə Dəli Qarçarın əli yuqaruda *asilu* qaldı (56).

ASMAQ f. Asmak. Qazan oğlu Uruzı həbsdən çıxarun, boğazından organla *asun* (47); Məni sana *asarlar*, götürməgil, ağac! (48).

ASLAN is. Aslan, aslan. *Aslanla* qaplana bir oğul yedirdinsə, degil mana! (38); Toli sazın *aslanına* yedirdinmi? (72).

ASMANLU sf. f. Gökyüzü Far. - göy. *Asmanlu* gögdə qara bulut oluban kafərin üzərinə gurlıyayım (76).

AT is. At. At yemiyən acı otlar (bitincə) bitməsə, yeg (32); Sarb yürürkən Qazlıq *ata* namərd yigit binə bilməz; binincə binməsə, yeg! (32); ♦ at depmək - atla

hücuma keçmək. Qaraqucın oynadı Uruz kafərin sağına *at dəpdi* (71); Bir saətdə kafərə üç kərrə *at dəpdi* (76); at oynatmaq - mec. Meydan okumak. Selcan xatun *at oynatdı* (91); at salmaq - atla hücuma keçmək. Bitəkəllüf kafərə *at saldılar*, qılıc urdılar (77); Qara tonlu kafərə *at saldı* (91); Qazanın üzərinə *at saldı* (120).

ATA is. Ata. Oğul *atadan* görməyincə süfrə çəkməz (31); Rəsul əleyhissəlam zamanında yaqın Bayat boyundan Qorqud *ata* diyərlər, bir ər qopdı (31).

ATA-ANA is. Kendi çocuğuna nisbətən erkek və kadın; ebeveyn. *Ata-ana* “yanlış xəbərdir, getmə, oğul!”-dedilər (112); Haman qız sıçradı, ata mindi, Beyrəgin *ata-anasına* muştuluğa çapar getdi (65).

ATAĞUZLU sf. Lakap. Anlar eylə digəc *Atağuzlu* uruz qoca iki dizinin üstünə çəkdi (42).

ATDIĞI fiili sf. Attığı. *Atdığı* taş yerə düşməzdi (48).

ATDIRMAQ f. Atmaya mecbur etmək. İbrahimi tutdurdun, Xam gönə çulğadun. Götürüb oda *atdurdun* (109).

ATILMAQ f. Üç yeləkli qayın oqlar *atıldı*, dəmrəni düşdi (50).

ATIŞMAQ f. Ağ yeləklü ötgün oxlar *atışaydıq* (108).

ATLANMAQ f. Ata binmək. Xoş, imdi *atlanın!* İkisi *atlandılar* (55); Baybörə bəgin oğlu *atlandı*, ava çıxdı (53).

ATLAS is. Ar. Atlas. parlaq ipək parça növü. *Atlasda* yapılanda gög sayvanlu (63); *Atlas* ilə yapılanda Gög sayvanlı (94).

ATLU sf. Ata binmiş, süvari. Bir bölük *atlu* gəldi. (116); Dərsə xan yayan, bunlar *atlu* yürüdilər (40).

ATMAQ f. 1) Bir şeyi elindən bırakarak yakına ve ya uzağa atlama yapar. Keyikə *atarkən* oqla səni urar, öldürər (37); oğlim Uruz ox *atanda* puta qalmış (44); 2) Bir şeyi yüksek yerdən aşağı atmaq, düşürmək. Kəndüyi bir yuca yerdən *atdı* (105); Buraxmaq. Qarşuna ala qaz gəldi, şahinin *atmazmısan* (89); ♦ atı vermək - atmaq. Qaftanı sıyırdı, götürdi, qızların üstünə *atı* verdi (62).

AXİRƏT is. Ar. Dini inanışlara görə, ölümdən sonra insanların gideceği ikinci və ebedi dünya. *Axirət* həqqini həlal etsün (125); Gəlimli - gedimli dünya, *Axirət* - son ucu ölümlü dünya!... (78)

AXIR II e. Çünkü. Qanlı - qanlı suların sovğulmuşdı, çağladı, *axır*: Qaba ağacın qurumışdı, yaşardı, *axır!* (66).

AXITRILMAQ f. İndirilmək (atdan). Qazan dəxi *axıtrıldı*, yerə endi (121).

AXTARMAQ f. Soymak. “Bəli baş kəsdi, qan dökdi, adam *axtardı*!” - dedilər (54).

AXŞAM is. Günün sonundan gecenin başlamasına kadar olan süre. Əgər sağdır, əsəndir, *axşam* olmadın genə mən sana gəlürəm (44); Qaranqu *axşam* olanda qayğılı çoban! (43).

AH nida. Ağrı, heyecan, hasret və s. hislər ifadə ediyor. *Ah*, noleydi, bu öleydi, birinə dəhi vareydim (33); ♦ *ah* etmək //eylemek - hasret çekmek, kederlenmek, gamlanmak, *ah* çəkmək. *Ah* etdilər, əqləri başlarından getdi (57); Bir gecə döşəgində qatı - qatı inlədi, *ah* etdi (106); Baybörənin bunları gördüğündə *ah* eylədi (52).

AÇDIRMAQ f. Açmaya mecbur etmək. Xatun gəlib zindançıya qapuyı *açdırdı* (116); Alp Uruz çadırların *açdırdı*, cəbbəxanasın yüklətdi (119).

AÇILMAQ f. Açılmək. Oğlın idigin andan biləyim, sırça parmağını qanatsun, qanını dəstmalə dürtsün, gözimə sürəyin; *açılacaq* olursa, oğlın Böybörəkdir! – dedi (66).

AÇMAQ f. 1) Kapalı bir şeyin kapağını və s. kaldırmək. Qara qıyma gözlərin uyxu almış,*açğıl* axı!...(39); Kafərlər oğlana aman verdilər, əlin çözdilər,gözin *açdılar* (74); 2) Üzerini kaldırmək. Dəxi eybin *açaram*, bəllü bilgil! - dedi (64); 3) Temizlemək. Arı könlədə pas olsa, şərab *açar* (105); 4) “Ağız” sözü ilə birlikdə “konuşmaq” mənasında. *Ağız açub* ögər olsam, üstimizdə Tənri görkli!(32).

AÇUQ sf. Örtülü olmayan. Qırq yigidlən oğlın Uruz başı *açuq*,yalın ayaq kafərlərin yanınca tutsaq getdi (45).

AÇUQ-AÇUQ sf. Geniş. *Açuq-açuq* meydana bənzər sənin alıncuğın (60).

AC sf. Açlıq hissədən, yeməgə ihtiyacı olan. *Ac* görsən,toyurğıl!(35); Oğul,çoban, qarnım *acdır* (46).

ACİZ sf. Ar. Elindən iş gəlməyən, başarsız, zayıf; ♦ *aciz* kalmək - bir iş görmək iktidarından məhrum olmaq. *Aciz* qaldılar.(99).

ACI sf. 1) Tatlı olmayan. Adam içməyən *acı* sular sızınca, sızmasa, yeg (32); *Acı* ayran töküləndə çap-çap içən! (45); 2) mec. Hoşa gəlməyən, kalbə dokunan. İncinip *acı* sözlər söyləmə! (35); 3) mec. Gazaplı, ağırlı-acılı. *Acı* tırnaq ağ yüzinə aldı-çaldı. (57).

ACIQ is. Hırs, hiddət, öfkə, gazap. ♦Öfkelenmək - hırslanmaq, hiddetlenmək, gazablanmaq. Böylə dikəc Əzrayilin *acığı tutdı* (80); Yalançı oğlu yalancuğun *acığı tutdı* (63).

ACIQMAQ f. Acıkmək. Yemək istemək. Ağam Qazan bu ağac ol ağacdır kim, sən kafəri basarsan, qarnın *acıqar*, mən sana bu ağacla yemək bişürərin, - dedi (46); Mərə çoban! Qarnın *acıqmamışkən*, gözün qararmamış ikən bu ağacı qoparı gör! (46).

ACMAQ f. Açlıq hissetmək, yemək istemək. Buğa *acmışdı* (105).

AŞ is. 1) Çörək, yemək, pişmiş. Aydır: “Bunlu qoca ilə Yapağlu qocayı Dəpəgözə verün, *aşun* pişürsün!” - dedi. (99); 2) İhsan, hayrat. ♦ aş vermek - ihsan, hayrat vermek. Ayğır atım boğazlayub, *aşum vergil!* (112); Ayğır atım boğazlayub, *aşum versün!* (75).

AŞAĞA is. 1) Bir şeyin yere en yakın parçasına doğru. Mərə, qavat oğlu, qavat! Mən *aşağa* qulpa yapışuram, sən yuqarı qulpa yapışursan (92); 2) Zarf. Yere doğru, aşağıya doğru. Əğər səni hasardan *aşağa* orğanla salındıracaq olursam, babana-anana sağlıqla varacaq olırsan, bəni bunda gəlüb hələlləqlə alurmısan? - dedi. (59); *Aşağadan* yuqarı baqmazmısan? (89); Yugarudan *aşağa* kafər oğlanı qatı urdı (108).

AŞANMAQ f. Yüksəlmək. Ala sayvan kög yüzünə *aşanmışdı* (68).

AŞIQ//AŞUQ is. Diz kapaklarında çıxan eklem kemiği // Çocukların aşık-aşık oyununda oynadıkları (adeten, koyunların diz kapağında üretilen) kemik. Məgər sultanım, Dirsə xanın oğlancığı, üç dəxi ordı uşağı meydanda *aşuq* oynarlardı (36); Altun *aşiq* oynar Sancıdan bəgləri (118).

AŞIQLAMAQ f. Aşık olmaq, vurulmaq. Böylə dikəc, qız Beyrəgi *aşıqlamışdı*, -aydır. (59).

AŞIT is. Aşmaq, keçmə imkanı. ♦ aşmaq//aşma imkanı vermek - keçmək, aşma imkanı vermek. Qara tağa yetdügində *aşit* versün (108); Qarşu yatan qara qarlı tağlardan aşar olsa, Allah-Təala sənın oğlınə *aşut* versün (54).

AŞMAQ f. Yüksək bir şeyin üstünə çıxıp öteki tarafına inmək, keçmək. Qarşu yatan qara tağınə *aşmağa* gəlmişəm (56); Qarşu yatan qara qarlı tağlardan *aşar* olsa, Allah-təala sənın oğlınə *aşut* versün (54); Ala yatan qara tağları *aşdım* (85).

AŞURMAQ f. 1) Kalabalığı yararak geçmek. Dədəyi qoa-qoa Dəli Qarçar on yelən yer *aşurdu* (56); 2) Vurmak, çəkmək. Olmaz isə, bən saqalını tutayın, siz qılıç *aşurun*, parələn! (124).

–B–

BABA is. Ata. Sən sağ ol, qadın ana! *Babam* sağ olsun (47); Oğul dəxi neyləsün, *baba* ölüb mal qalmasa, baba malından nə faidə, başda dövlət olmasa... (31).

BAQDIRMAQ f. Baktırmak. Dili- damağı quruyıb dörd yanına *baqdırdın*mi? (71).

BAŞ sf. Ar. 1) Kalıntı, kalan. Baqisin ğazilərə bəxş ətdilər (97); 2) Ebedi, daimi. Baqi qalan səttar Təniri, mənim canımı alsan, sən alğıl (81).

BAĞIR is. Bakır. Qızıl altun götürdülər, "*bağırdır*" dedim (118).

BAQIŞ is. Bakış, nazar. Apul-apul yürüşündən, aslan kibi turuşından, Qanrılıban *baqışından*, Ağam Beyrəgə bənzədürəm ozan, səni (62).

BAQIŞMAQ f. Bakışmaq. Qarşu yaqadan kafərlər *baqışurlar* (115).

BAQMAQ f. Bakmaq. *Baqdı* gördi ilğar yetdi (90); Dərsə xanın yüzinə *baqdı* (38).

BAĞ I is. f. Bağ, bahçe. Ol *bağların* qara salxımları, üzümü olur (80); Ol tağlarımızda *bağlarımız* olur (80); *Bağ* və *bostanın* zinəti su (44).

BAĞ II is. Bağlamak için kullanılan ip, kaytan. Ala qalqan *bağını* qısa dügdilər (71); Aydır: "Aqınçıların tirkəşi *bağı*, üzəngüsü qayışı üzülür, dikməgə gərək olur", - dedi. (90)

BAĞDAMA is. Çelme(güreşde). Qavradı, qızın *bağdamasın* aldı (55).

BAĞDAMAQ f. Dizini bükmək. Bü kəz Beyrək qızın incə belinə girdi; bağdadı, arxası üzərinə yerə urdı (55)

BAĞIR is.: ◇ Bağrı yanmaq. Kederlenmək, gamlanmaq. Bir bəgüm görünməz, *bağrım* yanar (72); yalnızca oğul görünməz, *bağrım* yanar (38); Yandı *bağrım*, göynədi içim (61); ◇ bağır basmaq - təzim etmək. Dəlü ozan gəldi, baş əndirdi, *bağır basdı* (63); Baş endirüb *bağır basğıl* (243).

BAĞIRMAQ f. Bağırmaq. Dəvə *bağırdı* (90)

BAĞIŞLAMAQ f. Bağışlamak. Məgər Beyrək buna bir kömlək *bağışlamış* idi (53); Qazan suçlarını *bağışladı* (126)

BAĞLAMAQ f. 1) Bağlamak. Çobanı bir ağaca sara-sara *bağladı* (46); Dədəm Qorqud himmət qılıcın belinə *bağladı* (104); 2) Əhatə etmək, mühasirə etmək. Dört yanını kafər *bağladı*, bəllü bilgil, - dedi (114); ◇ düşmanlı etmək, düşman olmaq. Ədavət *bağladılar*, hə-mi? (123)

BAĞLANMAQ f. Bağlanmaq. Alaylar *bağlandı*, qoşunlar düzildi (126); Nəradə bildin bənim tutsaq olduğum? Ağ əllərim ardumda *bağlanduğun*? (74)

BAĞLATMAQ f. Bağlatmaq. Ağ əllərin qarısından *bağlatdınmi*? (72).

BAĞLU sf. Bağlı. Ağ əlləri ardına *bağlu* deyəyinmi? (76); □ Eli bağlı - eli bağlı; Xan Qazanın oğlu Uruz bəg üç yüz yigidlən Əli *bağlu*, boynı *bağlu* getdi (43).

BADAM is. Badem. Qoşa *badam* sığmayan tar ağır lüm (35).

BADYƏ is. Şarap və ya maya dökmək üçün istifadə edilən ağzı böyük kap. Toqsan yerdə *badyələr* qurulmuşdı (42); Toqquz yerdə *badyələr* qurulmuşdı (68)

BAZLAMAC is. Saç üstündə pişən pide börek bazlama. Gəldin ol kim soldıran soydır, sapadanca yerindən uru turar, əlin-yüzün yumadan toquz *bazlamac* ilə bir küvlək yoğurd kəvəzlər... (33)

BAYANDAR XAN//BAYINDIR XAN. öz. is. Şahıs adı. Alar sabah Dərsə xan qalqubanı yerindən uru turub, qırq yigidin boyına alub, *Bayandar xanın* söhbətinə gəlürdi (35). Aq alınlı *Bayındır xanın* divanına dünin varğıl (106).

BAYAT öz. is. Kabile adı. rəsul ələyhissəlam zamanına yaqın *Bayat* boyından Qorqud ata deyərlər bir ər qopdı (31).

BAYBİCAN öz. is. Şahıs adı. *Baybican* bəg dəxi yerindən uru turdı (52).

BAYBÖRƏ öz. is. Şahıs adı *Baybörənin* oğlu beş yaşına girdi (53)

BAYBURD is. Yer adı. Nagah Parasanın *Bayburd* hasarına gəldilər (58); Parasarın *Bayburd* hasarından parlıyıb uçan... Boz ayğırlı Beyrək çapar yetdi (77).

BAYIMAQ f. Devletlenmək, zengin olmaq. Qadir Tənri verməyincə ər *bayımaz* (31).

BAYIR is. Çöl, bayır. Simüz qoyun, arıq toqlı *bayırda* qalsa qurt gəlib yeməzdi sapanın qorqusundan (48).

BALQAR eti. Halk adı. Ötəki qara tağın bir yanında altı başı *balqar* bir ər gördüm (95)

BALDIR is. Baldır. Qolı-budı xaranca, uzun *baldırları* incə, Qazan bəgün tayısı At ağır lüm Uruz qoca çapar yetdi (50).

BALIQ is. Balık. Nəmrud gögə ox atdı, qarnı yarıq *balığı* qarşı tutdun (96).

BALÇAQ is. Kılıcın desteği. Gördilər kim, bu gəlin kişinin qılıncının *balçağı* qanlı, oğlu görünməz (91); Selcan xatun qılıncının *balçağı* qan odaya gəldi (91).

BALÇIQ is. Çamur. Atlu batub anun *balçığına* qunlar döşəyim (86); Atlu batub çıqamız anun *balçığı* olur (86); Alplar içində bizi qusqunumuzdan *balçığa* bayurdın, - dedi (105).

BAM-BAM DƏPƏ is. Tepe adı. Beyrək gedəli *Bam tel-bam dəpə* başına çıxdığım çox (65).

BAMSA öz. is. Şahıs adı. Sən oğlanı "*Bamsam*" deyü oxşarsan, bunun adı boz ayğırlıq *Bamsı* Beyrək olsun (54).

BAMSI öz. is. Şahıs adı. Ayıtdılar Baybörənin oğlu vardır, adına *Bamsı* deyirlər, - dedilər (58); Qıyan Səlcük oğlu Dəli Tondazı sorarsan, sağdır, *Bamsı* (59).

BAN sf. Yüksək. Altun başlu *ban* ev vergil bu oğlana, Kölgə olsun, ərđəmlidir (36); Dünlüğü altun *ban* evlərimi götürüb durursan sana kölgə olsun (48); *Ban* al-ala ev yanında dikilsə, gərdək görkli (33).

BANIÇİÇƏK öz. is. Şahıs adı. *Banıçiçək* yaşmaqlandı, xəbər sordı (54); Oğul məgər sən istədigün qız Baybican bəg qızı *Banıçiçək* ola? (55); Baybican qızı *Banıçiçək* evdəmi, arğış, yoxsa gərdəmi, arğış? (59)

BAN is. Ezan. □ Ezan okumak. Ezan verdirmek. *Ban banlatdılar* (64); Kəlisəsin yıqub, yerinə məscid yaptım *ban* banlatdım (118).

BANA I Şahıs zamirinin eki. Ordumın xəbərin bilürmisin, değıl *bana* (44); Hay Dərsə xan, *bana* qəzəb etmə (35).

BANLAMAQ f. Ezan vermek, yüce sesle çağırmaq. Saqalı uzun tat əri *banladıqda...*(34); Mınarədə *banlayanda* fəqih görkli (33).

BARANSAR bk.: Parasar. Baransarın Bayburt hasarından parlıyub uçan Baybörə xan oğlu Bamsı Beyrək manıa deərlər (120).

BARİ e. f. Bari. *Bari* Bayandır xanın tövləsindən eki şahbaz yügrək at götürün (55).

BARİŞMAQ f. Barışmaq. İlərü gəlib Selcan xatunını qucaqlayıb *barışmışlar*, soruşmuşlar (93).

BARGAH is. f. Saray, şahane çadır. Ol gün ala *bargah*, otaqlar dikildi (115); Ala *bargah* otaqların düzə dikdi (124); Ala *bargahotağına* çox girmişəm. Bilməzsəm, mana zindan olsun (124).

BARMAQ is. Parmak. Biləgümdən on *barmağım* qanda gördüm (44); Toquz qara gözlü, xub yüzlü, saçı ardına urulu, köksi qızıl düğməli, əlləri biləgindən qınalı, *barmaqları* nıgarlı məhəbub kafər qızları Qalın Oğuz bəglərinə sağraq sürüb içərlərdi (42).

BASAT öz. is. Şahıs adı. *basatın* qaranulu gözləri yaşla toldı (100); *Basat* qaqıb yerindən tutu gəldi (103).

BASILMAQ f. Mağlup olmaq. Ol gəldi ki, yağı *basılmışdı* (74).

BASMAQ f. 1) Koymak. Dəxi kəpənəgindən qurumsı edüb yarasına *basdı* (44); Sügüligi Dəpəgözün gözüne eylə *basdı* kim Dəpəgözün gözi həlak oldu (101); 2) Mağlub etmək. Məni *basarsan*, anı dexti *basarsan*, -dedi (55); 3) Çiğnemək, ayak altına almak. Oğlanı girən basar, çıxan *basardı* (74); ♦ el basmaq, el vurmaq. Altun xaça mən əlümi *basaram* (68). Etmək basmaq - namertlik etmək. Beyrək ətməgün *basmadı* (125); Diz basmaq, diz üstü çökmək. *Dizin basub* oyuranda həlal görkli (33).

BATMAQ Batmaq. Ox atdılar, *batmadı* (99); Oğul, sana ox *batmasun*, tənünü qılıc kəsməsün (99); Atlu *batub* çıxamaz onun balçığı olur (86).

BATMAN s. Batman (ölçü birimi). Kafər altmış *batman* kürz salardı (91); Hər atanda on iki *batman* taş atardı (48).

BATURMAQ f. Batırmak. Vardı, könləgi qana-quna *batırdı*. Bayındır xanın öginə gətürüb biraqdı (58); Qalaba qorxudar, dərin olsa, *batırar* (71).

BATURTMAQ f. Batırmak. Dərin olsa, *batırdır*, qalabahq qorxudur (57).

BAXMAQ f. Bakmaq. Ağ meydanın ortasında *baxdı* turdı (36).

BACA is. Baca. Əzrayılın gözünü elə qorxutdum ki, gen qapuyı qodı, tar *bacadan* qaçdı (80); Bəglərbəgi olan Qazan divanında buna heç *qapu-baca* yoğdı (110).

BACARMAQ f. Başarmak. (Dəli Qarcar) gördi *bacarı* bilməz, aydır... (57).

BAŞ is. 1) Baş, kelle. Qara eşək *başına* üyən ursan qatır olmaz (31); Öz gödəndən *başını* kəsəyinmi? (35); 2) Nefer. Altı *baş* ərlə mən Qazan vardım, altı günə qomadım, anı aldım (118); 3) Yukarı, kırak. Alnına yumruğun tayadı, sürdi meydanın *başına* çıxardı (88); 4) Zirve. Yerdən uca taqlar *başına* yoldaşların alub çıxdı (71); 5) Evvel. Axır separə *başıdır*, ammə görkli (32); 6) Başçı. Qaragünə oğlu Budaq, Qazan bəg oğlu Uruz Bəglər *başı* yegnək... ox atarlardı (63);... Alpanlar *başı* Qazan oğlancuq ilə sərhoş olup, yaturlar... (69); ♦ Baş kesmək, öldürmək. Ol zamanda bir oğlan *baş kəsməsə* qan tökməsəd qomazdılar (53); Əgrək aydır: “Mərə, Tərs uzamış, *baş kəsüb*-qan tökmək hünərmidir?” - dedi (110); Baş koymak - sadakatli olmaq, zorluklara sine germək. Vallah, mən Qazan Oğuzına *başım qomışam* (125); Göz açuban gördigim, könül ilə sevdigim, bir yasdıqda *baş qoydığım* (59); baş indirmək,

tə'zim etmək. *Baş endürüb*, salam verdilər (53); Dəli ozan gəldi; *baş endirdi*, bağır basdı (63); başına çıkmak - başına təsir etmək. Şərabın itisi *başına çıxdı* (94); başına tünəmək - zora düşmək. Yalan dünya *başına* tar oldu (94); baş üzirinə - baş üstünə. Beyrək dəxi "Nola, xanım, *baş üzərinə* dedi (55); başına gəlmək olmaq. Qazi ərənlər *başına gəldügin* aydı verdi (126); baş vermək - canını kurban vermək. Bir yigit aranızdan əksildi, sənin yolunda *baş verdi* (126); Baş kaldırmak - baş kaldırı, kımıldanmaq. *Baş qalduan* kafərləri öldürdi (53); baş-beynini almak - bezdirmək, bıktırmaq. Bir əski qaftan verdiniz bənim *başım- beynim* aldınız, - deyüb vardı (62).

BAŞIAÇUQ is. top. İmereti (Gürcüstanda yer adı). Məgər *Başiaçuq* Tatyana qəl'əsindən, Aqsəqa qəl'əsindən kafərin casusu vardı (69).

BAŞLAMAQ f. Başlamak. Qoyun ürkməyə *başladı* (98).

BAŞLU sf. Örtülü. Altun *başlu* ban evlər gedərsə, bənim gedər (40); Altun *başlu* ban ev vergil bu oğlana (36).

BAŞMAQ is. Terlik, ayakkabı. Ayağım *başmaq*, yüzüm yaşmaq görmədi (33).

BAŞSIZ sf. Başsız, komutansız, başkansız, başına buyruk. Başın ala bağır alsam *başsız* ağac (47).

BEZ is. Bez. Qanturalı altunlu incə kətan *bezin* belinə sardı (87); Əski pambuq *bez* olmaz (31).

BEYİN is. Beyin. Dəpəcə böyümüşsən tarıca *beynin* yox (69); Qafil başın ağrısın *beyin* bilür (32).

BEYRƏK öz. is. Şahıs adı. *Beyrək* gəldi (54); Aradan *Beyrəgi* götürəlim (124); *Beyrəgə* kağız göndərdilər (124).

BEL is. Bel. Ata adını yürütməyən xoyrad oğul ata *belindən* enincə enməsə yeg (23); ◇ beli kurumak, hareketsiz olmaq. Tura-tura *belümüz qurıdı* (42); belini incitmək, eziyyət çəkmək. Qızçıqazın *belini üzər*, yer altında qızcuqazıma binermiş (117).

BELLÜ sf. Belli. Qırq incə *bellü* qız ilə boyu uzun Burla Xatun yesir getdi (42); [Boyu uzun Burla] qırq incə *bellü* qızın içinə girdi, ögüt verdi (46).

BELÇAQ is. bk.: Balçaq. Oğlan sərmərdi, ura turdı Qılınının *belçağına* yabışdı kim, bunu cırpa gördi kim əlində qopuz var (114).

BECİD zf. Kıvrak, çabuk. Oğul, sən mala *becid* ol yığ mən sana qız arayı gedəyim, - dedi (85).

BEŞ s. Beş. Ağ alnında *beş* kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun (97); Baybörənin oğlu *bəş* yaşına girdi (53).

BEŞİK is. Beşik. Şah Həsənlə Hüseynin *beşigi* ağac (48); *Beşikdə* qoyub getdigim qardaşıçığımısan? (114); Mərə kafərlər bu ərəbəyi *beşigim* sandım (116).

BEŞİKKƏRTMƏ sf. Beşikertme (etn. Bebelikdən kızla oğlanı nişanlamak). Bəglər, Allah-təala mana bir qız verəcək olursa, siz tanıq olun mənim qızım Baybörə bəg oğluna *beşikkərtmə* yavruqlu olsun...(52); Baqdı-gördi bu otaq Banıçiçək otağıymış ki, Beyrəgin *beşikkərtmə* nişanlısı, adaxlısıydı (54).

BEŞ YÜZ s. Beş yüz. *Beş yüz* Oğuz yigitləri şəhid oldu (50); Evnik qalasının *beş yüz* kafəri üzərimizə qoyıldı (53).

BƏBƏK is. Körpə çocuk, evlad. Sən gəlürsən, bir *bəbəgüm* görünməz (91); Anun kibinin, xanım, *bəbəkləri* bitməsün (33); Ağca yüzli yengəmi tul eləmişsən Ala gözlü *bəbəklərin* öksüz qomışsan (103).

BƏQA sf. Ar. Düzenli, ebedi. Disə bişmiş ətməgün *bəqası* olmaz, yemək gərəkdir, övrət aydar...(33)

BƏDƏVİ sf. Ar. Semiz besili, cins at. *Bədəvi* atının boynın qucaqladı, yerə düşdi (37); Oğlu Uruz cilavsını çəkdi. *Bədəvi* atın oynatdı, qarşı gəldi (69).

BƏYLİK is. Beylik. *Bəyligə* usanmadım, yigitligə toymadım (80).

BƏZİRGAN is. f. Tüccar, tacir. *Bəzirganlar* dəxi gecə- gündüz yola girdilər (52); *Bəzirganın* ulusu tutıldı, keçisi qaçaraq Oğuz gəldi (53); *Bəzirganlar* yaraq gördilər (58).

BƏKLƏMƏK f. Gözlemək, korumak. Yol üzərində kafərin Aya Sofyası vardı. Keşişlər *bəklərdi* (119).

BƏG I is. Möhkem. Əgni *bəg* dəmir tonun mana vergil (107); Qazanı gördi kim, ləşgər ögincə bir ağ-boz atlu, ağ ələmlü *bəg* dəmür tonlu Oğuzun ögincə gəldi (110); Əgni *bəg* dəmir tonun geyən yigit, nə yigitsən? (120).

BƏG II is. Bey. Təkur *bəyləri* cəm ələdi (1 20); *Bəglər* həb ava bindi (54).

BƏGƏNMƏK f. Beğenmək. [Dəli Qarcar] ayğırları görəcək *bəgəndi* (57); Altımda Al aygırım nə *bəgənməzsən*, - səni gördi oynar (108).

BƏGLƏRBƏGİ is. Beylerbeyi. Ağ alınlı Bayındır xanun *bəglərbəgisi* Salur Qazan qartaşı Qaragünə çapar yetdi (108).

BƏGLİK is. Beylik. *Bəgligə* toymadın Özümə yazıq (48); Xanlar xanı oğlana *bəglik* verdi, təxt verdi (41).

BƏLA is. Ar. Bela. Qadam-*bəlam* toqunar bu gün sana (80).

BƏLƏMƏK f. Beklemek. Tolma beşiklərdə *bələdügim* oğul (82).

BƏLİ e. Evet. "*Bəli*, oldur", -dedi (81); Dədə Qorqud: *Bəli*, mənim oğlumdur - dedi (54).

BƏLKƏ e. Belki. Aruz aydır: "Xanım, ürkdigimiz vaxtın düşən mənim oğlancığımdır, *bəlkə?* -dedi (98).

BƏLLÜ sf. Aydın, açıq, məşhur. İç Oğuzda, Taş Oğuzda adı *bəllü* Aruz oğlu xanım Basat, mana mədəd, - dedi. (100); Əgər böylə öldürməzsən, bir dürlü dəxi öldürməzsən, *bəllü* bilgil, - dedilər (37).

BƏLÜRMƏK f. Bildirmək, açıq olmaq. Yüzi-gözi *bəlürməz* (57); Ol gün cigərində olan ər yigitlər *bəlürdi* (77).

BƏLÜRSİZ sf. Belli olmayan. Gördilər kim, bir ibrət nəsnə yatur, başı-kötü *bəlürsüz* (98).

BƏLÜRTMƏK f. Belirtmək. Basduğun *bəlürtməyən* bəllü Tən₁ ri (96).

BƏN şahıs zamiri. Ben. Mərə, *bənim* oğlım başımı kəsdi, qanımı dökdi? (54); *Bən* bu gün Qonur ata qaqaram (44); Azğun dinlü kafərə *bən* varayım (38).

BƏNCİLƏYİN zm. Benim gibi. *Bənciləyin* qarusundan ağ əllərin bağladuban tonuz tamında yaturmı olur? (114).

BƏNZƏMƏK Benzemek. Qaza *bənzər* qızım-gəlinüm ağ çıqardı, qara geydi (75); İşdə sürülib gidəyürir və dəxi neçə buna *bənzər* söz söylədi (31); Qamusına *bənzəmədi* cümlə aləmləri yaradan Allah - Tən₁ri görkli (33).

BƏNZƏTMƏK Benzətmək. Ulu qız qardaşı bunu Beyrəgə *bənzətədi* (62).

BƏNİZ is. Yüz, çehre. Əzrayıla buyruq elədi kim, ya Əzrayıl, var, ol dəxi dəli qavatın gözinə görüngil, *bənzini* sarartğıl, - dedi (79); Əmma qızın dərdindən *bənizi* sarardı (98).

BƏRABƏR sf. Ar. □ Beraber olmaq - karşı koymak. Bunun müdarası budur kim Qazanı çıxaravuz, anlara *bərabər* edəvüz (120).

BƏRƏ e. bk.: Güzargah, geçit. *Bərə* çoban, ırağından yaqınından bərü gelgil (43).

BƏRİ//BƏRÜ Beri (zarf manasında). Dədəm Qorqud ötədən *bəri* gəldi (55); Mərə qavat, sən mənim qırımımsan. sən gəl *bərü* (126).

BƏRK sf. Berk, sağlam, möhkəm. Arqasın urıb, *bərk* ağılın ardın sökən (44); Əgn₁i *bərk* dəmür tonım geyərdim (124).

BƏRKİTMƏK Pekiştirmək. *Ağılın* qapusunu *bərkitdi* (43).

- BƏRLİ** sf. Kanatlı, kepçeli: məc. Kanatlı. Altı *bərli* güz ilə dəpəsinə qatı tuta urdı (50).
- BƏRÜ** Beri, koşmak anlamında. Ərə varalından *bərü* dəxi qarnım toymadı, yüzüm gülmədi...(33); Beyrək diri olsa, on altı yıldan bərü gəlürdi (58).
- BƏS** Peki. Bəli, *bəs* ağ saqallu əziz baba evərmax gərək dedi (55).
- BƏSƏRƏK** is. Tek hörgüçlü deve. Qanturalı aydır: Qatır *bəsərəkmi* istər? (86).
- BƏSLƏMƏK** f. Beslemek, büyütme. Qaçub gədərkən Aruz qocanın oğlancığı düşmüş, bir aslan bulup götürmüş, *bəsləmiş* (98); Süd ilə *bəsləyəlim* - dedilər.. *Bəslədilər*, böyüdü, gözər oldı (99).
- BƏXT** is. f. Baht. Bərü gəlgil, başum *bəxti*, evüm *təxti* (35).
- BƏXŞİŞ** is. f. Bahşış, hediye. Bayındır xanın *bəxşişin* öginə dökdi (105).
- BƏHA** is. f. Kıymet, değer [Beyrək aydır]: Mərə Ozan, qopuzın mana vergil, atumu sana verəyim! Saqla gələm, *bəhasın* gətürəm, alam, -dedi (60).
- BƏHADİRLİK** is. Yiğitlik, bahadırlik. Mənim ərligim, *bəhadirliğim*, cilasunligim, yigitligim Ruma, Şama gedə, çavlına (79).
- BƏHADİR** is. Yiğit, bahadır, Oğul, sən qız istəməzmişsən, bir cılasun *bəhadır* istəyirmişsən (85).
- BƏHRİ** sf. Mavi ...Atı *bəhri* hotazlı Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi (49).
- BİD'ƏT** is. Ar. Adetden hariç iş. Dirsə xanın oğlu böylə *bid'ət* işləmiş - deyələr (37).
- BİZ** zm. (şahıs zamirinin toplamı). Qırq yigidlə Qazanın həlalını *biz* gətürmüşüz (43); Mərə qavat, *biz* Qazana düşməmiş (124).
- BİZƏVAL** sf. f. Ar. Düzenli, ebedi [Yegnək] *bizoval* mə'budi ögdi (96).
- BİZİMKİ** Bizimki. Bolay ki, *bizimki* yenə dedilər (115).
- BİKR** sf. Ar. Bakire. Məgər kafər bəginin bir *bikr qızı* vardı (59).
- BİLDİRMƏK** f. Bildirmek. Qazan kəndüyü *bildirmədi* (121); Can tatlısın sana *bildirəyinmi?* (35).
- BİLƏ** e. Beraber-birlikte. Əlinin oğulları peyğəmbər nəvələri - Kərbəla yazısında yəzidilər əlində şəhid oldı - Həsənlə Hüseyn iki qardaş *bilə*, - görkli (32); İkisi *bilə* yola girdi (46); Əmma Taş Oğuz *bilə* bulunmadı (123).
- BİLƏK** is. Bilek. *Biləgündən* on barmağımı qanda gördüm (44); Gümüş kibi ağ *biləgin* açdı, əlin çıxardı (65); Qunt-qunt *biləklərin* solmasaydı, "Ağam Beyrək" diyərdəm, ozan, sana! (62).
- BİLİK** is. Bilgi, akıl. Mənim dəxi içində bir əqli şaşmış, *Biliği* yetmiş qoca babam var (41).

BİLİCİ is. Bilgili. Oğuzın ol kişi t $\acute{e}$ mam *bilicisiydi*, -n $\acute{e}$ diyirs $\acute{e}$, olurdu (31).

BİLLAH Ar. Billah. Qazan aydır: "Vallah, *billah*, toğrı yolu g $\acute{o}$ r $\acute{e}$ r $\acute{e}$ k $\acute{e}$ n $\acute{e}$ gri yoldan g $\acute{e}$ lmiy $\acute{e}$ lim, - dedi (120).

BİLMƏK f. Bilmek. Ayru - ayru yollar izin d $\acute{e}$ v $\acute{e}$ *bil $\acute{u}$ r*. Yeddi d $\acute{e}$ r $\acute{e}$ qoxuların d $\acute{ı}$ lk $\acute{u}$ *bil $\acute{u}$ r* (32); Oğlancuğın $\acute{o}$ ldi *bil $\acute{u}$ r* (393); N $\acute{e}$ *bil $\acute{e}$ yin*, oğul, bu q $\acute{e}$ zalar sana n $\acute{e}$ r $\acute{e}$ d $\acute{e}$ n g $\acute{e}$ ldi? (39).

BİNDİRMƏK f. Bindirmek. Beyr $\acute{e}$ gi d $\acute{e}$ xi *bindirdil $\acute{e}$ r* (125); Oğlanı ata *bindirdil $\acute{e}$ r* (39).

BİNƏT is. Binek. Boynı uzun b $\acute{e}$ d $\acute{e}$ vi atlar ged $\acute{e}$ rs $\acute{e}$ b $\acute{e}$ nim d $\acute{e}$ i $\acute{c}$ ind $\acute{e}$ *bin $\acute{e}$ dim* var... (41); Tavla-tavla şahbaz atlarım g $\acute{e}$ t $\acute{u}$ r $\acute{u}$ b durursan, sana *bin $\acute{e}$ t* olsun (48).

BİNİŞMƏK f. "Binmek" fiiline karşılık - m $\acute{u}$ şt $\acute{e}$ rek t $\acute{u}$ r $\acute{u}$. Kazlık atlar binişdil $\acute{e}$ r. Qazlıq atlar *binişdil $\acute{e}$ r* (115).

BİNMEK f. Binmek. B $\acute{e}$ gl $\acute{e}$ r h $\acute{e}$ b ava *bindi* (54); Sarb y $\acute{u}$ r $\acute{u}$ r $\acute{e}$ k $\acute{e}$ n Qazlıq ata nam $\acute{e}$ rd yigit bin $\acute{e}$ bilm $\acute{e}$ z, *bininc $\acute{e}$* binm $\acute{e}$ s $\acute{e}$ yek (32); B $\acute{e}$ d $\acute{e}$ vi ata *bin $\acute{u}$ b* oğlancuğın işt $\acute{e}$ y $\acute{e}$ i getdi (38).

BİN s. Bin. *Bin* s $\acute{o}$ yl $\acute{e}$ rs $\acute{e}$ n, birisini quymaz $\acute{e}$ rin s $\acute{o}$ zini qulağına qoymaz (33); D $\acute{e}$ li Qarc $\acute{a}$ r aydır: *Bin* buğra g $\acute{e}$ t $\acute{u}$ r $\acute{u}$ n kim, maya g $\acute{o}$ r $\acute{m}$ $\acute{e}$ m $\acute{ı}$ ş ola (56).

BİNAR is. Bulak, $\acute{c}$ eşme. M $\acute{e}$ g $\acute{e}$ r evl $\acute{e}$ ri $\acute{o}$ gind $\acute{e}$ bir b $\acute{o}$ y $\acute{u}$ k ağac vardı. Dibind $\acute{e}$ bir yaxşı *binar* vardı (60); Beyr $\acute{e}$ k baqdı g $\acute{o}$ rdi kim ki $\acute{c}$ i qız qarındaşı *binardan* su almağa g $\acute{e}$ l $\acute{u}$ r (60); Ol *binara* p $\acute{e}$ ril $\acute{e}$ r qonmışdı (98).

BİN BİN s. On bin. *Bin-bin* $\acute{e}$ rd $\acute{e}$ n yağı g $\acute{o}$ rd $\acute{u}$ ms $\acute{e}$, oyunum dedim (117).

BİR 1) Miktar sayısı. M $\acute{e}$ g $\acute{e}$ r xanım, Qazılıq qoca tutsaq oldığı v $\acute{e}$ qt bir oğlancığı vardı, *bir* yaşıda idi (94); Oğul atanın yetiridir, iki g $\acute{o}$ zinin biridir (31); 2) Belirsizlik bildirir. Bir ağzı dualının alqışı il $\acute{e}$ Allah-t $\acute{e}$ ala *bir* $\acute{e}$ yal verdi (35); M $\acute{e}$ g $\acute{e}$ r D $\acute{e}$ rs $\acute{e}$ xan deyirl $\acute{e}$ rdi, *bir* b $\acute{e}$ g $\acute{u}$ n oğlı-qızı yoxdı (34); *Bir* g $\acute{u}$ n Qam Ğan oğlı xan Bayındır yerind $\acute{e}$ n turmışdı (34).

BİR-BİR s. Bir-bir. M $\acute{e}$ r $\acute{e}$ qoyun başları $\acute{e}$ rk $\acute{e}$ c, *bir-bir* g $\acute{e}$ l, ke $\acute{c}$, - dedi (101); Qalın Oğuz b $\acute{e}$ gl $\acute{e}$ rini *bir-bir* atdan yıqan Qazılıq qoca oğlı b $\acute{e}$ g Yegn $\acute{e}$ k $\acute{c}$ apar yetdi (77); □ Bir dahi - bir de. Qazan burada *bir d $\acute{e}$ xi* soylamış (120); D $\acute{e}$ d $\acute{e}$ Qorqud *bir d $\acute{e}$ xi* soylamış... (32).

BİRƏ is. Pire. bk.: B $\acute{u}$ r $\acute{e}$. *Bir $\acute{e}$ l $\acute{e}$ r* D $\acute{e}$ li Qarcara $\acute{u}$ yışdil $\acute{e}$ r (57).

BİRƏLİ sf. Pireli. Aldı D $\acute{e}$ li Qaıcarı bir *bir $\acute{e}$ li* yer $\acute{e}$ g $\acute{e}$ t $\acute{u}$ rdi (57).

BİRƏR s. Bir-bir. Bunun qapusuna *birər* gürz uralım, -dedi (120); Qapıya gəldilər: *birər* gürz urub qapıyı ovatdılar, içəri girdilər (120).

BİRİ zm. Biri (Belirsizlik şəhıs zamiri). *Birinə* yapışdıq, qırq yerdən avaz gəldi (46).

BİRİN zf. Bir-bir. Oğuz bəgləri *birin* gələb yığnaq olmağa başladı (34).

BİRİSİ zm. birisi (Belirsizlik şəhıs zamiri). Ozan aydır: "Qarılar dörd dürlüdü: *birisi* soldıran soydur... (33).

BİRLİK is. Birlik, vahidlik. *Birliginə* sığındım əziz Allah, xocam, mana mədəd, -dedi (109); Tənirinin *birliginə* yoqdır güman (56).

BİRÇƏKLÜ sf. □ Beyaz kaküllü - beyaz kaküllü. Ağ *birçəklü* anan yanına vardın can vermədi (82); Ağ *birçəklü* anası buldır- buldır ağladı (58); Ağ *birçəklü* qarının südin tutdı (37).

BİSƏRƏK - BİSƏRƏK. bk.: Hecin, mehari devesi. *Bisərək-bisərək* dəvələrin qatarından, O zalım ayırdı ola, qardaş (100).

BİT is. Bit. Əski tonın *biti*, öksüz oğlanın dili acı olur (111); Qız bir oxla Qanturalıyı atdı, şöylə kim başında olan *bit* ayağına endi (91).

BİTƏKƏLLÜF sf. f. Aniden birdən. Basat aydır: Mən muna *bitəkəllüf* yapışmayım, - deyüb kəndü qılıcın çıxardı, tutdı (102).

BİTMƏK f. 1) Büyümək, yetişmək. Üç yiladıq taşı düşdigi yerin otı *bitməzdi* (48); Qarşu yatan qarlı qara tağlar qarıyıbdur otı *bitməz* (49); 2) Yaşamak. Yanmasun - yarçımasun Dəli Qarcar öylə mal istədi ki, heç *bitməsün*, - dedi (56).

BİTÜN sf. Olgun, hakiki. Ol Məkkəyə sağ varsa əsən gəlsə, sidqi *bitün* hacı görkli (32).

BİXƏBƏR sf. f. Ar Habersiz. Beyrək ap-alaca gərdəgi içində yeyüb-içib *bixəbər* oturardı (57).

BİÇMƏK f. Biçmək. Qara polad uz qılıcım yoq kim qarvaşduğı dəm eki *biçəydim* (89).

BİCİ is.: □ *Cici-bici* zayıf, körpe. Pəs varasın bir *cici-bici* türkman qızını alasan, nagahandan tayanım üzərinə düşəm qarnı yırtıla? - dedi (85).

BİŞMİŞ f. sf. Pişmiş... Disə *bişmiş* ətməgün bəqası olmaz, yemək gərəkdür, övrət aydır...(33).

BİŞİRMƏK f. Pişirmək. Qıyma-qıyma ağ ətindən çəkün, qara qaurma *bişürüb*, qırq bəg qızına ilətün (46).

BİĞ is. Bıyık. Qaradərə ağzında qara buğa dərisindən beşiginin yapuğı olan, acığı tutanda qara taşı kül eyləyən, *biğin* ənsəsindən yedi yerdə düğən, ərənlər

əvrəni, Qazan bəgin qartaşı Qaragünə çapar yetdi (49); *Bıǵı* qanlı Bügdüz Əmən zəbun oldı (99).

BIGÇAQ is. Bıyık yeri. *Bıǵçaqı* qararmış yigitçikləri çox yemişəm. Yigitlikləri tutdı ola, gözüm səni? (103).

BILDIR-BILDIR zf. Bildir-bıldır, boncuk-boncuk. Oğlan böylə dikəc *bıldır-bıldır* gözinin yaşı rəvan aldı (47).

BİRAQ öz. is. İt adı. /köpek / adı Bıraq degilmiydi? (64).

BİRAQMAQ f. 1) Koymak. Kəndüyü dəlülügə *bıraqdı*...(63); Vardı könləgi qana-quna baturdu, Bayındır xanın öginə gətürüb *bıraqdı* (58); 2) Almaq. Yayun qarusına *bıraqdı* (101); Çomağı omuzına *bıraqdı*, meydana vardı (107); 3) Yıkmak. Qaracıq çoban kafərin üç yüzini sapan taşılə yerə *bıraqdı* (43); 4) Atmaq, salmaq. Helə Qazanı gətürdilər, Tumanın qələsində bir quyuya *bıraqdılar* (116); Əgrəgi tutdılar. Əlincə qəl'əsinə - zindana *bıraqdılar* (110).

BIÇAQ is. Bıçak. Oğlan *bıçağına* əl urdı (36); *Bıçaq* çıxarıb dərisini yüzdi (88).

BOĞAZ is. Boğaz. Xan qızı, yerimdən turayımı? Yaqaqla *boğazından* tutayınımı? (35); Qazan oğlu Urızı həbsdən çıxarun *boğazından* orqanla asun (47).

BOĞAZLAMAQ f. Boğazlamak, öldürmək. Ayğır atım *boğazlayub*, aşum vergil (112); Dəf'i Basat qoçı basub *boğazladı*, dərisini yüzdi...(101); Basub eki yerdən *boğazladı* (50).

BOĞAZCA Boğazca (lakap). *Boğazca* Fatma diyərlər xatun vardı (64).

BOĞMA is. ♦ Tokat çıxarmak - yumruk çıxarmak. Bu dəli *boğma* çıxaracaq olunca eybimizi qaqdı (65).

BOĞULMAQ f. Boğulmaq. Ozan aydır: "Avazım gödəlmədin, ünim *boğulmadın* bir atdır, əlümə girdi, ilətim, saqlıyayım",-dedi (60).

BOZ sf. 1) Boz (renk). Saqallı *boz* ac turğay sayradıqda ...; 2) Genç, yeniyetmə. *Boz* oğlan yetdi. Bir-iki demədi, kafərlərə qılıc urdı (53); 3) Atın rengine görə onun cinsini bildirir. *Boz* ayğırın çəkirdi Beyrək bindi (54); Baybörənin oğlıyçun bir dəniz qulunu *boz* ayğır aldılar (52).

BOZLAMAQ f. Yüce sesle ağlamak. "Ağa" deyü nə ağlarsan, nə *bozlarsan?* (61); Mərə qız, nə ağlarsan-*bozlarsan* "ağa" deyü...(61); Baybörə bəg, niyə ağlayub *bozlarsan?* (52)

BOZLATMAQ f. 1) Böğürtmək (deveyi). Dəvələrim *bozlatdılar* (123); Qaytabanın *bozlatdı* qaraqucın kişnətdi (90); 2) Yüce sesle ağlamak. Baba deyü ağlatdılar,

“ana” deyü *bozlatdılar* (71); Ağ birçəklü anan varsa *bozlatmağıl* (108); Ağ saqallu babasını, ağ birçəklü anasını ağladuban *bozladırımı* olur? (114).

BOZLAŞMAQ f. Yüce sesle ağlaşmaq. Uşun qoca "Oğul, oğul" deyü ağca yüzli anasilə ağlaşdılar, *bozlaşdılar* (110).

BOZLAŞDIRMAQ f. Yüce sesle ağlaştırmak. Qızıl dəvə gördüğündə *bozlaşdırın...* (44).

BOZMAQ f. Bozmak. Qalın Oğuz bəglərindən əhdim *bozam*, derdim (103); Mənim avımı *bozma*, ləşgərimi tağıtma (44).

BOZ OQ Halk ağzı. Boz Ok (topluluk adı). Üç oq, *Boz oq* yığnaq olsa Qazan evin yağmaladardı (123); Üç oq, *Boz oq* qarşulaşdılar (126).

BOZULMAQ f Bozulabilir. Gəlməz olsan, məmləkət *bozulub* xarab olur (107); Bu yana yigit bəglər gördilər kim, av *bozulmuş* (106).

BOY I Boy, boy, endam kamet. Vardılar, Beyrəgin qaftanı varmış buna verdilər Aldı, geydi *Boyu boyuna*, beli-belinə, qolı-qo- lına yaqışdı (62); □ *boyu uzun* uzunboylu. *Boyu uzun* Burla xatunını gətürüb sağraq sürdürmək gərək, - dedi (46); Məgər xanum, *Boyu uzun* Burla xatun oğlancuğunu andı, qərarı qalmadı (76); □ *səlvi boylu sərv boylu*. Evdən çıxub yürüyəndə *səlvi boylum* (35).

BOY II Yan. Alar sabah Dirsə xan qalqubanı yerindən uru turub, qırq yigidin *boyına* alub Bayındır xanın söhbətinə gəlürdi (34); Qırq ala gözlü yigidin Uruz *boyına* aldı (69).

BOY III Destan, hikaye. Bu *boy* Dəli Domrulun olsun (83); Salur Qazanın evi yağmalandığı *boyu* bəyan edər (42); □ *boy boylamaq* - dastan söyləmək. Dədəm Qorqut gələbən *boy* boyladı, soy soyladı (51); Dədəm Qorqut *boy* boyladı, soy soyladı (41).

BOY IV Tayfa, kabile. Rəsul əleyhissəlam zamanına yaqın Bayat *boyından*, Qorqut ata diyərlər bir ər qopdı (31).

BOYINCUQ is. Boyunca. Qıl kəpənək *boyincuğun* sürər, deyəyinmi? (76).

BOYUN is. Boyun. Beyrək at *boynun* qucaqladı, qayıda döndü (121); *Boynu* uzun bədəvi atlar gedərsə, mənim gedər...(40); Bir əski dəvə çuvalı buldı, dəldi *boynuna* keçürdü (63); □ *boynunu* vurmaq - *boynunu* vurmaq. Dəpəgözün kəndü qılıcılə *boynunu* urdı (103).

BOL sf. Bol, çok, zengin. Südi, pendiri *bol* qaymaqlı çoban (43); Altun-aqça *bol* xəzinəni kafər almış...(45); Ağır xəzinəm, *bol* aqçam gətürüb durursan, sana xərcliq olsun (48).

BOLAY Ki modal söz (kiplərə ait). Olsun ki. Məgər bir qoca babam bir qarı anam var; gəl gedəlim, ikisindən biri *bolay ki*, canın verə... (81); Varayın, *bolay ki*, mana bir əsir verə...(81); Varayın, *bolay ki*, mana bir əsir verəydi, oğlancığımı qurtaraydım (99); *Bolay ki*, bizimki yenə, - dedilər (115).

BORI//BORU is. Boru, borazan. Burması altun tuc *borular* çalındı (50); *Borı* çalındı, kos uruldu (126); Altun - tuc *borılar* ağırıldı (155); □ *borı* ağırtmaq - borazan çaldırmaq. *Bon* ağırdıb köçdilər (119); Anlar dəxi çəri dərüb, *bon* ağırdıp Qazana qarşı gəldilər (126).

BORC is. Borç. *Borcluyı borcundan* qurtarğıl (35).

BORCLU sf. Borçlu. *Borcluyı borcından* qurtarğıl (35); *Borcluyı borcundan* qurtardı (35).

BOSTAN is. f. Bostan. Bağ və *bostanın* zinəti su (44).

BOŞALMAQ f. Boşalmak. Qarı bəglər ölmədin el *boşaldı* (91); Qız köşkdən baqardı, Taraqlığı *boşaldı*, gedisi mavıldı (87).

BOŞANMAQ f. Boşanmaq. Bu kərrə at oğlanın biləgindən *boşandı*, qaçdı (113).

BÖYLƏ zm. Böyle. Qavat, mən bu işi tuysam, sana *böylə* gəlürmiydim (1 24); Anası oğlanın *böylə* dikəc Qazanın əqli başından getdi (74).

BÖYLƏLİKLƏ Modal söz (kiplərə ait). Böyleliklə. *Böyləliklə* otuz iki kafər bəginün oğlunun başı bürc bədənində kəsilib asılmış idi (85).

BÖYÜK sf. Büyük. Əlhəmdülillah, mənim oğlancığım *böyük* ər olmuş... (120); Ağzı *böyük* xümrələr ortalığa salınmış idi (68).

BÖYÜK-BÖYÜK sf. Büyük-büyük. *Böyük-böyük* suların körpüsü ağac (48).

BÖYÜMƏK f. Büyümək. Yad oğlu saqlamaqla oğul olmaz, *böyüyəndə* salur-gedər, gördüm deməz (31); Məgər, xanım, Qazanın bir oğlancığı vardı, *böyüdü*, yigiticik oldu (118).

BÖKƏLƏK is. Hayvanları sokaq bir çeşit sinek. Hey, oğul Qarcar, adama uş *bökələk* kibi bunludar (57).

BÖGÜRMƏK f. Bağırmaq. Qadın ana, qarşum alub nə *bögrərsən?* (47).

BÖGÜRTMƏK f. Bağirtmək. İç Oğuz bəglərilə Qazan dopa dəpdi, Şöklü Məlikə həvalə aldı, *bögürdibəni* atdan yerə saldı (50); Dəmir qapı Dərvəndəki dəmür

qapuyı dəpüb alan, altmış tutam ala göndərinin ucında ər *bögürdən* Qıyan Səlcük oqlı Dəli Dondaz çapar yetdi (49); Şöklü Məlik *bögürdibəni* Qazan bəg atdan saldı (66).

BÖGÜRÜ-BÖGÜRÜ zf. Bağıra-bağıra. Böylə digəc, qırq yigidi qaba sarıqların götürdilər, yerə çaldılar, *bögürü-bögürü* ağlaşdılar, zarılıq qaldılar (59).

BÖGÜRÜŞMƏK f. Bağışmaq. Muradına-məqsuduna irməyən yalnız qardaş! - deyib ağlaşdılar, *bögürüşdilər* (58).

BÖLMƏK f. Bölmək [Qılıcı] iki parə *böldi* (102).

BÖLÜK is. Hisse, bölük, parça. Mərə, Oğuzdan bir *bölük* atlı gəldi (91). Keyik olsa, bir, ya iki *bölük* olurdu (69).

BÖRK is. Şapka. Başındağı tuğulqanı nə ögərsən, mərə kafir? Başındağı *börkümca* gəlməz mana (43); Bəg yigit, baş olsa *börk* bulunmazmı olur (91).

BÖRKLÜ sf. Başlıklı. Qafalı-*börklü* başın kəsməyincə...qomazım dedi (103).

BÖHTAN is. Ar. İftira. Ögünməklik övrətlərə *böhtandır* (91).

BU zm. sf. Yalan söz *bu* dünyada olunca olmasa yeg (32); Aruz, mana *bu* işi edəcəgin bilsəydim, Qaraqucda Qazlıq atuma binərdim (124); Bəglər, *bu* günki bəgligim bunun olsun (64).

BUQAĞU is. Engel, zincir. Ağır *buqağu* topucağın dögər, degil (75); Ağır *buqağu* topucağın dögər, deyəyinmi? (76).

BUĞA is. Boğa. Məgər, xanım, Bayındır xanın bir *buğası* vardı, bir dəxi buğrası vardı (36); Bu məhəldə dəmür zəncirlə *buğayı* gətürdilər (87).

BUĞAC Boğaç (şahıs adı). *Buğac* bəg yerindən uru turdu (40); Bir buğa öldürmüş sənin oğlın adı *Buğac* olsun (36); *Buğac* xan çapub yetdi (40).

BUĞACIQ MƏLİK Boğacık Məlik (şahıs adı). Sol tərəfdə *Buğaciq Məlikə* Qarabudaq qarşı gəldi (77).

BUĞIR is. Erkek deve. Yanaşub yola girəndə qara *buğır* görkli (33).

BUĞRA is. Erkek deve. Genə toy edib atdan-ayğırdan, dəvədən *buğra*, qoyundan qoç qırdırmışdı (34); Qaytabanın *buğrası* ürkdı, gedər (112).

BUD is. But (kol). Basat Dəpəgözün *budı* arasından sıçrayub çıxdı (101); Qolı, *budı* xıracə, uzun baldırları incə, Qazan bəgün tayısı At ağızlu Uruz qoca çapar yetdi (50).

BUDAQ I is. Budak, dal. Ağ qovağın *budağından* yırğayuban keçmişsən (63); Qaba ağaqla *tal-budağın* qurmuşdı, yaşarıb gögərdi, axır (11).

BUDAQ II öz. is. Budak (şahıs adı). *Budaq* aydır: "Bunda laf urub nedirsən?" (94);

Cilasun yigitlərlə Qaragünə oqlı Dəli *Budaq* soldan dəpdı (50).

BUZ is. Buz. Ağzım içi *buz* kibi, sünüglərim tuz kibi oldı (80); Qışda-yazda qarı-*buzı* ərinməyən Qazılıq tağına gəldi çıqdı (38).

BUZAĞI is. Buzağı. Boğa, buğa dedikləri qara inək *buzağısı* degilmidir? (88).

BUY Vah, yazık (nida). Qısırca yengə "Buy, bu zavala gələcək dəlü bəni görmüş kibi söylər", - dedi (64).

BUYNIZ is. Boynuz. Ol buğa qatı taşa *buynız* ursa un kibi ügidərdi (36).

BUYRUQ is. Buyruk, emir. Bayındır xandan *buyruq* böylədir xanım, -dedilər (34);

Tən₁rinin *buyruqilə* peyğəmbərin qovlilə aydan arı, gündən görkli qız qardaşın Banıçiçəgi Bamsı Beyrəgə diləməgə gəlmişəm, - dedi (56); □ buyruk etmək - emir etmək. Baybörə bəg bazırqanlarını yanına oxıdı, *buyruq* etdi (52); □ Buyruk eylemək. Buyruk etmək. Əzrayılə *buyruq* elədi kim, ya Əzrayıl var ol, dəxi dəli Qavatın gözinə görüngil, bənzini sarartğıl (79).

BUYURMAQ f. Emretmək. Hər nə kim *buyursa*, qəbul edərlərdi (31); Qara hindu qullarıma *buyuraydım*, Səni para-para toğrıyalardı, ağac! (48).

BULAŞMAQ f. Bulaşmaq. Qara qana *bulaşdı*, bunlu oldu (125); Aruz qara polad uz qılıcın tartub Beyrəgin sağ oyluğın çaldı, qara qana *bulaşdı* (125).

BULDIR-BULDIR zf. bk.: Bıldır-bıldır. *Buldir-buldir* gözlərinin yaşı aqar (64);

Beyrəgə qatı fəraq gəldi, qatlanmadı, *buldir-buldir* gözinin yaşı rəvan oldı (61).

BULINMAQ f. Olmaq, bulunmaq. Bir mənim kibi oql *bulunmazmı* olur... (47);

Əmma Taş Oğuz bilə *bulınmadı* (123).

BULIT is. Bulut. Qara *bulid dedigin* sənin dövlətindir (44); Asmanlu gögdə qara *bulut*

oluban kafərin üzərinə gurlıyayım (76).

BULIŞMAQ f. Rast gelmək, ön - iləri gelmək, buluşmaq. Eki həsrət bir-birinə

bulışdılar (97); Ağır adlu şəhərlərdən gəldüğündə, Beyrək adlı bir yigidə

buluşmadınmı (61); Bəglər, qardaş uğrına Dəpəgöz ilə *buluşuram* (100).

BULMAQ f. Bulmaq, rast gelmək. Dilək ilə bir oğul güclə *buldum* (38); Qara gərdunda

bulduğum oğul qanı? (38); Baybörə bəg aydır: Dədə, mən üçini *buluramsa*,

ikisini sən *bulurmısan?* -dedi (56).

BUNCILAYIN zm. Bunun gibi. Ocağına *buncılayın* övrət gəlsün... (33).

BUN₁ is. Sıkıntı, keder, felaket, bela. Qalın Oğuz bəglərini *bun₁ dan qurtardın* (103).

BUN₁ALMAQ Aciz kalmak, sıkıntılı olmak. Av avlıyıb quş quşluyub gəzərkən *bun₁aldı* (106); Azğun dinlü kafər *bun₁aldı*, oxa girdi (71); Üç yerdə yaralandım, qara başım *bun₁aldı*, yalnız qaldım (46).

BUN₁I is. Kasırğa. Yel əsdi, yağmur yağdı, *bun₁ı* qopdı (95).

BUN₁LU sf. Sıkıntılı, belalı. Ağ saqallu babam *bun₁Iu*, - dedi (107); Dədə Qorqud: Hey oğul Qarcar uş bökələk kibi *bun₁ludur* (57); Bunlu yerdə qodım gəldim Otuz toqquz yoldaşım, iki arğışım (63); □ Belalı olmak, sıkıntılı olmak. Qazan *bun₁lu* oldu (123). Belalı kalmak - sıkıntılı olmak. Qara başı *bun₁,aldı*, *bun₁lu* qaldı (80).

BUN₁LU QOCA. *Bun₁lu* qoca (şahıs adı). *Bun₁lu qoca* ilə Yapağlu qocayı ana xidmətkar verdilər (100).

BURAQMAQ bk.: Bırakmak. Kafərləri it ardına *burağıb* zorhyan... İlk qoca oğlu Alb ərən çapar yetdi (50).

BURADA zf. Burada. Beyrək Aruz qaqqdığı *burada* bildi (124); Qazan bəg *burada* yurdən xəbərləşmiş, görəlmiş, xanım, nə xəbərləşmiş (44).

BURMA sf. Burma. *Burması* altun tuc borular çalındı (50); Bir zaman ayıtma, ozan, ağam Beyrək gədeli bizə Ozan gəldüğü yox...Buynuzu *burma* qoçlarımız aldığı yox (62).

BURUN is. Burun. *Burnundan* qanı düdük kibi şorladı (109); Oğlancıkların kiminün *burnın*, kiminün qulağın yeməgə başladı (99).

BURÇUQ-BURÇUQ. Damla damla. Baqdı gördi kim, ayun on dördinə bənzər bir məhəbub, ala gözli gənc yigit *burçuq-burçuq* dərləmiş uyur (113).

BURCLU sf. bk.: Bürc. Ağca *burclu* hasarlarda tutılaydın, oğul (82).

BURCUQ. Yarı. Yedi bin qaftanının ardı yırtıxlu, yarımından qara saçlu, sası dinlü din düşməni alaca atlu kafər bindi, yılğadı, dün *burcuğında* Qazan bəgin ordısına gəldi (42).

BUSTAN is. f. Gül bahçesi. İbrahimi tutdurdun, Xam gönə çulğadun, götürüb oda atdurdun, Odi *bustan* qıldun (108).

BUTA Nişangah. □ nişan atmak - nişangah koyup atmak [Dəli Qarcar] yoldaşları ilə *buta atub*, oturardı (55).

BUTUN Çabuk. Yalısı qara Qazlıq atın *butun* bindin (38).

BÜDƏ zf. Çabuk. Şahbaz aygırın çəkdi, *büdə* bindi (104).

BÜDRƏMƏK f. Takılma. Çaparkən ağ-boz atın *büdrəməsün* (51).

BÜKƏC is. Hadım edilen (?). Qarma *bükəc* sümüzün alıb tutan (45).

BÜRƏ is. Pire. Bin dəxi xaraca-qaraca *bürələr* dilədi (56); Bin dəxi *bürə* gətürün mana dedi (56); İmdi, Dədə, köpəklə *bürəyi* sən bul... (56).

BÜRÜMƏK f. Bürümek. Cübbəsin üzərinə *büridi* (106).

BÜRÜNMƏK f. Bürünmek. Qırq cübbə *bürünüb* otuz yedi qəl'ə bəyinin məhbub qızlarını çalub bir-bir boynın qucan, yüzində todağından öpən İlək qoca oqlı Alb Ərən çapar yetdi (50).

BÜRÇ is. Burç. Basub öldürməsə anun başını kəsirlər, *bürçə* asarlar (86); Qoşa *bürcdən* qayın oqlı əklənməyən Yağrınçı oqlı İlalmış sənənlə bilə varsun... (95); Ağ hasar gəl'əsinin *bürçün* yıqdım (116).

BÜTÜN I sf. Bütün. Otuz iki dişdən çıxan *bütün* orduya yayıldı (106).

BÜTÜN II zf.Çabuk. Qazlıq atın *bütün* binən, Nə yigitsən adın nədir degil mana (121); Boynı sınısun Al aygırı *bütün* bindim (42); Yelisi qara Qazlıq atın *bütün* bindi (105).

BÜTXANA is. f. Puthane. Kafir: Sənün bir Tən₁rin varsa. mənüm yetmiş iki *bütxanam* var, - dedi (109).

V

VAQEƏ is. Ar. Uyku: gecə yaturkən Qaracığ çoban qara qayğulu *vaqeə* gördi (43).

VAY nida. Teessüf, keder, ağrı gibi hisler ifade eder. "Vay, bəgim qartaş! Muradına-məqsudına ırməyən yaln uz₁qardaş!" -deyib ağlaşdılar-böğürişdilər (58).

VALLAH nida Ar. Allah'a and olsun (inandırmak için denir):*Vallah*, yaxşı yigit, mürüvvətlü yigit! - dedilər (53).

VAR is. 1) Mevcut: Sən *var* ikən av avladı, quş qoşladı (37); 2) bütün, olan. Qaftanı altından ayağın bərk sardı (at) *var* qüvvətilə atının₁ yelisinə düşdi (105).

VARLIQ is. Kullanılabilirlik; var olma: Ya qadir Allah, birligin, *varlığın* haqqıçün, Əzrayili mənim gözümə göstərgil... (79).

VARMAQ f. Gitmek: Ağ saqallu baban₁ yanına *vardın*, can vermədi (82).

VASİL is. Ar. Vasil olmak - ulaşmak, kavuşmak: Beyrək padşahlar padşahı haqqə *vasil* oldu, bəllü bilsün! -dedi (125).

VAF-VAF Ses taklidi söz. Köpeğin havlamasını bildirir: Qarangu axşam olanda *vaf-vaf* ürən! (45).

VAFİR sf. Ar. Bol iyi at, iyi kaftan, *vafir* xərcəliq verdi (104).

VERƏG is. Dayak: Güz almasına bən₁zər al yanaqlım! Qavunım, *verəgim*, döləgim! (35).

VERİŞMƏK f. Alışveriş etmək: Verişməgə: “*Verişməgə* - alışmağa gəldik”, - dedilər (87).

VERMƏK f. Bir şeyi başkasına aktarmak, iletmək.. Qadir tən₁ri *verməyincə* ər bayımaz (31).

VƏ bağlayıcı. Ar. Sade cümlelerde hemcins üyeleri, birləşik cümlelerde ise onun tərkibinə daxil olan cümleləri birbirinə bağlayır: həm şimdi nə yeərsən, nə içərsən *və* nəyə binərsən? - dedi (116).

VƏQT is. Ar. Zaman, vakit: ölülərin₁ə aş verdigin *vəqt*əllərindən aluram (116).

VƏ'DƏ is. Ar. Bir iş için önceden tayin edilen zaman, müddət: Əcəl *və'də* irməyicə kimsə ölməz (31); □ vaat eylemək, vaat vermək: “Hər kim ol üç canvəri basa yən₁sə, öldürsə, qızımı ona vərirəm”, - deyü *və'də* *eyləmişdi* (85).

VƏ YA bağlayıcı, Ar. bk.: və bağlayıcısı: ya qara buğranın₁ köksi altında qalam! *Və ya* buğranın₁ buynuzunda ilişəm (86 - 87).

VƏZİR is., Ar. Padişahın yardımcısı olub devlet işlərinə bakan şahıs; nazir: Bayındır xanın *vəzir*i idi (94).

VƏSİYYƏT is., Ar. □ Vasiyyət eylemək - ölürken, yahud sağ iken mirasını bırakmak, son arzusunu bildirmək: həm *vəsiyyə*t *eyləmiş*, “Mənim qanım qomıyasan, alasan”, - demiş (125).

VƏTƏN is. Ar. Bir kişinin doğup böyüdüğü və vətəndaşı olduğu ölkə, memleket, doğma yurt: Bərdəyə, Gəncəyə varub *vətən* tutdı (104).

VƏCH is., Ar. Yol, yöntem, vasitə, tarz, kural (adətən "ile" koşması, ya da "- le" şəkilcisi ilə işlənir): Dədə Qorqud aydır: “Bu *vəchlə* sən adam qomaz, dükədərsən”, - dedi. (99)

VİLAYƏT is. Ar. Vilayət: Zira Dədə Qorkut *vilayət* issi idi, diləgi qəbul oldu (56).

Q

QAB bk.: kaba. □ Uçurumlu kayalar başında yuva tutan, Qadir ulu Tən₁riyə yaqın uçan (89); *Qab qayalar* oynamadın yer obruldu. (91).

QABA sf. 1) Böyük, iri. Güni gəldi, *qaba* qarın gen köksdə oynadam sənin için! (70);

2) Böyük, kabut, ağır. Güni gəldi, *qaba çomaq* altında yoğradım sənin için (70).

QABA AĞAC antrop. 1) Küdretli, mükaddes ağac: Qədim oğuzlarda Ağac təbiətin canlanma simvolu olaraq müqəddəs sayılmışdır. Görünür, elə bu baxımdan da “Qaba Ağac” ad birləşməsi yaranmışdır: anam adın sorar olsan, - *Qaba Ağac*. Atam adın dersən - Qağan Aslan (102); 2) Köklü - gövdəli, möhkəm bir ağac: Qaraca Çoban zərb eylədi, qaba ağacı yerilə-yurdilə qopardı (46).

QABA - QABA sf. Varlı, devletli beyler. *Qaba-qaba* bəglər oğlu qovğa qılsa, Qamçı salub tökdürən Qazan ər idim (117).

QABANGÜCİ, antrop. Karaca Çobanın kardeşinin adı: *Qabangüci* dəmirgüci - bu iki qardaşı yanına aldı (43).

QABIRĞA// QAPURĞA, is. (anat.): Kaburga. Qapurğasın qarnına qavşurdu (117).

QAVAT sf. Budala, yaramaz: Mərə qavatlar, nə ağlarsız?, - dedi (79); Baniçiçək otaqdan bağırdı: Mərə dayələr, bu qavat oğlu qavat bizə ərlikmi göstərir?, - dedi (54).

QAVUN is. Kadın. Qavunım, verəgim, döləgim (53)

QAVRAMAQ f. Kavramak: *Qavradı*, qızın bağdamasın aldı (55).

QAVŞIRMAQ f. El uzatmaq: Əl *qavşırıb*, ol yigidə səlam vergil (111).

QAQINC is. Başa kakmaq. ♦ Başına kalkmaq. Qalın Oğuz bəgləri...bənim başıma *qaqınc qaxarlar* (58).

QAQMAQ, f. Kalkmaq, atın belinə qalxmaq: bən bu gün qonur ata *qaqaram*, üç günlük yolu bir gündə aluram, evilə olmadın yurdum üstünə vararam (44).

QAĞAN I (“kağan-aslan”) -kadim tarixdə ulu devlet başkanı, Hakan. Xalq arasında indi də ata-babaya və ya böyük qardaşa müraciətlə işlənən “qağa” sözü əsatiri bir reliqt olmaq e’tibarilə buradandır (S. Ə., 261)

QAĞAN II (zool.). Vahşi, yırtıcı. □ Kağan aslan. Vahşi. Ol üç can vərini biri *qağan aslandı* biri qara buğdaydı (85).

QADA is. Bela, dert, felaket. ♦ Dert yazmaq. Felaket. Qadir sənın alnuna *qada* yazsun, Çoban - dedi (45); Dert-bela. Derd-bela,beddua. *Qada-bəlam* toqınar bu gün sana, -dedi (80); Vadesi yetmiş. Eceli gelmiş. *Qadası yetmiş* qavat oğlu, *qavat* (108).

QADİR sf. Ar. Küdret sahibi, yaradan. *Qadir* sənın alnuna qada yazsun, çoban -dedi (45); ♦ Kadir Allah. Küdretli Allah. Ay əməli azmış, fe’li dönmüş, *Qadir* Allah ağ alnına qada yazmış (56); Kadir Tanrı: küdretli yaradan. *Qadir* təniri verməyincə ər baymaz (92).

QADIN//QADUN is. Kadın □ Kadın olmaz, liyaqat sahibi olmaz. Qaravaşa ton geyürsən qadın olmaz (31). □ *Kadının ana* (kadın ana). Ana adına söylenilən siyasi-ictimai ünvan; abidenin olduğu devirdə ananın cəmiyyətdə el başkanı, hakan və bey ailə sisteminə böyük şəxsiyyət olduğuna işaretdir. Bəru gəlgi, ağ südin əmdigim, *qadunım ana* (39).

QAZ zool. Eti yenen yaban kuşu. Uçardan *qaz*, tauq, yürürdən keyik, tavşan bu holəyə toldurub, Oğuz yigitlərinə bunu dam etmişdi (110); ◇ Kaza benzer (mec). Gözəl gəlin. *Qaza bənzər* qızı-gəlini ağ çıxarub qara geydi (110).

QAZAN Kalın Oğuz dövlətinin başkanı. Bir gün Ulaş oğlu Tülü quşun yavrisi, bizə miskin umudu, Amit soyunun, aslanı, Qaracığın qaplanı... Kalın Oğuzun dövləti... arqası Salur *Qazan* yerindən turmuşdu (42).

QAZANMAQ f. Gördüğü iş ne isə o işə nail olmaq; ◇ ad kazanmaq. Çöldi alubdur, *ad qazanıbdır* (69).

QAZILIQ//QAZLIQ is. Ar. Gazi, hakim. □ Gazi atası. Atası hakim olan: Qarağucda *Qazlıq* atası bundan keçdi (73); □ Qazılıq qoca. Koca kadın: Sol yanında *Qazılıq Qoca* oğlu Uruz turmuş idi (52); *Qazılıq Qoca* iş görmüş, iş yarar adam idi (94); □ Kadın adı. Qazının atı: yaralanub *Qazlıq atımdan* enməyincə (38).

QAZLIQ TAĞI top. Kafkas dağları [V. V. Bartold]. Nə *Qazlıq tağı*, aqar sənin suların? Aqar kibi, aqmaz olsun (39); Qaçar keyiklərinə qarğamağıl, *Qazlıq tağının* suçu yoqdur (39).

QAİM sf. Ar. Möhkem. Ol gün qarğı dillü *qaim* oxlar atıldı (71).

QAYA is. Kaya. Çığnam-çığnam *qayalardan* çıxan su. Asılan-asılan *qayalardan*, Qazan oğlan uçurdınmı? (72).

QAYĞI//QAYĞU is. Kaygı, endişə, telaş. Saç *qayğudur*. (44).

QAYĞILI//QAYĞULI sf. Korkulu. □ Korkulu rüya düş. korkulu uyku. Gecə yaturkən Qaracığ çoban qara *qayğulu* vəqiə gördi (43); korkulu çoban. Narahat çoban: Qaranğı axşam olanda *qayğulu* çoban (43).

QAYƏT zf. Ar. Çok. Qazan *qayət* səxt oldı (116).

QAYI//QAYU, top. Kadim Oğuz kabilelərindən biri. Axır zəmanda xanlıq gerü *Qayıya* dəkə, kimsənə əllərindən almaya (31).

QAYIN is. Kayın ağacı. *Qayın* oxı atanlar kar qılmadı (100).

QAYINANA Akraba terimi. Karı ve kocanın annesi. Qız bildi kim, *qayınanası, qayınatasıdır* (91).

QAYINATA, Akraba terimi. Kayınbaba. *Qayınata* muştuluq mana nə verərsiz? - dedi (66).

QAYURMAQ f. Fikir, dert-gam çekme. Qorqma, *qayurma*, bəg sərxoşdur, cavab verəməz, - dedilər (38); Mənim xud qardaşım varmış, *qayursam* olmaz (111).

QAYITMAQ f. Gitmemək, geri dönüş. Dərsə xanın xatunı *qayıtdı* gerü (38); ♦ Gitmə döngel. Geri dönüş, gitmə. Mərə, qəzası yetmiş yigit, *qayıda döngil*, -dedi (92).

QAYIŞ is. Kayış. Arqasından iki *qayış* çıxardı (90).

QAYMAQLI//QAYMAQLU sf. Kaymaklı, Sütü, peyniri bol, *qaymaqlu* çoban (43).

QAYNAQ is. Kaynak. Ya qağan aslanın *qaynağında* didiləm (87).

QAYNAMAQ f. 1) Asabələşmək: Qan tamarları *qaynadı* (44); 2) (mec.). Məgər sən ağa yox olubdur? Yürəginə *qaynar* yağlar qoyulubdur (61).

QAYTABAN zf. Develerin saklandığı yer. *Qaytabandan* qızıl dəvə vergil, bu oğlana, Yüklət olsun, hünərlidir (36); ♦ Develerin saklandığı yeri bozmak. Deve yatağına gürültü salmaq. *Qaytabanın bozlatdı*, qaraquçın kişnətdi (90).

QALABA sf. Büyük. □ Kalabalık ülke. Büyük yer- yurt: Cılasun qoç yigitlərə *qalaba ölkə* vergil (50).

QALARDA-QOPARDA, ikileme. s. Buralarda, bu yerlerde. *Qalarda-qoparda*, yigit, yerin nə yerdir? *Qalarda-qoparda* yerim Günortac, - dedi (102).

QALQAN//QALXAN Kalkan. Ap-alaca *qalqanın* vergil mana (46) ♦ Kalkan oynatmaq. Kalkan dövuşündə məşhur olan. Yağrında *qalqan oynar* babasının₁, qadir qoursa, başın₁ kəsəyim (86).

QALQMAQ f. 1) Ayağa kalkıp bir yere gitmək; *beyrək qalqdı*, ağlayu-ağlayu qırq yigidin yanına gəldi (59); 2) Bir hareketi icra etmək maksadıyla kalkmaq. Boğazca Fatma deyərlər, bir xatun vardı, *qalq*, sən oyna, - dedilər (64), Aydır: Xanım, məqsudim oldur ki, ərə varan qız *qalqa*, oynaya, mən gopuz çalam, - dedi (64); 3) Hazır olmaq. Aydır: *Qalqubanı* yigitlərim, yerünüzdən uru turun (34); ♦ Kalkıp şişmək (mec.). Kubarlanmaq manasında. Sarı yılan soqmadın ağca tənim *qalqub şişər* (38).

QALİ//XALİ is. Halı. ♦ Halı döşəmək. Oturulacaq otaklara halı sermək. Ağ çadır dikdilər, ala *qalı döşədilər*, ağca qoyun qırdılar, yedi yıllıq al şərab içürdilər (87).

QALIN sf. 1) Zengin devletli. *Qalın* oğuz bəqlərinə sağraq sürüb içərlərdi (42); *Qalın Oğuz dövləti*. Böyük Oğuzların devleti. Məgər xanım ol gecə *Qalın* Oğuz dövləti, Bayındır xanın göyğüsü, Ulaş oğlu Salur Qazan gayğulu vəqifə gördi (44); 2) Kubad, kibirli, hilekar: Alubanı *qalın kafər* ellərinə yönəldilər (40).

QALMAQ f. 1) Var olmaq, sürekli, ebedilik, süreklilik. Qanı dedigim bəg ərənlər? Dünya mənim deyənlər? Əcəl aldı, yer gizlədi, Fani dünya kimə *qaldı* (50); 2) Nesli kesilmək. Bir gün ola düşəm öləm, yerimdə - yurdumda kimsə *qalmaya*, - dedi (52); 3) Varis. Bir gün ola düşəm öləm, sən *qalasan* - yay çəkmədin, ox atmadın... (69); 4) Taaccüb. Bazırganlar ardından *baqa qaldı* (53); 5) Ağır vəziyyətə düşmək: həq-təalanın əmrilə Dəli Qarcarın əli yuqarıda asılı *qaldı* (56); 6) Kurtulmaq: Qazan aydır: Qaracığ Çoban, anamı kafərdən diləyəyim, at ayağı altında *qalmasun*, - dedi (48); 7) Ardı. Qalanısın yora bilmən, Allah yorsun, - dedi (44).

QALMAŞ antr. Oğuz beylerinden birinin adı. İlk Qoca oğlu Sarı *Qalmaş* Qazan bəgün evi üzərinə şəhid oldu (43).

QALDIRMAQ f. Allah'a yönelip dua etmək. ♦ El kaldırmak. *Qalın* oğuz bəqləri *əl qaldırdılar*, dua etlədilər (52).

QAM antr. Kadim Türklərdə kahin, medyum demektir. Burada Bamsı Beyrəyin atası. *Qam bərən*in oğlu Bamsı Beyrək boyını bəyan edər, xanım, hey...(52); *Qam Ğan oğlu* xan Bayındır yerindən turmışdı (52); Bir gün *Qam Ğan oğlu* yerindən turmışdı (34).

QAMIN//QAMƏN sf. Gür. *Qamən* aqan görkli suyun qurumasın (41); *Qamın* aqan yügrək sudan bir oğul aqıtdınsa, degil mana (38).

QAMIŞ is. (Kamış) kargı şekilli bitki. Kafəri *qamış* kibi od aluban yandırayım

QAMU zm. Herkes. *Qamu* yerdə Əhədsən (96).

QAMÇI is. Kamçı, dövme vasıtası. *Qamçı* ilə işarət qılıb, odaya düşün (91); ♦ Kamçı salmaq. Dövmək. *Qamçu salub* tökdürən Qazan ər idim (117).

QAN is. Kan. Alca *qanın* yer yüzinə dökəyinmi? ♦ Kan tökmək. Kahramanlık göstərmək manasında: Ol zamanda bir oğlan baş kəsməsə, *qan dökməsə*, ad qomazlardı (53); Kanı kaynamak (mec.). Samimiyyət hissi duymak, tanımək. Eylə olsa, xanım, Beyrəgin *qanı qaynadı*, ədəblə yab-yab gerü döndi (54); Kan kusdurmaq. Zulüm etmək, mahvetmək. Varıban dəstursuzca Bayındır xanın yağısın basan, altmış bin kafərə *Qan qusduran* Ğəflət Qoca oğlu şir şəmsəddin

çapar yetdi (77); Kan yaş dolmak. Gözləri dolmak, kederlenmək; bu halları gördüğündə Qazanın qara qıyma gözləri *qan-yaş toldı* (44); Kan dökmək. Burada kahramanlık, hüner, yiğitlik göstərmək. Əgrək aydır: Mərə, Tərs Uzamış, baş kəsüb, *qan tökmək* hünərmdir? - dedi (110).

QAN ABQAZ Top. IX-XI eserlerdeki Gürcüstan dikkate alınıyor. *Qan abqaz* elinə mən gədərəm, Altun xaça mən əlümi basaram (68).

QANAD is. 1) Kanat. Gördi kim, pəri qızları *qanad-qanada* bağlayıb uçarlar (98); 2) Kol. Bıçaq alub *qanadlaım* qıran Qazan.

QANATMAQ f. Kesip kan çıkarmak. Oğlum idigin andan biləyim, sırça parmağını *qanatsun*, qanını dəstmələ dürtsün, gözümə siləyin (66).

QANĞI zm. Hangi. Qanğınuza yapışurlarsa, Qazan bəgün xatunı *qanğınuzdur?* - deyü qırq yerdən avaz verərsiz, -dedi (46).

QANDA zm. Nerede, nereye. Bu gün, yarın *qanda* isə gəlür (38).

QANI zm. Hani. İki vardın, bir gəlürsən, yavrum *qanı?* (38).

QANLU QOCA antrop. “Kanlı” halkımızın yapımında yer almış kadim soyköklerden biri olan kəngərlərin kadim adıdır /S. Ə./ Abidənin dilində bu söz şəhıs adlarında ihtimal ki, bu manada hatırlanır. Eserde Qanturalının babasının adı. Oğuz zəmanında *Qanlı Qoca* derlərdi, bir gürbüz ər vardı (85).

QANRILMAQ f. Dönüp bakmak. *Qanrılıban* baqışından Ağam Beyrəgə bənzədürəm, ozan, səni (62).

QANTURALI antrop. Kanlı Koca'nın oğlunun adı. *Qanturalı* aydır: Baba, mən yerimdən turmadan, ol turmuş ola (85).

QAPAQ is. 1) Her hangi bir şeyin (kap-çömlek ve s.) Ağzını ve ya üstünü örtmək vasıtası, kapak. Qalğanını ovatdı, tuğulqasını yoğurdu, *qapaqlarını* sıyırdı, oğlanı alımadı (108); 2) Göz kapağı. *Qapaq* qaldırdı, Dərsə xanın yüzünə baqdı (38); Nagah gözi *qapağına* qılıc togundu (76).

QAPAQQAN is. antr. Oğuz kabilesi üyelerinden birinin adı. *Qapaqqan* deyərlər, bir kişi var idi (99).

QAPIRĞALI sf. ("Kaburga" sözündən). Mec.: Güclü, küvvətli. İyəkülü ulalur, *qapırğalı* böyüyər (36).

QAPLAN is. Kaplan. Aslan, *Qaplana* bir oğul yedirdinsə, degil mana. (38)

QAPMAQ f. Çabukça, hızlı götürmək. Üç gündür qoşlığım yox! Oğul, at üzərindən mənə *qap*, döşəgimə çıxar, - dedi (106).

QAPU is. Kapı. Yedi yerdə *qapu* açıldı (102); Kərəm eylə, Allah eşqinə. *qapuyı* aç, çıxayın, - dedi (57).

QAPULU sf. Kapıları olan, kapılı. Kafər aydır: - Qazanm *Qapulu* Dərvənddə on bin qoyunu vardır (43); □ Kapılı Dervend. top. Derbend şəhrinin kadim adı. Qazanın *Qapulu Dərvənddə* on bin qoyunu vardır (43).

QAPAMAQ f. Örtmek, kapamak, tutmak. Dəli Domrul aydır: Mərə qapuçılar, *qapunu* qapayın (80).

QAR is. Kar. *Qarilə* yağmur yağanda ər kibi turan (45).

QARA I sf. Kara, siyah. Yalısı *qara* Qazlıq atın bütün bindin (38); *Qara* bağı sarsıldı (38); Qanı *qaradır* (44); □ Kara bulut. Büyük Oğuz devletin üzərinə gelmekte olan düşman, kara ordu: Qaragünə aydır: *Qara bulut* dedigin sənin dövlətidir (44); Kara kaplan. Vahşi, yırtıcı; *Qara qaplan* qopdı Dəpəgöz (100); Kara kavurma Kara kavurma. Qıyma-qıyma ağ ətindən çəkün, *qara qaurma* bişirüb, qırq bək qızına ilətün (46); Kara kıyma göz. Orta Asya və Şarkı Türkistan türklərinə mahsus gözlərə işarettir. *Qara qıyma gözlərin* uyxu almış, açgıl axı (39); Kara ayıp (mec.). Büyük günah, büyük kusur. Bu *qara eyib* bana ya bəndəndür, ya xatundandır, - dedi (34); Kara kelebek. Orta asırlarda Azərbaycan etnografyasında çox geniş kullanılmış, kişilərə mahsus kolsuz üst elbisesi, cübbe, palto, kaftan: Oğlana *qara kəpənək* geydirmişlərdi (74); Kara gözlü. Güzel, gözleri kara. Toquz *qara gözlü*, xub yüzli, saçı ardına urulu... kafər qızları Qalın Oğuz bəglərinə sağraq sürüb içərlərdi (42); Kara oda. Karanlık oda. Dədə Qorqud dastanlarının yarandığı dövrlərdən övlada, uşağa ailənin səadəti, işığı kimi baxmışlar; görünür, ona görə də övladsızlara bu cür münasibət yaranmışdır: Kimün ki, oğlu-qızı yox, *qara otağa* qondurun, qara keçə altına döşəyin... demişdi (34); Kara çelik. Büyük çelik. halis çelik. *Qara polad* üz (öz) qılıcım əlümə alayınmı? (35); Kara tonlu. Derviş elbisesi. *Qara tonlu* dərvişlərə nəzirlər verdim (38); Kara hindu kul. Hindistanın kara kulları. *Qara hindu qullarıma* buyuraydım, Səni para-para toğrayalardı, ağac. (48).

QARA II is. Genç ömür, gençlik hayatı. □ Kara baş: *Qara başım* qurban olsun oğul, sana (39); ◇ Kara giymək. Matem tutmaq, yas tutmaq: Banıçiçək qaralar geydi, ağ qaftanını çıxardı (58); Kara sarınmaq, yas tutmaq: Anam mənüm üçün gög geyib, *qara sarınsun* (75).

QARA III 1) sf. Büyük. □ Kara evlər. Büyük mülk, ev bark: Çala bilən yigidə oqla qılıcdan bir çomaq yeg, Qonağı gəlməyən *qara evlər* yıqılsa yeg (32); Kara yer. Büyük, geniş alan: Toqsan başlu ban evlərin *qara yer* üzərinə dikdirmişdi (42); 2) Şahıs adlarının önünde ki ünvan, lakap manasında kullanılmışdır. *Qara Aslan Məliki* Qarabudaq yerə saldı (66).

QARABUDAQ antr. Kazan Han'ın yeğeni: *Qarabudaq* aydır: Ağam Qazan, məsləhətdir (42).

QARA BUĞA is. zool. Kara öküz: *Qara buğa* gəldügendə xurdxaş eylədin (89).

QARA BUĞRA is. zool. Deve yavrusu: *Qara buğra* gəldikində nə kiçikmiş? -deyələr (89).

QARAVAŞ is. Hizmetçi kadın. Övrət əlin-əlinə çaldı, *qaravaşa* söylədi...(106).

QARAVUL is. Gardiyan. Oğuz elinə *qaravul* olsun,-dedi (104).

QARAQUC is. zool. Hızlı at. Mən *qaraquc* atıma binmədin, ol binmax gərək (55).

QARAQUŞ is. zool. “Kartal” gibi. Çayın baqsa, çalmalu. *qaraquş* ərdəmlü, qurqurma quşaqlu, qulağı altun küpəli, Qalın Oğuz bəglərini atdan yıqan Qazılıq qoca oğlu bəg Yegnək çapar yetdi (77).

QARADƏRƏ top. Karabağ'da eski bir yer adı. *Qaradərə* ağzında qara buğa dərisindən beşiginin yapuğı olan, acığı tutanda qara taşı kül eyləyən...ərənlər əvrəni, Qazan bəgin qartaşı Qaragünə çapar yetdi (49).

QARA DƏNİZ is. Hidronim (Su bilimi). İlərü yatan *Qara dəniz* gördüm (95).

QARAGÜNƏ antr. Kazan beyin kardeşinin adı. *Qaragünə* aydır: Qara bulıt dedigin sənin dövlətidir (44).

QARALU-GÖKLÜ ikileme s. Rengarenk. *Qaralu-göklü* otağı sorar olsam, şülən kimün? (61).

QARALUCA sf. Karaca. Qız aydır: Çalma, ozan, ayıtma, ozan. *Qaraluca* mən qızın, nəsinə gərək, ozan? (61).

QARANQU//QARANNU is. Karanlık. □ Karanlık akşam. Akşam karanlığında. *Qaranqu* axşam olanda qayğulu çoban (43).

QARAÇƏKUR antr. Oğuz devletinin məşhur yiğitlerinden biri. Biri Qanturalı, biri *Qaraçəkür* və oğlu Qırqqınuq və Boz ayğırlı Beyrək (87).

QARACA ÇOBAN antr. Kazan hanın çobanı. Qazan köpəgi qovlayı *Qaraca çobanın* üzərinə gəldi (45); *Qaraca çoban* sapan çatlatdı (48).

QARACIQ//QARAÇUQ /ÇOBAN antr. Karacık, Kara çoban. Ərənlər əvrəni *Qaraciq çoban* sapanının ayasına taş qodı, atdı; *Qaraçuq çoban* kafərin üç yüzini salan taşilə yerə buraqdı (43).

QARACUQ antr. Karahanlı Devleti'nin başkanı. □ Karahanlı devletinin kaplanı (məc.). Bir gün Ulaş oğlu Tülü quşun₁, yavrisı, bizə miskin umudı, Amit soyının aslanı, *Qaracuğun₁, qaplanı*. Qonur atın iyəsi, xan Uruzın ağası, Bayındır xanın göygüsü, Qalın Oğuzın dövləti, qalmış yigit arxası Salur Qazan yerindən turmuşdı (42).

QARVARMAQ f. Kapıp tutmak. Yügrək atın yükürdüb Qantural kürzin gögə atar enüb yerə düşmədin *qarvar*, tutar (87); Anası at üzərindən *qarvardı*. (106).

QARVAŞMAQ f. Tutuşmaq. At üzərindən ikisi *qarvaşdılar*.; tartışdılar (109).

QARĞA-QUZĞUN zool. Leş yiyen kuşlardan. Baqsa görsə, bir dərənin içinə *qarğa-quzğun* enər-çıqar (38); *Qarğa-quzğun* qan görüb, oğlanın üstünə qonmaq istərdi (38).

QARGAMAQ f. Beddua etmək. “Aqar” ayda *qarğamağıl*, Qazlıq tağının suyunun günahı yoqdur. “Bitər” ayda otlarına *qarğamağıl*, Qazlıq tağının suçu yoqdur (39).

QARĞAŞA, is. Huzursuzluk. ◇ Kavga etmək. Dədə Qorqud: Oğul, Qaçar, nə *qarğaşa* edərsən? Götür, bu, ismarladuğın nəsnədir (57).

QARĞIŞ is. Birisine uğursuzluk arzusu, dileği. Ol zəmanda bəglərin₁, alqışı alqış, *qarğışı qarğış* idi (52).

QARĞU is. Boyu uzun, boru şekilli, sulu, bataklık yerlerde biten cenub bitkisi. *Qarğu* kibi qara saçım uzanır gördüm (44); Qarğudalı gövdəsindən düzəldilmiş süngü. Qarğutalı sügünü mana vergil (107).

QARDAŞ//QARTAŞ, Akraba terimi. Bir baba-anne bir oğul evladı. Kərbəla yazısında yəzidilər əlində şəhid oldı, Həsənlə Hüseyn iki *qardaş* bilə görkli (32); Vay, bəgim *qartaş*. Muradına-məqsudına irməyən yalnız qardaş (58); Çoban şəhid olan *qardaşların* həqqinə qodı (44).

QARDAŞLU sf. Dostu, kardeşi olan. Üç yüz altmış altı alp ava binsə, Qanlı keyik üzərinə qoğa qopsa, *Qardaşlu* yigitlər qalqar-qopar olur (112).

QARDAŞSIZ sf. Kimsəsiz, yardımsız. *Qardaşsız* miskin yigit ən₁,səsinə yumruq toqunsa, Ağlayubən dörd yanına baqar olur (112).

QARI is. 1) Kadın, avrat, zevce. Ozan aydır: *Qarılar* dörd dürlüdür - birisi solduran soydur, birisi tolduran toydur, birisi evin tayağıdır, birisi necə söylərsən, bayağıdır (33); 2) Koca (yaşlı). Ağ birçəklü *qarının* südin sökdi (37); Baban *qarı*, anan *qarı*, Səndən yəgrək qadir bizə oğul verməz (76); 3) Eski, hilekar. Karı düşman. Eski düşman. *Qarı düşmən*, tatar oğlu əlümüzə girmişkən cəza ilə öldürəlim (74); *Qarı düşmən* dost olmaz (31).

QARİMAQ f. Yaşlandıran (məc.). Şahbaz *atın qarımışdı*, qulun verdi axır (66); Qaytabanlar *qarısa*, kürüm verməz, Qaraqular *qarısa*, qulun verməz (76).

QARIN anat. Bu evi xərab olası ərə varalından bəri dəxi qarnım toymadı, yüzim gülmədi (33).

QARINDAŞ bk.: Qardaş.

QARIPLIQ bk.: Qəriblik.

QARICIQ sf. Yaşlanmış, zayıf kadın. *Qarıcıq* anam götürüb durursan, mərə kafər, anamı vergil mana. (48).

QARIŞMAQ f. Birləşmək. Oğlanın babası Bayındır xanın ordısına *qarışdı* (36).

QARIŞIQ sf. Bulaşık. Sıqdı, südlə qan *qarışıq* gəldi (39).

QARLI sf. Daima karla kaplı (dağ). Yum verəyim, xanım, *Qarlı* qara tağların yıqılmasun (50).

QARMALAMAQ f. Hızlı tutmaq. Kafər təkur onu *qarmalayıb* zərb etdi (96); Qazılıq qocayı *qarmalayıb*, tutub qəl'əyə qoydılar (95).

QARMA-BÜKƏC, ikileme s. Arqasını urub, bərk ağılın ardın sökən, *Qarma-bükəc* simüzün alub tutan (45).

QARUN sf. Zengin, devletli. Burada Ağca qala, Sürməlidə at oynatdım, Atla *Qarun* (?) elinə çapqun yetdim. (118).

QARUSI zf. Karşısı. Yayın *qarusına* biraqdı (101); Ağ əllərin qarısından bağlatdınmı (72).

QARŞU zf. Kabak, ön. Dərsə xana *qarşu* vardı (38); Qadın ana. *Qarşum* alub nə bögrərsən? (47). Bayındır xanın *qarşusunda* oğlu Qarabudaq bay tayanub turmuşdı (52); ♦ Karşı varmaq. Önünə gəlmək... Dərsə xanın xatunu tuymuş oğlancuğına *qarşu* varub, soylamış... (40). Karşı yatan (Bu) görünen: *Qarşu yatan* qara tağım yüksəgi, oğul (72); *Qarşu yatan* ala tağdan bir oğul uçurdunsa, deyil mana (38); Karşı gəlmək. Karşılamak, önünü kesmək: Ol qırq namərd *qarşu* gəldi (38).

QARŞULAMAQ f. Önünə çıkmak, qarşılamak Bayındır xanın yigitləri Dirsə xanı *qarşuladılar* (34).

QARARMAQ f. Kararmak. Toz yarıldı, gün kibi şıldadı, dəniz kibi yayqandı, meşə kibi *qarardı* (69); Bıgıcığı qararmış yigitcikləri çox yemişəm (109); Qarnın acıqmamışkən, gözin *qararmamışkən* bu ağacı gör (46).

QAS-QAS zf. Gülümsemək. Kıs-kıs gülmək. Suni gülmək. Köpəkləri görəcək *qas-qas* güldi (57).

QAT zf. Ön, kabak, karşı: Xan babamın *qatına* bən varayım (38); Bayındır xanın *qatında* sana qəzəb ola (37).

QATAR-QATAR sf. Zenginlik. *Qatar-qatar* qızıl dəvələrini yetdilər (42).

QATI sf. Ar. ("katı" sözündən): 1) Bir defalık, hakiki; □ Katı gazap. "Mahvetmək": Xan qızı, səbəbi nədir, degil, mana. *Qatı qəzəb* edərəm şimdi sana, -dedi (35); 2) Berk. ◇ Katı kakmak. Berk çekmek: Yalançı oğlu Yalincıq yay ufanduğına *qatı* qaqdı (63); Katı darılmak. Berk darılmak. Əlhasili, ordı bunun ucından *qatı* *incindilər* (99); Katı-katı inlemek. Yüksek sesle inlemek. Hər gecə döşəğində *qatı-qatı* inlədi (1 06); Katı yağlanmak (mec.). Berk nazlanmaq. Qazan bəg gördi ki, kafər *qatı* *yaqlandı* (71).

QATIR zoon. Atdan küçük olan ev hayvanı. Bazırgan sürətində *qatır*, dəvə çəkdlər, gəldilər (119); ◇ Katır olmaz (atasözü). Qara eşək başına üyən ursan, *qatır* olmaz (31).

QATLA zf. Defa. Əmma götürməyəcək olursan, bu *qatla* öldürmədim, ol vəqtin öldürərin - dedi (56); Oğlan bu *qatla* buğanın alına yumruğunu tayıdı (35).

QATLANMAQ f. Dayanmaq, sabır etmək. *Qatlan*, mərə qavat oğlu, mən sana varayım, - dedi (108); *Qatlanmadı*, qırq incə qızı boyuna aldı (38).

QATMAQ f. Birləşdirmək. Dün *qatdı*, yort eylədi; *Dün qatmış*, üç gün dünli yortmuş yigit, qaranqulu gözin uyxu almış yigit... (113); ◇ önünə katmaq, önünə katmaq. Qanturalı baqdı, gördi kim, bir kimsənə yağıyı öginə *qatmış* qovar (91).

QAFTAN etn. Eski Türklerin üstten giydikleri özel kıyafet türü. *Qaftanı* altından ayağın bərk sardı, var qüvvətilə atının yelisinə düşdi (105); Beyrəgə dayələr *qaftan* geyürüb tonatdılar (65).

QAXINC is. Birisine göstərilən iyiliği vb. onun yüzünə söylemek, başına vurmaq.. Beyrək aydır: Bu qıza basılacaq olursam, Qalın Oğuz içində başuma *qaxınc*, yüzünə toxunc edərlər, -dedi (85).

QAÇ zm. Kaç. (Bir) kaç - (bir) birkaç. Ol qırq namərdin (bir) *qaçı* oğlanın yanına gəldi (37); (Bir) *qaç kəlmə* - neçə kəlmə. Ağız-dildən (bir) *qaç kəlmə* xəbər mana, - dedi (39).

QAÇAN zm. Kaçan. Kaçan kimse. Budaq atsa, Beyrək - "əlün, var olsun!" - deyirdi (63).

QAÇMAQ f. Dirsə xanım oğlancuğu *qaçmadı* (36); Dədə Qorqud göstəki üzdi, turamadı, *qaçdı* (56); ◇ Kaçar geyik. Qaçğan ceyranlar. *Qaçar* sənin keyiklərinə qarğamağıl, Qazılıq tağının günahı yoqdır (139); ◇ Kaçanı kovmamak (məc.). *Qaçanını* Qazan bəg qovmadı, aman deyəni öldürmədi (50).

QAŞ is. Kaş. □ Kara kaş(lım). Nazik ve kara kaşı olan: Qələmçılar çaldığı *qara* kaş(lım) (93); (Çatma) kaş(lım) başlanğıçdan uçları birbirinə kəvuşmuş kaş. Qurulu yaya bənzər *çatma qaş(lım)* (35).

QAŞGA zoon. Alnı beyaz at. (sakar) - alında - alnında beyazı olan. Təpəl *qaşğa* ayğırına Tondaz bindi (42).

QEYRƏT is. Ar. Vatan, halk, ailə namusu, ən aziz və kutsal sayılan şeyin korumasını üstlenme, koruma hissi. □ Baba Gayreti ailə için. Oğul da qılıc quşanur *baba qeyrəti* için (71); Gayret gəlmək. Koruma hissi kuvvetlenmek. Qazana *qeyrət* gəldi.

QEYNƏMƏK f. Kaynamak (mec.). Uruzun şəfqət tamarları *qeynədi* (121).

QƏBZƏ is. Ar. Deste, kulp (məc.). "Evimin dirəği" halk mes. gibi. Dünlügi altun bin evimin *qəbzəsi* oğul (47).

QƏBUL is. Ar. Makbul sayılan. ◇ Kabul eylemək. Evlat hesab etməmək: Ol zəmanda oğul ata sözün iki eləməzdə, iki eləsə, ol oğulu *qəbul eləməzlərdi* (71); kabul etmək. Razılaşmaq: Hər nə ki buyursa, *qəbul edərlərdi*, sözün tutub təmam edərlərdi (31); Kabul olmaq, makbul saymaq: Ağ alnunda beş kəlmə dua qıldıq, *qəbul olsun* (31); Dədə Qorqud vilayət issi idi, diləgi *qəbul oldı* (56).

QƏDD is. Ar. Boy, kamet, görkem. Ululuğın₁a həddin, sənin boyun - *qəddin* yoq! (96).

QƏDƏM is. Ar. Adım, ayak. □ Ayağı kutsuz. Uğursuz, ağır ayak. Qız aydır: *Qədəmi* qutsız gəlin deyincə, udsız gəlin desünlər (112).

QƏRAR is. Ar. (mec.): ◇ Dermanı kalmamak. morali bozulmaq: Böylə dikəc anasının *qərarı qalmadı* (47); Mec. Dermanı kalmak. Sabrı tükenmək. Məgər xanım, Boyu uzun Burla xatun oğlancığını andı, *qərarı qalmadı* (76).

QƏRƏ. bk.: Qara.

QƏRİBLİĞ is. Ar. Yabancı yerde yaşama. *Qəribliğa* qardaşın istəyi sənmi gəldin, qardaş (115).

QƏSD is. Ar. Birisini öldürmə gayreti. ◇ Gayret etmək. Anasıyla söhbət etdi, atasına *qəsd etdi* (31).

QƏHR is. Ar. Gazap, hirs, hiddet. ◇ Kahır etmək. Hırslanmaq. Qaqduğun *qəhr edən* qəhhar Tən₁ri (96).

QƏHƏR. bk.: Kahır ◇ Kahır gəlmək. Kederlenmək. Çoban böylə dikəc Qazana *qəhər gəldi* (46).

QƏHHAR sf. Ar. Güclü, küdretli. □ Güclü Tanrı. Güclü, küdretli Tanrı: Qaqduğun qəhr edən *qəhhar Tən₁ri* (96).

QİYAMƏT is. Ar. Karşı durma, savaş. *Qiyamətin* bir günü oldu; Bir *qiyamət* savaş oldu (77); ◇ Kıyamət kopmaq. Dini əqidəyə görə axır zamanda bütün ölümlərin dirilib ayağa qalxacaq günü. Axır zaman olub *qiyamət qopınca* bu didügi Osman nəslidir (31).

QIVANMAQ f. Güvenmək, aralanmaq: ...Mən dəxi baqsam sevinsem, *qivansayum*, guvənsayum...- dedi (52).

QIVANMAQ-GÜVƏNMƏK Güvenmək, iftiar etmək. Ol qırq namərdin bir qaçı oğlanın yanına gəldi, aydır: - Baban dedi keyikləri qovsun gətürsün, bənim ogimdə dəpələsün, oğlumun at səgirdişin, qılıc çalışın, oq atışın görəyim, sevinəyim, *qivanayım-güvənəyim*, - dedi - dedilər (37).

QIZ is. *Qız* anadan görməyincə ögüt almaz (31); *Qız* aydır: Mərə yigit, mənim atımı kimsə keçdügi yox (55); Beyrək götürər *qızı* yerə urmaq istər, *qız* götürər Beyrəgi yerə urmaq istər (55); Bu kəz Beyrək *qızın* incə belinə girdi (55); Banıçiçək aydır: -Mərə, *qızlar*. bu yigit nə yigitdir? (54). Kız vermək. Kızı ola. Allah-təala mana da bir *qız* verə, - dedi (52); Kız kurtarmak. Kızın kurtarması. Yarın Oğuz elinə xəbər varə, dəvə əlində qalmışdı, *qız qurtardı* (89);Kadın arkadaş. Qırq incə bellü *qız* ilə Boyu uzun Burla xatun yesir getdi (31); ...kafər *qızları* Qalın Oğuz bəglərinə sağraq sürüb içərlərdi (42); Qızlar ayıtdı: -Vallah, sultanım, bu yigit yüzi niqablu, yaxşı yigitdir (54).

QIZ QARDAŞ is. Abla. Dəli Qarcar *qız qardaşını* diləyini öldürər (55); Ölüsi xəbərin götürənə *qız qardaşım* verərdim, - dedi (58); Beyrək baqdı gördi kim, *qız qardaşı* binardan su almağa gəlür, "qardaş Beyrək" -deyü ağlar bozlar (60).

QIZ KİŞİ is. Kadın topluluğu; modern dilimizdəki "annem, ablam" manasında. Ağz dildən, *qız kişi*, xəbər mana (61); Anam kişi, *qızım kişi*. Ala tanla yerindən tutu gəldin (91).

QIZ-GƏLİN Kız-gelin, gənc kızlar. Qaza bənzər *qızımın-gəlinümin* çiçəgi, oğul (47).

QIZLU is. Kızı olan. Oğullıları ağ otağa, *qızlu* qızıl otağa, oğlı-qızı olmayanı qəra otağa qondurun, - dedi (35).

QIZIL I sf. Kırmızı. □ Kızıl oda - kırmızı oda: Bir yerə ağ otaq, bir yerə *qızıl otaq*, bir yerə qara otaq qurdurmuşdı (34); Kızıl Kaftan. Kırmızı kaftan. Son *qızıl qaftan* geyərsən, biz ağ qaftan geyəriz, - dedilər (57); Kızıl deve (məc.). Var-dövlət. Qaytabanda *qızıl dəvə* bundan keçdi (73).

QIZIL II is. Kızıl. □ Kızıl düğmə(li). Qızıl düymə: köksü *qızıl düğməli*, əlləri biləgindən qınalı, barmaqları nigarlı möhbub kafər qızları Qalın Oğuz bəglərinə sağraq içərlərdi (42).

QIZILCIQ sf. Kırmızı. Kızılıq deynek - kırmızı deynek: Altmış tutam köndərini nə ögərsən, mırdar kafər? *Qızılıq döğənəgimcə* gəlməz mana (43).

QIZCIĞAZ is. Yegane kız: Üç canvər öldürdüğü üçün bir *qızciğazımı* aldı getdi, -dedi (30).

QIYA I sf. Solak, eğri, yaslanma. ◇ solak tutmaq. Eğri tutmaq. Oğlan yumruğıla buğanın alnına *qıya tutub* çaldı (36); Eğri dikmek (məc.). Eğri bakmaq. *Qıya tikübən* Baybörə bəgin yüzünə baqdı (52).

QIYA II f. sf. Kast etməyə cesareti ulaşmaq. Yalnızca oğluma *qıya(n)* Qazan.

QILMAQ f. 1) Etmək. (ağlamak) kılmaq. "Oğul", "Oğul" deyüben *zarlıq qıldı*, ağladı (47); (Helak) kılmaq. Dilədi ki, oğlanı *həlak qılaydı* (36); 2) İcra etmək. (Dua) kılmaq. Ağ alnuzda beş kəlmə *dua qıldıq*, qəbul olsun (84); (Namaz) kılmaq. Məhəm- mədin sağ yanında *namaz qılan* Əbubəkr siddiq görkli (32).

QILIC is. *Qılıcını* nə ögərsən, mərə kafər? (43); ◇ Kılıç kuşanmaq. Belinə kılıç bağlamak. Oğul da *qılinc quşanur* baba geyrəti üçün (71); Kılıç tutmaq. Kılıçla dövüşmək. Altı cəllad ənsəndə yalın *qılıc tutar* (89); *Qılıc çalışır* baqsun, sevinisin (37).

QILICLAMAQ f. Kılıncı vurmaq. Sağ yanını *qılıcladı*, yerə saldı (50).

QILICLAŞMAQ f. Kılıncı dövüşmək. Mənim çəkişdüyüm, mənim *qılıclaşdığım* görgil, ögrəngil (71).

QILCIDMAQ f. Geyim *qılıcıdmasından*, at çıxırmasından mägər yigit ayğır binərdi (1 3).

QIMIZ is. At sütündən hazırlanan içki. Dəpə kibi ət yığ, göl kibi *qımız* sağdır (35); ◇ Kımız sağdırmak. Kımız hazırlamak için atları sağdırmak. Dəpə kibi ot yığdım, göl kibi *qımız sağırdım* (38).

QIN is. Hançer, kılıç vb. kesici silahları koymak için kap. Zülfüqarın *qını* ilə qəbzəsi ağac (48); Kəndü qılıcın *qınına soqdı* (102); Aydır: - Anda iki qılıc var, biri *qınlı*, biri *qınsuz* (102); □ Kınsız kılıç - kapsız kılıç. Gördü bir *qınsuz* qılıc turmaz, enər, çıxar (102).

QINA is. Kına. □ (Kızıl) Kına. Qızılı qına ağ əlinə yaqmaz oldu (57).

QINALI. bk.: Kınalı.

QIPÇAQ MƏLİK antrp. Hamidlən Mərdin qəl'əsin dəpüb yıqan, dəmür yaylı *Qıpçaq Məlikə* qan qusdıran, gələbən Qazanın qızın ərliklə alan... Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi (49).

QIR is. Sahra. Arqı *qırda* yıqanır Əmman dəgizində, Sarb yerlərdə yapılmış kafər şəhri (118); Arqı *qırda* döndərdigim. Mərə kafər, sənin₁ baban₁ (118); □ (Orta) kır. Ortak sahra. Ağ qayanın qaplanının erkəgində bir köküm var. *Ortac qırda* sizin keyiklərinüz turğurmıya (118).

QIRAN sf. Boş sahra. □ *Qıran yerdə* tikilmiş otaqların, o zalım yığdırdı ola, qardaş (100).

QIRQ s. Kırk. *Qırq* incə qız - ən'ənəyə görə qədim türk kübar ailələrində qadın və qızları, eləcə də igidlərini qırx gözəl qız-gəlin və qaçaq igidlər müşayiət etmişdir. Dərsə xanun xatunı qayıtdı, gerü döndi, qatlanmadı, *qırq* incə qızı boyına aldı (38); Kırk yigit. Kırk koçak. Alar sabah Dərsə xan qalqubanı yerindən uru turıb, *qırq iyidin* boyına alub Bayındır xanın söhbətinə gəlürdi (34); Kırk gün. kırk rakamının kendisi de sayısından başqa, mükəddəs sayılmıştır: Oğlanın *qırq gündə* yarası önəldi, sapasağ oldu (39); Kırk namert - itibarsız çıkan kırk namert muhafızlar. Ol *qırq namərdin* bir qaçı oğlanın yanına gəldi. (37).

QIRQQINUQ antrop. Qaraçəkürün oğlu. Biri Qanturalı, biri Qaraçəkür və oğlu *Qırqqınuq* və Boz ayğırlı Beyrək (87).

QIRDIRMAQ f. Kəsirmək. Genə toy edib atdan - ayğırdan, dəvədən buğra, qoyundan qoç *qırdırmışdı* (34).

QIRILMAQ f. Mahvolmaq, ölmək. Gördi oğlanın ala gözlü qırq yigidi *qırılmış* (74); Qara gözlü yigitlərim *gırılduğun*, Sən gəlmədən, baba, kafərlər tanışdılar (74). On beş bin kafər kimi *qırıldı*, kimi tutıldı (77).

QIRIM is. Dövüş, vuruş, müharebe, oç, dövüşçü. *Mənim qırımım* Tərs Uzamış olsun. Alp Rüstəm aydır: "*Mənim qınımın* Ənsə qoca oğlu Oqçı olsun", - dedi (126); Oğlan babasına muştçı göndərdi, "*qırımım aldum*", - dedi (109). Dövüşçüyü kayırmaq - rəqibindən korkmaq. Alp yigitlər qırıq *qırımından* qayırırmı? (90); Karşısından kaçırmamak. Qırımından dönməsə - qaçmasa, ərlik yaxşı, - dedi (96); Qara polad üz qılıcı çalmanınca, *qırım dönməz* (31).

QIRIŞMAQ f. Karşı karşıya bir birini kırmək. Qarğı talı sügölər ilə *qırışdılar*, məydanda buğa kibi süsişdilər, köksləri dəlindi (109). □ Kırıq günü. Katliam, savaş günü. Alp yigitlər *qırıq günü* qırımından qayırırmı? (90).

QIRMIZI sf. Kırmızı. Kırmızı oda - süslü oda. Gördi göğ çayırın üzərinə bir *qırmızı* otaq dikilmişdi (54).

QOVĞA is. Ar. Kavga dövüş, ses patırtı. Mənim köprüm yanında bu *qovğa* nədir, niyə şivən edirsiniz? - dedi (79); ◇ Kavga çıxarmək, ses patırtı çıxarmək. Avazı qaba köpəklərə *qovğa salan*. (45)

QOVMAQ f. Kovmək. Oğlandı nə bilsün? Keyiki *qovardı* gətürərdi babasının ögində sinirlərdi (37); Baban dedi, keyikləri *qovsun*, gətürsün bənüm ögümdə dəpələsün (37); ◇ İzine gitmək. İzini sürə sürə gitmək: Bamsı Beyrək birini *qova getdi* (54).

QOVA-QOVA zf. Ürküte-ürküte. Dədəyi *qoa-qoa* Dəli Qarcar on yelək yer aşurdi (56).

QOVULMAQ f. Kimse tərəfindən reddolunmaq. *Qoulan* kimsə oğlanın bədəvi atın oxlatdılar (71).

QÖVM is. Ar. Akraba, el-aşiret. Qövmli *qövmilə* gənəsidimi? (105); Qorqut Ata Oğuz *qövmnin* müşkilini həll edərdi (31).

QOY//QO e. emir. Razılık bildirir. *Qoy*, bəni qadın ana, çəngələ ursunlar. Qo ətimdən çəksünlər, qara qourma etsünlər... (47)

QOYMAQ//QOMAQ f. 1) Koymək. Ərənlər əvrəni Qaracuç çoban sapanın ayasına taş *qodı*, atdı (43); 2) Bir işi, merasimi icra etmək. Dədəm Qorqut gəlsün, bu oğlana ad *qoysun* (36); 3) İcazət, imkan vermək. *Qoyun* məni bu ağaqla söyləşim, -dedi (47); Qazan bəkdən buyruq olubdur, *qon*, otursun, -dedi (64).

QOYULMAQ f. 1) Verilmə. Bəg yigitlər cılasunlar bir-birinə *qoyulan* çağda (34); 2) Ansızın baskın etmək manasında. Nagahandan Qaracıq çobanın üzərinə altı yüz kafər *qoyuldu* (43); Yürəginə qaynar yağlar *qoyulubdur?* 3) Göndərmək manasında: Evnik qalasının, beş yüz kafərin üzərimizə *qoyuldu* (53); Koyu (Salı) vermək - azad etmək. Tut ol dəlüyi öldür, səni *qoyi* verəlim, var get, - dedilər (113); Qomağım yox verməmə. *Qomağım* yox qırq namərdə (41).

QOYUN I is. zool. Ev hayvanı, koyun sürüsü. Altı yüz kafər *qoyunun* üzərinə ilqar vardı (43); Koyun deməz - koyuna bakmaz: *Qoyuu* diməz, keçə diməz, sapanın ayasına qor atar, kafəri yıqar (44); ♦ Koyun gitmək. Koyun götürülmək. Ağayıldan tümən *qoyun* gedərsə, mənim gedər (40).

QOYUN II is. Koyun, kucak. Kişi *qoyununda* yatan hələlinə sirtin deməzmi olur? (106); Uc toqunu, alca qam şorladı, *qoyunı* toldı (37).

QOL I anat. 1) İnsan bedeninin çevre üyələrindən biri. Boyı boyına, beli belinə, *qolı* qolına yaqışdı (62); ♦ Kol salıp oynamak. Araya girip oynamak, raks (dans) etmək. Ərə varan qız qalqa, *qol* saluban oynaya, mən qopuz çalam, - dedi (64); 2) Sapanın “kolları”. Çobanın üçyaşar tana dərisindən sapanının arasındaydı, üç keçə tündən sapanının *qollarıydı* (48); 3) Elbisenin kolu. Boyı boyına, beli belinə, *qolı* qolına yaqışdı (62).

QOL II zf. Taraf, sol kol - sol taraf. Sol *qolda* oturan sol bəqlər (63).

QOLTUQ anat. Kolların dibi, altı. *Qoltuğına* qısılmağa gəlmək (mec.)- kızı dilemək, elçilik etmək. Gen ətəgünə, tar *qoltuğuna* qısılmağa gəlmişəm; (56); Koltuk kısımaq - gizləmək, gizlice. Altmış tutam sür cidasın *qoltuq qısub*, ol kafərin qarşısından süsəm, - dedi, süsəmədi (96).

QOM is. Ar. Oymak, akraba, kabile, aşiret. Qom qomlamım qoma yurdım! (44).

QONAQ is. (Konak). *Qonağı gəlməyə*n qara evlər yıqılsa yek (32); Ozan, evin tayağı oldır ki, yazıdan-yabandan evə bir *qonaq gəlsə*, ər adam evdə olmasa, ol anı yedirər-içirər, ağırlar-əzizlər, göndərər (33).

QONAQLAMAQ f. Akraba və kabiləni bir araya getirip meclis açmaq. Xanlar xanı xan Bayındır yildə bir kərrə toy edib, Oğuz bəqlərin *qonaqlardı* (34); Əmiraxurbaşı qarşuladı, endirdi, *qonaqladı* (53).

QONAQLIQ is. Neşə-şənlik və istişare meclisi. Ağır *qonaqlıq* eylədilər (55).

QONMAQ f. 1) Konmaq. Qarğa-quzğun qan görüb, oğlanın üstinə *qonmaq* istərdi (38); 2) Bir yere gelip keçici ordu kurmaq. Bu yanadan dəxi bəzırganlar gəlübəni

qara Dərvənd ağzına *qonmuşlardı* (53); ◇ Konduğu yer. Düşdüğü yer. Qanturalı baqdı gördi bu *qonduğı yerdə* quğı quşları, turnalar, turaclar, kəkliklər uçarlar (90); Çevrə alub getdilər, *qondılar* (86); 3) Yerləşmək. Qanlı qara Dərvənddə kafər dəxi *qonmuş idi* (74); 4) Oturtmaq. Kimün ki, oğlı-qızı yox, qara otağa *qondurın* qara keçə altına döşən, qara qoyun yəxnisindən öninə gətürün (34).

QONUR I sf. Kestane renkli. *Qonur atın* iyəsi, xan Uruzın ağası, Bayındır xanın göygüsü, Qalın Oğuzın dövləti, qalmış yigit arxası Salur Qazan yerindən turmuşdı (42); Bu məhəldə Qazan yetdi, *Qonur atın* oynatdı (74).

QONUR II antr. Sarıyağız; Aruzın çobanı. *Qonur* qoca Sarı çoban deyərlərdi (98).

QONŞU is. Birbirinin yanında yaşayanlar. *Qonşularına* çağırır ki, Yetər, Zübeydə, Zəlixə, Ürüydə can, qız-can Paşa (33); Yanıma ala baqduğumda *qonşuma* eyü baqdım (73). Komşu hakkı. Komşu borcu. "*Qonşu haqqı*. Tənri haqqı" - deyü söylər (33).

QOPMAQ f. 1) Tanınma, məşhurlaşma, ad kazanma. Rəsul əleyhüssəlam zamanına yaqın Bayat boyından, Qorqut ata diyərlər, bir ər *qopdı* (31); Məndən dəxi ər *qopmıyasın*, Yegnəgüm, dön, - dedi (95); 2) Yerindən, kökündən çıxarmak. Bir ağacı yerindən *qopardı* (99); ◇ Koparmak. Çıkarmak. Qarnın acıqmamışkən, gözün qararmamış ikən bu ağacı *qoparı gori* gör (46); 3) Kederi dağılmak. ◇ Yel əsdi, yağmur yağdı, bunu *qopdı* (95); 4) Gözlənilmez fəlakət mənasında. Qara uran *qopdı* Dəpəgöz, Ərqi yüzində çevirdim, alımadım, Basat (100); Yarımasun-yarçumasun, sənin oğlın, kür *qopdı*, ərcil qopdı (36).

QOPUZ//QOPIZ is. Orta Asya Türklərində və eski Azərbaycan'da çalıştırılmış saza benzer musiqi aləti. ◇ kopuz götürmək. Aşıqlar kimi şənliklərdə çalib oxumaq üçün qopuz götürmək. Qolca *qopuz götürüb* eldən-elə, bəgdən-bəgə ozan gəzər (32); Kopuz çalmaq. Kopuz çalmaq. Xanım, məqsudım oldur ki, ərə varan qız qalqa oynaya, mən *qopuz çalam*, -dedi (64); Kopuz almaq. Qopuzın götürmək. Beyrək *qopuzı aldı*, babasının ordusuna yaqın gəldi (60).

QORQUD//QORQUT eski etnonim. "Kitab-ı Dede Korkut" dastanlarında verilmiş bilge baba, xalq arasında tanınmış ulu rehber, böyük Ozan, xalqın elçisi və ağıl hocası, dastanların söyləyicisi. Rəsul əleyhissəlam zamanına yaqın Bayat boyından *Qorqut ata* diyərlər, bir ər qopdı (3 1); /Dədəm/ *Qorqut* gəldi, oğlana

ad qoydı (54); *Dədəm Qorqut* boy boyladı, soy soyladı bu Oğuznaməyi düzdi-qoşdı, böylə dedi (41).

QORQMAQ//QORXMAQ f. Korkmak. *Qorqma*, qayırma, bəg sərxoşdur, cavab verməz - dedilər (38); Yigitlərim, Əzrayilin gözin elə *qorxutdum* ki, gen qapuyı qoydı, tar bacadan qaçdı (80); Gələn xırsuzları *qorqudan* (45).

QORXU is. Belirli hadise vs etkisi altında olunan his; ♦ Korku vermek. korkutmaq. Alp ərə *qorxu* vermək eyb olur (86); Korku düşmək. Korkmaq. Çobanın içinə *qorxu düşdi* (98).

QOXU is. Burunla hissedilen koku, koku; ♦ / Yağı / kokusu almak (mec.). Tehlike hissi keçirmək. A1 ayğır qaçan kim, yağı qoxusın alsa, ayağın yerə döğərdi, tozu gögə çıxardı (107); Yedi dərə *qoxuların* dilkü bilür (32).

QOÇ is. zoon. 1) Koyunun erkeği. ♦ Koç öldürmək. Kəsmək. Atıdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan *qoç öldürgil* (35); Koç seçmək. Kəsmək için seçmək. Qoyunlarına vardı, bin *qoç seçdi* (57); 2) (mec.). Yiğit, koçak. Cilasun *qoç yigitlərə* qalaba ölkə verdi (50); *Qoç yigidi*m, şah yigidi (83).

QOCA sf. 1) Yaşlı, kocamış. ♦ Qocanın ağzın sögmək. Aşağılamak. Ağ saqqallı *qocanın ağzın söğdi* (37); İhtiyar babam. ihtiyar baba. Biligi yetmiş *qoca babam* var. Qamağım yox qırq namərdə! - dedi (43); 2) Eski eponimlərdən sonra işlənərək böyük, bilgelik anlamında. İlk *Qoca* oğlu Sarı Qalmış Qazan bəğün evi üzərinə şəhid oldu (43); Anlar eylə dikəc Atağuzlu Uruz *Qoca* iki dizinin₁ üstünə çökdi (42); Oğlilə, gəlinilə Qanlı *Qoca* Oğuzla girdi (93).

QOCALIQ is. Yaşın iləri çağı. İhtiyarlıq vakti. İhtiyarlıq zamanı. *Qocalığım vəqti* aldırduğım yalnız oğul, - dedi (74).

QOŞA, zf. Çift. Çift badem (Mec.). Küçük ağız manasında ; Antep fıstığı ağza da denir. *Qoşa badam* sığmayan tar ağızlum (35); Çift burç. İkizlər burcu. *Qoşa bürçdən* qayın oqı əklənməyən, Yağrınıc oğlu İlalmaq sənənlə bilə varsun! - dedi (95).

QOŞLIQ is. Rahatlık, dinçlik. Üç gündür *qoşlığım* yox. Oğul, at üzərindən məni qap, döşəgimə çıxar, - dedi (106).

QOŞMAQ f. 1) Bir hadise, havadis hakkında düşünüp söylemek. /Düzdü/ *qoşdı*. Qoşa söz. Dədəm Qorqut gələbən boy boyladı, soy soyladı, bu Oğuznaməyi *düzdi-qoşdı* (41); 2) Birlikdə, beraber, birlikdə gitmək. Yanındağı üç yüz yigidin mana yoldaşlığa *qoşdı* (108).

QOŞUN is. Devletin nizami, harbi küvvətləri. Askeri birlik. askeri hazırlıq. Alaylar bağlandı, *qoşunlar* düzəldi (126).

QU I. is. Söz, haber. ◇ Söz söylemək. Konuşmaq. Ulu kişi qalmıya, - söz ayıdana, Qarı-qoca qalmıya, - *qu ayıdana* (89).

QU II. zoon. Kuğu. Qanturalı baqdı, gördi bu qonduğu yerdə *quğı quşları*, turaclar, turnalar, kəkliklər uçarlar (90).

QUV is. 1) Gürültü, dedikodu. ◇ Quv quvalamaq. Söz- sohbət etmək. *Quv quvaladı*, din dinlədi (33); 2) Gözden düşürmək. Bir-birinə söylemək. - Gəlün oğlanı babasına *quvliyalum* (36).

QUZÖUN zoon. Leş yiyen kuş. Gördi kim, uçarda *quzğun*, tazı tolaşmış, yurta qalmış (44).

QUZU zoon. 1) Koyunun yavrusu, kuzu. ◇ Kuzu pişirmək. Kuzu etindən hazırlanmış yemək. Ağam Qazan, gecədən bir *quzu bişirüb* dururam (46); 2) (məc.). Kuzu vermək. Arzuya ulaşmaq, yavru vermək. Ağayıda qəyunın qarımışdı, *quzu verdi*, - axır (66).

QUZUCAQ//QUZICIĞ mec. Beyaz koyunlar olan yerde. Bir *quzucığı* olmazmı olur (47); Ağayıda ağca qoyun *quzucığın* süsərmə olur? (92); *Quzucığı* mənrişib belə keçdi (73).

QUYU is. Kuyu. Helə Qazanı gətürdilər, Tumanın qəl'əsində bir *quyuya* bıraqdılar (116).

QUYMAQ f. Kulak asmaq, dinləmək. Bin, söylərsən, birisin quymaz (33).

QUYRUQ is. Hayvan kuyruğu. ◇ Kuyruk çırpmaq. kuyruq bulmaq. Ağca qəyun gördüğündə *quyruq çırpıb* qamçılayan (45); *Quyruğı* ilə başı birlikdə, ayırmadan, Dəf i Basat qoçı basub boğazladı, dərisini yüzdi, *quyruğıla* başını dəridən ayırmadı (101).

QUL is. 1) Eski devirlerde müharebədə esir tutulup satılan kişi. ◇ Kula buyurmaq. Kulu işə göndərmək. Qara hindu *qullarıma buyuraydım*, Səni para-para toğrıyalardı, ağac. (48). *Qulla* qırq cariyə birlikdə. Qırq evli *qulla* qırq cariyə oğlu başına çevirdi, azad eylədi (78); Hizmetçi, kul olmaq. Qırq yigidlən oğlum gətürüb durursan, *qulun olsun* (48); 2) Allahın yaratdığı bütün insanlar isə Allahın kulları sayılır. Həq-təala Cəbrayilə buyurdu ki, Ya Cəbrayıl, var, şol *quluma* qırq ərcə qüvvət verdim, - dedi (109).

QUL-QARAVAŞ is. Delikanlı, kuvvetli görevlilər. *Qul-qaravaşmı*, dilərsən? Altun-aqcamı dilərsən, verəyim? - dedi (64).

QULAQ anat. İşitmə organı. Oğlancıkların, kiminün burnın, kiminün *qulağın yeməgə* başladı (99); ◇ Kulağın Kaldırmak. Şübhelenmək, ne isə duymak. At başını yuqarı tutdı, bir *qulağın qaldırdı* (60); Mec. Kulağına ses tokunmaq. Ne isə na malum ses işitmək. Böylə dikəc oğlanın *qulağına səs toqundu* (39); Kulağın almak. Nə edəcəyini öyrəndi. Boyı uzun, beli incə Burla xatun boynilə *qulağın aldı*, düşdi (47); Kulağı altın küpeli. Altun sırğalı... qutqurma qurşaqlı, *qulağı altun küpəli*, Qalın Oğuz bəglərini bir-bir atından yığıcı Qazlıq Qoca oğlu bəg Yegnək çapar yetdi (49); Qulağına qoymaq. Eşitməzlik etmək. Ərin sözünü *qulağına qoymaz* (33); Kulak vurmaq. Edəp- erkanla dinləmək. *Qulaq urub* dinləyəndə ümmət görkli (32).

QULLJN//QULAN. zoon. At yavrusu. Yavru vermek (məc.) Arzusuna çatmaq. Şahbaz atın qarımışdı, *qulun verdi*, axır (66); At yavrusu bilir (mec.). Hayvanların gezdigi yerlərdə iz, nişan koymas. Gənəz yerlər çəmənlərin *qulan bilür* (32); Yavrusu olmaq. Atı olanın qulunu olar. Hey, ana! Ərəbi atlar olan yerdə, Bir *qulunı olmazmı* olur? Sən sağ ol, qadın ana! Babam sağ olsun (47).

QULUNCİĞ zoon. Küçücük at yavrusu. ◇ Yavrusunu aldırmak. Atımın balasını aldırmmaq. *Quluncığım aldırmişam*, kişnəyəyinmi? (79).

QULP is. Tutacaq, deste. ◇ Kulpa yapışmaq. El yerindən tutmaq. Mən aşağı *qulpa yapuşuram*, sən yuqarı *qulpa yapuşursan* (92).

QUM//QUN is. Kum, taşlı-kırıntılı çakıl. ◇ Kumlar döşəmək. Çamur yollara kum, çakıl dökmək. Atlu batub anun balçığına *qunlar döşəyim* (86).

QUNT sf. Parlak. Başımnda qunt işıqlar saqlardım səninçün (70); Alın-başa qunt işuğım urardım (124).

QUNC is. Çorabın, uzunboğazlı kısmının dize kadar çıkan kısmı. Ədüginin *quncuna* soqdı (101).

QUR'AN is. Müslümanların mukaddes dini kitabı. □ Kur'an güzel. Güzel Kur'an. Yazılıb-düzülüb gögdən endi tənri elmi *Qur'an görkli*, Ol Qur'anı yazdı-düzdi, üləmalar ögrənincə göydi-biçdi, Alimlər sərvəri Osman üffan oğlu, görkli (32).

QURBAN is. Ar. Adetlərə görə Allah yolunda kesilən koyun və ya başka bir hayvan; ◇ Kurban olmaq. Aziz və biricik olanın uğrunda kendi ömründən geçmə dileği. Qara başum *qurban olsun* bu gün sana! - dedi, zarılıq eylədi, ağladı (38).

QURTULMAQ f. Kurtulmak. Dəpəgöz aydır: Oğlan, *qurtuldınmı?* (101); Ya pəs necə *qurtuldun*, Dəli Qarcarın əlindən? -dedi (56).

QURULMAQ f. (Kurulmak, hazırlanmaq) Yedi kişi ilə *qurulurdu* mənim yayım (95).

QURCUŞMAQ f. Kıpırdanmaq. *Qurcuşuban*, uğraşuban tağdan endi (91).

QUSQUN is. Atın kuyruğunun altından geçirilen kayış. Bəkil aydır: -Alpları içində bizi *qusqunumuzdan* balçığa baturdın (105).

QUTBƏ//QUDBƏ is. Ar. Hütbe, hitap olunma. Hutbe okunma. Hitap olunma. Əziz tənri adına *qüdbə oxutdılar* (97); □ Hutbe gəzəl. Gəzəl hitap. Sağış günündə ayna görkəli, ayna günü oqıyanda *qütbə* görkəli (32).

QUTLU sf. 1) Mutlu, mesut, başanlı. ♦ Kutlu olmaq. başanlı olmaq. Dibdə oturan xas bəglər, *Qutlu olsun* dövlətiniz! - dedi (63); 2) Şahis adlarının önünə gələrək lakap kimi işlənmişdir. Qutlu Mələk, ölməgəmi-yitməgəmi getmişdim, yatacaq yerim genə bu xerab olasıydı (33).

QUTSUZ sf. Uğursuz, ayağı ağır (mec.). *Qədəmi qutsuz* gəlin deyincə, udsız gəlin desünlər (112).

QUCAQLAMAQ f. Sevecənlik və güleryüzlülük aləmeti olaraq birbirini kolları arasında göğsünə sıkmak. Beyrək at köksin *qucaqladı* (60); Bədəvi atının boynın *qucaqladı*, yerə düşdi (37).

Ğ

ĞAZI is. Ar. Dövüşcü. Baqisin *ğazılara* bəxş etdilər (97); *Ğazılar* başına nə gəldüğün söylədi (109); □ Gazi erenlər - galip gəlmiş dövüşçülər: *Ğazi ərənlər* başına gəldüğün aydı-verdi (126).

ĞAİB, sf. Ar. 1) Yok olan; □ Gaip olmaq. Görünmez olan: Tağ çiçək anan südilə sənin yarana məlhəmdir, - dedi, *ğəib oldı* (39); 2) Görünmez aləmdən, mükəddəs aləmdən: *Ğəibdən* dürlü xəbər söylərdi (31).

ĞAYƏT zf. Ar. Çok böyük. *Ğayət* sarb kəlisaydı (119).

ĞALABA sf. Çox böyük. *Ğalaba* toyum oldı (112).

ĞAN öz. is. Bayındır hanın babasının adı. Qam *Ğan* oğlu Bayındır yerindən turmuşdı (52).

ĞAFİL zf. Birdən, gəfletən: *Ğafil* başın, ağrısın beyin bilür (32); □ Gafil olma. Gaflette olma, ayık ol: *Ğafil* olma, görklü başın qaldır, yigit! (114).

ĞAFİLLƏ zf. Ar. Birdən, gəfildən: Bazırganlar yatur ikən *ğafillə* beş yüz kafər qoyuldılar, çəpdilər (53).

ĞAFİLLİCƏ zf. Ar. Habersiz-izsiz. Aydır: -Beglər, *ğafillicə* qara başım-gözüm uyxuda ikən düş gördi (95).

ĞEYRƏT is. Ar. Gayret, güç, bir iş görme duyğusu: Oğul da qılıc quşanur baba *ğeyrətiçün* (71); ♦ Gayret etmək. Bir iş görmək, harekete geçmə hissi: Qazana *ğeyrət gəldi* (46).

ĞƏZA is. Ar. ♦ Gaza eylemək - kafirlərə qarşı mükəddəs yürüyüş eylemək: Baş qaldıran kafərləri öldürdi, *ğəza eylədi* (53); Gaza etmək. Kafirlərə qarşı yürüyüş etmək: Üç yüz kafər öldürdüm, *ğəza etdim* (46).

ĞƏZƏB is. Ar. Acı, hiddet. ♦ Gazap eylemək: tembih etmək, açıqlanmaq: Bayındır xan səni çağır, sana qatı *ğəzəb eyləyə* (37).

ĞƏNİ sf. Ar. Zengin, Küdretli (Allah); □ Gani Tanrı. Zengin, devletli Tanrı: Sana sığındım, comərdlər comərdi, *ğəni Tanrı*, medəd! - dedi (99).

ĞƏRİB sf. Ar. Kimsəsiz, yabancı yerde olan: □ Garip baş. Kimsəsizlikdən azap çəkmək. *Ğərib başın qovğada qaldımı?* (105).

ĞƏRİM is. Ar. Karşılık, keramet; ♦ Ğərim qoymaq. Karşı koymak: Biz anı sana *ğərim qouruz*, - dedilər (49).

ĞIZILDAMAQ ses taklidi f. Vızıltılı ses çıxarmak. Mancılığı ağır taşdan *ğızıldayub* qatı enən (30).

ĞİRİM is. Mühərebe, dövüş. ...qarğu sügü ucında ər böğirdən, *ğırım*a yetdiyiündə "kimsən?" deyü sormıyan Qıyan Selcik oğlu Dəli Tondaz səninnlə bilə varsun!,- dedi (95).

ĞOVĞA//ĞOĞA is. Ar. 1) Gürültü. ♦ Goğa salmaq. Gürültü yapmak: Qanlı quyuq üzüb çap-çap yudan! Avazı qaba köpəklərə *ğoğa salan* (45); 2) Dava, mühərebe. ♦ Kavğada kalmak Mühərebede kalmak. Ğərib başın *ğovğada* qaldımı? (105); □ Kavğa günü. Mühərebe günü: *Ğovğa günü* ögdin dəpən alpınuz kim? (114).

D

DA e. 1) Üsteleme və ısrar bildirir. Tur, ətmək gətir, yeyəlim, bu *da* yesin (33); 2) Söylenen fikrə yaxınlıq benzerini verir. Hey şu dəli məğmun mana *da* şayəd ancalayın olmaz sözlər söylər, - dedi (64); Sənin *də* içində binədin varsa, yigit, degil, mana (40); Çün sən Qazana düşməni oldın, biz *də* düşməni, - dedilər (124); 3) Dahii edatı manasında. Bin *də* quyuqsuz-qulaqsız köpək dilədi (56);

Oğul *da* qılıc quşanur baba geyrəti üçün (71); Allah təala sana *da* bir qız verə, - dedilər (52).

DAVUL is. Ar. Davul, sopalarla vurularak çalınan eski musiqi aleti. Gumbur-gumbur *davullar* çalındı (115).

DADI is. Terbiyeci, bəqıcı. Mərə, *dadı*, mən avçı deqiləm, bəq oqlı bəqəm, həp sizə, - dedi (54); Əmma mən Bəmçiqəqin, dadısıyam (54).

DAZ sf. Otsuz-bitkisiz yer. □ Daz yer. Otsuz, kuru yer. *Daz yerde* turaqay atmaqə yaxşı! - dedi (69).

DAİM, zf. Daima, ebedi olan. Həmişə Qazanın başına bunlu qəlsün, tayısı Aruzı *daim* ana tursun (123); ◇ Daima duran. Ebedi olan, Allah. *Daim* turan Cəbbar Tənri (83).

DAYAMAQ f. Möhkem yumrukla saklamak. Oqlan bu qatla buqanın alnına *yumruqunu* *dayadı*, sürdi meydanın başına qıqardı (36).

DAYƏ is. Far. Terbiyeci kadın. Hey, hey, *dayələr*, babam mana bən səni yüzi niqablu Beyrəqə vermişəm, deyərdi (54); Oqlancuqlını *dayələrə* verdi saqlatdı (35).

DAYI is. Annenin kardeş. *Dayım* Əmən imiş, anı bildim (95).

DAM is. Far. Tutsak, zindan. Oqluz yigitlerinə bunu *dam* etmişdi (110).

DAMAĞ is. Ar. Keyif, ruh, heves. Tatlu *damağ* verüb soruşduqlum (83); ◇ Damaqlı kurumak. Keyifsiz, azaplı. (*Dili*) *damaqlı quruyub* dört yanına baqdırdınmı? (71).

DAN-DANIŞUX//DAN-DANSUX. Bu qün, sabah erkenden. Səhər erkən İstanbula qəldilər. *Dan-danışux* ilə yaxşı ərməqlanlar aldılar (57); Oql, *dan-dansux* bu qün Oqluzda nə qördün? (55).

DAR sf. Küçük, ufak. Qoşa badam sıqlmayan *dar* aqluzlum (93).

DARIMAQ f. Daqlıtmak, yaqlmalamak, soymak. Qazan aydır: ...Qulanla saqlın - keyikə qonşı yurdım! Səni yaqlı nerədən *darımış*, qəzəl yurdum! (44).

DEĞƏC//DİĞƏC zf. Deyince, diyen gibi. Dədə Qorqud böylə *dəqəc* Dəpəqöz aydar (99); Boyle *digəc* Qalın Oqluz arqası, Bayındır xanın qöyqüsü Salur Qazan qaba dizinin üzərinə qökdi (52); Boyle *digəc* oqlanın qulaqlına səş toqundu (34).

DEDİĞİ//DEDİYİ f. sf. Söylediqlı, qaqırdıqlı, kayıt ettikleri. Nə *dedigimi* yetürün, qeyinümlən mənım şahbaz atımı qötürün (53); Qaragünə aydır: - Qara bulut dedigin sənin dövletindir (44); Qanı *dedigim* bəq ərənlər? (126); Əqər bu *dedigim* nəsnələri qötürərsinüz, xoş, verdim (56).

DEĞİL e. 1) İnkâr etme edatı. Əgər sağ-əsən *degil* isə başınıza çarə edin (40); 2) “-dir” haber şəkilcisi kabul etdiyi isim cümlələrin habəri olur. Ol öylə adam *degildir* kim, sana görünə! - dedi (54).

DEMƏK f. 1) Bir sözü, bir məlumatı sözlü olaraq söyləmək, ifadə etmək. Adını bən *dedim*, yaşını Allah versün! - dedi (54); Yeyərsə yesün, yeməzsə, tursun, getsün, *-demişdi* (42); Oğlan səni öldürmədin, sən oğlanı öldürü görgilə! - *dedilər!* (37); 2) Nakil etmək, rıvayət etmək. Təkura xəbər vardı, - Oğuzdan Qanturalı *derlər*, bir yigit var imiş, qızğın diləyi gəli yürür, - *dedilər* (87); Rəsul əleyhissəlam zamanına yaxın Bayat Bəyindən, Qorqut Ata *derlər*, bir ər qopdı (31); 3) Haber vermək, demək, iletmək. Taş Oğuz bəqlərinə xəbər oldu işdə Qazan gəldi, - *dedilər* (126); 4) Emir etmək, semir vermək, yaptırmək. Adın nədir, yigit, *degil* mana! (121); 5) Sayılmək, hesab edilmək. - Ana həqqi-Tənri həqqi *degilməsəydi*, qalqubanı yerindən turaydım, yaqanla boqazından tutaydım (53); 6) karara gəlmək. *Deirəm*, qanın alalım, həm sizə ismarlamış, "mənim qanım alsun", - demiş (126); 7) Yorulmadan. Gecə- gündüz *demədilər*; yortma oldu (126).

DƏVƏ is. Eski zamanlardan şimdiki qədər səhra və kuru çöllərdə istifadə edilən sürəkli, eti yenen və bol yün verən hayvan. *Dəvələrinə* vardı, bin buğra - nə seçdi (57); Atndan ayğır, *dəvədən* buğra, qoyundan qoç öldürgil (35); ♦ Deve vermək - hədiyyə, bəşş vermək. Qaytabandan qızıl *dəvə vergil*, bu oğlana, yüklət olsun, hünərlidir! (36); ♦ Deveyi bağirtmək - kapıp-yağmalamak, ürkütmək. *Dəvələrim* bozlatdılar, Qara Qucda Qazlıq atlarım kişnətdilər (123).

DƏĞ bk.: Tek.

DƏDƏM QORQUD//DƏDƏ QORQUT öz. is. Dede Korkut. “Kitab-ı Dede Korkut” destanının yazarı; bununla bərabər o, həm də böyük Oğuz kavmindən çıkmış ulu ozan, aşirət aksakalı, Oğuz'un eski şair və nesir yazarlarından biridir. Korkut Ata Oğuz kavminde oluşan bir çox tarixi və toplumsal olaylara yaxın taraf olmuş və onları Türk destan anələri bazında “boy” lar şəklində çıkarmışdır. Destandaki hadisələrin, eski Türk bedii düşüncələri və anələrinin tertib edilməsi Dede Korkut'un eski türk edip, şair və ozanı olduğunu açıqça göstərir (Dede Korkut sözlərinin oluşması və mənşei haqqında Azərbaycan alimi, merhum Prof M.Seyidovun dəğərli eseri vardır. "Korkut" kəliməsinin etimoloji təhlili və imgesinin kökü haqqında kayıtlar "-" Azərbaycan "j.,

1979, N-1, səh. 199). Məsləhət gördilər ki, *Dədəm Qorqud* varsun. Çağırdılar. *Dədəm Qorqud* gəlür oldı (55); *Dədə Qorqud* oğlanın babasına söyləmiş, görəlim xanım, nə söylemiş (36).

DƏKİN e. Kadar. Qırq günə *dəkin* sıravardı geyəgüz, andan sonra bir dərvişə verəlim, - dedi (57).

DƏGMƏK f. 1) Çatmaq. Qorqud ata ayıtdı: - Axır zəmanda xanlıq gerü Qayaya *dəgə*, kimsənə əllərindən almıya (31); 2) Yayılmak. Ağlı, qaralı seçən çağda. Köksi gözəl qara tağlara gün *dəkəndə* (34); 3) Çatmaq, yetişmək. Haqluya heqqi *dəkə*, haqsuza yüzi qaraluğı *dəge!* (64); 4) Gelip çatmaq (vakit). Növbət Qazana *dəgdi* (126).

DƏGƏNƏK is. Başlı topuz çomak. *Dəgənəgimcə* gəlmez mana (41).

DƏGİRMAN is. Tane, tahlıl ögüdülen düzenek. Devə *dəgirmandan* gəlmədi, - diyər (33).

DƏLİ sf. Far. 1) Aklı, bilinci yerində olmayan. Ay oğul, Banıçıcegin bir *dəli* qartaşı vardır (53); 2) Koçak, yiğit, cesur, yürekli. Burada şahıs isimlerine ilave edilərək karakterlərin iç aləmi, onların hünerliğini niteləndirən vasif: Cılasun yigitlərlə Qaragünə oğlu *Dəli Budaq* soldan ötdi (55); Həq təlalaya *Dəli Domrulun* sözi xoş gəldi (58); Qıyan Selcük əğli *Dəli Tondaz* səninlə bilə varsun! - dedi (95); Qıyan Səlcük oğlu Dəli Donda çapar yetdi (49).

DƏLMƏK f. 1) Dağıtmak. Quduz qurtlar evimi *dəli*r gördüm (44); 2) Deşmək. *Deldi*, yay girişinə taqdı (103); Sadaqda oxum kişin *dələr* (108); ◇ Delip geçmək (məc.) dalğaları yarıp geçmək; İlərü yatan denizi *dəldim* keçdim (95); Dərəşam suyunu *dəlib* keçdilər (115).

DƏM is. Far. Kısa vakit, an. Evin yağmalatdığı *dəm* Taş Oğuz bilə bulunmadı, səbəb oldur, - dedi (123); Həman *dəm at* saldı (96).

DƏMİR//DƏMÜR is. Demir, metal. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından *dəmür* zəncirlə buğayı tutmuşlardı (36).

DƏMİR QAPI is. Eski Derbend şəhərinə giriş kapısı, kale kapıları gibi, muhafaza edilmək amacıyla yapılmış kapı. *Dəmir qapu*: Dərvənddəki *dəmür qapuyı* dəpüb alan, altmış tutam ala göndərinin ucında ər böğürdən Qıyan Səlcük oğlu Dəli Donda çapar yetdi (49); □ Demir yay: demirdən hazırlanmış yay. ...*dəmür yaylı* Qıpçaq Məlikə qan qusduran, gələbəni Qazanın qızın ərliklə alan Oğuzun ağ saqqallı qocaları görəndə ol yigidi təhsinləyən... Qarabudaq çapar yetdi

(49); ... □ demir giyimli:silahlı, harbi giyimli. Bir ağ-boz atlu, ağ ələmlü bəg, *dəmur tonlu* Oğuzun önüncə gəldi (120).

DƏMİR QAPU DƏRVƏND top. Demirkapı Dərbənddəki *dəmir qapuyı* döpüb alan... Dəli Donda çapar yetdi (49).

DƏMİRGÜC öz. is. Karaca Çoban'ın kardeşinin ismi.Qabangüci, *Dəmirgüci* - bu iki qardaşı yanına aldı (43).

DƏMRƏN is. Okun ucundaki demir uçluk. Üç yeləkli qayın oqlar atılarda *dəmrəni* düşdi (50).

DƏN₁İZ//DƏNGİZ Deniz. Ulaşuban sular taşsa, də₁niz tolmaz (31); □ Deniz kulunu - deniz atı. Baybörənin oğlu üçün bir *dən₁iz qulunı* boz aygır aldılar (52).

DƏNLÜ e. Gibi. Gördü kim, at Bəkilin, Bəkil üzərində degil, əmma bir quş *dönlü* oğlandır (107).

DƏPƏ bk.: TƏPƏ.

DƏPƏMƏK, bk.: TƏPƏMƏK.

DƏPƏGÖZ bk.: TƏPƏGÖZ.

DƏPƏRƏ, bk.: TƏPƏRƏ.

DƏPƏCƏ bk.: TƏPƏCƏ.

DƏRVƏND top. Derbend kalesi. Kafər aydır. Qazanın qapulu *Dərvənddə* on bin₁ qoyunu vardır (43).

DƏRVİŞ is. Far. Kapı kapı gezerek, meydanlarda adamları başına toplayıp peyğamberden, imamlardan, Kerbela hadisələrindən konuşarak para toplayan kişi Andan sonra *dərvişə* verəlim! - dedi (70).

DƏRD is.Far. Gam, keder, yürek acısı. Əmma qızın *dərdindən* bənizi sarardı (215,98)

DƏRƏ is. İki dağ ve tepe arasında, bunun gibi düzlükde uzun, derin çukur. *Dərələrdə* kafərə qırğun girdi (77); Gördi kim, bir *dərənin* içində toz gah dərİLür, gah tağİLur (91).

DƏRƏ-DƏPƏ is. Dereli-tepeli yer. Şahinin ardına düşdi, *dərə-dəpə* aşdı (116).

DƏRƏCİK is. Engebeli. Eviniz ardı *dərəcik* degildimi? (64).

DƏRİ is. İnsan ve hayvanın bedeninin üst örtüsü. Altmış ərgəc *dərisindən* kürk eləsə, topuqlarını örtməyən, altı ögəc *derisindən* güləh etsə, qulaqlarını örtməyən, qolı-budı xıracə, uzun baldırları incə, Qazan bəgün tayısı Atağızlu Uruz qoca çapar yetdi (49-50); ◇ Derisini yüzmək. Derisini soymak. Bıçaq çıxarıb *dərisini* yüzdi (88).

DƏRİLMƏK f. Biriktirmək, gəlmək, toplanmaq. İç Oğuz, Taş Oğuz bəgləri Bayındır xanın söhbətinə *dərilmişdi* (52).

DƏRİN sf. Yüzeyindən dibinə kadar hayli mesafə olan yer. *Dərin* olsa baturdır, qalabalıq ona qorxudur (57).

DƏRGAH is. Far. 1) Allahın karşısında. Məqsudumuz həqtəala *dərgahında* hasil oldu (91); 2) Saray. Mənim ulu *dərgahında* gəzə, mənlik eyləyə (79).

DƏRGÜRMƏK f. Kırmaq, yok etmək. Yen₁idən toğanın₁ *dərgürmiyələr* (119).

DƏRLƏMƏK bk.: TƏRLƏMƏK. (Terlemək)

DƏRMƏK f. Varır varmaz. 1) At üstündə əglənməyib yortan Qazan sənün belin olmuş, üzəngiyə *dermiyə*n dizin olmuş (77); 2) Yığıp toplamak. Bir yigidin qara tağ yumrusunca malı olsa, yığar - *dərər* (31); ◇ Toplu durmaq. Büzüşüp durmaq. Həb, bir yerdə *dərib dururam* (57); 3) *Dərə bilmən*. Kendine gele bilməmək. Şundan bəru əqlim-usum *dərə bilmən* (44-43).

DƏRƏŞAM top. Yer adı. *Dərəşam* ucından keçdi, ol qardaşı tutulan qoruya gəldi (113).

DƏRNƏK is. Toplantı, toplu. Bir gün yolu bir *dəməkə* uğradı, qondılar (110); Qanlı Oğuz ellərində *dəmək* var imiş, anda vardım (111).

DƏRNƏKSİZ sf. Vətənsiz. Ussı yox, *dəməksiz* kafər (49).

DƏRSİNMƏMƏK f. Korkmamak. Ağca tozlu qatı yaydan *dərsinməyə*n (88).

DƏSTMAL is. Far. Burun mendili. *Dəstmalın* əlinə aldı, böğürü-böğürü ağladı (52); *Dəstmalı* gözünə silcək, Allah-təalanın qüdrətilə gözi açıldı (66); ...sırça parmağın qanatsun, qanın *dəstmala* dürtsün, gözümə sürəyin (66).

DƏSTUR is. Far. Gösteriş, izin vermək; ◇ Destur vermək. Görevləndirmək. Yad qızı həlalıma *dəstur versün* (75); Destur dilemək. İcazət istəmək. İçəri - söhbətə girdi, *dəstur dilədi* (111).

DƏSTURSUZCA zf. Birdən, gözlenilmeden. Varıban *dəstursuzca* Bayındır xanın yağısın basan, altmış bin kafərə qan qusduran Gəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin çapar yetdi (77).

DƏF'İ zf. Ar. Derhal. Əzrayil dəxi babasının-anasının def'i canın aldı (83).

DƏXİ e. Ar. 1) Da, de manasında. Oğul *dəxi* neyləsün, baba ölüb mal qalmasa (31); Mənim *dəxi* oğlım olsa, xan Bayındırın qarşısın alsatarsa, qulluq eyləsə... 2) Artık, daha. *Dəxi* kəndüsi tölə-tölə atlarına vardı (56).

Dİ e. İsrar, emir, rica bildiren edat. Mərə, Dəlü Ozan, çal *di*: İmdi Qazan bəg, *di* bizi ög! - dedilər (114-65,276-117).

Dİ bk.: DE. (Hadi, haydi, buyur)

DİB is. 1) Dip, kök. *Dibin* ala baqar olsam, dibsüz ağac! (48); 2) Dara çekilen yer, ceza verilen yer. Kafərlər Uruzı alub qənarə *dibinə* götürdilər (47); Məgər evləri önündə bir böyük ağac vardı, *dibində* bir yaxşı binar vardı (60); 3) Düşdüğü yer: Beyrək xan dəxi oqın atdı *dibinə* gərdəgin dikdi (57); ♦ Dipte oturmak. Meclisin yukarı başında oturmak: Eşikdəki inaqqlar! *Dibdə oturan* xas bəqlər! (63).

DİVAN is. Far. Mahkeme, toplantı; ♦ Divana gelmek - idareye gelmek; Bəqlər yığıldı *divana gəldi* (125); Qazan vardı, odasına girdi, yeddi gün *divana çıqmadı...*(125); Divana varmak - idareye, mahkemeye gelmek. Yildi bir kərrə Bayındır xan *divanına varardı* (164).

DİVAR is. Far. Duvar, evin duvarı. Şöylə çalayım, səni mağara *divarına* kim, quyruğun mağarayı yaqlasun! - dedi (101).

DİDAR is. Far. Görüntü, yüz, zahiri sima. Qazan aydır. Su həq *didarın* görmüşdür (44).

DİDİLMƏK f. Parçalanmaq, öğütmək. yaralanmaq. Ya qağan aslanın qaynağında *didiləm* (87); Buğa dizin çəkdi, buynızilə bir mərmər taşı yoğurdi, penir kibi *diddi!* (87).

DİZ is. anat. Bacağın katlanan kısmı. Böylə dikəc Qalın Oğuz arqası, Bayındır xanın göykisi Salur Qazan qaba *dizinin* üzərinə çəkdi (52). ♦ Dizini çekmek. Hürmet alameti olarak selam verib eyilmək. *Dizin çəkdi*, aydır: - Dövlətlü xanın ömri uzun olsun! Beyrək diri olsa, on altı yıldan bəru gəlürdi (58).

DİZİLMƏK bk.: DÜZÜLMƏK.

DİZCİK is. Dizlik. Dövüş zamanı darbeden korunmak için dizlere giyilen harbi kıyafet. *Dizcik*, qarucıq bağladı (112).

DİKMƏK bk. TİKMƏK. Oxı nə yerdə (nerədə) düşsə, anda gərdək *dikərdi* (57); Kafərin sərhədinə irdilər, çadır *dikdilər* (87).

DİKDİRMƏK f. Bir işi başkasına gördürmək. Şami günligi yer yüzünə *dikdirmişdi* (34).

DİKİLMƏK f. (Dikilmək) Ban al-ala ev yanında *dikilsə*, gərdək görkli (7,33).

DİKİLİ bk.: TİKİLİ. (Dikili)

DİL is. anat. Danışiq, bağlılıq vasıtası olan uzuv. At ayağı gülük, ozan *dili* çevik olur (36); Ağzın qurusun, çoban, *dilün* çürüsün, çoban (45); ♦ Dil çıkartmamak.

Konuşub anlaşımaq. *Dil çıxartmadılar* (120). Dili-damağı kurumak. Azab-eziyyət çəkmək (mec.). *Dili-damağı quruyıb* dörd yanına baqdırdınmı? (72).

DİLBƏND is. Far. Çalma, savaş sırasında kullanılan başörtüsü. Qırq yigidinə *dilbənd* saldı, əl eylədi (41).

DİLƏK is. İstek, arzu, dua, yalvarış. *Dilək* ilə bir oğulı güclə buldım (73); Zira Dədə Qorqut vilayət issi idi, *dilegi* qəbul oldu (56); ◇ Dileği kabul etmək. Arzusuna, istəğine nail etmək. Zira Dədə Qorqut vilayət issi idi, *diləgi* qəbul oldu (56).

DİLƏMƏK f. 1) Almaq, görücülüğe gitmək. Aydan arı, gündən görkli qız qardaşın Banıçiçəgi Bamsı Beyrəgə *diləməgə* gəlmişəm! - dedi (56); Dəlü Qarcar qız qardaşın *diləyəni* öldürür (55); 2) Yalvarmaq, çocuk istemek. Dəpə kibi ət yığ, göl kibi qımız sağdır! Ulu toy elə, hacət *dilə!* (35); 3) Gayret etmək. *Dilədi ki*, oğlanı həlak qılaydı (36); 4) Kurtarmak. Qaracığ çoban, anamı kafərdən *diləyəyim.*, at ayağı altında qalmasun,- dedi (57- 48).

DİN is. Ar. Din, Allahın birliyinə inanış. Hecəsinləyin düz oqınsa, yasin görkli, Qılıç çaldı, *din* açdı şahı-Mərdan Əli görkli (32); *Dini* - Məhəmməd yanına dürişəyim, səninçün! - dedi (107); □ Din düşmanı. Allahın birliyinə iman getirmeyenlər. Yedi bin qaftanının ardı yırtıxlu, yarımından qara saçlu, sası dinlü, *din düşməni* alaca atlu kafər bindi (42); Din başkanı. Din önderi. Muhammet peyğəmbər. Tanrı dostı, *din sərvəri* Məhəmməd görkli (32).

DİN is. Gürültü, sohbət etmək. ◇ Din dinləmək. Səs işitmək. Quv quvlamadı, *din* dinlədi (33).

DİNLƏMƏK f. İşitmək. Qulaq urub *dinləyəndə* ümmət görkli (83); Alnı açuq comərd ərənlər *dinləsin!* - dedi (54).

DİRƏK is. 1) Dayanak. Bir tama *dirək* ururlar, ol tama tayaq olur (35); 2) Arka, yardım. Bizə misgin umudu, Türkünstanın *dirəgi* (99).

DİRƏK TƏKUR öz. is. Düzmürd kalesinin nöbetçisinin adı. Adına Arşun oğlu *Dirək Tekur* dəyərlərdi (94).

DİRİ sf. Canlı, sağ olan, yaşayan. Bir yigit olsa, *dirisi* xəbərin gətürsə, çırgab (çuxa), altun aqça verərdim (58); Mərə, ya bənim babam ölümüdür, *dirimidir?* (119).

DİRİLMƏK f. Canlanmaq, cana gəlmək. Ölən adam *dirilməz*, çıxan can gerü gəlməz (31).

DİRGÜRMƏK f. Diri götürmək. Gərək bəni öldürüm, gərək *dirgürün*, qoyu verin! - dedi (40).

DİRSƏ XAN//DƏRSƏ XAN (Dursa xan) antrp. Oğuz beylerinden birinin adı. Məgər *Dirsə xan* deyirlərdi, bir bəgün oğlu - qızı yoxdı; *Dərsə xan* aydur: -Bayındır xan bənim ne əksüglüğüm gördü? (34)

DİTRƏMƏK f. Titremək, coşmaq. Hərəkətə gəlmək (burada). *Ditrədi* mənim canım cuşə gəldi (80).

DİŞ is. anat. Otuz iki *dişdən* çıxan bütün orduya yayıldı (106).

DİŞİ sf. Dişi, qadın topluluğu. Dirsə xan *dişi* əhlinin sözilə ulu toy elədi, həcət dilədi (35).

DOYMAQ f. Doyunana qədər yemək. Qara tonuz ətindən yəxni yedirdin *doyamadım* (60).

DOLAMAC sf. Dolambaqlı yol. *Dolamac* yollarını qadın qoyursa, dünyə yortam (86).

DOPALANMAQ f. Birlikdə. İç Oğuz bəglərilə Qazan *dopa-dəpdi* (50).

DOST is. Far. Yaxın yoldaş, dost. Görəyim, Oğuzda mənim *dostum*, düşmənim kimdir? - dedi (62); Ol ögdigim yuca Tanrı dost olubanı meded irsün (36).

DOXARLI is. Şahinci, şahin avlayan. Tuladları, *doxarlıyı* qodığım, Yağı yordı əlumdə qıl kişlim, aygır malı (63).

DÖVLƏT I is. Ar. Ülkenin hakim sınıfının mevcut kurumunu korumak maksadını taşıyan siyasi təşkilat Qalın Oğuzın *dövləti* qalmış, yigit arxası Salur Qazan yerindən turmuşdı (42); Daim geldüğündə tursa, *dövlət* yaxşı (96).

DÖVLƏT II is. Ar. Mal, servet, mülk, pul və b. maddi nimetlərin mecmuası. Könlün yuca tutan ərdə *dövlət* olmaz (31); On otuz on yaşında tolsun, həq sizə yaman gətürməsin, *dövlətiniz* payəndə olsun, xanım hey! (31); ♦ Devleti olmaq. Akıl, bilinç və tədbirli olmaq. Baba malından nə fayda başda *dövlet* olmasa...(31).

DÖZƏN OĞLI ALP RÜSTƏM öz. is. Eski Türklərdə ananevi olaraq belirli kişiye özgü hərəkətinə görə verilmiş şahıs adı. Qalqubanı yerindən turı gələn, İki qardaş bəbəgin öldürüb zəlil gəzən, *Dözən oğlu Alp Rüstəm* mana derlər, - dedi (121).

DÖKMƏK//TÖKMƏK f. Kahramanlıq göstərmək. Oğuz yöresinin gələnek ananelərinə görə hərhangi bir erkeek bir kahramanlıq göstərməyince ona isim koymazlardı. Destanlar bu ananədə özəlliklə yer bulmuşdur. Ol zamanda bir oğlan baş kəsməsə, qan *dökməsə* [ona] ad qoymazlardı (53); Gördilər kim, ol yigit kim, baş kəsübdür, qan *dökübdür*, Baybörə bəgin sağında oturur (54).

DÖGMƏK//DÖYMƏK f. Eziyet vermek, azaba salmaq, incitmək. Kimni *dögdi*, kiminin başın yardı, qızlar oturan otağa gəldi (64); Keçənindən otuz üç aqça alurdu, keçmiyənindən *dögə-dögə* qırq aqça alurdu (79).

DÖGÜLMƏK f. Müzik aletini çalmək: Gumbır- gumbır neqarələr *dögüldi* (50).

DÖGÜŞMƏK f. Vuruşmaq, dövüşmək. Uruşmadan, *dögüşmədən* aləmi toldurayım (76); Gəl bəri, mərə kafər, *dögüşəlim!* - dedi (120).

DÖL is. Döl. *Dölün* almaqdan səfan varsa, Şekli Məlik, qara gözlü qızın varsa... (49)

DÖLƏGİM is. Kadın, ana, dünyaya övlad gətirən... Qavunım, verəgim, *döləgim* (35).

DÖNƏBİLMƏZ antr. Oğuz beylerinden birinin adı. Əmən gəlsün, Alı Rüstəm gəlsün, *Dönəbilməz* Dülək Uran gəlsün, gerü qalan bəglər həp gəlsün! - dedi (124); Andan *Dönəbilməz* Dülək Uran altı pərlü çomağıla at dəpüb gəlüb yuqarıdan aşağı kafəri qatı urdu, alımadı (96).

DÖNMƏK f. Dönmək, dönüb gəlmək. Dədə *döndi*, Baybörə bəgün evlərinə gəldi (56); Gördi kim, oğrı köpək, yekə tana evini bir-birinə qatmış - tavuq komasına, sığır tamına *dönmüş* (33).

DÖNƏ-DÖNƏ zf. Dafalarca, sık-sık. *Dönə-dönə* savaşıyın, *dönə-dönə* çəkişəyin (70).

DÖRD s. 4 rakamının adı. Ozan aydır: Qarılar *dörd* dürlüdür: birisi soldıran soydur, birisi toldıran toydur, birisi evin tayağıdır, birisi necə söylərsən, bayağıdır (33); Oğuzda *dört* yigit niqabla gəzərdi (87).

DÖŞƏK is. Yünden ve pamuktan hazırlanan yatma aracı. Küçücük tonuz şülənli, bir torba saman *döşəkli...*kafər (119).

DÖŞƏMƏK f. Oturmaq için yere parça kilim açmaq, sermək. Ala qalı *döşədilər*; oturdu (87); Kimün ki, oğlı-qızı yoq, qara otağa qondurun, qara keçə altına *döşəyin* (34).

DUA is. Ar. Allah'a yönelip yardım dilemək. *Duaları* müstəcab olurdu (52); ♦ Dua etmək. Allah'a yalvarmaq. Böylə digəc Qalın Oğuz bəgləri yüz kökə tutdılar, əl qaldırıb, *dua eylədilər* (52).

DÜZÜLMƏK f. Hazır olma vaziyəti. Alaylar bağlandı, qoşunlar *düzüldi* (126).

DÜZMÜRD top. Kale adı. *Düz mürd qalası*. Günlərdə bir gün *Düz mürd qal'əsinə* gəldi (94).

DÜKƏNMƏK bk.: TÜKƏNMƏK. (Tükenmək)

DÜKƏTMƏK bk.: TÜKƏTMƏK. (Tüketmək)

- DÜGÜN** is. Şenlik meclisi, düğün. *Düğün* qanlı olsun, xan qızı, - deyü barmağından altun yüzüğü çıxardı, qızın barmağına keçürdi (65); ♦ *Düğün-diring etmək*. Böyük toy meclisi açmaq. Yavuqlısı vardı, tez *düğün-diring* etdilər (112); *Düğün yarağı görmək*. Toy şənliyinə hazırlıq. Ağır *düğün yarağın gördi* (57).
- DÜGMƏK** f. Bağlamak, düğüm vurmaq. Bıgın ənsəsindən yedi yerdə *düğən* ərənlər əvrəni, Qazan bəgin qartaşı Qaragünə çapar yetdi (49).
- DÜGMƏ I** is. Kıyafete dikilən düğmə...Köksü qızıl *düğmə*(li), əlləri biləgindən qınalı... kafər qızları... (42).
- DÜGMƏ II** sf. Sivri, dağın zirvesi, tepesi. *Düğməsi* böyük bizim tağlarımız olur (80).
- DÜLDÜL** is. Hazreti Alinin atının adı. Şahimərdan Əlinin *Düldülinin* əyəri, ağac (48).
- DÜLƏKURAN** antr. İlək kocanın adı. Bunı gördi, İlək qoca oğlu Dönəbilməz *Düləkuran* meydana girdi (121).
- DUVAQ** is. etn. Gelin giden kızın yüzünü örten tül örtü. Vay al *duvağım* iyəsi. Vay alnum - başım ümidi xan Beyrək! - deyü ağladı (58).
- DURUŞ DURMAQ** f. Sabır, tahammül. Yığışdırsun, *duruşdursun* günahınızı Adı görklü Məhəmməd Mustafa yüzi suyuna bağışlasun, xanım, hey!... (67)
- DUXA QOCA** antr. Dəli Domrulun babasının adı. Eski etnonim (Dukak və ya Tokak). Bu ünvanı diyenlərə görə, Oğuz'un yabgusu (hükümdarı) birliklərinin komutanı, Səlcuq bəyin atası daşımışdır (262). Məgər xanım, Oğuzda *Duxa Qaca* oğlu Dəli Domrul deyərlərdi, bir ər var idi (79).
- DUŞAQ** is. At ayağına vurulan engel. Burada (mec.) tuzak, engel, mani. ♦ Tuzak kurmaq (Tuzak olmaq). Vəli, mana sən yaman yerdə *duşaq* oldun, oğul! - dedi (70).
- DÜDÜK** is. (burada mec.) Borudan dökülen gibi. Burnundan qanı *düdük* kimi şorladı (202,94).
- DÜZ I** sf. Net, doğru, doğru. ♦ Düzgün okunur. net okumaq. Hecəsindən *düz oqınsa*, yasin görkli (6-32).
- DÜZ II** is. Sahra, boş yer. ♦ Düzə dikmək. Düzdə, səhrada tikmək. Ala bargah otaqların *düzə dikdi* (124).
- DÜZMƏK** f. (mec.). Kendisi yaratıp, kendisi de konuşmaq. Dədəm Qorqud boy boyladı, soy soyladı, bu "Oğuznamə"yi *düzdi*, qoşdı (41).

DÜM sf. Şiddet derecesi Kapkara. □ Düm kara, zil kara (siyah). *Düm qara* pusarıq ordumın üzərinə tökülü gördüm (44); Qara bağı sarsıldı, *düm yürəgi* oynadı, qara qıyma gözləri qan-yaş oldu (72).

DÜN I zf. Dün. *Dün* yoq, ötəgi gün evin bundan keçdi (47).

DÜN II zf. Gece-gündüz. ◇ Dün katmak - geceyi-gündüzünə katıp yol gitmək. *Dün qatdılar*, Oğuzun sərhəddinə yetdilər (115); □ Dün uykusu. Gecenin uykusu. *Dün uyxusundan* kafər otağa qoyıldı (57).

DÜN III is. Güneş, gün. *Dün burcuğu*. Günəşin batan çağı. Din düşməni alaca atlu kafər...*dün burcuğunda* Qazan ordusına gəldi (42).

DÜNYA is. Ar. Dünya, evren, yeryüzü. İmdi qanı bəg ərənlər? *Dünya* mənim deyənler? ...Gəlimli-gedimli dünya, Son ucu ölümlü *dünya* (93); Bu *dünyayı* ərənlər əqlə bulmuşlardır (88); On ayda *dünyaya* gətirdigim, oğul (52); □ Dünyayı-alem. Yeryüzü, evren. *Dünyayı-ələm* kafərin gözünə qaranqu oldu (48).

DÜNLƏ zf. Gece vakti. Çaqlıqluca çobanları *dünlə* yügürdən (45); *Dünlə* karvan keçdigin torağay bilür (32).

DÜNLÜK is. Çatının üstü. *Dünlügi* altun ban evimin qəbzəsi, oğul (47); Qazan bəgün *dünlügi* altun ban evlərini biz gətürmüşüz (49); Baybörə bəgün *dünlügi* altun ban evinə şivən geldi (57).

DÜRLİ sf. Çəşitli, ilginç. Ğaibdən *dürlü* xəbər söylərdi (31).

DÜRTMƏK f. Bir şeyi zorla keçirmək, yerləşdirmək. Oğlım idigin andan biləyim, sırça parmağını qanat, qanını dəstmalə *dürtsün*, gözümə sürəyün (66).

DÜRTÜŞMƏK f. Zorla bir yerə girmək. *Dürtüşərkən* ala göndərin ufanmasun (35).

DÜŞMƏK f. 1) Gitmək. Qaraca çoban zərb elədi, qaba ağacı yerlə-yurdla qopardı, arqasına aldı, Qazanın ardına *düşdi* (46); 2) Yıkılmək. Buğa ayaq üstünə turmadı, *düşdi* (36); 3) İnmək. *Düşdilər*, işrətə məşğul oldılar (90); Qaçmı ilə işarət qılub “Odaya düşün!” - dedi (91).; 4) Hakkı, yetkisi olmamak, cesaret etməmək. Məre, qavat oğlu, dəlü qavat, sana *düşərmə* bitəkəllüf bənim üzərimə gələsen? - dedi (64); 5) Hatırlama mənasında. Qara başına *düşəndə* gərəklüdür, - dedi (70); 6) Olmaq mənasında. Ana rəhminə *düşüncə*, toğmasa yeg (32).

DÜŞMƏN is. Far. Birinə qarşı olumsuz hissərlə mənfi münasibət besləyən şahıs. Əski pambıq bez olmaz. Qarı *düşmə*n dost olmaz (31).

E

EV is. Ev, yerləşim yeri, menzil. Ozan, *evin* tayağı oldur ki, yazıdan-yabandan *evə* bir qonaq gəlsə, ər adam evdə olmasa, ol anı yedirər, içirər, ağırlar, əzizlər göndərər (32); Altun başlu ban *ev* vergil bu oğlana (36).

EV - EŞİK is. Ev, ev-bark, menzil. Ağban *ev-eşigində* şivən qopdı (125).

EVƏRMƏK f. Evlendirmək, aileli etmək, aile sahibi etmək. Oğuzda nə gördün? - Nə görəyim, oğlu olan *evərmiş*, qızı olan köçürmüş (55); “Bəli, ağ saqqallı əziz baba, *evərmax* görək”, - dedi (55); Gözüm görərkən, oğul, gəl səni *evərayım* (85).

EVLƏNMƏK f. Evlenmək, ailə kurmaq. Oğuz zamanında bir yigit ki, *evlənsə*, ox atardı (57).

EVNİK is. top. Kale adı. Türkiyənin Ərzurum vilayətində olan bir qalanın adı. Yarımасыn-yarçımасыn. *Evnik* qəl'əsinin kafərləri bunları casusladı (53); *Evnik* qalasının beş yüz kafəri üzərimizə qoyıldı (53).

EYİB is. Noksan, ayıp // ayıp. Bu qara *eyib* bana ya bəndəndür, ya xatundandır (34); *eyib olmaq* - ayıb olmaq, nöqsanlı olmaq. Oğul üçün ata ölmək *eyib* olur (74); Sormaq *eyib* olmasun, bu otağ kimindür? (54).

EYİBLÜ sf. Kusurlu, nöqsanlı, ayıplı. Mən *eyibliyəm* kim, mana *eyib* qoşarsan? (65).

EYİBLÜCƏ sf. Çok ayıplı, çok kusurlu, çok nöqsanlı. *Eyiblücə*, xan qızı, ərə varmaq *eyib* olar (65).

EYİLÜK is. İyilik. Qara başım sağlığında *eyilüklər* edəm, köpək, sana (45).

EYLƏ zm. İşte, böyle. Anlar *eylə* dikəc Atağuzlu Uruz qoca iki dizinin üstünə çökdi (42); *Eylə* olsa, xanım, Beyrəgin qanı qaynadı (54); Bəli, canım baba, *eylə* istərəm (85).

EYLƏMƏK//ELƏMƏK//ETMƏK f. Etmək, elemək. *bid'at* eylemək - kötü hareket etmək. Dirsə xanın oğlu böylə *bid'at* *eyləmiş* (37); kasıt eylemək - öldürmək. Atasına *qəsd* *eylədi* (37); kulluk eylemək - Birinin kulluğunda çalışmaq, hizmet etmək, “Mənim dəxi oğlum olsa, xan Bayındırın qarşısın alsa-tursa, qulluq *eyləsə*, mən dəxi baqşam sevinsəm”, - dedi (52); dua etmək - alkış etmək. Əl qaldırıb *dua* *eylədilər* (52); el etmək - el ilə işaret edip çağırmaq. Qırq yigidinə dilbənd saldı, *əl* *eylədi*, qırq yigid bədəvi atın oynatdı, oğlanın üzərinə yığnaq oldu (55); savaşı etmək - çarpışmaq, savaşımaq. Dönə-dönə bir zaman yaxşı

savaş elədi (76); yalın etmək - kılıcı kınından çıxarmak, sıyırmak. Kafərlər üyüşər, qılıcın *yalın elər*; kafərin öginə (öninə - C.M.) qatub qovar (91); tutsak etmək - tutup saklamak, hapis etmək. Kiminün boynın urdı, kimini *tutsaq elədi* (41).

EYÜ sf. İyi. Mərə Əzrayıl, mən səni gen yerdə istərdim, tar yerdə eyü əlimə girdin (80).

EKİ s. İki Bayındır xanın tövləsindən ol *eki* atı gətürdilər (55); *Eki* rük'ət namaz qıldılar (66); *Eki* oğlancığım vardı (100); Basub *eki* yerdən boğazladı, arqasından *eki* qayış çıxardı, təkurun öginə bıraqdı (90); *eki* eləmək - iki eləmək, kulak asmamak, birisinin sözüne amel etməmək. Ol zəmanda oğul ata sözün *eki* eləməzdi, *eki eləsə*, ol oğulu qəbul etməzlərdi (71).

EKİNDÜ zf. İkinci, gün ortasından sonraki vakit. Mərə qocalar, *ekindü* vəqti muni mana çevirəsiz yiyəm (101).

EL is. El, oba, ilçe. Qarşu yatan qara tağlar, Qarisa, otı bitməz, *el* yaylamaz (76) Qalın Oğuz elində yasın tutsun (75); Alubanı kafər *əllərinə* yönələlim (40).

ELƏ zm. sf. Böyle şöyle. *Elə* sandı kim, yağı basıldı (91); *Elə* olsa, sultanım, Qaraca çoban sapan çatlatdı (48).

ELDƏN-ELƏ zf. Çevre, her yer. Qolca qopız gətürüb *eldən- elə*, bəgdən-bəgə ozan gəzər (32).

EL-EV is. Ev-bark, menzil. *El-evünüzdən* çalub-ayıdan ozan olsun (32).

EL-GÜN is. Halk, topluluk. *Eli-günü* köçürün (105).

ELM is. Ar. İlim. Yazılıb-düzülüb gögdən endi Tənri *elmi* Qur'an görkli (32).

EMDİ zf. Şimdi, bu saat. "Əgrəkdir" - aytdı *emdi* (111); *Emdi* mən varayım, əlin-ayağın bağlayayım, andan siz gələsiz (113); *Emdi*, Qazan beg, di bizi ög (117).

EMRƏNMƏK f. Emmək, savurmak. Şəqaqına *emrəndüğim* sənin qızın, gəlinin (60).

ENMƏK f. İnək. Yukarıdan aşağı düşmək, Gel bu ağac dibində *enəlim*, yeyelüm. *Endiler*, çoban tağarcığı çıxardı, yedilər (46); *Enüb* taş başıma düşübən öləm (102).

ERKƏK is. Erkek, oğlan. Ala gözlü görklü həlalım yüklü qodum, *Erkəkmidir*, qızımıdır, anı bilsəm? (97).

ERKƏN zf. Sabah erkenden. *Erkən* bindilər, av yerinə vardılar (116).

EŞ I is. Dost, yakın adam, yoldaş, silahdaş, sırdaş. Hey qırq *eşim*, qırq yoldaşım yügrək olsa yarıssam! (87); Hey qırq *eşim*, qırq yoldaşım, niyə ağlarsız? (88); Hey qırq *eşim*, qırq yoldaşım, qurban olsun sizə mənim başım! (90).

EŞ II is. Eşik kelimesinin kökü, کنار, vatan, ildən topluluktan uzak yer. Gəl yaxşı at bin, yaxşı yigitlər ilə *eş* yört (98).

EŞQ is. Ar. Muhabbet, aşk, sevgi. Qanturalı Sarı tonlu qız *eşqinə* bir "hu" dedi (88); Bəglər, sizin *eşqinizə* çəkəyim yayı, atayım oxı! (63).

EŞƏK//EŞŞƏK is. Eşşək. Ol Nuh peyğəmbərin *eşəgi* əslidir (33); Qara *eşşək* başına üyən ursan, qatır olmaz (31).

EŞİK is. Dışarı, avlu, etraflı saha. Babanın ağban *eşigində* qaravaşlar inək sağar, görmədinmi? (88); *Eşigin* aldı oturdu (64); *Eşikdəki* inəqlər. Dipte oturan has beyler. Qutlu olsun dövlətinüz (63).

EŞİTMƏK f. İşitmək, haberdar etmək. Qalın Oğuz beqləri bunu *eşitdilər* (52); Boyu uzun Burla xatun bunu *eşitdi* (46).

Ə

ƏBUBƏKR öz. is. Muhammed peyğəmbərdən sonra gələn 4 halifeden birincisi. Məhəmmədin sağ yanında namaz qılan *Əbubəkr* Siddiq görkəli (32).

ƏVVƏL I zf. Ar. Evvel, önce. *Əvvəl* yigirmisi vardı, Dirsə xana bu xəbəri gətürdi... (36); İndi incinmə, xanım, *əvvəl* onun əlin öpdüğümüzə (54); Qızların yolu *əvvəldir*, *əvvəl* sən at (93); Evvel - ahir. *Əvvəl* - axır uzun yaşın ucı ölüm (95).

ƏVVƏL II. Evvel (Ek). Oğuzın ögincə bundan *əvvəl* kimsə keçməzdi (96).

ƏVƏT. e. Evet. "Bu yaxşı yigitlərin canını sənmi alursın?" - dedi: " *Əvət*, mən aluram",- dedi (80); Dəli Domrul aydır: "Mərə, al qanatlu Əzrayil, sənmişən?" dedi: " *Əvət*, mənəm", - dedi (80); *Əvət*, hem mana eki adam verin, yeməgün benim bişürsün, men yiyeyim...(99).

ƏVRƏN is. Kahraman. Ərənlər *əvrəni* Qaracüq çoban sapapın ayasına taş qodı, atdı (43); Adəmilər *əvrəni* Dəli Domrul elin-əlinə çaldı, qas-qas güldi (80).

ƏQL is. Ar. Akıl. Bildüğün unutmasa, *əgl yaqşı* (105); Şundan bəri *əglim-usım* dərə bilmən (44); ♦ Akılı başından gitmək. *Ağlı* başından getdi (74); Ah etdilər, *əqlləri* başlarından getdi (57); Başından *əqli* getdi (52); Akılı şaşmaq. Ağlı çaşmaq. Ağ saqallı qocalar sənin gedərsə, mənəm dəxi içində bir *əqli şaşmış biligi* yetmiş qoca babam var (41).

ƏQLSİZ sf. Akılsız. Mərə, dini yoq, *əqlsiz* kafər (49).

ƏDAVƏT is. Ar. (Düşman) □ Düşmanlıq etmək, düşmanlıq etmək. İttifaqı cəm'i Taş Oğuz beqləri Qazana gəlmədilər, *ədavət* eylədilər (121); Düşmanlıq etmək. Düşmanlıq etmək. Qazan aydır: *Ədavət* bağladılar həmi? - dedi (123).

ƏDƏB is. Ar. Edep. Eylə olsa, xanım, Beyrəgin qanı qaynadı. *Ədəblə* yab-yab geri döndi (54).

ƏDƏBLƏNMƏK utanmaq, çekinmək. Bu otağın üzərinə varmağa *ədəbləndi* (54).

ƏDÜK is. Çekme, çizme, çekmece, resim yapma, rəsamlıq, piriñ lapası, damılma. Basatı öginə qatdı, tutdı... *Ədüginin* quncına soqdı (101); Basatın xəncəri vardı. *Ədügini* yardı, içindən çıqdı (101).

ƏJDƏRHA is. Far. bk.: Ejderha. Buların hər birisi bir *əjdərhaydı* (85); Yedi başlu *əjdərhaya* yetüb vardım...(117).

ƏJDƏHA is. Far. Ejder. *Əjdahalar* ağzından adam alan Dəlü Uran bilə varsun.. (95)

ƏZVAY sf. Ar. Korku bilmez. *Əzvay qurd* ənügi erkəgində bir köküm var (119).

ƏZƏL zf. Ar. Evvel, ön. *Əzəldən* yazılmasa, qul başına qəza gəlməz (31).

Ə'ZƏM sf. Ar. Çok büyük: □ İsmi-ə'zəm. Allah'ın adı. *İsmi-Ə'zəm* oqıdı (56).

ƏZİZ sf. Ar. Aziz. *Əziz* Tən₁ri adına qudbə oqıtdılar (67); Dünya şirin, can *əziz* *Canımı* qıya bilmen, bellü bilgil (81).

ƏZİZLƏNMƏK f. Nazını çəkmək, ağırlamaq, ikramda bulunmaq. Ol anı yedirər-içirər, ağırlar- *əzizlər*, göndərər (33).

ƏZİM sf. Ar. Büyük, çok. Qalın Oğuz bəgleri Beyrək üçün *əzim* yas tutdılar (58); Meger Trabuzan təkurının bir *əzim* görkli məhbub qızı vardı (85).

ƏZRAYİL öz. is. Azrail (melek adı). Ağ köksinin üzərinə *Əzrayil* basub qondı (80); Böylə dikəc *Əzrayilin* acığı tutdı (80).

ƏYAL is. Ar. Evlat. Ola kim, bir ağzı dualının alqışı ilə Tən₁ri bizə bir yetman *əyal* verə...(35); Bir ağzı dualının alqışı ilə Allah-təala bir *əyal* verdi (35).

ƏYƏR is. Eyer. Şahi-merdan Əlinin Döldülünün *əyəri* ağac (48); Atlarının *əyərin* alub, geyimlərin çıqardılar (110); ♦ Eyer salmaq. Eyerlemek. Baba, yelisi qara Qazlıq atuma *əyərlər* salayım... (86); Kafərin arxasına *əyərlər* saldı, ağzına uyan urdı (177).

ƏYƏRLƏNMƏK f. Eyerlemek. Uru turdu, tövlədən bir şahbaz at çıxardı, *əyərlədi*, geyimin geydi (112).

ƏKSİK sf. Eksik. Otuz toquz yigidim əmanəti, mərə kafir! Birin *əksik* (bulsam) yerine on öldüreyim (60).

ƏKSİLMƏK f. Eksilmək, azalmək. Bir yigid sənin ucından aramızdan *əksildi* (125); Bir yigit aramızdan *əksildi*, sənin yolunda baş verdi (128).

ƏKSÜKLÜK is. Eksiklik. Dərsə xan aydur: Bayındır xan benim nə *əksiklügüm* gördi? (34).

ƏKŞƏŞMƏK. Heycanlanmaq, heycanlandırmək, rahatsız olmaq. Ağca yüzli qızım gəlünim *əkşəşmədin*... Qazan mana yetişsün (128).

ƏGƏR bağ. Eger. *Əgər* sənin atun mənim atımı keçərsə, onun atını dəxi keçərsən (54).

ƏGİLMƏK f. Eğilmək. Bütünə ola ox toxunsa, *əgilməz* idin (106).

ƏGİN is. Beden, omuz. *Əgni bəg* dəmür tonun mana vergil (107); *Əgnimdəki* dəmür tonum cıknüm qısar (108); Ağam Beyrek gedeli bizə Ozan gəldüğü yox. *Əgnümdən* gecəligümüz aldığı yox (62).

ƏGLƏNMƏK f. Eğlenmek, durmaq. At üstündə *əglənməyüb* yortan Qazan, Sənin belin olmuş (77); Qoşa bürcdən qayın oqı *əglənmiyə*n Yağrınıcı oqlı İlalmış səninlə bilə varsun... (95).

ƏGRƏK antr. Əgrək. *Əgrəki* zindandan çıqardılar (119); Yigitləri qırdılar, *Əgrəgi* tutdılar. Tərs Uzamışın sözi *Əgrəgə* kar eylədi (110).

ƏGRİ sf. Eğri. Vallah, billah, toğrı yolu görərikən *əgri* yoldan gəlmiyəyin...(117); Qılıcını nə ögərsən, mərə kafər, *əgri başlu* çovkanımca gəlməz mana (43).

ƏL is. El. Çünki mənim *əlümdən* göğərçin kibi quş oldu, uçdı (80); Gümüş kibi ağ biləgin açdı, *əlin* çıqardı (65); Dəlinin *əli* həqq əmrilə sapasağ oldu (56); ♦ Elindən almak. Kurtarmak. Qanlı kafər *əlindən* qartaşçuğun tartub aldı (115); Qanlı kafər *əlindən* babasını tartub aldı (122); El kavuşturmak. Eli sinesi önündə birləştirmək (tazim aləmeti). *Əl qavşırıb*, ol yigidə səlam vergil (111); Elindən kurtarmak. kurtarmak. Yaxşı yigidin canın onun *əlindən qurtaraydım* (80); Eline almak, götürmək. Sügüsün *əlinə aldı* (90); Toqanın *əlinə aldı*, ardına düşdi (80); El kaldırmak. Qalın Oğuz bəgləri *əl qaldırdılar*, dua eylədilər (52); El basmaq (ant içmək). Altun xaça mən *əlumi* basaram (68); Eli bağlı. *Əli bağlı*, boynı bağlı yüzi üzərinə salıb aldılar, yürüyü verdilər (71); Xan Qazanın oqlı Uruz bəg, üç yüz igidlən *əli bağlı*, boynı bağlı getdi (43); El etmək. Çağırmaq. Qırq yigidinə dilbənd saldı, *əl eylədi* (41); Bulunmaq//Yakalanmaq. Avazın gedəlmədin, ünüm boğulmadın bir atdır, *əlümə girdi*, ilətim, sağlıyayım...(69); *Əlünə girmiş* ikən, mərə kafər, öldür məni... (117); El götürmək - el kaldırmak. *Əl götürdilər*, həcət dilədilər (35); El vurmaq. El atmaq. Oğlan bıçağına *əl urdı* (36); El öpmək. *Əl öpmək* (büyüklərə hürmet bildirir). Cəmisi atdan enüb, Qazanın *əlin öpdülər* (121);

Səgrək daxı aqasının əlin öpdü (121); Elin-eline çalmak. Elin-eline vurmaq (sevinç və kederli zamanın duyusunu bildirmək). Oğuz bəgləri bunu görəcək *əl-ələ çaldılar*, gülüşdülər (63); övrət *əlin-əlinə* çaldı, qaravaşa söylədi (106); [Qazan] *əlin-əlinə* çaldı, ağladı (68); Eli yakasında olmaq. Borçlu kalmak. Yarın qiyamət günində mənim *əlüm* Qazan xanın *yaqasında olsun*, mənim qanım Aruza qoarsa...(125).

ƏL e. Taraf, nöqtə. Saqım *ələ* baqduğımda qartaşım Qaragünəyi gördüm, baş kesübdür, qan dökipdir (68); Solım *ələ* baqduğında tayım Urızı gördüm (69).

ƏLAQİBƏT Ar. Nihayət, en sonunda. *Əlaqibət*, uzun yaşı ucu Ölüm, axırı ayrılıq (126).

ƏLAMAN Ar. Elaman. Dəli Qarcar aydır: "Mədəd, aman *əlamən*" (56).

ƏLBƏTDƏ Modal söz (kiplərə aittir). Ar. (Elbette) *Əlbətdə*, ol ağam tutulan qəl'əyə varmıyanca olmazam...(123); Çünki dedin *əlbətdə* varsam gərək (86).

ƏLEYK Ar. Salam. təki "əleyk" aldı (87); Beyrək "əleyk" aldı (124).

ƏLEYKƏS-SƏLAM Ar. Aleykümsəlam. *Əleykəs-səlam* ay azmış, fəli dönmüş, qadir Allah ağ alına qada yazmış (56).

ƏLEYHİSSƏLAM Ar. Ona səlam olsun (mükəddeslərin adlarına ilavə edilən ünvan), Rəsul *əleyhissəlam* zamanına yığın Bayat boyundan, Qorqut ata diyərlər, bir ər qopdı (31).

ƏLƏK is. Elek. Neyləyəyim, bu yıqılacaq evdə un yox, *ələk* yox (33).

ƏLƏM is. Ar. Bayrak. Qaba *ələm* götürən xanınız kim? Qaba *ələm* götürən xanımız - Bayındır xan (114).

ƏLƏMLÜ sf. Bayraklı. Qazan verdi kim, ləşkər ögincə bir ağ-boz atlı, ağ *ələmlü* bəg dəmir tonlu Oğuzun ögincə gəldi (120).

ƏLİ öz. is. Ali (Mühammed peyğambərdən sonrakı 4 rəşidi Halifənin sonuncusu). Qılıç çaldı, din açdı, Şahi-mərdan *Əli* görkli (32); Şahi-mərdan *Əlinin* Döldülünün əyəri ağac (48).

ƏLİNCƏ top. Elince. Yolu *Əlincə* qəl'əsinə uğramışdı (110); Hünərin var isə, qartaşın *Əlincə* qəl'əsində əsirdir, var, anı qurtar...(111).

ƏL-YÜZ is. El-yüz. ...*Əlin-yüzün* yumadan obanın ol ucundan - bu ucına çarpışdırdı (33); ... *Əlin-yüzün* yumadan toqquz bazlamac ilə bir güvlək yoğurd gəvəzlər (33).

ƏLLİ-ALTMİŞ s. Elli-altmış. Bir ağacı yerindən qopardı. Atub *əlli-altmış* adam həlak elədi (99).

ƏLLİ YEDİ s. Elli yedi. *Əlli yedi* qəl'ənin kəlidini alan İlək qoca oğlu Dönəbilməz Dülək Uran mana deərlər (121).

ƏLÜKLÜ sf. Kanatlı. Avcına sığmayan *əlülkü* oxlu Aruz oqlı xanım Basat, man₁a mədəd... (100).

ƏLÜFƏÇİ is. Ordunun ot-yem tedarikcisi Baş aqçalıq *Əlüfəçilər* yoldaş etdin (95).

ƏLHASİL//ƏLHASİLİ Modal söz (kiplərə ait). er. Hüləsə(Özet). *Əlhasil*, ikisi bilə vardılar (126); *Əlhasil*, Oğuz yedi kərə *ürkdi* (99); *Əlhasili*, ordı bunun ucından qatı incindilər (99).

ƏLHƏMDÜLİLLAH Modal söz (kiplərə ait). Ar. Allaha şükür olsun. *Əlhəmdülillah*, mənim oğlancığım ər olmuş... (120).

ƏLCÜGƏZ is. Elcağız (el isminin küçülltme formu). *Əlcügəzi* qınalı qızcığazları çox yemişəm, Qarışcuları tutdı ola, gözüm, səni? (108).

ƏMANƏT is. Ar. Emanet. Otuz toquz yigidim *əmanəti mərə* kafər...(60); Yad qızı həlalım var, andan mənim iki oğlancığım var, *əmanətim* var (82).

ƏMDİ sf. Bir anadan süt emən (süt kardeşi). Dəpəgöz aydır: “*Əmdi* qardaşlar, qıyma mana”,-dedi (102).

ƏMƏL is. Ar. (Amel) ◇ Ameli azmak - yolundan çıkmak, döneqlik etmək. *Əməlinmi* azdı? Fe'linmi azdı? (56); Əleykəs səlam, ay *əməl* azmış fe'li dönmüş, qadir Allah ağ alnına qada yazmış (56).

ƏMƏN is. antr . Əmən. Sonra *Əmən* deərlərdi, bir kişi altı kərə varub hasarı alımadı (94); Dayım *Əmən* anı bildi (95).

ƏMZİRMƏK f. Emzirmək. Ağ südin toya *əmzirsə*, ana görkli (33); Tolab-tolab ağ südimi *əmzirdigim* oğul (82).

ƏMİRAXUR is. Far.Yılkı çobanlarının başı, at bakıcısının en başı. Allah məni qurtaracaq olarsa, səni *əmiraxur* eyləyin...(46); Qaracıq çobanı *əmiraxur* ələdi (50).

ƏMİRAXURBAŞI is. bk.: Əmiraxur. *Əmiraxurbaşı* qarşuladı, endirdi, qonaqladı (53).

ƏMİŞMƏK f. Emişmək. “Emmək” fiilinən karşılık-müşterek türü. Bir yasdıqda baş qoyub *əmüşdigim*...(83).

ƏMMA bağ. Ar. Amma. *Əmma* Taş Oğuz bilə bulunmadı (123); *Əmma* gündə eki adam ilə beş yüz qoyun verəlim (99).

ƏMMƏK f. Emmek. Bərü gəlgi, ağ südin *əmdigim*, qadınım ana (39).

ƏMMİ is. Ar. Amca, baba. Urızın cilavısını *əmmisi* Qaragünə tutmuşdı (121); Əmma *əmminə* adam sal, gəlsün...(119); Adam saldı, *əmmisin* oxudu gəldi (119).

ƏMR is. Ar. (Emir) Allah *əmrilə* ol yigit öldi (79); O Əmr eyləmək//əmr etmək. Göğ üzərində al qanatlı Əzrayilə *əmr* elədi, uçub gəldi (81).

ƏMRAN antr. Emran (şahis adı). Oğlancuğı *Əmran* bahadır babasına qarşı gəldi (105); Dədəm Qorqud gələbən şadlıq çaldı. Bu oğuznaməyi düzdü-qoşdı, "Bəkil oğlu *Əmranın* olsun", - dedi (109).

ƏMCƏK is. Göğüs. Oğlanın anası *əmcəgin* bir sıqıdı, südi gəlmədi (39); qavradı, qızın bağdamasın aldı. *Əmcəgindən* tutdı (55).

ƏNİK//ƏNÜK is. Aslan yavrusu. Aslan *ənigi* yenə aslandır (106); Əzvay qurd *ənügi* erkəgində bir köküm var...(119)

ƏNİSƏ is. Başın arka kısmı, ense. Altı cəllad *ənīsəsinə* gəldilər (89)... Qara bığın yedi yerdə *ənīsəsinə* dükən Qazan qartaşı Qaragünə çapar yetdi (77); Qara dəvə *ənīsəmdən* qarvar gördüm (44).

ƏNİSƏ is. antr. Ense. Mənim qırımım *Ənīsə* qoca oğlu Oqçı olsun... (126).

ƏR is. 1) Yiğit, kahraman, dövüşken. Ər yigitlər qarısı, oqlı toqmaz (76); Ol gün cigərində olan *ər* yigitlər bəlürdi (77); Alp *ərə* qorxu vermək eyb olur (86); 2) Bay ("kadın"ın zıt anlamlısı). *Ərin* sözünü qulağına qoymaz (33); Əgər *ərdir*, əgər övrətdir, qorxusu ağac (48); ögünməklə övrət *ər* olmaz (42); ♦ Kocaya varmaq - kocaya gitmək. *Ərə varalıdan* bərü dəxi qarnım toymadı (33); Mərə, dəli ozan, *ərə varan* qız mənəm...(64).

Ə'RƏFAT is. Ar. Arafat (Mekke şəhri yakınlarında kurban kesilən yerin adı). Əmma *Ərafatda* erkək quzu kurban üçün (71).

ƏRDƏMLİ//ƏRDƏMLÜ sf. Erdemli, hünərli. Ağ ayıldan tümən qoyun vergil bu oqlana, şişlik olsun, *ərdəmlidir* (36); Baybörənin oqlı... Çal qaraquş *ərdəmlü*, bir gözəl, bir yigit oldı (53).

ƏRDİL sf. İri, muazzam, ağıllı, aklı başında. *Ərdil* təkə buynuzundan qatı yaylı... Aruz oqlı xanım Basat manıa meded (100).

ƏRƏBƏ is. Araba. Əlin-ayağın bərk bağladılar, bir *ərəbəyə* yüklədilər. *Ərəbəyə* möhkəm orğanla sardılar. *Ərəbəyi* çekdilər, yürüyü verdilər (116).

ƏRƏBİ sf. Ar. Arabi. Hey ana, *ərəbi* atlar olan yerdə, Bir qulını olmazmı olur (47).

ƏRƏN is. Yiğit, kahraman. Bu dünyaya *ərənlər* əqllə bulmuşlardır (88); Alp *ərənlər* qırımından qayurırdı (88); Ol gün cilasun bəg *ərənlər* dönə - dönə savaşıdı (71).

ƏRƏN is. Eren (şahıs adı)...Əlli yeddi qəl'ənin, kəlidin alan... İlək qoca oğlu Alp *Ərən* çapar yetdi (50).

ƏRİNMƏK f. Utanmaq. "Ağac, ağac" dersəm sana *ərinmə*, ağac (47).

ƏRKƏK sf. Erkek. Əmma *Ərafatda ərkək* quzu qurban üçün (71); *Ərkək* sinəgi üzərimə qondırmıyam (112).

ƏRGƏNLİK is. Kızın nişanlısına gönderdiği hediye. Adaqlusından *ərgənlik* bir qırmızı qaftan gəldi (57).

ƏRGƏC is. Teke (erkek keçi, teke). Altmış *ərkəc* dərisindən kürk eləsə, topuqlarını örtmiyən... At ağuzlu Uruz qoca çapar yetdi (49); Çoban *ərkəcə* Qaqdı iləri vardı (98); Mərə qoyun başları *ərkəc*, bir-bir gəl, keç (101).

ƏRLİK is. Yiğitlik, kahramanlık. Hamidlən Məixlin qəl'əsin depüb yıqan, dəmür yaylı Qıpçaq Melikə qan qusdıran, gələbən Qazanın qızın *ərliklə* alan... Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi (49); Mərə dayələr, bu qavat oğlu qavat bizə *ərlikli* göstərir? (54); ♦ *Ərlik işləmək* - alicənablıq etmək. Bəg yigit, bizə sən *ərlik işlədin* (53).

ƏRMƏĞAN is. Far. Hediye, bahşış. Əmma bizim bir bəgümüz oqlı vardır, bu üç nəsnəyi ana *ərməğan* aparsavuz gərək idi... (53); Yad kafər gəlsə, başın Oğuza *ərməğan* göndərdi (104).

ƏRCƏL sf. Nankör. Yarımasun-yarçumasun, sənin oğlın kür qopdı, *ərcəl* qopdı (37).

ƏRŞ is. Gök, sema. *Ərş* tanıq olsun, kürsi tanıq olsun (83); Qara uran qopdı, Dəpəgöz, *Ərş* yüzində çevirdim, alımadım Basat (100).

ƏSA is. Ar. Asa. Museyi-Kəlimin *əsası* ağac (48).

ƏSƏN sf. Sağ, selamet. Anları *sağ və əsən* gördi, Allaha şükr etdi (67); Alçaq yerdə yapılbudur Təniri evi Məkke görkli, Ol Məkkəyə sağ varsa, *əsən* gəlsə, sidqi bütün hacı görkli (32); Ol qırq namərd qarşu gəldi, aydır: Oqlın saqdır *əsəndir*, avdadır (38); ♦ Esen kalmak - selamet kalmak. Qadun ana, bəg baba, *əsən qalun* (86); Esen olmak. Sağ olmak. Qaracüq atlar *əsən olsa*, qulun toğar, Qaytabanda qızıl dəvə *əsən olsa*, torum verür, Ağayıldı ağca qoyun *əsən olsa*, quzu verür. Bəg *ərənlər əsən olsa*, oqlı toğar, Sən *əsən ol*, anam *əsən olsun* (75).

ƏSİR is. Ar. Esir. Varayın, bolay ki, mana bir *əsir* verəydi, oğlancığım qurtaraydım... (99); Ol xatun kişiyə bir *əsir* verdi (100); Hünərin var isə, qartaşın Əlincə

qəl'əsində *əsirdir*, var anı qurtar (11); ◇ Esir etmək - esir etmək (almak).
Aqınçılar kafərin elin-günün urub qızın gəlinin *əsir etdilər* (109); Əsir getmək.
Qızım-gəlinüm *əsir getdi* bəllü bilgil (107).

ƏSKİ sf. Köhne. *Əski* tonın biti, ögsüz oqlanın dili acı olur (110); *Əski* panbuq bez
olmaz (31); Bir *əski* qaftan verdigüz, bənim başım beynim aldınız... (62).

ƏSL sf. Ar. Nesil, kök. Ol, Nuh peyğəmbərin eşşəgi *əslidür* (33); Kəndü *əslim* kəndü
köküm sımağım yoq...(117).

ƏSLƏMƏK Kulak asmaq, sözüne baxmaq. Aruz, Dəpəgözü dögdü, yasaq eylədi
əsləmədi (99); *Əsləmədi*, bələgindən bir tutam ox çıxardı, belinə soqdu (101).

ƏSMƏK Esmək. Salqum-salqum tan yelləri *əsdigində*... (34).

ƏSRÜK sf. Sarhoş. Ol şərəbdən içən *əsrük* olur (80).

ƏT is. Et. Dəpə kibi *ət* yığ, göl kibi qımız sağdır (35); Qıyma-qıyma ağ *ətindən* çəkün,
qara qaurma bişürüb qırq bəg qızına ilətün (46); □ *Et tutsağı* - et kelepçesi
(evlendirmək manasında); Ayağına *ət tuşağı* urun (112).

ƏTƏK is. 1) Elbisenin eteği. *Ətəklərin* qıvırdı (101); Aruz aldı bu oğlanı, *ətəginə* sardı
(99); 2) Dağ yamacı. Arqun yatan ala tağlar *ətəginə* ava vardın (105).

ƏTMƏK is. Çörek. Ağan₁uzın *ətməgi* sizə həlal olsun...(60) Yaranmış arpa *ətməgi*, acı
soğan eyni, degil, (75); ◇ Etmək basmaq. Namertlik etmək. Beyrək *ətməgün*
basmadı (125)

ƏHD is. Ar. Ahit;Üzerine almak. Oğuz bəglərindən *əhdim* bəzam derdim (103).

ƏHƏD s. Ar. Vahit, birləşik, umumi bir. Qamu yerdə *əhədsən*, Allahü səmədsən (96)

ƏHL is. Ar. Ehil, adam. Dirsə xan dişi *əhlinin* sözilə ulu toy elədi, hacət dilədi (35)

ƏCƏL is. Ar. Ecel. *Əcəl* və'də irməyincə kimsə ölməz (31); Anları dəxi *əcəl* aldı, yer
gizlədi, Fani dünya yenə qaldı (41); ◇ Eceli gəlmək - Eceli çatmaq. *Əcəlinmi*
gəldi? Bu aralarda neylərsən? (56).

Z

ZALIM is. Ar. Zalim, insafsız, kaddar. O *zalım* yıqdırdı ola, qardaş (100).

ZARILIQ is. Zırıltı, inilti, sızlayan. *Zarılıq* edər gördüm Bamsı (59); ◇ İnlemek-
ağlamak, sızıltılamak. Ağlaşdılar, *zarılıq* qıldılar (59); İnlemek, hüngür hüngür
ağlamak. “Qara başım qurban olsun bu gün sana”, - dedi. *Zarılıq* eylədi,, ağladı
(38); ◇ İnlelelere girmək - ağlaşmaq, feryet etmək, güngür hüngür ağlamak.
Kömləgi görəcək bəgler ökür-ökür ağlaşdılar, *zarılıqlara* girdilər (58).

ZARİ-ZARİ zf. Ar. Hıçkırarak, hüngür hüngür, inilti, sızıltı. Ağca tozlu qatı yayım *zari-zari* (108); “Vay qalın Oğuz imrənçisi Beyrək” - deyübən *zari-zari* ağladı (58).

ZƏBUN sf. Far. Kuvvetsiz, takatsiz, zayıf; ◇ zayıf olmak - takatsiz olmak, Küvvetsiz olmak, küvvetdən düşmək. Qazanın qardaşı Qaragünə Dəpegöz əlində *zəbun oldu* (99).

ZƏVAL is. Ar. Zeval, bedbahtlık, kötü hadisə. Oğuzun başına *zəval gətirdün* (98).

ZƏLİL zarf Ar. Zavallı, zavallı-zavallı. İki qardaş bəbəgin öldürüb *zəlil gəzən* (121).

ZƏMAN is. Ar. Zaman, vakit, devir. Rəsul əleyhissəlam *zəmanına* yaqın Bayat boyından Qorqud ata derlər, bir ər qopdı (31); Ol *zəmanda* oğul ata sözün eki eləməzdi (71); Ol *zəmanda* bəglərin alqışı alqış, qarğıışı qarğıış idi (52).

ZƏMANLA zf. Bir zaman, bir arada. *Zəmanla* Oğuz genə yaylaya köçdi (98).

ZƏNCİR is. Zincir, demirdən örülmüş ip. Buğanın *zəncirin* aldılar (88); Oxla ol qılıc asılan *zənciri* urdu (102).

ZƏRB is. Ar. Darbe, güc, kuvvet. “Yigitlərin *zərbini* görgil, anadan etgil”, - dedi (43); ◇ Darp etmək//darp eylemek - güc vurmaq, güc sarf etmək. Qaraca çoban *zərb elədi* (46); Üçüncüdə kəndüyə *zərb eylədi* (39); Darbe vurmaq - derbe indirmək, vurmaq, zarara uğratmaq, yaralamak. Alplarbaşı Qazana *zərb urdu* - dünya başına tar oldu (99).

ZƏRRƏ is. Ar. Zerre, az, azacık. Aruz Qazanın üzərinə at saldı, Qazam qılıcladı, *zərrə* qədər kəsdirdi (126); *Zərrə* qədər kəsdirmədi (94).

ZƏXM is. Far. Yara, güclü darbe ilə bedene verilmiş hasar. Omuzuna dörd parmaq dəklü *zəxm* urdu (121).

ZƏHMƏT is. Ar. Azap, eziyyət, ağırlıq. Ağır yükün *zəhmətin* qatır bilür (32).

ZİYADƏ sf. Ar. Çok, artıq, daha çox, daha artıq. Kafərin güci *ziyədə*, oğlan zənub oldu (109).

ZİYNƏT is. Ar. Gizellik, süs, ziynet. Bağ və bostanın *ziynəti* su (44).

ZİNDAN is. Far. Hapishane, tutsakhane, zindan. Əgrəgi *zindandan* çıxardılar (113).

ZİNDANÇI is. Zindanın kapısında duran bekçi, hapishane kapıcısı. Xatun gəlüb *zindançıya* qapuyı açdırdı (116).

ZİR is. Far. Alt, alt tabaka. ◇ Alt-üst olmak - alt-üst olmak, dağıtılmak. Dəpəgöz günbədə əlin soqdı, eylə qaxdı kim günbədə *zirü zəbər oldu* (102).

ZİRA bağ. Far. Çünkü, o sebebe ki. “Ol yaxşı bilür, *zira* ol dikibdür, yene ol tapır”, - dedi (58); *Zira* ağlamaqdan gözləri görməz olmuş idi (66).

ZÜLFÜQAR is. Ar. İki ağzılı kılıç. İki ağzı da kəsən qılinc. *Zülfüqarın* qınılə qəbzəsi ağac (48).

İ

İS. is. Sahip, iye - Bədevi atlar *issini* görüb oğradıqda...(34).

İBRAHİM öz. is. İbrahim peyğamberin adı. *İbrahimi* tutdurun, Xam gönə çulğadun... (109).

İBRƏT is. Ar. Çarpıcı, hayret verici. Bu binarın üzərinə gəldilər. Gördilər kim, bir *ibrət* nəsnə yatur... (98). İbrət almak - şaşmaq, hayret etmək şaşma kalmak. Çoban bu yığnağı görcək *ibrət* aldı (98).

İQLİM is. Ar. İklım, ülke. Mere, bazarıganlar varın, *iqlım* aran, Beyrəgin ölisi xəbərin getürüb deniz, ölimidir? (58).

İQRAR sf. Ar. Tasdik, ikrar etmək, tasdik etmək. Üç kərrə ağzından *iqrar* eylədi (56).

İZ is. İz. Ayru-ayru yollar *izin* devə bilür (32).

İZZƏT is. Ar. Hürmet, izzet, kadir, kıymet. “...Ola kim, öldürə, genə bizim *izzətimiz*-hörmətimiz onun, babası yanında xoş ola, artıq ola...” (36)

İZLƏMƏK f. İzlemek, İzine düşmək. Bozladı. Kafərin *izin izlədi* (74).

İVƏ is. İye, sahip. Bir gün Ulaş oğlu Tülü quşun, yavrusı, bizə miskin umudu, Amid soyının aslanı, Qaracığın qaplanı, Qonur atın *iyəsi*, xan Uruzın ağası. Bayındır xanın göyğüsü, Qalın Oğuzın dövləti, qalmış yigit arxası Salur Qazan yerindən turmuşdı (42).

İYƏGÜLÜ sf. Sahipli, sahibi olan. *İyəgülü* ulalır, qabırqalı böyür (110).

İKƏN bağ. İken (zaman, veyə hal-vəziyyət bildirir). Sən var *ikən* av avladı, quş quşladı (37).

İKİ s. İki. Oğul atanın yetiridir, *iki* gözünün biridir (31).

İL is. El, cemaat. Çadırın *ildən*-ögdin dikdi (120).

İLALMIŞ antr. Qoşa bürədən qayın oqı əklənmiyən Yağrınıcı oğlu *ilalmış sənirlə* bilə varsun,-dedi (95).

İLQI is. Yılkı çobanı, Oğuz xanın *ilqısı* gəlüb xəbər gətürdi (98).

İLGİMAQ f. Yığmaq, toplamak. *İlgühan* qara tağım yıqan Qazan (77).

İLDİZ is. Yıldız. *İldız* kibi parlayıb gələn kafərin cidasıdır (70).

İLDİRMƏK f. Yerine ulaştırmak. Qarı cida oynadanlar *ildirmədi* (100).

İLDIRIM is. Yıldırım. Gögdən *ıldırım* ağban evim üzərinə şaqır gördüm (44).

İLƏ e. İle. Dilək *ilə* bir oğul güclə buldum (38).

İLƏK antr. *İlək* qoca oğlu Sarı Qalmaş Qazan bəgün evi üzərinə şəhid oldu (43).

İLƏN e. Baqdı gördi Oğuzın ucunda bir ala sayvan dikilmiş, bir imirzə xub yigit qırq yigid *ilən* sağında və solında otururlar (53).

İLƏRÜ zf. İleri. *İlərü* vardı, pay dilədi (54).

İLƏTMƏK f. İletmek. Qıyma-qıyma ağ ətindən çəkün, Qara qaurma bişürüb, qırq bəg qızına ilətün (46); Vardılar, kömləgi Banıçiçəgə *ilətdilər* (58).

İLTİFAT is. Ar. Sevecenlik, dostluk. Kimsəyə *iltifat* eyləməzdi (110).

İLHAM is. Ar. İlham. Həq-təala anın könlinə *ilham* edərdi (31).

İMAN is. Ar. İman. Axır-sonı *arı* imandan ayırmasun (78).

İMARƏT is. Ar. Saray, Bina, yapı. Ulu yollar üzərinə *imarətlər* yapayım sənin, içün (83).

İMDİ zf. Şimdi. *İmdi* qanı dedigim bəg ərənlər? Dünya mənim deyənlər (78).

İMƏK f. Olmak. Tənri verən canın, seyranda *imiş* indi, dəxi (39); “Qazan, oğlan avda *idügin* andan biləyin kim, yorğun atunla, güdəlməmiş cidanla ardına”, - dedi (74). Dərsə xan oğlancuğu *idüyin* bilmədi, qarşu gəldi; soylar, görəlim, xanım, nə soylar (40).

İMİRZƏ sf. Güzel, yakışıklı gökçək. Baqdı gördi Oğuzun ucunda bir ala sayvan dikilmiş, bir *imirzə* xub yigit qırq yigid *ilən* sağında və solında otururlar (53).

İMRƏNÇİ is. Sevimli. Parasarın Boyburd hasarından parlayıb uçan, at alaca gərdəginə qarşu gələn Qalın Oğuz *imrənçisi*, Qazan bəgin, yınağı Boz ayğurlu Beyrək çapar yetdi: “Çal qılıncın, xanım Qazan, yetdim”, - dedi (77).

İMRƏNCİ. bk.: İmrənçi. (Dikkatli, muntazam, intizamlı) Vay, Qalın Oğuzun, *imrəncisi* Beyrək (58).

İNAĞ is. Dost, yoldaş, tərəfdaş. “Bəglər, Beyrək bizdən qız almışdır, Güyəgümüzdir. Əmma Qazanın *inağıdır*...” (124).

İNAYƏT is. Ar. Kaygı, yardım. “Allahın *inayəti*, ərənlərin himməti oldu; qızı aldım”, - dedi (56).

İNƏK is. İnek. Babanın ağban eşigində qaravaşlar *inək* sağar görmədinmi? (88).

İNƏG. bk.: İnek. (İnek) “Buğa, buğa” dedikləri qara *inəg* buzağısı degilmidir? (88).

İNLƏMƏK f. İnlemek. Bir gecə döşəgində qatı-qatı *inlədi*, ah etdi (106).

İNCƏ sf. İnce, zarif. Qatlanmalı, qırx *incə* qızı boyına aldı (38); Yalab-yalab yalabıyan *incə* tonlum (93).

İNCİN MƏK f. İncimek, acımaq. *İncinib* acı sözlər söyləmə (35).

İNŞALLAH ara söz, Ar. İnşallah. “Allah dilerse”. “*İnşallah*, bunun dəxi başın kəsəyim”, - dedi (89).

İP is. ip. On altı bin, *ip* üzəngili, keçə börkli, azğun dinli, quzğun dilli kafer çıqa geldi (69).

İPƏX is. İpek. Ala sayvan gög yüzünə aşanmışdı. Bin pərdə İpek xalicesi döşənmişdi (52).

İPƏG. bk.: İpek.(İpek) Bin yerdə *ipək* xalicesi döşənmişdi (34).

İRMƏK f. Olmaq, yetişmək. Ol ögdigim yuca Tən,ri dəst əluban mədəd *irsin*, xanım hey.(33) ...Əcəl və'də *irməyincə* kimsə ölməz (31).

İRAQ zf. Uzak. Bərə çəban, *irağından* - yaqınından bərü gelgil (43).

İRİŞİ GƏLMƏK f. Ulaşmaq, varmaq. Otağın ögində *irişi* gəldi, keyiki sinirlədi (54).

İRGÜRMƏK Yetişmək, ulaşmaq.. Muradile məqsuda *irgürem*, derdim, Murada yetürmedin, məni (73).

İSMİ-Ə'ZƏM Ar. Allahın mükeddes isimleri. Dədə Qorqudun ardından Dəli Qarçar irdi. Dədənin anısı anıtdı Tənriyə sıqındı. *İsmi-ə'zəm* əqıdı (56).

İSSİZ sf. (İssız) Eki hasret bir-birine bulaşdılar. *İssüz yerin* qurdu kibi ulaşdılar (97).

İSTANBUL öz. is. Türkiyede şəhir. Bazırganlar dəxi gecə-gündüz yola girdilər. *İstanbula* geldilər (52).

İSTƏMƏK f. İstemek. Dərsə xan *istədi* kim, oğlanuğun üstilə görəlib düşəydi (37).

İT is. İt (köpek). Arqırı söyləmə, mərə *itüs* kafər (43).

İTİ sf. Koyu (içki hakkında). Al şərabın *itisindən* içərlərdi (40).

İTTİFAQ is. Ar. Birleşme, birlik; sözü bir etme; *İttifaqla* tanışlıq qıldılar (119); *İttifaqı* cəmi Taş Oğuz bəgləri Qazana gəlmədilər, ədavət eylədilər (123).

İÇ is. İç taraf, iç. İç Oğuzun, Taş Oğuzun, bəglərin üstünə yığnaq etgil (35); Basatın xəncəri vardı. Ədugini yardı, *içindən* çıqdı (101).

İÇƏRÜ zf. İçeri, içəriye. *İçəri* söhbətə girdi (111).

İÇƏT is. Çeşmə, içmeli su. Souq sularını sorar anam, *içət* kimün?

İÇİN zf. (iç sözünün durum hali). Çaktırmadan. Qanturalının, atını *için* tutdı, geydirdi. Kəndü dəxi *için* tutdı, geyindi (90).

İÇMƏK f. İçmek. Adam *içməyə*n acı sular sızınca sızmasa yek (32).

İÇÜN e. İçin. Mənim *içün* ağlamıyasın.

İŞ is. İş. Allah-allah dimiyince işlər onmaz (31).

İŞARƏT is. Ar. Kaş, göz, el vs. ilə anlatma. Qarındaşı Qaragünəyə *işarət* etdi: “Başın kes”, - dedi (126).

İŞDƏ e. İşte, bk.. “...Osman nəslidir. İşdə sürilib gıdəyürir” (31).

İŞLƏMƏK f. İş görmək. Hər nə iş olsa, Qorqut ataya tanşınca *işləməzlerdi* (31).

İŞRƏT is. Ar. Keyif, keyif çekme. Düşdilər, *işrətə* məşğul oldılar (90).

İŞUG is. Işık. Ahn-başa qunt *işugım* urardım (124).

Y

YA 1) Bağlaç. Dağılım və olasılık manalarını bildirir. *Ya* var mıyam? *Ya* gələm, *ya* gəlməyəm (86); Bu qara eyib banı *ya* bendəndür, *ya* xatundandır, -dedi (34); 2)Ünlem. Dədə, *ya* qanı mənim birələrim? (57); Qanturalı aydır: *Ya* necə varar, baba dedi (85); *Ya* qadir Allah, birligin varlığın haqıçün, Əzrayılı mənim gözümə göstərgil, savaşayım, çəkişəyim, dürişəyim, yaxşı yigitin canını qurtarayım (79).

YAB-YAB zf. Yavaş-yavaş. Beyrəgin qanı qaynadi, ədəble *yab-yab* geri döndi (77).

YABAN is. Çöl, səhra, insan yaşamayan yer. Mərə çobanlar! Bu kişi yolda taş bulsa, *yabanə* atər (101).

YAVRI is. Oğul, uşak, körpe yavru. Bir gün Ulaş oğlu Tülü quşun *yavrusı* bizə miskin umudu, ...Salur Qazan yenidən turmuşdi (42); İki vardın, bir gəlürsən, *yavrum* qanı? (38).

YAVUQLI sf. Sözlü, nişanlı. Mənim qızım Baybörə bəg oğlınə beşikkertmə *yavuqlı* olsun, - dedi (51); Ataya-anaya, qauma-qardaşa həsrətəm və həm bir qara gözlü *yauqlım* vardı...(59); Sevdiği olmak - nişanlanmak, nişanlı olmak. Mənim qızım Baybörə bəgin oğlunə beşikkertmə *yavuqlı* olsun, dedi (51).

YAVUZ is. Yaman, kötü. *Yavuz* yerlərə yeltəndin₁ qayıda döngil (86).

YAQA is. . Elbisenin boyuna keçən kısmı, bu bölüme dikilen ve boynu kuşatan kumaş şeridi. Tartdı, *yaqasın* yırtdı (57); ♦ Yaqa yırtmak - elbisenin yakasını yırtmak: Tartdı, *yaqasın* yırtdı (57); Yakaya takmak- bir şeyi yakaya geçirmek, qılınıc, bıçağı yaxaya sancmaq. Uruz gen yaqadan sügüsün₁ sancdı, turdı (71); Yaka tutmak - yakasından tutmak. Babasilə Yegnək gizlü *yaqa tutuban* yiləşdilər (97); *Yaqa tutub* kafərlə uğraşayım, sənin üçün (70).

YAQA is. mec. Taraf. Qarşı *yaqadan* kaferlər baqışurlar, aydırlar: Kürəşdilər, olamı? (115).

YAQIN zf. Yakın. Rəsul əleyhissəlam zamanına *yaqın* Boyat boyından, Qorqut ata diyərlər, bir ər qopdı (31); Mərə çoban, irağından-*yaqınından* bəru gəlgil (43).

YAQMAQ f. Yakmaq, tutuşturmak. 1) Tutuşturmak. Kafərlər leşindən bir böyük dəpə yığdı, çaqmaq çaqub od *yaqdı* (44); 2) mec. Sarı tonlu Selcan xatun köşkdən baqar, kiməsə baqar, eşqilə oda *yaqar!* (89).

YAĞ is. Ev hayvanlarının sütündən elde edilen, kolay eriyen, yenen ve yemek pişirmək için kullanılan madde. *Yağ* töküləndə bol ne'metlü (95).

YAĞLAMAQ f. Yağ çekmek, yağ sürmek. Şöylə-çalayım səni mağara divarına kim, quyruğun mağarayı *yağlasun?* -dedi (101).

YAĞI is. Düşman. Ol gəldi ki, *yağı* basılmışdı (74); ♦ Düşmanı basmaq - düşmanın basılması. Elə sandı ki, *yağı basıldı* (71): Elə yağı yoxken sənin₁ babanın üstinə *yağı* gəldi (40); Düşmana gitmek - düşman ordusunun içine dahil olmak. *Yağıya girüb* baş kəsmədin₁ (71); Düşmanı yormaq - düşmanı yormaq. *Yağı yordı* əlündə qıl kişlim, aygır malı (63); Düşmanın yetişməsi - düşmanın ulaşması. *Yağı yetdi*, düşmən irdi (31).

YAĞILIQ is. Düşmanlık. And iç kim, bizim elümüzə *yağılığa* gəlməyəsən (117).

YAĞMA is. Hırsızlık, başkasının malını, varlığını gizli yolla Benimsemək, almak. Qaçan Qazan evin *yağmalatsa*, halalının₁ əlin alur, tışra çıxar, andan *yağma* edərdi (123); Yağma etmək ...tışra çıxar, andan *yağma edərdi* (123).

YAĞMALAMAQ f. Çalmak, talan etmək. Bəzirganlar yatur iken gəfillə beş yüz kafər qoyuldılar, çapdılar, *yağmaladılar* (53); Altun axçasın *yağmalamışsuz* (43).

YAZIQ sf. Dinç, aciz, fakir. Yigit sana *yazığı* yoq, döngil gerü! - dedi (41); Bəgligə toymadın özümə *yazıx* (48).

YAZILMAQ f. (Yazılmək) Ol Qur'an *yazıldı*, düzildi, üləmələr öyrəninəcə göyündi (35); *Yazılıb-düzilib* gögdən endi Tənri elmi Qur'an görkli (32).

YAZMAQ f. Yazmaq. Qadir sənin alnuna qada *yazsun* çoban (45).

YAY is. 1) Okun yayı. Dərsə xan Qorqut sinirli qatı *yayın* əline aldı (37); Ağ tozluca qatı *yayın* vergil mana (26); ♦ Yay çekmek. *Yay çəkmədiün*, ox atmadın₁ (69); 2) Okun yayına benzetme, karşılaştırma yapılan, mec. Güzell'in kaşına işaret. Yay gibi eğriliğe benzetme. Qurulu *yaya bənzərçatma* qaşlım (35).

YAYAQ zf. Yayan, binitisiz. Kafirin yanınca yayaq yürür deyəyinmi? (75); Kəndülər atlu, baban_{1,1} *yayaq* yürütdilər (40).

YAYAN f. sf. Gizlenen, kaçan. *Yayan* ərin, umurı olmaz (57).

YAYQANMAQ f. Silkelenmek, dalgalı olmak. Dəniz kimi *yayqandı* (65); Qara dən₁iz kibi *yayqanıb* gələn kafərin ləşgəridür (69); Toz yarıldı, gün kibi şıladı, dən₁iz kibi *yayqandı*, meşe kibi qarardı (69).

YAYLA is. Yayla. Zəmanlə Oğuz yene *yaylaya* köçdi (98).

YAYLAQ is. Serinliyə görə yaz istirahati için elverişli olan dağ yeri. Qarşu yatan qara tağlar san₁a *yaylaq* olsun (66); Qarşu yatan qara tağı sorar olsam, *yaylaq* kimün? (61)

YAYLAMAQ f. Yaz günlerini geçirmək, istirahət etmək. Qarşu yatan qara tağlar istər olsa, *əl yaylar* (75).

YAYLAM is. Yayla yeri. *Yaylamında* Oğuz elin qondurmadı (99).

YAYLI sf. Yaylı silah. Hamidlən₁ Merdin qel'əsin döpüb yıqan, dəmür *yaylı* Qıpçaq Məlikə qan quşdırın, gələbən Qazanın qızın ərlilə alan...Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi (49).

YAYILMAQ f. Kapsamak, genişləmək. Böylə dikeç qırq incə qız *yayıldılar* (39); Otuz iki dişdən çıxan bütün orduya *yayıldı* (106).

YAYXAN is. antr. *Yayxan* keşiş oğlindən oğlu toğar (49); San₁a verməziz, *Yayxan* keşiş oğlına verəriz (49).

YALAB sf. Parıldayan, ışıldayan. Köksindən *yalab* deq ötə keçdi (126); *Yalab-yalab* yalabıyan incə tonlum (93).

YALABIMAQ f. Parıl parıl ışıldamak. *Yalab-yalab yalabıyan* incə tonlum (93).

YALAQ is. İte (köpeğe) yem dökmək için çukur tabak ve yer. İtüm ilə bir *yalaqda* yundum içən azğun kafir (43).

YALAN//YƏLAN sf. 1) Aldatmaq için söylənen söz, itibarsız, gerçək olmayan. *Yalan* dünya başına tar oldu (94); *Yalan* söz bu dünyada olunca olmasa yeg (41); 2) Modal söz (kiplərə ait). *Yalansa* bu sözlərin gerçək ola gəlincigim (60).

YALANÇI sf. Yalan konuşan kişi. Yarumasun, yarçumasun *Yalançı* oğlu Yalincıq aydır (48).

YALQUZ sf. Tek, kimsəsiz, yapayalnız. Muradinə *yalquz* bir oğula yarəb, noldi (70).

YALVARMAQ f. Birinin gönlünü yumuşatıp bir şeye razı etmək. Əzrayıl aydır: Mərə qavat, man₁a nə *yalvararsan*, Allah - təalaya yalvar (80).

YALIN sf. Çılpak, ayağında çizmesi olmayan. Qırq yigitlən oğlın Uruz başı açuq *yalın* ayaq (45); ♦ Çıplak etmək - kılıcı kınından çıkarmak. Kafərlər üyüşər, qılıcın *yalın elər*, kafəri öginə qatub qovar (91).

YALINCIQ is. Çıplak, elbisesiz. *Yalincıq* görsən, tonatğıl (35); Ac görsəm toyurdım, *yalincıq* görsem tonatdım (38); Deli Qarçarı *yalincıq* eyledi, ağla qoydu. Birelər Deli Qarcara üyişdilər (57).

YALISI//YELİSİ is. Evet. Yalı. altmış bin kafərə qan qusdıran, ağ-boz atın₁, yalısı üzərində qar tutdıran Gəflət qoca oğlu Şir Şəmseddin çapar yetdi (49); *Yelisi qara* Qazlıq atın bütün bindi (38).

YALN₁IZ//YALN₁UZ sf. Tek. *Yaln₁ız* oğul yollarından dönməyəyim (114); *Yaln₁uz* oğul xəbərin, a Dərsə xan, degil mana! (38); Üç yerdə yaralandım, qara başım bunaldı, *yaln₁uz* qaldım (46).

YALNUZCA is. Tekce, birce, bir başına. *Yalnuzca* oğul görünməz, bağrım yanar (38).

YAMAN sf. Kötü, kurnaz. Çıqsun mənim kor gözüüm, a Dərsə xan, *yaman* səgrir (38); On otuz yaşında tolsun, həq sizə *yaman* götürməsin (31).

YAMAC is. Yan tərəf, bayır tərəf. Məgər bir gün göprisinin *yamacında* bir bölük oba qonmuş idi (79).

YAN is. 1) Tərəf, etraf. Ban ala *yanında* dikilsə gərdək görkli (33); Üç kişi sağ *yanında*, üç kişi sol *yanından* dəmür zəncirle buğayı tutmuşlardı (36); 2) Dafa. Bu *yana* yigit bəglər gördilər kim, ev bozulmuş: hər biri evli-evinə gəldi (106); ♦ Yanına almak. Kendisi ilə beraber götürmək. Oğlancığın *yanına alub* qırq yigidin boyına saldı, ava çıxdı (37); Yanına gəlmək. Dəli Domrul sürdi, babası *yanına gəldi* (81); *Yanını qılınclamaq*. Sağ *yanını qılıcladı* yerə saldı (50); Yanına varmaq. Şimdi qızlar *yanına varmaq* istər (63).

YANAQ is. Yüzün elmacık kemiğindən çeneye kadar olan kısmı. Güz alması kibi al *yananın* tutdı, yırtıdı (47).

YANAŞMAQ f. Yakınına, yanına gəlmək, yaxlaşmaq. *Yanaşub yola* girəndə qara buğır görkli (33).

YANDIRMAQ f. Yakmaq. Kafiri od oluban *yandırayım* (75).

YANIQ sf. Yanmış şey. Yumru-yumru ağladı, *yanıq* cigərcigin tağladı (48).

YANILMAQ f. Bir işi düzgün görməmək, yanlışlığa, yol açmaq. Usandı, *yanıldı* (83); Qayırı ərən qılağuzsuz yol *yanılsa*, Qılağuzsuz yol başaran Qazan ər idim (117).

YANINCA zf. Yan tarafında. Kafər *yanınca* yayaq yürür, deyəyinmi? (75).

YANGÜLƏNMƏK f. Yanmaq, alevlenmək. Şöylə nəərə urdu, hayqırdı kim, tağ və taş *yangüləndi* (101).

YANLIŞ sf. Doğru olmayan, yanlış. Babası aydır: *Yanhş* xəbərdir, oğul. Qaçan, gedən sən_{in}1 ağan degil, ayırıdır (111).

YANMIŞ f. s. Yanıp bitmiş. *Yanmış* arpa ətmegi, acı soğan eyni degil! (75).

YAPA-YAPA sf. Yuvarlak-yuvarlak, quşbaşı qar, lopa-lopa. deneleri. *Yapa-yapa* qarlar yağsa, yaza qalmaz (31).

YAPAGLU sf. Güllü-çiçekli. *Yapağlu* gögcə çəmən güzə qalmaz (31).

YAPDIRMAQ f. Diktirmek, düzəltmək. Məgər qız meydanda bir köşk *yapdırmış* idi (91).

YAPILAN f. s. Dikilmiş. Atlasda *yapılarda* göy seyvanlu (63).

YAPILMAQ f. Dikilmiş. Alçaq yerdə *yapılıbdır* Tənri evi Məkke görkli (32).

YAPINMAQ f. Yapışmaq. Qalqan *yapındılar*, gürzlerin umuzlarına urdılar (120).

YAPIŞMAQ f. Bitişmək. Mən aşağı qulpa *yapışuram*, sən yuqarı qulpa *yapışursan* (91); Ol qız sözi ilə *yapışdi* deyirlər (96).

YAPUĞ is. Zemin, yer, döşəmə. Qaradərə ağzında qarabuğa dərisindən beşiginin₁ *yapuğı* olan, acığı tutanda qara taşı kül eyləyən ...Qaragünə çapar yetdi (49).

YAR is. Sevgili, dost. Qadir Allah bilür, mən sana munisem, *yaram* qıyma mana dedi (92).

YARA is. Yara. Beden organlarının herhangi bir sağlam şeyle zədəlenmesi ve bu zədenin yeri. Oğlanın₁ qırq gündə *yarası* önəldi (19); Üç qatla *yarasın* əlilə sığadı (39).

YARAQ is. Yarak, silah. Ağır dügin *yarağın* gördi (57); ♦ Yarak görmək, Silah görmək. Bəzirganlar *yaraq gördilər* (58).

YARADAN is. Yaradan, Allah, Tanrı. Heç kime bənzəməyən, bütün aləmləri *yaradan* Tanrıya - Allaha ehsən (131); Qamusına bənzəmədi cümlə aləmləri *yaradan* (33).

YARALANMAQ f. Yaralanmaq. Güllə mermi ve kesici vb. ile vücudun bir yerinde yara açılması, zedelenmesi. *Yaralanıb* Qazlıq atından enmeyincə (38); Üç yerdən *yaralandım*, qara başım бүkildi (32).

YARAMAQ f. Bir işi, ihtiyacı, talebinde temin edebilmek, bir işi görebilmek. Yığilsun oğuz elləri man₁a *yarar qız* bulaymedim (92); Aydır: Canım baba man₁a yarar qız buldınmı? (86); *Yarar qocaları* yanına cem elədi (94).

YARANLAR is. Yiğitlər, yoldaşlar, dostlar. *Yaranlar* çünki meni göndərirsiniz, bilirsiniz kim, Dəlü Qarcar qız qardaşını dileyəni öldürər (55); *Yaranlar*, atam öldi mən qaldım (85).

YARƏB is. Ar. Ey Allahım, ilahi. Yaln₁uz bir oğula, *yarəb* noldı? (72).

YARIM is. 1) Kesik. Yedi bin qaftanının ardı yırtıxlu, *yarımından* qara saclu, sası dinlü, din düşməni alaca atlu kafər bindi, yılğadı dün burcuğında Qazan bəgin₁ ordısına gəldi (42); 2) Bütünün 0,5 hissesi, sayı. *Yarım* kerpic yastıqlı (119).

YARIQ sf. Bir şey üzərində uzununa kesik. Qarnı *yariq* balığı qarşu tutdın (96).

YARILMAQ f. Parçalanmaq, kesilmək. Toz *yarıldı*, gün kibi şıladı, dəniz kibi yayqandı, meşə kibi qarardı (69); Dedi həməndəm *günbəddə yarıldı*, yedi yerdən qapı açıldı (102); Bu yığnaq *yarıldı* (99).

YARİMAQ f. Bir işə lazım olmaq, gerek olmaq, fayda vermək. *Yarıməsün-yarçumasun* sənin oğlın kür qopdı, ərcəl qopdı (36).

YARIN zf. Sabah. Bu gün bən geydim, *yarın* naibim geysün (57); Təkur önün₁ə gəldi, ayıtdı: - *Yarın* qızını man₁a vergil, - dedi (89); Bu gün, *yarın* qanda isə, gəlür (38).

YARINKİ zf. Sabahki gün. *Yarınki* gün mən öləm, oğlım qala (85).

YARIŞ is. Yarış. Bir işte üstün gəlmək, birinciliği kazanmaq için bir-birini geçməyə çalışmaq. Yügrək olsa *yarişsam* (101).

YARMAQ f. Bir şeyi darbe ilə vurup ortadan ikiye bölmək, kırmək. Beyrək qızın oxunu *yardi* (49), Ox atanda mən sənin oxunu *yarmadım*. (70); Ol kafərin içün atub birin *yarmaz* aqçası olur (70).

YARÇIMAMAQ f. Başaramamak, arzusu yerinə gəlməmək (Beddua). *Yarıməsün-yarçumasın*, sənin oğlın kür qopdı, ercel qopdı (36); *Yarıməsün-yarçımasun* kafərin casusu bunları casusladı (57).

YAS is. Yas, matem. ♦ Yas tutmaq. Yas saxlamak Qalın Oğuz bəgləri Beyrək üçün əzim *yas tutdilər* (50); Qalın oğuz elində (mənim) *yasım tutsun* (80).

YASAQ is. yasak. Aruz, Dəpəgözi dökdi-sökdi, *yasaq* eylədi (99); ♦ Yasak etmək. Qadağan etmək. *Yasaq əyləmişlərdi* (94).

YASDUQ is. Yastık. Göz açuban gördigin, könül ilə sevdigim, bir *yasduqda* baş qoyduğım (58).

YASİN is. Ar. Ölü için okunan Kur'an surelerinden birinin adı. Hecəsinləyin düz oqınsa, *yasin* görkli (32).

YASSANMAQ f. Her tərəfli hazırlıqla hücum etmək. *Yasinuban* üzərinə yağı yetdi (192).

YATAQ is. Yatmaq için yer. Basatı öginə qatdı, tutdı. Boğazdan salındırdı. *Yatağına* gətürdi (101).

YATA-YATA zf. Çok yatmaq. *Yata-yata* yanımız ağrıdı (42).

YATACAQ is. Yaşamak için yer, mekan. *Yatacaq* yermi buldın? (36); Ölməgə, yitməgə getməmişdim, *yatacaq* yerim genə bu xərab ələsiydi. Nəleydi, bənim evimə bir ləhzə baqaydın₁ız! (33).

YATMAQ f. 1) Uykuda olmak. Bəzirganlar *yatur* ikən ğafillə beş yüz kafər qəyuldılar, çapdılar, yağmaladılar (52); Baqsa, görsə əğlancığı alca-qana bulaşmış *yatur* (39); 2) Bir şeyin yerde olması. Gördi kim, yüzik genə Dəpəgözin ayağı altında *yatur* (101); 3) Karşıdaki. Qarşı *yatan* Ale Tağdən bir əğul uçurdunsə degil man₁a (38).

YAXŞI sf. 1) Olumlu vasıfları olmak. Ol ağacın dibində *yaxşı* binar vardı (53); Ol obadə bir *yaxşı* xub yigit sayru düşmiş idi (79); Valah, *yaxşı* yigit, mürüvvətlü yigit dedilər (53); 2) Zarf manasında. Ol *yaxşı* bilür (49).

YAŞ I is. Yaşadığı ömür. Adını mən verdim, *yaşını* Allah versin dedi (36); On otuz on *yaşında* tolsın, həq sizə yaman getürməsin (32); ♦ Yaş yaşlanmaq, ömür sürmək. On altı il *yaş* yaşladın (69); Dəli Domrul yüz qırq yıl dəki yoldaşıyla *yaş* yaşadı (83).

YAŞ II f. 1) Yaşarmak. Heybətindən sol gözüm *yaşarı* (118); 2) Ağlamak. Oğlan böylə degəc bildir-bildir gözinin *yaşı* rəvan oldi (47); Qara qıyma gözləri *qan-yaş* toldı (121).

YAŞARMAQ f. Yeşermək, ağacın yeşerməsi. Vəba ağacın qurumışdı, *yaşardi axir* (60).

YAŞIL sf. Ot rengine olan. Boz atlu *yaşıl* ton₁lu Xızır (İlyas) hazır oldı (23,38).

YAŞIRMAQ f. Gizləmək. Alp ərən erdən adın *yaşurmaq* eyb olur (102).

YAŞAMAQ f. Ömür sürmək, yaşamak. Xanım bunu man₁a verin oğlum Basatla *yaşlıyayın*, - dedi (99).

YAŞMAQ is. Yabancı erkeklerden saklanmaq için kadınların gözden aşağı bölümünün örtüsü. Xatunları qas-qas *yaşmaqlari* altından gülüşdülər (58); Ayağım başmaq, yüzüm *yaşmaq* görmedi (33).

YAŞMAQLANMAQ f. Yüzünü örtmək. Banıçıçək *yaşmaqlandı*, xəber sordi (54).

YEDİ s. Yedi. Qaradərə ağzında qara buğa dərisindən beşigin yapuğı olan, acığı tutanda qara taşı kül eyləyən, bığın ənsəsindən *yedi* yerdə dügən, ərenlər əvrəni, Qazan bəgin qartaşı Qaragünə çapar yetdi (49); Yedi gün, *yedi* gece yemə-icmə oldu (78).

YEDİ AĞAC s. 1) Ölçü birimi. Kafirlər *yedi ağac* yer qarşı gəldilər (91); 2) Yedi qat. s. Ölçü birimi. *Yedi qat* meydani toləndi gəldi (91).

YEDİRMƏK f. Yeməyə mecbur etmək, yeməyə sevk etmək. Talı sazın aslanına *yedirdinmi?* (72); Umanına-usmanına aş *yedirdim* (73).

YEDMƏK f. Yedeklemek. Həm ölürlərin₁ izin₁ yorğasın binərəm, kahillərin *yedərəm*, - dedi (116).

YEZİDİLƏR is. Ar. Yezitilərin dünyanın yaratılmasında iblisin kudretinin üstün olacağı inancına mensup mezhep. Kərbəla yazısında *yezidilər* əlində şəhid oldı - Həsənlə Hüseyn iki qardaş bilə - görkli (32).

YEYİN zf. Hızlılıq, çabukluk. Ərin₁ ağzın *yeynisin* at bilür (32).

YEKƏ sf. Böyük. Gördi kim, oğrı köpək *yekə* tana evini bir-birinə qatmış, tauq komasına, sığır tamına dönmüş (33).

YEG sf. İyi. Əgini *yeg* dəmür tonum saqlardım (66); Böylə ağıl olmaqdan olmamaq *yegdir* (36); Çala bilən yigidə oqla qılıcdan bir çomaq *yeg* (32).

YEGNƏK is. antr. Oğul. *Yegnək* qandı gedərsən? - dedi, söylədi (95).

YEGRƏK zf. Daha iyi. Məndən *yegrək* qadir sizə oğul verər (75).

YEL is. Rüzgar. Yavuz yerlərə *yel* təpdin qayidə döngil (90); Salqum-salqum tan *yelləri* əsdigində (37).

YELƏK 1) Numaratik. söz. Sayılarla işlenir. ölçü birimi Dədəyi qoa-qoa Dəli Qarcar on *yelək* yer aşurdi (56); 2) Kanat, yelek (ok için). Ağ *yeləgli* ötgün oxdan qayıqlıyən (94).

YELƏKLİ sf. Kanatlı, yelekli. Üç *yeləkli* qayın oqlar atıldı, dəmrəni düşdi (50).

YELƏM sf. Kedi oyu, yapışkan. Qazılıq qoca anı gördiginləyin *yel* kibi yetdi, *yeləm* kibi yapışdı (94).

YELİ is. Arka, dal. *Yelisi* qara Qazlıq atun₁ binmədin₁mi? (88); Qaftanın altından ayağın bərk sardı, [at] var qüvvətilə atının₁ *yelisinə* düşdi (108).

YELƏTMƏ is. Oyun havasının adı, gəlin havası. Ozan gəldi, *yelətmə* çaldı (90).

YELKƏN is. Darağacına bend yapılan ve içine yel dolduğu zaman gemiyi, kayığı hareket ettiren özel biçimli kalın, möhkəm bez parçası. Gəmi yapub, kömləgim çıxardım, *yelkən* qurdım (95).

YELTƏNMƏK f. Mesken almak, yere ulaşır durmaq. Yavuz yerlərə *yeltəndin*₁ qayıda döngil (86).

YEMƏK I is. Gıda: Ağam Qazan, bu ağac ol ağacdır kim, sən kafəri basarsan, qarnın acıqar, mən san₁a bu ağacla *yemək* bişürəm, - dedi (46); Qızlar vardılar *yemək gətirdilər* (54); Sultanım, məni qosan₁ da şülən *yeməgin* yanına varsam (69).

YEMƏK II f. Oğuzdan dəxi adam *yeməgə* başladı (99); Hər biri *yeməkdə*, icməkdə idi (49).

YEMƏKCƏ is. Yemeye gerek olan kadar zaman, müddət. Oğlan-uşaq *yemək yeməkcə* gəlməz [bana], -dedi (71).

YEN₁ is. Kıyafətte kolun ağzı, alt tərəfi. *Yen₁ümlə* alinum qanın₁ bən siləyin (26); Günü gəldi, yen₁-yaqalar dikdüyüm sənincün (70); Əllərini *yen₁inə* çəkdi (65).

YENƏ zf. Tekrar, bir daha, yeniden. *Yenə* Bayındır xandan adam gəldi (104); *Yenə* toy edib atdan aygır, dəvədən buğra, qoyundan toğanın qıram, derdim (103).

YENİDƏN zf. Başka defa, yeniden, tekrardan. *Yenidən* toğanın qıram, derdim (103).

YEN₁MƏK f. İnək, üstün gəlmək. Çoq çalışdılar: nə buğa yenər, nə Qanturalı *yen₁ər*, (88); Nə oğlan *yen₁ər*, nə buğa *yen₁ər*(36).

YEN₁İLMƏK f. Eğilmək. Gördilər ki, ııamus için *yenilməz*, aytdılar (87).

YEN₁İMƏK f. Tazelenmək. *Yenə* uyxusun *yeniməyüb*, yerinə varub yatdı-uyıdı (113); Bəkil at cilavısının *yenimədi*, bilə uçdı (105).

YENGƏ is. 1) Gəlin götürüldüğü zaman onun yanında giden kadın. Qısırca *yengə* derler, bir xatun vardı. İlərü vardı, pay dilədi (54); 2) Kardeşin, amcanın veya dayının eşi. Ağca yüzlü *yengəmi tul* eylemişsen (103).

YER is. Yer. *Yerdə* isə, oğulı çıxarayım, gögdə isə endirəyim (74); Ağ birçəklü anan₁ *yeri behişt* olsun (67); Şami günligi *yer* yüzinə tikdirmişdi (71); ...bir *yerə* ağ otaq, bir *yerə* qızıl otaq, bir *yerə* qara otaq dikdirmiş (35); ♦ Yer gözetmək. Yer göstərmək, saygı duymək. Ol gün namərdlər, müxənnətlər san₁a *yer* gözətdi (71); Yerini tutmaq, qarşılığını tutmaq. Səndən yekrək qadir bizə oğul verməz.

[Versə] dəxi sənin₁ yerin tuta bilməz (76); Yer gizlemek, mec. Gömülmək. Ölüp toprağa gömülmək. Əcəl aldı, yer gizlədi. Fani dünya kimə qaldı (78); Yer öpmək. Baş eğmək. Gəlin yer öpdü, aydır (98). Yere vurmaq. Yere vurmaq, yenmək, hiçə çıxarmaq. Dəli Domralı götürdü, yerə urdu (80); Yere koymak. Yere, toprağa hörmətlə secde etmək, namaz kılmaq. Ağ alınlının yerə qoydılar (50); Yere düşmək Attan inmək. Bədəvi atının boynın qucaqladı, yerə düşdü (37); Yere dökmək. Yere dökmək. Sədəqindən toqsan oxun yerə dökdü (101); Yere inmək. 1) Bulunduğu adi vəziyyətdən tam tersinə olmaq. Sən gedəli ağılmağım gögdə ikən yerə endi (75); 2) Yere düşmək Qonur atından yerə endi, aqub gedən arı sudan abdest aldı (76); Yere gəlmək, menzil başına, istədiyi yere ulaşmaq. Qoa-qoa bir yerə gəldi (54); Yere salmaq. İndirmək. Aşağı indirmək. Şökli Məligi bögirdibəni Qazan bəg atdan yerə saldı (66); Quyuğundan üç kərə götürüb yerə saldı (66); Yere çalmak. Yere şiddətlə vurmaq. Altun ayağı əlindən yerə çaldı (53); Yeri uçmaq olmaq. Yeri cənnət olmaq. Ağ saqqallı baban yeri uçmaq olsun (67); Yerində oturmaq. Vardı yerində oturdu (63). Yerində durmaq. Ayakta durmaq. Xan qızı gördü kim, Qazan gəlir, yumurlanıb yerindən urı turdu (72); Bir gün Ulaş oğlu Qazan bəg yerindən turmuşdu (68); Ərə varan yerindən tura, bən qopuz çalam (63); Yerindən qalmaq. Bir qoç yerindən qalqıdı görünüb sündü. Dəf 'i Basat qoçu basub boğazladı, dərisini yüzdi (101).

YERİNDİRMƏ f. Utandırma, rezil etmək, geri çevirmək. Sevindirdin yerindirmə, ozan, məni, - dedi (62).

YERİNƏ is. Yerine. Əzrayıl aydır. Mərə Dəli Dömrül, Allah-təalanın əmri böylə oldu kim, Dəli Dömrül canı yerinə can bulsun, onun canı azad olsun, - dedi (81).

YERİTMƏK f. Yürütmək. Özləri atlı, atanı piyada yeritdilər (40).

YERLÜ sf. Aynı yerden olan, bu yerde yerləşən dağ, dere, su vb. Yerlü qara tağların yıqılmasın (98).

YESİR is. Esir. Boyu uzun Burla xatun yesir getdi (43); ♦ Esir etmək. Qaza bənzər qız-gəlini biz yesir etmişüz (43); Esir olmaq. Esir olmaq. Qırq incə bellü qızla Burla xatunu götürüb durursan, sanə yesir olsun (48).

YETƏR is. antr. Yetər, Zeliha, Zübeydə, Üriyədə can, qızcan (33).

YETİRİ is. Yetiştirməsi. Oğul atanın yetiridir, iki gözünün₁ biridir (31).

YETMAN f. sf. Akıllı, yetgin. Səndənmidir, bəndənmidir, Tənri təala bizə bir *yetman* oğl verməz, nədəndir? (35).

YETMİŞ f. sf. Bilgili, tetbirli. Biligi *yetmiş* qoca babam var, Qomağım yoq qırq namərdə! - dedi (41).

YONALMAQ f. Bir şeyi başqa bir kişiye ve ya yere ulaştırmak. İkisini bir yerdə kafər ellərinə *yonala* deyü Dərsə xanı tutdılar (40).

YƏQİN zf. Far. Şüphəsiz. *Yə'qin* bildi kim, oğlı kafərə tutsaqdır, ağladı (74).

YƏYLADMAQ f. Yaylamak. Ağam Beyrək gedəli *yəyladım* yox (53).

YƏYQƏNMƏK f. bk.: Yıkanmak. *Yəyqəndiğində* yağ tökülən bol ismətlü (57).

YƏLAB is. Alev. Kösündən *yəlab* dəq ötə keçdi (126).

YƏLAB-YƏLAB zf. Pırıl parıldayan. *Yəlab-yəlab* yəlabıyan incə tonlim (93).

YƏLABİMAQ f. Parıldamak. Yəlab-yəlab *yəlabıyan* incə tonlum (93).

YƏLAQ is. Köpeğin yal yediği, içtiği çukur kap. İtümlə bir *yəlagdə* yundun içən azğın kafər (43).

YƏLVARMAQ f. Minnet etmək. Birinin gönlünü yumuşatmaq için kendi nəfsini alçalaraq, ısrarla istemek. Mərə dəli Qavat manıa niyə *yalvarırsan?* (82).

YƏMAC s. Yanına. Boyi uzun Burla xatun oğlunun *yəmacinə* gəldi (47).

YƏXNİ is. Etdən hazırlanan yemək. Qara tonuz ətindən *yəxni* qılan aşbazı olur (70); Kəsə-kəsə yeməgə *yəxni* yaxşı (96); Qara qoyun ətindən *yəxni* gətirin, yersə-yesün, yeməzsə, tursun getsün (35).

YİGİRMİ s. Yirmi. Vardı bu qırq yigidin *yigirmisi* bir yana, *yigirmisi* dəxi bir yana oldı (36).

YİĞİT//YİĞİD is. Yiğit, koçak. Bir *yigidin* qara tağ yumrısınca malı olsa, yığar-dərər (31); Ol qırq *yigitə* həsəd eylədilər (36); Baba, içində bəg *yigitlər* öldürsələr, qan sorularmı? (69).

YİĞİTLİK is. Koçaklıq, kahramanlıq. Götürək olursan *yigitligün* səni tutsun ağac (47); *Yigitlikləri* tutdı ola gözüm, səni (103).

YİĞİTCİK is. Delikanlı yiğit, koçak. Pəs Qazıhı qoca oğlu Yegnək - taza *yigitcik* yaradan Allaha sığındı (96); Bıgıcığı qararmış *yigitcikləri* çox yemişəm (103).

YİL is. İl. Xanlar xanı xan Bayındır *yildə* bir kərrə toy edib. Oğuz bəglərin qonaqlardı (34); Bir *yildə* gəlməzsən, iki yıl baqam (112).

YİLƏMƏK f. Koklatmaq, öpüşmək. Gizlü yaqa tutuban *yiləşdilər* (93).

YİLMƏK f. Binmek, ata binmek. Qaraqucda Qazlıq atma çox *yilmişəm* (124).

YİTMƏK f. Kaybolmaq. Ölmüşmiydin₁, *yitmişmiydin₁*, a Qazan? (45).

YIQANMAQ f. Yıkanmaq. Arqıç qırda *yıqanır* Əmman dənizində (118); *Yıqandığında* yağ dökülən bol ne'mətlü (63).

YIQMAQ bk.: Yıkmaq. Kafərin kəlisəsini *yıqdılar*, yerinə məscid yaptılar (67); Qoyun diməz sapanın ayasına qor atar, kafəri *yıqar* (44).

YIQILMAQ I. f. bk.: Yıkılmək. Kendi ağırlığı ilə yere inmek, düşmək. Qarşu yatan qara tağım *yıqılıbdur* (62); Oğlan anda *yıqıldıqda* boz atlı Xızır oğlana hazır oldu (38); Qara tağların *yıqılmasun!* (67); Bir dexi urdı, dəvə ayağı üzərinə turımadı, *yıqıldı* (90).

YIQILMAQ II f. Bir yerdə toplaşmaq, derlemek. *Yığılsun* Oğuz elləri man₁a yarar qız bulaymədin baba dedi (85); Gördüm ki, atun-axça *yığılmış*, baqaraq gəndözin₁ unıtdı (101).

YİĞICI f. s. Yığan. Qalın oğuz bəqlərini bir-bir atından *yığıcı*. Qazlıq qoca oğlu bəg Yegnək çapar yetdi (49).

YİĞİŞDIRMAQ f. Bir yere yığmaq, fikirlərini bir yere toplamak. *Yığışdırsın*, dürüşdürsün günahlarını adı görklü Məhəmməd Mustafa yüzü suyına bağışlasun (35); Ol ikicə sünicigin uzun olmuş *yığışdır*, axı!...(39).

YİĞİŞMAQ f. Bir yere toplanmaq. On ikicə sügüciyin örnək olmuş, *yığışır* axi (35).

YİĞMAQ f. Bir yere toplamak. Dəpə kibi ət *yığdı*, göl kibi qımız sağdırdı (35); Oğul sən mala becid ol *yığ*, mən san₁a qız arayı gedeyim dedi (85); Kafərlər leşindən bir böyük dəpə *yığdı* (44).

YİĞNAQ/YİĞANAQ is. Toplantı, derlenmiş, toplanmış kişiler. Qazanın bekləri həp gəlüb yetdi, üzərinə *yığnaq* oldu (79); Gördi kim, *yığanaq* yatur, yıldır-yıldır yıldırır (98); ♦ *Yığnaq eyləmək*. 1) Yığılıp vuruş etmək. İç Oğuz, Taş Oğuz bəqlərin üstinə *yığnaq* etdi (35); 2) Yığanaq yarımaq - yığanağın parçalanması, yıkılması. Bu *yığanaq* yarıldı, içindən bir oğlan çıxdı (99); 3) Yığınak yapmak - adamları bir yere toplamak, birləşdirmək. Qazanın beqləri gəlüb yetdi, üzərinə *yığnaq* oldu (79); Üç, Boz oq *yığnaq olsa*, ol vəqt Qazan evin yağma edərdi (123); Oğuz bəqləri birin gəlüb, *yığnaq olmağa* başladı (34).

YİL is. II. On altı *yıldır* kim, babanın₁ tutsaqıyım (59); Bunun₁ üzərinə on altı yıl keçdi (58).

YILABUDAQ sf. Azıcık. Başın qaldırdı, *yılabıdaq* gözin açdı (39).

YILADAĞ is. Filan yıla kadar. Üç *yıladağ* taşı düşdigi yerin otı bitməzdi (48).

YILAMAQ f. Kaçmak. Yigirmi bin ər yağı gördümsə *yılamadım* (117).

YILAN is. Yılan. Sarı *yılan* soqmadın ağca tənüm şişər (38).

YILĞAMAQ f. Gitmek. Yedi bin qaftanının ardı yırtıxlu yağrımından qara saçlu, sası dinlü, din düşməni alaca atlu kafer bindi, *yılğadı* (42).

YILDIR-YILDIR sf. Parıltı, ışıltı. Gördi kim, bir yığanaq yatur, *yıldır-yıldır* (98).

YILDIRMAQ f. Parıldamak, ışıldamak. Gördi kim, bir yığanaq yatur, *yıldır-yıldır* (98).

YILLIQ is. Yıllık. Ağ çadır dikdilər, ala qalı döşədilər, ağca qoyun qırdılar, yedi *yıllıq* al şərab içürdilər (87); On altı *yıllıq* həsrətin əğlın Beyrək geldi, axır (66).

YIRĞAMAQ f. Koparmak, ayırmak. Ağ qovanın budağından *yırğayuban* keçmişsən (63).

YIRTICUQ is. Şahıs adı. Yalançı oğlu *Yırtıcuğa* varır gördüm (59).

YIRTILMAQ f. Yırtılmak, kesilmek. Pəs varasan, bir cici- bici türkmən qızını alasan, nəgahandan tayanın, üzərinə düşəm, qarnı *yırtila*, - dedi (85).

YIRTMAQ f. 1) Yırtmaq. Güz alması kibi al yanağm *yırtdığmı* qız (55); Güz alması kibi al yan₁ağım *yırtdığım* çox (65); 2) Öldürmək. Şimdi yigidi atar, yıqar serər, *yırtar* (93).

YIRTIXLU sf. Yırtık, yara iz. Yedi bin qaftanının ardı *yırtıxlu*, yarımından qara saçlu sası din₁lü, din düşməni alaca atlu kafər bindi *yılğadı* (42).

YIXILMAQ f. Dengesini kaybederek aşağıya düşmək. At *yıxıldı* (71).

YOŞAN is. Haddini aşan, müfrit. *Yoşan* kibi bərk olmaz (108).

YOQ//YOX e. Haber manasında. Bir şeyin hazırda olmadığını bildirir. And içmişəm, qısır qısrağa bindigim *yoq* (64); Kimün ki, oğlı-qızı *yoq*, qara otağa qondırın, qara keçə altına döşən, qara qoyun yəxnisindən öginə gətirün (34); Dirsə xan derlərdi, bir bəgün₁ oğlı-qızı *yoxdı* (34).

YOQDUR haber. Yoktur ("vardır" ın tersi). Tən₁rinin₁ birliginə *yoqdur* güman (89).

YOĞRAMAQ f. Yoğurmak, ezmək. Qaba çomaq, altında *yoğradəyim* senin için (129); Güni gəldi qaba çomaq altında *yoğradım* sənin için (70).

YOGRUD is. Yoğurt, katık. Yüzün yumadan toquz bazlamac ilə bir güvlək *yoğrud* güvəzlər (72).

YOĞURMAQ f. Ufalamak. Buğa dizin çəkdi, buynuzilə bir mərmər taşı *yoğurdu*, penir kibi ditdi (87).

YOL I is. Gidiş-geliş için yer. Sanasan ki, tar *yoldə* toli düşdi (37); *Yolun₁a* qurban olayım gəlincigim (66); Ayrı-ayrı *yollar izin* dəvə bilir (53); ♦ Yol çözmək. Yoldan çıkmak - yolunu kaybetmək. Qaranıu dün içində *yol azzan* umun nədir? (102); Yola düşmək. Yola çıkmak - gitmək. Kafir keçdiyi yola düşdi, getdi (44); Yola girmək - gitmək. İkisi bilə yola girdi (46); Dəxi Qonır atın mindi, ön₁cələdi, yola girdi. Evinə gəldi (72).

YOL II is. Hürmet manasında. Qızların *yolı* əvvəldir, əvvəl sən at! - dedi (93). ♦ Yola getmək. İyi davranmaq, barışsever hareket etmək. Köpək çəkildi, gəldüğü *yola getdi* (45); Yol yarağın görmək. Yola hazırlanmaq. Bir dəxi altı perli gürz aldılar. Yol yarağın *gördilər* (52).

YOLDAŞ is. 1) Hayat yoldaşı. Adəmilər əvrəni *yoldaşına* qıyamadı (83). Deli Domrul yüz qırq il dəxi *yoldaşilə* yaş yaşladı (109); 2) Yakın adam. Ol qırq namərd babanın₁ *yoldaşları*, babanı tutdilər (40); Beyrək yayı gördükdə *yoldaşların₁* andı anladı (62); *Yəldaşların₁* sorub, oğlan burada söyləmiş, görəlim, xanım, nə soylamış (105).

YOLDAŞLIQ is. Dostluk, yoldaşlar arasındakı yakınlıq. Bayındır xan yigirmi dörd bəhadır sancaq bəgini Yegneyə *yol daşlığa* belə qoşdı (95).

YOLMAQ f. Sürükleyip koparmak. Qarğu kibi qara saçın₁ *yolarmısan*, ana? - dedi (82); Qarğu kibi qara saçın₁ *yoldi* (47).

YOLÇI is. Dilenci, yolcu. Şunda bir dəlü yigit *yolçının* yolaqçının₁ çobanın₁-çolağın, ətməgin alır (113).

YONALMAQ f. Gitmək. Gəlün Dərsə xanı turalım, ağ əllərin ardına bağlayayım, qıl sicim ağ boynına taqalım, alubanı kafər ellərinə *yonəlalım*, - deyü Dərsə xanı tutdılar (40).

YONMA sf. Yontulmuş. *Yonma* ağac tən₁rili köpəgim kafər (119).

YONMAQ f. Bir şeyi inceltmək maksadı ilə özel kesici, veya yontan aletle üstünü götürmək. Xan qızına tırnaq *yonun₁* (65).

YORGA is. Sakin yürüyüşlü, rahat yürüyən. Həm ölülərin₁in₁ yorğasın binərəm, kahillərin yedərəm, - dedi (116).

YORĞAN is. İçi yunla veya pamukla yapılmış kılıf. Ala *yorğan* içində sənənlə tolaşmadım (92).

YORGUN sf. Çok çalışmak, yürümək veya hərəkət etmək nəticəsində yorulmuş. Yorğun adam. *Yorğun* at Qazan, oğlan avda idigən anan biləyin kim, *yorğun* atunla güdəlim (74).

YORMAQ f. 1) Yorulmasına səbəp olmaq, takatdən düşmək. Yağı *yordı* əlumdə qıl kişlim ayğur malı (63); 2) Yormak. Kendisi istədiyi gibi mana vermek, izah etmək. Xanım qardaş, mənim düşimni *yorğıl* mana - dedi (44).

YORTMAQ f. Geçip gitmək. Dolamac yollarını qadir qoursa, dūnlə *yortam* (86); Gəldügi yolu əlinə alub *yortdı* (74); Gecə-gündüz *yortdılar* (90); ♦ Dört nala gitmək. At gibi yürümək. Babasının ardınca *yortub* getdi (40); Yarış etmək. At yürüyüşü yürümək. Dün qatdı, *yort eylədi* (113).

YORTUŞMAQ f. Birlikte gitmək. Tatlu dəmağ verübən soruşdılar, ağboz atlar binübən *yortuşdılar*, bəg babası yanına irişdilər (93).

YORULMAQ f. Yorulmaq. Toqlı başlu Turı ayğır *yoruldı* (56).

YORULTMAQ f. Atı kaçırmaya məcbur etmək. Qon₁ur atım *yorultmuşam* sənin içün (75); Ağ-boz atlar *yərultmuşam* qartaş içün (114).

YOXSƏ bağ. Aksi surətdə, aksi təkdir, böylə olmasa. Nə qaqarsan bana ağam Qazan? *Yoxsa* köksündə yoxmıdır iman? (45); Nə biləyin, oğul, arslandanmı oldı, *yoxsa* qaplandanmı oldıq (39).

YÖN is. Taraf, yan tərəf, böğür tərəfi. Nə gəlırsə, bənim sağrıma gəlsün, deyü əlini urur, *yönin* an₁aru sağrısın ərinə döndərür (33); ♦ Yan almaq - istikamət almaq. Alıbanı kafir ellərinə *yan aldılar* (40).

YUVA is. Kuşların yumurtlayıp yavru çıxarmak və onları barındırıp böyütmək içün çərçöptən vb düzəldikləri yer. Qab qayalar başında *yuva* tutan (89).

YUQARI zf. Yukarı. Üst, üstdə olan. *Yuqarudan* aşağı kafər oğlanı qatı urdı (108); Dəli Qarcarın əli *yuqarıda* asılı qaldı (56).

YUDMAQ f. Yutmaq. Qanlı quyruq üzüb çap-çap *yudan* (45).

YULAR is. Yular, atın yuları. Həsud kafərlər bağlamadılar, *yuların* sıyrıb salı verdilər (89).

YUM is. Hayır-dua. ♦ Dua etmək Hayır-dua etmək. Ol ökdüyüm yucə Tanrı dust oluben medəd irsün! *Yum* verəyin, xanım (41).

YUFAQ f. Su ilə təmizləmək. Ellerini yumak vb. Gəldin₁ ol kim soldıran soydır, capadanca yerindən uru tutur. Əlin- yüzün *yumadan* toqquz bozlaməc ilən bir

güvlək yoğurd gəvəzlər (33); Gəldin, ol kim toldıran toydur, dəpdincə yerindən uru turdı, elin-yüzün *yumadan* obanın₁ ol ucından bu ucına, çayırdırdı (33).

YUMRU-YUMRU zf. Hüngür hüngür ağlamak, yana - yana ağlamak. Yumru-yumru ağladı, yanıq cigərcigin tağladı (48).

YUMRUQ is. Yumulmuş el, elin yumulmuş vəziyyəti. Buğanın alnına bir *yumruq* eylə urdı kim, buğayı göti üzərinə çökürdi (88); Oğlan bu qatla buğanın alnına *yumruğunu* tayadı, sürdi meydanın başına çıxardı (36).

YUMRULANMAQ f. Kendini toparlamak. Xan qızı gördi kim, Qazan gəlür, *yumrulanıb* yerindən uru turdı (72).

YUMUŞ sf. Yumuşaq təbiətli, əhlakça uysal, mülayim. Mən dəxi bir *yumuş* oğlanıyam, - dedi (80).

YUND is. 1. At, tay. Qaz-alaca *yundını* turğurmayıl (118); Qılıç çəküb altı kafər dəplədi, tolanbaz urıb *yundıları* ürkitdi (113); 2. Yıkanma. İtim ilə bir yalaqda *yundum* içən azğun kafər (43).

YURD//YURT is. 1) İnsanın doğup böyüdüğü yaşadığı yer. Bir gün ola düşəm, yerimdə-*yurdumda* kimsə qalmıya, - dedi (51); Gördilər kim, uçarda quzğun qalmış, tazı tolaşmış *yurtda* qalmış (57); ♦ Yurduna konmaq. Vatanına gəlmək. Oğuz genə əyyamda gəlüb, *yurdına* qondı (98); 2) Torpak, yer. Qaraca çoban zərb eylədi, qaba ağacı *yerilə*-yurdilə qopardı, arxasına aldı Qazanın₁ ardına düşdi (46).

YUCA sf. Yüce, böyük, ulu. Ol ögdigim *yuca* Tən₁ri dost olubanı mədəd irsün (41); Beyrək *yuca* çartağdan baqdı, bəzırganları gördi (58); Alçaqlardan *yuca* yerlərə çapub çıxdı (38); ♦ Yüce tutmaq - üstün tutmaq. Könlin *yuca* tutan ərdə dövlət olmaz (31).

YUCALMAQ f. Yücelmək. Kalkmaq. Arğab-arğab qara tağın yığılmışdı, *yucaldi* axır! (58).

YÜZİQARALIQ is. mec. Yüzü karalığ, yüzü kara olmaq, məhcup olmaq. Həqsuzə *yüziqaralıği* dəgə (55).

YÜZSUYİ is. mec. Yüz suyu. Abır, həya, abırlı üz. Yığışdırsun, dürüşdürsün günahlarını Məhəmməd Mustafa *yüzişuyinə* bağışlasın (33).

YÜZ I s. Dəksən dəkuzdan sonra gələn rəkam - 100. Altı *yüz* kafər dəxi mənim üzərimə gəldi (45).

YÜZ II is. Yüz, sıfat, sima. Gərək başına qaxınc, *yüzinə* toxunc olmasun (120); Oğlanın *yüzinə* baxdı (68); Yalabudaq gözin açdı, anasının *yüzinə* baqdı (34); ◇ Yüzi gülmək. Sevinçli olmak. Ərə varalıdan bərü dəxi qarnım toymadı, *yüzim gülmədi* (33); Yüzü dönmək. *Yüzi dönməz* qılıcum ələ aldım (117); Yüz bin₁ ər gördümsə, yüzüm dönmədi (117).

YÜZDÜRMƏK f. Yüzmeye mecbur etmək; məc. Süzdürmək. Kafərləri it ardına burağıb xorlıyan, eldən çıxub Ayğırgözlü suyından at *yüzdürən*, elli yedi qələnin₁ kəlidin alan... qoca oğlu Alb Ərən çapar yetdi (50); Gözlər *yüzdürən*, əlli yedi qələnin₁ kəlidin alan İlək qoca oğlu Dülək Uran bilə varsun! - dedi (95).

YÜZİK is. Yüzük. Esasen altından yapılan süs için veya evlilik göstergesi. Məgər göygüsünün *yüziginə* nişan atarlardı (62); Oğlan *yüzigin* alub taqdınmı? (101); Beyrək oqla *yüzigi* urdı, paraladı (63).

YÜZLÜ sf. İnsan yüzünün rengine, kuruluşuna göre belli olma. Ağca *yüzlü* anamı sıızlatdı ola qardaş! (100)

YÜK is. Bir şeyi götürmək, taşımak. Ağır *yüklər* zəhmin qatır bilür (32); □ Göz yükü. Bakma kaygısı. Heç yigidə vermesün qadir Tenri göz *yükini* (103).

YÜKƏLTMƏK f. Yükləmək. Fir'on şişlər *yükəlib* yerdən çıqsa, Qaba öncəmlə perçin qılan Qazan ər idim (117).

YÜKLƏT is. Yüksəltmək. Qatar-qatar dəvələrım götürüb durursan, sana *yüklət* olsun (48); Sənin₁ də içinde *yüklətin* varsa, yigit, degil mana! (40); ◇ Yüklət olmaq. Yüklənmiş olmak. Qaytabandan qızıl dəvə vergil bu oğlana *yüklət* olun, hünərlidir (36).

YÜKLƏTMƏK f. Yükləmə işini yaptırmak. Tez cəbbexaneyi *yüklətsünlər* (126).

YÜKLÜ sf. Hamile, boğaz. Ala gözlü görklü halalım *yüklü* qodum. Erkəkmidir, qızımıdır, anı bilsem (97); Qaytabanm mayasını *yüklət* qodum (97).

YÜKSƏK sf. Yüce, yüksek. Qara tağım *yüksəgi* oğul (74); Qara tağım *yüksəgi* qartaş! (111); *Yüksək-yüksək* qara tağlarım (82).

YÜGRƏK zf. Hızlı, giden, berk kaçan. Qalın aqan *yügrək* sudan, bir oğul uçurdinsa, degil man₁a (73). Barı Bayındır xanın tövləsindən iki şahbaz *yügrək* at götürsün (55).

YÜGÜRDMƏK f. Yürüməyə mecbur etmək. Yügrək atın *yügürdüb* Qanturalı Gürzin gögə atar, enüb yerə düşmədin qarvar tutar (87); Çagmaqluca çobanları dünlə *yügürdən* (45).

YÜRƏK is. Yürek. Bağrım ilə *yürəgim* nə tağlarsan!? (106).

YÜRƏKLÜ sf. mec. □ Kuş yürekli. Yüreksiz, korkak. Oğlan quş *yürəkli* olur (71).

YÜRÜMƏK f. 1) Yürümək. Dərsə xan yayan, bunlar atlu yürüdülər (40).

YÜRÜTMƏK f. 1) Yürütmək, gitmiyə mecbur etmək, sevk etmək. Kafər ögincə *yürütdinmi!* (72); 2) Adı doğrultmaq. Ata adın *yürütmüyən* xoyrad oğul (32).

YÜRÜŞ is. Yürüyüş, saldıru. Qalın Oğuzun üstünə *yürüş* etdi (36); Aprul-apul *yürüşindən*, Aslan kibi turuşından (62).

K

KAĞID is. Kağıt. Burada məktup. Beyrəgə *kağıd* göndərdilər (124).

KAR is. Far. ◇ Kar kılmak - tesir etmək, etkisini göstərmək. Oğuz Dəpəgözə *kar qılmadı*, ürkdi, qaçdı (99); Kar etmək - tesir etmək, tesirini göstərmək. Tərs Uzılmışın sözi Əgrəgə *kar eylədi* (110).

KAFƏR sf. Ar. Müslüman olmayan, islam dininə inanmayan. Burada isim: Qara tonlu azğın dinli *kafərlərə* bir oğul aldınsa, degil mana (38).

KAHİL sf. Ar. Tembel. Burada isim: Həm ölümlərinizin yorğasını binərəm, *kahillərin* yedərəm (116).

KEYİK is. Dağ keçisi, karaca. Getdikdə yerin otlaqların *keyik* bilür (32).

KEÇƏ is. Kalın yün kumaş. Qara *keçə* altına döşən, qara qoyun yaxnisindən öginə gətürün (34).

KEÇƏR is. Aygır adı (türü). Bir keçi başlu *Keçər aygırı*, bir tonlu başlu Turı aygırı (55).

KEÇİ is. Keçi. Ala başlu *keçimcə* gəlməz bana (43).

KEÇİM is. Giyim-kuşam. Geyimini-*keçimini* toğradı (96).

KEÇİT is. Yol. Qərə ölüm gəldigində *keçit* versün (41).

KEÇMƏK f. 1) İlerlemek, yer dəyişmək: Aqan turı sulardan xəbər *keçə*, arqurı yatan Ala tağdan təbər aş, xanlar xanı Bayındıra xəbər vara (37); Anlar dəxi bu dünyaya gəldi, *keçdi* (41); 2) Vakit keçirmək: Yeyelim, içəlim, xoş *keçəlim* (42).

KEÇMİŞ f. sf. Geçmiş, geçen: *Keçmiş* mənim günümi də andırırsan? (47).

KEÇÜRMƏK f. Takmak, giydirmək. Üç öpüb bir dişləyüb, altun yüzigi barmağına *keçürmədimmi* (48).

KEŞİŞ is. Hristiyanlarda belirli rütbe taşıyan ruhani: Beyrək Boz aygırına bindi. Qonur atlu Qazana "*keşi*" deyən bəg Yegneg turı aygırına bindi (42); keşişlər bəklərdi (1 19).

KƏBİN is. ♦ Nikah kesmək, evlenmeyi kanuni hale getirmək: Həq təala atamın₁ göglinə rəhmət eləsə, *kəbin* kəsüb məni ol yigidə verə (87).

KƏKLİK is. Çöl kuşu: Qanturalı baqdı gördi bu qonduğı yerdə qu quşları, turnalar, turaclar, *kəklilər* uçarlar (90).

KƏLBCÜGƏZ is. Av köpeği: Oğlanın iki *kəlbəcügəzi* vardı, qarğayı-quzğunu qoardı, qondarmazdı (39-40).

KƏLİD is. Far. Kilit: Əlli yedi qəl'ənin *kəlidin* alan...İlək qoca oğlu Alb Ərən çapar yetdi (50).

KƏLİSA is. aslı Yunan, Hristiyan ibadətگاهی: Kafərin *kəlisasın* yıqdılar, yerinə məscid yaptılar (67).

KƏLİCƏ is. Düşünce: Bəkil gördi, xatun kişinin əqli - *kəlicəsi* eyüdü (105).

KƏLMƏ is. Ar. Söz. Ağ alnunda beş *kəlmə* dua qıldıq, qəbul olsun (51).

KƏMAL is. Ar. Kamillik, yetkinlik: Qanturah cəmal və *kəmal* yiyəsi yigit idi (87).

KƏNAR is. Far. Sınır: Qara dəniz *kənarında* idi (94).

KƏNDÜ//KƏNDÖZİ zm. Kendi: Oğul, sən qız diləməzsən, *kəndünə* bir hampa istərmişsən (55); *Kəndözin* yer yüzində gördi (60)

KƏNƏZ zf. Uzak: *Kənəz* yerlər çəmənlərin qulan bilür (32).

KƏPƏNƏK is. Kelebek: Dəxi *kəpənəgindən* qurumsı edüb yarasına basdı (44).

KƏRBƏLA is. Ar. Irak'ta Müslümanların mükəddəs saydıkları yer: *Kərbəla* yazısında yəzidilər əlində şəhid oldi (32).

KƏRVAN//KARVAN is. Far. Kervan: Dünlə *kərvan* keçdigin turğay bilür (32).

KƏRƏM is. Ar. Merhamet: *Kərəmi* çox qadir Tən₁ri, -dedi (83); ♦ Merhamet etmək-şevkat göstərmək: Mədəd, Dədə. *Kərəm eylə* (57).

KƏRPİC is. Kilden tasarlanmış yapı taşı: *Kərpic* yasdıqlı, yonma ağac tənri₁li köpəgim kafər (119).

KƏRRƏ zf. (Ar.). Defa: Xanlar xanı xan Bayındır yildə bir *kərrə* toy edib Oğuz bəglərini qonaqlardı (34).

KƏRTLƏMƏK//KƏRTİLƏMƏK f. Kesici aletlə delik açmaq, oymaq: Yer kibi *kərtləyin*, topraq kibi savrılayın (59); Ayıtdı kim, yer kibi *kərtiləyin*, topraq kibi savrılayın (90).

KƏSDİRMƏMƏK f. Burada korkmamak, ihtiyat etmemək. Qazanı qılıcladı, zərrə qədər *kəsdirmədi*, ötə keçdi (126).

KƏSƏR GÜNÜ is. Savaş günü: *Kəsər gündə* sərçəşmə yügrek yaxşı (96).

KƏSİM is. Hisse. *Kəsım* verelim, derlər (99).

KƏSMƏK f. Kesen aletlə ayırmaq: Buğanın başını *kəsdi* (36); Çalub- *kəsər* uz qılıcı müxənnətlər çalınca, çalmasa, yek (32); ♦ Yol kesmək - önünə keçmək, yağmalamaq: *Yol kəsdi*, adam aldı, böyük hərami oldu (99).

KƏTAN is. Ar. Bitki türü: Qanturalı altunlu incə *kətan* bezin belinə sardı (87).

KƏFƏN is. Ar. Cenazeyi saracak beyaz: Altun ağcan xərcəläyür olsam, mənım *kəfənim* olsun (83).

Kİ//KİM bağ. Ozan, evin tayağı oldur *ki*, yazıdan-yabandan evə bir qonaq gəlsə, ər adam evdə olmasa ol anı yedirər, içirər (33); Bənim suçum nə oldu *kim*, qara otağa qondurdu? - dedi (34).

KİBİ (kimi) e. (Gibi): Anın *kibinin*, xanım, bəbəkləri bitməsün, ocağına buncılayın övrət gəlməsün (33).

KİM zm. Oğul *kimdən* olduğın ana bilür (32).

KİMİ zm. (Gibi) *Kiminün* boynın urdı, *kimini* tutsaq elədi (41).

KİMSƏ zm. (Kimse) Bir gün ola, düşəm öləm, yerimdə-yurımda *kimsə* qalmıya, - dedi (52).

KİMSƏNƏ zm. (Kimse) Axır zəmanda xanlıq gerü - Qayıya dəgə, *kimsənə* ellərindən almıya (31).

KİR is. Kir: Ağ tonuma kir əgləndi sənünçün (75).

KİRİŞ is. Ok-yayın ipi: Ayğır verüb alduğım, tozlu, qatı yayım, Buğa verüb alduğım boğma *kirişim* (63).

KİÇİ sf. Küçük, ufak. Burada isim: Bazırganın ulusu tutıldı, *kiçisi* qaçaraq Oğuzla gəldi (63).

KİŞ is. Yay yapmaq için sağlam ip: Yedi *kiş* ilə qurulurdu mənım yayım (95).

KİŞİ is. Adam: Oğuzm ol *kişi* təmam bilicisiydi, - nə diyersə, olurdu (31).

KİŞLİ sf. İpli: Yağı yordı əlumdə qıl *kişlim*, ayğır malı (63).

KİŞNƏMƏK f. Kişneme sesi çıkarmak: Boz aygır dəxi Beyrəgi görüb, tayandı, iki ayağının üzərinə turdı, *kişnədi* (60).

KİŞNƏŞDİRMƏK f. Kişnetmek: Qaraquc atları *kişnəşdirən*, qara başım qurban olsun, qurdım, sana, - dedi (45).

KOMA is. Ev, kulübe. Gördi kim, oğrı köpək, yekə tana evini bir-birinə qatmış - tauq *komastna*, sıgır tamına dönmüş (33).

KOR sf. Kör: Çıqsun bənim *kor* gözüüm, a Dərsə xan, yaman səgrir (38).

KÖB is. Şişginlik (midede): Dəpəgən *köbini* süsəgən yırtar (113).

KÖS is. Darp aleti: Borı çalındı, *kos* uruldu (126).

KÖZ is. Ateş yandıktan sonra kalan kızgın kömür: Dövlətlü oğul qopsa, ocağının *közidir* (31).

KÖYGÜ//GÖYĞİ is. Damat. bk.: Güvey: Bayındır xanın *köygüsü*, Qalın Oğuzın dövləti... Salur Qazan yerindən turmuşdı (42); Xan babamın *göygisi*, Qadın anamın sevgisi (38).

GÖYMƏK f. Ölçmək: Ol Qur'anı yazdı-düzdi, üləmalar ögrənincə *göydi*-biçdi (32).

KÖK is. Nesil, soy: Kəndü əslim, kəndü *köküm* saçmağım yoq, - dedi (117); Aq qayanın erkəgində bir *köküm* var (118); Kökünü kesmək - soyunu kırmak. Varmazuz, *kökümüz* kəsər, həpümüz qırar, -dedilər (113).

KÖKS is. Sine: *Köksi* gözəl qaya tağlara gün dəgəndə (34).

KÖLGƏ is. Gölge: Dünlügi altun ban evlərimi gətürüb durursan, sana *kölgə* olsun (48).

KÖLGƏLİCƏ sf. Gölge: *Kölgəlicə* qaba ağacım kəsilibdür.

KÖMƏC is. Ekmeğin bir türü: Qara saqac altında *köməcdən* nə var? (62)

KÖMLƏK//KÖNLƏK is. Gömlek: Məgər Beyrək buna bir *kömlək* bağışlamış idi (58); Vardı, *könləgi* qana-quna baturdu (58).

KÖMÜLMƏK f. Gömülmək, kuyulanmaq: Qılıc yerə düşdi, *kö müldi* (102).

KÖNDƏR is. Mızrak: Dürtü şərəkən ala *köndərin* ufanmasın (41), Altmış tutam *köndərin* nə ögərsən, mırdar kafər? (43).

KÖNÜL is. Kalp, mec. yürek: Həq təala anın könlinə ilham edərdi (31); ♦ Gönül vermek - sevmək, aşık olmak: *Könül verib* sevdigim, a Dərsə xan (38).

KÖPƏK is. İt. Köpək: Bin də quyırıqsız-qulaqsız *köpək* gətürün (56).

KÖPRİ is. Köprü: Bir quru çayın üzərinə bir *köpri* yandırmışdı (79).

KÖPÜK is. Sıvı üzerindeki kabarcıklar: İki talusunın üstinə buğanın *köpük* turdu (36).

KÖPÜKLƏNDİRMƏK f. mec.: Sert, süratle çarpmaq: Dəli Qarçar ağın *köpükləndirdi* (55).

KÖPÜKLƏNMƏK f. Köpüklenmek. Ağzı *köpükləndi* (88).

KÖPÜR-KÖPÜR zf. Gümbür-gümbür: *Köpür-köpür* tavıllar, nəqaralar çalındı (120).

KÖRƏLMƏK f. Gevremək. Dərse xan istədi kim, oğlancuğun üstinə *körəlib* düşə (37).

KÖT is. Dal, arka, koltuk: Buğanın alnına bir yumruq eylə urdı ki, buğayı *köti* üzərinə çökürdi (88).

KÖHNƏ sf. Eski, harap olmuş: Ağanızın başı və gözi sədəqəsi, *köhnə* qaftanınız var isə, geyəyin, dügünə varayın (62).

KÖÇ is. Göç. ♦ Göç etmək. Bir yerden başqa yere gitmək: Oğuzdan *köç elədi* (104)

KÖÇƏR is. Burada: göçmək hevesi: Qaralu göglü otağı sorar olsan, Ağam Beyrəgindir. Ağam Beyrək gedəli *köçərim* yox (61).

KÖÇMƏK f. Bir yerden başqa yere toplanıp gitmək, göçmək: Karvan kibi qopdı *köçdi* (41).

KÖÇÜRMƏK f. 1) Konaklama yerini dəyişirmək, bir yerden başqa yere taşımək; Eli-günü *köçürün*, toquz tümən Gürcüstana gedelim (105); 2) Kocaya vermək, evlendirmək: Nə görəyim, oğlu olan evərimiş, qızı olan *köçürmüş* (55).

KÖŞƏK is. Deve yavrusu: Qızıl dəvelər olan yerdə, Bir *köşəgi* olmazmı olur? (47)

KÖŞK is. Göçəbe çadırı: Məgər qız meydanda bir *köşk* yaptırmış idi (87).

KÜBƏLİ//KÜPƏLİ is. Küpeli: qulağı altun *kübəli*... *Qazlıq* qəca oğlu bəg Yəgnək çapar yetdi (49); Qulağı altun-altun *küpəli*... Boz ayğırlı Beyrək çapar yetdi (77).

KÜVLƏK is. Bardak: Əlin-yüzün yumadan toquz bozlamac ilən bir *küvlək* yağurd gəvəzlər (33).

KÜKRƏMƏK f. Kendindən çıkmək, coşmaktır: Dəvə kibi *kükrədi* (76).

KÜL is. Kül: *Kül* təcicik olmaz (31); ♦ Kül etmək - küle döndərmək: Acığı tutanda qara daşı *kül eyləyən*... Qazan qartaşı Qaragünə çapar yetdi (77).

KÜLAH is. Far. Şapka: Altı ögən dərisindən *külah* etsə, qulaqlarını örtməyən... At ağızlı Uruz qoca çapar yetdi (49-50).

KÜLÜK sf. Sürətli, hızlı. At ayağı *külük*, ozan dili çevik olur. (36).

KÜLÜNG is. Taşcılık işində istifadə olunan alet: Bir oğul uçurdinsa, degil mana, *külünglə* yıqdırayım (75).

KÜR sf. Yaygaracı, korkak: Bəglər, Tanrı bizə bir *kür* oğul vermiş (72).

KÜRƏŞ is. Güreş spor dalı: *Kürəşdə* mən səni basmadınmı? (65); ♦ Güreş tutmaq - güreşmək. İndi gəl, səninlə *kürəş* tutalım, - dedi (55).

KÜRK is. Deriden dikilən sıcak kış giysisi: Altmış ərgəc dərisindən *kürk* eləsə, topuqlarını örtmiyən... At ağızlu. Uruz qoca çapar yetdi (50).

KÜRSİ is. Masa, kürsü: Ərş tanığ olsun, *kürsi* tanığ olsun (83).

KÜRÜM is. Nesil: Qayıtanlar qarısı, *kürüm* verməz (76).

KÜSMƏK f. Gücenmək, küsmək: Xana *küsdi*, Divandan çıx-dı (105).

KÜT-KÜT zf. Yavaş-yavaş: *Küt-küt* buğa solmağa başladı (88).

KÜFR sf. Günah: *Küfr* söz söylədin - həq təlalaya xoş gəlmədi (81).

KÜÇİCİK sf. Küçücük: Qazanı *küçicik* ölüm tutdı, uyıdı (116).

G

GAH bağ. Gördi kim, bir dərənin içində toz *gah* dərilmir, *gah* tavılır (91).

GEDİRMƏK//GEYDİRMƏK f. Takmaq, yerləşdirmək. Burada vurmaq: Oğlan buğanın alnından yumruğun *gedirdi* (36); Qanturalının atını için tutdı, *geydirdi* (90).

GEYƏSİ is. Giyim, kiyafət: Gəldi *geyəsini* geydi (57).

GEYİM is. Kiyafət, elbise: Mərə, *geyimim* gətürüm, oğlum geysin (107).

GEYİM-GEÇİM is. Kiyafət: *Geymini-keçimini* toqradı (96).

GEYİNMƏK f. Elbisesini giymək: Kəndü dəxi için tutdı, *geyindi* (90).

GEYİRMƏK f. Giydirmək. Beyrəgə dayələr qaftan *ge yürüb* tonatdılar (65).

GEYİN is. Üst baş, elbise: Nə dedigimi yetirün *geyünimlə*n mənim şahbaz atımı gətürün (53).

GEYMƏK//GIYMƏK f. Giyinmək: Çigin quşlu cübbə ton vergil bu oğlana, *geyar olsun*, hünərlidir (36); Ağ çıxarıb qara *giyə*n qızlar (62); ♦ Kara giymək. yas saklamak: Banıçiçək *qaralar geydi*, ağ qaftanını çıxardı (58).

GEN I sf. Enli, geniş: Günü gəldi, qaba qarın *gen* göksdə oynadam sənin için (70); Mərə Əzrayil, mən səni *gen* yerdə istərdim. tar yetdə eyü əlimə girdin (80).

GEN II zf. Uzak: Sıçradı, *gen* yerdə turdı (101).

GENƏ zf. Yine, bir daha: *Genə* toy edib atdan-ayğırdan, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı (34).

GERÜ zf. Arka, geri: Axır zamanda xanlıq *gerü* - Qayıya dəgən, kimsənə əllerindən almıya (31).

GERÇƏK sf. Doğru, hakikat: Yalan söz bu dünyada olunca, olmasa, yeg, *Gerçəklərin* üç otuz on yaşını toldırsa, yeg (32).

GETMƏK f. Yürümək, hareket etmək: *Getdikdə* yerin otlaqların keyik bilür (32); ◇ Aklı gitmək - bayılmək: Çoban böylə dikəc Qazan ah etdi, *əqli* başından *getdi* (45).

GECƏ zf. Gece: Məgər, xanım, ol *gecə* Qalın Oğuzın dövləti, Bayındır xanın göygüsü, Ulaş oğlu Salur Qazan qara qayğılu vaqeə gördi (44).

GECƏ-GÜNDÜZ zf. Bazırganlar dəxi *gecə-gündüz* yola girdilər (52).

GECƏLİK sf. Çadır, gece sığınağı, sığınak: Başımızdan *gecəligümüz* aldığı yoq (62).

GƏVƏZLƏMƏK f. Ağzından dökülə-dökülə yemək, içmək: Əlin-yüzün yumadan toquz baznamac ilən bir küvlək yoğurd *kəvəzlər* (33).

GƏZ I zf. Defa: Sudan keçdi, bir *gəz* bir qurda tuş oldu (45).

GƏZ II is. Bez, parça: Həman biləgindən *gəz* çıxarub atının tərkilərini tartdı (105).

GƏZMƏK f. Dolaşmaq, gezmək: Qolça qopız götürüb eldən-elə, bəgdən-bəgə ozan *gəzər* (?).

GƏLİ-GƏLİ f. bağ. Gele-gele: *Gəli-gəli* yurdının üzərinə gəldi (44).

GƏLİB -GETMƏK f. Defalarca keçmək, gezmək: Oğlan keyiki qovarkən babasının ögindən *gəlib-gedərdi* (37).

GƏLİMLİ-GEDİMLİ sf. Ölüm-yitimli: *Gəlimli-gedimli* dünya, Axirət-son ucu ölümli dünya (78).

GƏLİN is. Gelin: Gördü *gəlin* at üzərində geyinmiş, sügüsü əlində (91).

GƏLİNCİK is. Gəlin, şımartma manasında: Yolına qurban olaym, *gəlincigüm* (66).

GƏLİŞ is. Gelme işi, gelme: Yigit, *gəlişin* qandan? (54).

GƏLMƏK I f. Kəndüyi dəlülügə bıraqdı, sürdi dügünə *gəldi* (63).

GƏLMƏK II f. Münasip olmaq, uyğun olmaq: Ala başlu keçimcə *gəlməz* man₁a. Ala qollı sapanımca *gəlməz* man₁a (43).

GƏMİ is. Gemi: Ağac *gəmiləri* oynadan su (44).

GƏNƏŞMƏK f. Təvsiyə üçün müracaat etmək: Qövmlü qövmilə *gənəşdimi*? (105).

GƏNC is. Delikanlı, yeniyetmə: Toqsan tümən *gənc*; oğuz söhbətinə dərilmişdi (68).

GƏNCƏ is. Şehir adı: Bərdəyə, *Gəncəyə* varub vətən tutdi (104).

GƏRDƏK is. Dügündə gəlin için ayrılmış özel yer: Oxı yerdə düşsə, anda *gərdək* dikərdi (57).

GƏRDUN is. Far. Devran, Zaman: Qara *gərdunda* bulduğum oğul, qanı? (38)

GÖRƏK I bağ. Ya-ya (veya): Mənim ələmi şenin, qolça qopıçım ələmə verin, ol yigidi döndərəyim. *Gərək* bəni öldürün, *gərək* dirgöryn, qoyu verin, - dedi (40).

GÖRƏK II Gerekli, ihtiyaç duyulan: Bizim evdə *gərək* idin, ağac (48); Disə, bişmiş ətməgün bəqası olmaz, yemək *gərəkdir* (33).

GÖRƏKLÜ sf. Gerekli. Qara başına düşəndə *gərəkli*dir, - dedi (70).

GÖRİNMƏK f. Gerneşmək: Gedərkən ərəbə çıxırdısından Qazan oyandı, *gərindi*, bu əlindəki orğanları həb qırdı (116).

GƏTÜRMƏK f. Getirmək: Qızlar vardılar, yemək *gətürdilər* (62); Mən qırıma varmadın ol mana baş *gətürmək* gərək (55).

GİDƏ-YÜRİMƏK f. Ömür sürmək: Axır zəman olub qiyamət qopınca bu didügi Osman nəslidir. İşdə sürilib *gida-yürir* (31).

GİZLƏMƏK f. Gizlemek: Anları dəxi əcel altı, yer *gizlədi* (41).

GİZLÜ zf. Gizli: *Gizlü* yaqa tutuban yiləşdilər (93).

GİRMƏK f. Dahil olmaq, girmək: Qırq incə bellü qızun içinə *girdi*, ögüt verdi (46).

GÖR is. Far. Kabir, mezar: Baybican qızı Banıçiçək evdəmi, arğış, yoxsa, *gordamı*, arğış (59).

GÖDƏK sf. Kısa: Qara polad uz qılıcı *gödək* oğlan (107).

GÖDƏLMƏK f. Kısalmak: Avazım *gödəlmədin*, ünim boğulmadın bir atdır (60).

GÖDƏN is. Burada beden: Ol *gödəndə* canın varsa, oğul, xəbər mana (39).

GÖZ is. Göz: Oğul atanın yetiridir, iki *gözünün* biridir (31); ♦ Gözü kalmak - gözü kalmak: *Göz qaluban* könül alan anun görklisi olur (86); Göz kaçırmak - gizli bakmaq: *Göz qaçuban* könül alan görklüsünün boynın öpəm (86); Göz gezdirmək- diqqətlə etrafa bakmaq: Sağlən solına *göz gəzdirdi*, oğlancuğunu görmədi (38); Gözə durmaq - gözü tutulmaq: Mən Qazanın ne'mətini çox yemişəm, Bilməzsəm, *gözümə tursun* (124), Gözü kararmak - gözü kararmak: Qarnın acıqmamışkən, *gözün qararmamış* ikən bu ağacı qoparı gör (46); Gözü tutmaq - hoşuna gəlmək, gönlünce olmaq: *Gözün* kimi *tutarsa*, könlün kimi sevərsə, ana varğıl (112).

GÖZƏL I is. Güzel adam: Nə yerdə *gözəl* qopdısa, çəküb aldı (37).

GÖZƏL II sf. Güzel, yaxışıklı: Köksi *gözəl qaya* tağlara gün dəgəndə (34).

GÖZƏTMƏK I f. Gözlemek: Hər biri bir qırım *gözətdi* (126).

GÖZƏTMƏK II f. Göstermək: Ol gün namərdlər, müxənnətlər bana yer *gözətdi* (71).

GÖZƏTMƏK III f. Nişan almak: Aslanın alnın *gözədiüb* bir yumruq eylə urdı kim, yumruq çənəsinə toqundu, ovatdı (89).

GÖZLƏMƏK f. Dikkətlə bakmaq, nöbet tutmaq: Sügüsün əlinə aldı, bir yüksək yerə çıxdı, *gözlədi* (90).

GÖZÜNMƏK f. Görünmək, göze çarpmaq: Əllərin yen₁inə çəkdi, *gözükməsün* deyü oyuna girdi (65).

GÖZÇİ is. Bekçi, mühafiz: *Gözçi* gözlədi. Gördi kim, at Bəkilin Bəkil üzərində degil, əmma bir quş dəklü oğlandır (107).

GÖZCÜGƏZ//GÖZCİGƏZ is. Şımartma manasında. Göz: *Gözcügəzi* çöngə qoca (80); Eki şəbçırağa bənzər sənin *gözcigəzin* (60).

GÖYNƏMƏK f. Sızlamak, ağrımaq. Sərimsaq otın yemədin, Qazan, içüm *göynər* (72); Yandı bağrım, *göynədi* içim (61).

GÖG I sf. Reng-gök (burada yeşil): Gördi *gög* çayırın yanında bir qırmızı otağ dikilmiş (54); ♦ *Gög* geyinmək - yasa batmaq: Anam sənün üçün *gög geyib*, qara sarınsun (75); *Gög sarınmaq* - yasa batmaq: Qırq əlli yigit qara geyüb *gög sarındılar* (125).

GÖG II is. Sema. kubbe. Yazılıb-düzilib *gögdən* endi Tənqri elmi Qur'an görkli (32); □ Yüxsək alan - semaya ulaşan, yuxsək: Qazan *gög alan* çəmənə çadır dikdirdi (126); Gökyüzü - sema, kubbe: Ara iyvanı *gög yüzünə* aşanmışdı (34).

GÖGƏRÇİN is. Kuş adı: Əzrayıl bir *gögərçin* oldı, pəncərədən uçdı-getdi (80).

GÖGLÜ sf. Yemyeşil: Qaralu- *göglü* otağı sorar olsam, kölgə kimün₁ ? (61).

GÖGCƏ sf. Yemyeşil çimen: Yapağlı *gögcə* çəmən güzə qalmaz (31).

GÖGÇƏK sf. Güzel: Qızın *gögçəgini*, xanlar xanı Bayındıra rəncyek çıxardılar (67).

GÖGCƏ is. Göl adı: Kafər sərhəddinə Cızıqlara Ağlağana, *Gögcə* tava aluban çıxayın (69).

GÖL is. Göl, su havzası: Dəpə kibi ət yığ, *göl* kibi qımız sağdır (35).

GÖN is. Hayvanın işlənmiş derisi, *gön*: Sarı *gönlər* görübən, taylar basan (88).

GÖNDƏRMƏK f. Yollamak. Ozan, evin tayağı oldır ki, yazıdan-yabandan evə bir qonaq gəlsə, ər adam evdə olmasa, ol anı yedirər, içirər, ağırılar, əzizlər, *göndərər* (33).

GÖRƏ e. Neden bildirir: Necə məsləhət görərlərsə, ana *görə* iş edəlim (55).

GÖRƏR f. sf. Gören: *Görər* gözüm aydını, oğul (66).

GÖRKLİ sf. Burada kıymətli: Yazılıb-düzilib gögdən endi Tənri elmi Qur'an *görkli* (32); Ol Məkkəyə sağ varsa, əsən gəlsə, sidgi bitün Hacı *görkli* (32).

GÖRMƏK f. 1) Gözleri ilə kavramak: *Gördü* kim, oğrı, yekə tana evini bir-birinə qatmış (33); 2) Hazırlamak: Yol yarağın *gördilər* 3) Numune götürmək, benimsemək: Qız anadan *görməyincə* ögit almaz (31).

GÖRÜŞMƏK f. Selamlaşmaq: Quca-quca ata ilə oğul *görüşdi* (78).

GÖSTƏK is. Ümit. Dədə Qorqud *göstəgi* üzdi (56).

GÖSTƏRMƏK f. Göstermək: Əzrayili mənim gözümə *göstərgil* (79).

GÖTİN-GÖTİN zf. Geri, arkaya, geriye: Buğa *götin-götin*- getdi (36).

GÖTÜRMƏK f. Eline almak: Qolça qopız *götürüb* eldən- elə, bəgdən-bəgə ozan gəzər (32); Qara qoyun yəxnisindən öginə *götürdilər* (34).

GU-GU Ses taklidi: Gu-gu etmək - ses taklidi: İt kibi *gu- gu* edən çerkəz xırsılı (119).

GUMBİR-GUMBİR Ses taklidi: *Gumbır-gumbır* nəqarələr döğüldi (50).

GURLAMAQ f. Gürültü çıxarmak, nara çəkmək. Kafərin üzərinə *gurlıyalım* (76).

GÜVƏNMƏK f. Bel bağlamaq, kendine arka bilmək: Baban dedi keyikləri qovsun getürsün, bənim ögimdə dəpəlesün, oğlumin at səgirdişi, qılıç çalışın, ox atışın görəyim, sevinəyim, qıvanayım - *güvənəyim* - dedi, - dedilər (37).

GÜVƏNSƏMƏK f. Güvenmek, aralanmaq: Mənim dəxi oğlım olsa... mən dəxi baqsam, sevinəsam, *güvənsəyim*, - dedi (52).

GÜVƏNC is. İç kale, inanma, güvenme, arka: *Güvəncimlə* gətürdüyün gəlincüyün o zalım səndən ayırdı ola, qardaş (100).

GÜDƏLMƏK I f. Uyuşmaq: Qazan, oğlan avda idüyün andan biləyin kim, yorğun atunla, *güdəlmiş* cidanla ardına düşəsən,- dedi (74).

GÜDƏLMƏK II f. Kısalmak: Çalışanda qara polat uz qılıcın *güdəlməsün* (41).

GÜDMƏK f. Göz önündə bulundurmaq, pusmaq: Gördi kim, ilqıçı kafərlər yund *güdərlər* (113).

GÜZ is. Sonbahar: Yana-yana qarlar yağsa, yaza qalmaz, Yarpağlı gögçə çəmən *güzə* qalmaz (31).

GÜZİN is. Güzlük: Bir yazın, bir *güzin* buğayla buğrayı savaşırdırlardı (36).

GÜYƏGÜ is. Dəmat, güvey. bk.: Göygü: Kül təpəcik olmaz. *Güyəgü* oğul olmaz (31).

GÜLMƏK f. Gülmək,- sevinmək: Köpəkləri görəcək qas- qas *gülədi* (51).

GÜLÜŞMƏK f. Birlikte gülmək: Oğuz bəgləri bunu görəcək əl-ələ çaldılar, *gülüşdülər* (63).

GÜMAN is. Far. Hafıza, ihtimal: Tənrinin birliginə yoxdur *güman* (40).

GÜMÜŞ is. Kıymətli, dəyərli metal: *Gümüş* kibi ağ biləgin açdı (65).

GÜN I is. Güneş: Köksi gözəl qaya tağlara *gün* dəgəndə (34).

GÜN II is. 24 saatlik zaman: Savaş günündə ayna görkli, *ayna günü* oqıyanda qutbə görkli (32); Günlərdə bir gün. Günlərin birində, bir dəfə: *Günlərdə bir gün* Düzmürd qəl'əsinə gəldi (94).

GÜN III is. Yurt: Alca qanın yer yüzünə dökün. Elin -*günün* çapın (106).

GÜNAH is. Far. Suç, taksir: Qazlı tağının suyunun *günahı* yoxdur (39).

GÜNBƏND is. Far. Binanın yarımdairevi çatısı, kubbe: Dəpəgöz aydır: "Oğlan, şol *günbəndi* gördünmi?" (101).

GÜNLİ zf. Gündüzlü: Üç gün dünli-*günli* yortdı. Dərəşam ucından keçdi, ol qardaşı tutulan qorıya gəldi (113).

GÜNLİG//GÜNLÜG is. Çadır,göçəbe çadırı: Şami *günligini* yer yüzünə dikdirmişdi (34); Altunlıca *günlüğün* dikib, Qanturalı gərdəginə girüb, muradına, məqsuduna irindi (93).

GÜNORTAC is. Yer adı: Qalarda-qoparda, yigit, yerin nə yerdir?... Qalarda-qoparda yerim *Günortac* (102).

GÜRBİZ sf. Bilge: Oğuz zəmanında Qanlı qoca derlərdi, bir *gürbiz* ər vardı (85).

GÜRƏŞMƏK f. bk.: Güreşmək: Məni keçərsən, anı dəxi keçərsən və hem seninlə *gürəşəlim* (55).

GÜRZ is. Ağır nakışlı silah türü: Bir dexi altı pərli *gürz* aldılar (52).

GÜRCÜSTAN is. Ülke adı. Ağam Qazan, sası dinlü *Gürcüstan* ağzında oturarsan, ordun üstünə kimi qorsan? (42).

GÜC is. Kuvvet: Altun-aqça *gücinə* salubanı səni qurtaraydım, oğul (82).

GÜCLƏ zf. Zorlukla: Dilək ilə bir oğul *güclə* buldum (38).

GÜCLİ sf. Kuvvetli: Məndən dəli, mendən *güclü* ər varmıdır? (70)

L

LAİLƏHƏ Ar. Kur'an'daki "la-ilahe-illəllah" ifadəsinin kısaltılmış biçimi: Allah'dan başqa Allah yoxdur. Basatın dilinə bu gəldi kim, "*lailahə* illallah, Məhəmməd rəsulallah", - dedi.

LAYİQ sf. Ar. Uygun, benzer, layık. Banıçiçək baxdı gördü ki, bu bir sultana *layiq*, kök sığın keyikdir (152).

LAKİN bağ. Far. *Lakin* mənə həm də iki adam verin, yeməyimi bişirsin, mən yeyim (197).

LAP e. (Tamamen) Bəyləri aşağı başda qoyub, Qazanın *lap* önündə otururdu.

LƏLƏK is. Yelek (kuş yelegi): Üç *lələkli* qayın oxlar atıldı, dəmir uğluğu düşdü.

LƏ'NƏT Ar. Far. Lanet etmək. Kərgimək, lanetlemek. Şeytana *lə'nət* etdi (194).

LEŞ is. Ölmüş ceset. Dərələrdə, təpələrdə kafərə qırğun girdi, *leşinə quzğun* üyüşdi.

LƏŞKƏR is. Far. Ordu. Kafər *ləşkəri Qazanın* üzərinə yığıldı (120); *Ləşkər* dərildi, gəldi (119); *Ləşkərver*, mənə babam putsaq olduğu qəl'əyə göndər, - dedi (95); Qazan gördi kim, *ləşkər* ogincə bir ağ-boz atlu, ağ ələmlü bəg dəmür toplu Oğuzun ogincə gəldi (120).

LOVĞALANMAQ f. Caka yapmak, kendini övmek. *Lovğalanmaq* arvad üçün nöqsandır (190).

LOPA-LOPA is. Parça-parça (qar.) *Lopa-lopa qarlar* yağsa, yaza qalmaz (129).

M

MAVILMAQ f. Zayıf düşmək, halden düşmək. Taraqlığı boşaldı, gedisi *mavıldı* (87).

MAĞARA is. Ar. ("Mağara" dan). Dağ ve kayanın içine doğru uzanan veya yeraltında olan oyuk. Dəpəgöz bildi kim, Basat *mağaradadır*, *Mağaranın* qapusın alub, bir ayağın qapunun bir yanına, birin dəxi bir yanına qodı (101); Şol *mağarayı* gördünmü?.. Basat *mağara* qapusuna vardı (102).

MAYA is. Far. Dişi deve. Qaytabanın *mayasını* yüklü qodım, Nərmidir, *mayamıdır*, anı bilsəm (97).

MAL is. Zenginlik, servet. *Malımızı*, rizqimizi yağmaladılar, gerü döndülər (53); Ər *malına* qıymayınca adı çıxmaz; Baba *malından* nə faidə, başda dövlət olmasa... (31); Əgər sənin oğlın olmasaydı, bizim *malımız* Gürcüstanda getmişdi (54).

MAL - RİZQ is. Ar. Harç - haraç; para harcamak, masrafları çekmek; ◇ Mal - rızık vermek. Harcamak, masrafları çekmek. Qanlı qoca aydır- oğul, qız görmək səndən, *mal - rizq* vermək bəndən! (85).

MAMAQ ant. Şahıs adı. Dəmür Tonlu *Mamaq* əlində həlak oldu (99),

MANA zm. Eski ve Ortaçağ yazılı membalarında ben şahıs zamirinin yönük hal şekli. Aruz oğlu xanım Basat, *man₁a* Mədəd! - dedi: Yalnız oğul xəbərin, a Dirsə xan, degil *man₁a*! Qarşu yatan ala tağdan bir oğul uçırdınsa, degil *man₁a*! Qamın aqan yükrək sudan bir oğul aqıtdınsa, degil *man₁a*! (100, 38).

MANCILAQ is. Tezgah, teşkilat. *Mancılağı* ağır taşdan gızıldayub qatı enən; Ağır *mancılaq* taşla atam, - derdim (90, 109).

MAHMIZ//MAHMUZ is. Ar. (mahmuzdan). Çizmenin tabanına vurulmuş şişdişli küçücük demir çark (binek hayvanı vurmaq için). Qonur atın *mahmuzladı*, Qazan beg yola getdi; *Mahmuz urmaq*. Mahmuzlamaq. Atına *mahmuz* urdı (91);

MEYDAN is. Far. Açık ve geniş, düz saha: Bir qiyamət savaş oldu, *meydan* tolu baş oldu; Ağ *meydanın* ortasında baxdı, turdı; Oğlan bu qatla buğanın alnına yumruğunu tayadı. sürdü *meydanın* başına çıxardı; Bayındır xanın ağ *meydanında* bu oğlan cəng etmişdi; Qanturalıyı: alub *meydana* gətürdilər (87); Oğuz bəgləri at çapanda *meydan* qalmış (77, 36, 44); ♦ Meydana girmek. Dövüşə hazır olmak. *Meydana girdi*, ər dilədi (94); El ürkmədin oğlum *meydana varsun*, girsün (107).

MEYXANƏ is. Far. Şarap içilen yer. *Meyxanədə* beş gün yemə -içmə oldu. (110).

MEŞƏ is. Meşe, çoklu və mühtelif ağaclar bitmiş geniş saha. Toz yarıldı, gün kibi işiladi, dəniz kibi yayqandı, *meşə* kibi qarardı (69);

MƏQSUD is. Ar. İstenilen, arzu edilen şey; niyet, kasıt. Mərə, dəlü ozan, ya *məqsudun* nədir? Aydır: - Xanım, *məqsudım* oldur ki, ərə varan qız qalqa oynaya, mən qopuz çalam, - dedi (64; 73); Qazan aydır: - *Məqsudun*, bumıdır, Baybörə bəg? (52).

MƏĞMUN sf. Ar. (məğbun). Aldanmış, zarar görmüş, yenilmiş, gözlediği şeyden elini çekmiş, mahrum olmuş. Hey, şu dəlü *məğmun* mənə də şayəd ancılayın olmaz sözlər, - dedi (64).

MƏDƏD is. Ar. Yardımcı, yardım, imdat; ♦ Yardım ulaştırmak 1) Yardımcı olmak. Ol ögdüğüm yuca Tanrı dost oluban *mədəd irsün*, xanım hey (33); 2) Ünlem. Həmən bəni qapudan tişarı eylə, *mədəd!* - dedi (57).

MƏDİNƏ is. top. (Mekke) Məkkə ilə *Mədinənin* qapusu ağac! (47).

MƏKKƏ is. top. Sudi Arabistan'da şəhir, müsəlmanların ziyarətgahı. Alçaq yerdə yapılubdur Tanrı evi *Məkkə* görklü. Ol *Məkkəyə* sağ varsa, əsən gəlsə, sidqi bitün Hacı görklü (32).

MƏGƏR e. Far. 1) Neden bildiren “çünkü” manasında: *Məgər* xanım, Trabuzan təkuri bəglərbəgi olan xan Qazana bir şahin göndərmişdi (116); *Məgər* göyginin yüziginə nişan atarlardı (63); 2) “ancak”, “fakat” Yardımcı sözlər manasında.

Məgər sultanım, genə yazın buğayı saraydan çıxardılar (36); *Məgər* Dirse xan derlərdi, bir begün, oğlu-qızı yoxdu (34).

MƏLƏK antr. Dini düşüncələrə görə Allah'ın ən yaxın xidmətçiləri olan fevkalade bir mahluk. Burada şahıs adı. Qonşularına çağırar ki, Yetər, Zəlikə! Zübeydə! Ürüydə can, qız can! Paşa! *Ayna Mələk! Qutlu Mələk!* Ölməkə-yitməkə getməmişdim, yatacaq yerim genə bu xərabə alasıydı (33).

MƏLİK antr. Ar. Padişah, hökəmdar; burada şahıs adı. Vardı kafərlər arğünü *Şəkli Məlikə* xəbər verdi (42).

MƏL'UN sf. Ar. Lanetə gəlmiş. Ol *məl'un* dəxi qəl'ədən tısa gəlüb, bunlara müqabil oldı, ər dilədi (96).

MƏLHƏM is. Ar. Yaraya və ya ağrıyan yere sürülən yağlı dərman. Tağ çiçəgi anan südi ilə sənın yarana *məlhəmdir*, - dedi, gəib oldı (39).

MƏN zm. 1. tekil şahıs eki. Sən aradan çıqğıl, *men* Allah teala bile xəbərləşim, - dedi (81, 89), Qazan aydır: - Üç yüz yigidlən oğlum Uruz *mənim* evim üstünə tursun; *Mənim* üçün gəldünsə, oğlancuğum öldürmüşəm (42. 41).

MƏNLİK is. Kendi layığıı anlama, kendi şahsiyyətinin kıymətini bilme. Burada "Kibirlilik" mənasında. Mənim ulu dərgahımda gəzə, *mənlik* eyleyə? - dedi (79).

MƏNİRİ is. (aslı Yunanca "məngene" sıkıp bulundurma'dan) sıkıp saklamak. Quzucığıı aldırımışam, *məniriyəyinmi?*

MƏNİRİŞMƏK f. Koruyup saklamak. Ağca qoyunlarıı *mənirışmədin*, Ağca yüzlü qızım-gəlünim əkşəşmədin... (1 25).

MƏRƏ (X. K. Baranov: mərrə// mərə: "öten", "geçen") f. sf. ə. "müracaat" mənasında "öten", "geçen"; "ay öten". *Mərə*, qavat oğlu qavat! Mən aşağı qulpa yapuşuram, sən yuqarı qulpa yapuşursan; Başındağı tulğulğanı nə öyərsən, *mərə* kafər? Qazan aydır: - *Mərə* çoban, bu ağac nə ağacdır? - dedi (92, 43, 46), *Mərə*, sabah şahinləri al, xəlvətce avə binəlim! - dedi (116).

MƏRMƏR is. (Latince: mramor) Muhtelif rənkli kristalik dağ katmanı, sağlam taş. Buğa dizin çökdi, buynuzı ilə bir *mərmər* taşı yoğurdu, penir kibi dıtdı (87).

MƏSLƏHƏT is. Ar. İyilik və hayır için göstərilən yol, tedbir. Qazan aydır: - *Məsləhətdi* (120); ♦ Tavsiyə etmək - önəmli bilmək. *Məsləhət gördülər* ki, Dədə Qorqut varsun; Necə *məsləhət görərlərsə*, ana görə iş edəlim, - dedi (54, 55).

MƏSCİD is. Ar. Müslümanların ibadətگاهی. Kəlisəsin yıqub, yerinə *məscid* yaptım, ban banlatdım (118).

MƏHBUB sf. Ar. Sevgili, sevilmiş. Megər Trabuzan təkurunun bir əzim görklü *məhbub* qızı vardı (84).

MƏHƏL is. Ar. Zaman, vakit. Bu *məhəldə* ərənlərin meydanı arslanı, pəhləvanların qaplanı Boz oğlan yetdi (53); Bu *məhəldə*, sultanım, Salur Qazanla Qaraca çoban çapar yetdi (48).

MƏHƏMMƏD is. Ar. Beğenilmiş, methedilmiş, Müslümanların Allah tərəfindən tayin edilmiş peyğambəri, Allah'ın rəsûlü. *Məhəmmədin* sağ yanında namaz qılan Əbubəkr siddiq görklü! Adı görklü *Məhəmmədə* salavat götürdilər (50); Tanrı dostı, din sərvəri *Məhəmməd* görklü! (32); ◇ Muhammed Mustafa'ya bağışlamak. Peyğambərin hatırına günahından arınmaq, bağışlamak. Günahınızı *Məhetməd Mustafaya* bağışlasun! Xanım, hey! (126); Muhammedi yâd etməkk. Muhammedi anmaq, hatırlamaq. Adı görklü *Məhəmmədi yad gətürdilər* (66).

MƏŞGUL is. Ar. Bir iş gören; ◇ Meşgul olmaq. kafası karışmaq. Düşdülər işrətə *məşğul oldular* (90).

MƏŞRƏBƏ is. Ar. Su kabı, parça, kasa.... ◇ Su kabı almaq - Su qabı almaq, götürmək. *Məşrəbə almış*, suya varmış - Biləgindən on parmağını souq almış (65).

MİNARƏ is. Ar. Ezan okumaq üçün mescitlərin yanında və ya üstündə yüksələn kule. *Minarədə* banlayanda fəqih görklü (33).

MİZ bk.: Biz.

MİN MƏK f. At və ya başqa binek vasitəsinə çıxmaq. Haman qız sıçradı, ata *mində*, Beyrəgin atasına-anasına muştuluğa çapar getdi (65).

MÖ'MİN sf. Ar. İnandığı dinin (əsasen İslâm'ı) emirlərinə ciddi biçimə uyğunlaşan kişi. Sən xud *mö'minlər* könlündəsən (81).

MÖHKƏM sf. Ar. Böyük, ağır. Ol yigit üzərinə *möhkəm* qara şivən oldı (79).

MÖHTAC sf. Ar. Bir şeye ihtiyacı olan. Qadir səni namərdə *möhtac* etməsün! (93).

MÖHÜB is. Ar. Arzu-istək. Mənim *möhüblərim* çoxdur (90).

MİNNƏT is. Ar. Borçluluk hissi, kendini borçlu bilme; yalvarma. Bunda *minnətlə* almaqdan isə, anda babam yanında *minnətsiz* almaq yegdir! - dedi (53).

MİSKİN sf. Ar. Zavallı. Bir gün Ulaş oğlu tülü quşun yavrisı, bizə *miskin* umudı, Amit soyunun aslanı, Qaracığın qaplanı... yerindən turmuşdı (42); □ Miskin yigit -

Yazık yigit, kimsesiz. Qardaşsız *miskin yigit* ə₁səsinə yumruq toqunsa, Aqlayuban dörd yanına baqar olur (112).

MIRDAR (kirli) sf. Far. İğrenç, temiz sayılmayan, temiz olmayan. Altmış tutam köndərini nə öyərsən, *mırdar* kafər? (43).

MIRLAMAQ ses taklidi f. Boğanın sesi. Baya (ğ) *mırlardı*, şimdi xırlamağa başladı (20).

MÜDBƏQ is. Ar. Mutfak, börek pişirmək için her türlü imkanı olan yer. Ağayıldı ağca qoyunım gərəksə, Qara *mudbaq* altında anun şüləni olsun! (81).

MUN₁A zm. “Bu” işaret zamirinin yönlük halində işlenmiş türü. Basat aydır: - Mən *mun₁a* bitəgəllük yapışmayım, - deyüb kəndü qılıcın çıxardı, tutdı (102); Aruz aydır: - Xanım, *munı* mana verin, oğlum Basatla yaşlıyayın! - dedi (99).

MUNİS sf. Ar. Yakın kişi, sevecen dost. Qadir allah bilür, mən sana *munisəm*, yaram, qıyma mana! - dedi (92).

MURAD is. Ar. Arzu, maksat, istek, niyet, murada ermək. Sən onların, yanına varğıl, *Muradını* anlar verər, bəllü bilgil! (64); Qazan bəg aydır: - Gəl *muradın₁a* yetiş! (66); ♦ Muradına ulaşmak. Arzu, isteğine ulaşmak. Əri *muradına yetürər* sənin, gəzciğəzin (60); Muradın₁a-məqsudın₁a ırməmək. Arzu-kamına yetişməmək. *Muradın₁a məqsudın₁a* ırməyən yalnız qardaş! - deyib ağlaşdılar-böğürışdilər (58).

MUSA is. Ar. Musa peyğamber, hristiyanların peyğamberi; □ *Museyi* - *Kelimenin esası* Ağac! Böyük-böyük suların köprisi ağac! (48).

MUSTAFA is. Ar. Muhammed peyğamberin ikinci adı. Adı görklü *Məhəmməd Mustafa* yüzi suyına bağışlasun, xanım, hey! (67); Ömri vəqti gəldüğündə arı imandan ayırmasun! Günahınızı adı görklü *Məhəmməd Mustafaya* bağışlasun, xanım, hey (103).

MUŞTLAMAQ f. Hoş haber getirmək, gözyədliliği vermək. Həm oğlın gəldi, deyü Aruza *muştladı* (100).

MUŞTULUQ is. Hoş haber, müjde, gözyədliliği. Atasına Basatın sevinc verdi: “*Muştulıq!* Oğlun Dəpəgözi dəplədi!” - dedi (103); Uşun qocaya çapar gəldi, *Muştulıq!* Gözün aydın! (115).

MUŞTÇI is. Hoş haberci, Müjdeci, mutlu haberci. Beyrəgə və anasına və qız qardaşlarına *muştçı gəldi* (56).

MÜBARƏK sf. Ar. Uğurlu, hoş. Qurd yüzi *mübarəkdir*, qurdilər xəbərleşəyim, - dedi (45); Ğəza *mübarək* oldu (78).

MÜQABİL is. Ar. Karşı karşıya, karşı taraf, yüz yüze. Ol mel'un dəxi qəl'ədən tışagelüb, bunlara *müqabil* oldu, ər dilədi (96).

MÜDARA is. Far. Geçinmek, nasıl muamele etmek? Təkur bəgləri cəm' eylədi bunlarla nə *müdara qılalum?* - dedi; Bunun *müdarası* oldur kim, Qazanı çıxaravuz, onlara bərabər edəvüz (120).

MÜRƏSSƏ is. Ar. Kıymetli taşlarla süslenme, cevahirle süslenmiş; □ Omlet tonlu – mücevhər ve cevahirle süslü elbise giyinmiş. Üç yüz *mürəssə tonlu* yigit soyladı, boyına aldı (69).

MÜSƏLMAN is. Ar. İslam dinine inananlar. ◇ Söyle: - Sözümlə, Baybörə bəg! Allah-teala sana bir oğul vermiş, tuta versün! Ağır sancaq götürəndə *müsəlmanlar arxası olsun!* (54); Müslüman olmak - İslam dinini kabul etmək. Parmaq götürüb, şəhadət götürüb *müsəlman oldu* (109).

MÜSHƏF is. Ar. Kitap, Kur'an. ◇ Mushaf getirmek - Ant içmə mərasimində Kur'an'ı getirmə. *Müşəf gətirəndə sən dəxi and iç!* - dedilər; Bilmədik, yemə - içmə arasında *müşəf gətürdilər* (124, 125).

MÜTİ' sf. Ar. İtaat eden, tabii olan; ◇ Gönülden yönəlip itaat eden - tabii olmaq. Deyələm. gətürələm: - bizə *müti* olursa, xoş! (124); Müshəf gətürdilər, biz Qazana ası olduq, sən dəxi bizə *müti* ol! - dedilər; Anlara *müti'* olmadı (125).

MÜXƏNNƏT sf. Ar. Namert, itibarsız. Ol gün namərdlər *müxənnətlər* san₁a yer gözətdi (71).

MÜŞKÜL sf. Ar. Çetin, ağır. Qorqud ata Oğuz qovminin *müşkülünü* həll edərdi (31).

N

NAGAHAN zf. Far. Gözlenilmez, gözlenilmeden. *Nagahandan* Dəli Domrul çapar yetdi; aydır (79); *Nagahandan* Oğuzun üzərinə bir sürdi, geyik gəldi (54).

NAGAH zf. Far. Ansızın, bilmeden. *Nagah* gözi qapağına qılıc toqundu (76).

NAGAHANDAN. zf. Far. Ansızın, bilmeden. *Nagahandan* qoyun ürkdı (98).

NAMAZ/NƏMAZ is. Far. Müslümanların günde beş dəfə belirli kaidələr üzərinə icra etmək oldukları ibadət. Tənri dostı, din sərvəri Məhəmməd görkli! Məhəmmədin sağ yanında *namaz* qılan Əbubəkr siddiq görkli! (32); *Nəmaz* qıldı, ağladı (76); İki rigət *nəmaz* qıldılar (77).

NAMƏRD sf. Far. Alçak, namert, korkak. Ol qırq *namərd* qarşı gəldi, aydır: ... Oğlın sağdır-əsəndir, avdadır (38); Ol gün *namərdlər* sapa yer gözətdi (77); Qadir-tənri səni *namərdə* möhtac etməsin! (84).

NAMUS is. Ar. İnsanın kendi kişisel və sosial davranışını tayin eden manevi və ahlaki prinsiplerin toplamı. Şeref, gayret, haysiyet. Ağan Qazanın *namusunu* sındırıyınmı? (47).

NE'MƏT is. Ar. Yaşamak üçün gereken şeylərin tümü. burada ekmək. Mən Qazanın *ne'mətini* çox yemişəm (124).

NERƏ zm. Nereye, ne yerde. Nə biləyin, oğul, bu qəzalar sana *nerədən* gəldi? (39); Qanda gəzərdin *nerədəydin* a Qazan? (45); Qoun *nerəyə* gedərsə-getsün. neylərsə eyləsin" - dedi (64).

NECƏ I sual zamiri Ne tarz? Ne çeşit? Qanturalı aydır: "ya *necə* varar baba", - dedi (85); Nafər gəlüb oğlana soylamış, görəlim, *necə* soylamış; aydır (108); Aydır: "Mərə qavat, muxannatlıq ilə ər öldürmək *necə* olur, mən sana göstəreyim!" - dedi (126). *Necə* kim, *necə* ki. *Necə kim* bu duşi gördüm, şundan bəru əqlim-usım dərə bilmən (44).

NECƏ II e. Bən bu suyla xəbərləşim, - dedi. Görəlim, xanım *necə* xəbərleşdi (44).

NƏ sual zamiri Baba *nə* söylərsən, *nə* aydarsan? (107); Qalqubanı yerindən turan yigit, *nə* yigitsən? (91); Görürmisin *nələr* oldı? Xan qızı, səbəbi *nədir*; degil mana: Səndənmidir, bəndən- midir, Tənri-teala bize bir yetman oğul verməz, *nədəndir* (35). *Nədir* halın? - dedi (106); *Nə* bilim - deyə bilmərəm Oğlandır, *nə* bilsün? (37); Her *nə ki*, buyursa, qəbul edərlərdi. Sözin tutub təmam edərlərdi (3); *Nə eyləyim* - övrət aydar: " *Nəyləyim*, bu yığılacaq evde un yox, elək yox (33); Bulursam, buldım; bulmaz isem, Tənri verdi, Tənri aldı, *neyliyəyin?* (74); Qoun, *nerəyə* gedərsə-getsün, *neylərsə* eyləsin (64); *Nə etmək* - bir- birinə söz atışdılar. Budaq aydar: "Burada laf urub *nedirsən?* (94).

NƏVƏ is. Oğlun veya kızın çocuğu. Əlinin oğulları - peyğəmbər *nəvələri*. Kərbəla yazısında yəzidilər əlində şəhid oldı. (32).

NƏQARƏ//NAĞARA is. Musiki aleti. Gumbır-gumbır *nəqarələr* döğildi (55).

NƏZƏR is. Ar. (Nazar) Diqqet xanımızın *nəzəri* bizdən dönmüş gördüm (105).

NƏZİR is. Ar. İstek ve arzu edilen bir şeyin yerine getirilmesi için yoksullara verilen her hangi bir pay ya da para. Qara tonlu dervişlərə *nəzirlər* verdim. Ac görsəm toyırdım, yalınçıq görsəm, tonatdım (38).

NƏR is. Far. Erkek. Qaytabanın mayasını yüklü qoydum; *Nərmidir*, mayamıdır, anı bilsəm (97).

NƏSİ sual zamiri Gibi, kimse. Sən Bəkilün *nəsisən*, oğlan, degil mizə! - dedi (108).

NƏSİB is. Ar. Kismet, pay. Bir yigidin qara tağ yumrısınca malı olsa, yığar, derər, tələb eylər, *nəsibindən* artuğun yeyə bilmez (31).

NƏSNƏ is. Eşya, hər hangi bir şey. Əmma bizim bir bəgümüz oğblı vardır, bu üç *nəsnəyi* ana ermeğam aparsavuz gerek idi! - dedilər (53); Əgər bu dedigim *nəsnələri* gətirərsin üz xoş verdim (56); Gördilər kim, bir ibrət *nəsnə* yatur (98); Üstümüzə yağı - *nəsnə* gelmədi (123).

NİQAB is. Ar. Geçmişte dövüşçülərin, cengaverlərin tanınmaması və korunması üçün taktıkları yüz zırhı. Oğuzda dörd yigit *niqabla* gəzərdi (87).

NİYƏ sual zamiri Bən bunun alnına *niyə* tayaq oluben tururbən, - dedi (36); Aydır: “Baybörə beg, *niyə* ağlayub bozlarsan? (36); Xanım, *niyə* səxt olursan? - dedi (104).

NİGARLI sf. Far. Güzel, zarif. Toquz qara gözlü, xub yüzlü, saçı ardına urulu, köksi qızıl dükməli, əlləri bilegindən qınalı, barmaqları *nigarlı* mehbub kafer qızları Qalın oğuz bəglərinə sağraq sürüb içərlərdi (42).

NİŞAN is. Far. 1) Hedef, nokta, nişane: Nişan atmaq, hedefi vurmaq, hedefə yönəlmək. Məgər göyünün yüziginə *nişan* atarlardı (63).

NİŞANLI sf. 2) Nişanlı. Adaxlı, nişanlanmış, ad edilmiş, sözlü. Sənin də içində *nişanlın* varsa, yigit, degil mana! (40); Mənim dəxi içində *nişanlım* var; Qomağım yoq qırq namərdə! (41).

NOLA. “Ne olabilir”, “Ne olsaydı” kelimesinin kısa bir klasik biçimi. Beyrək dəxi - “*Nola*, xanım baş üzərinə!” - dedi (55); *Noldun*, böylə bunaldın? (57); Deyer: “Ah, *noleydi*, bu öleydi, birinə dəxi varaydım” (33).

NÖKƏR is. Ev hizmetçisi (erkek). Bəg nökərlərindən, *nökər* bəgindən ayrıldı (50).

NUH: Nuh peyğamber. Ol, *Nuh* peyğəmbərin eşəgi, əslidür. Andan dexti sizi, xanım, Allah saqlasun (33).

O

OVAMAQ f. Ezmək, küçük hissələrə parçalanmaq . Gürzlə döğışdilər, qara polad üz qılıc ilə tartışdılar, serpə-serpə meydanda qılıclaşdılar, çiginləri toğrandı, qılıcları *ovandı*, bir - birin alımadı (109); Aslanın alnın gözedüb bir yumruq eylə urdı kim, yumruq çənəsinə toqundu, *ovatdı* (89).

OQ/OX is. Yayla atılan keskin uçlu ve ya ucuna keskin demir geçirilmiş mil. Bölükdə toqsan *oqını* nə ögərsən, mərə kafər? (43); Sadağında səksən *oqın* vergil mana (46); Bitəkəllüf kafərlər at dəpdilər, *ox* səpdilər (43).

OGLAN is. Erkek çocuk. Kəsilsün *oğlan* əmən süd tamarım yaman sızlar (38); *Oğlan* - uşaq yemək yeməkcə gəlməz (ben₁ə), - dedi (71); Meger sultanım, *oğlan* orada yığılmışdı (38).

OĞRI is. Hırsız. Gördi kim, *oğrı* köpək, yekə tana evini birbirinə qatılmış - tauq komasına, sığır tamına dönmüş (33); *Oğul* atadan görməyincə ögit almaz. *Oğul* atanın yetiridir, iki gözünün biridir (31); Qarşu yatan ala tağdan bir *oğul* uçurdunsa, degil bana. Qamın aqan yügrek sudan bir *oğul* aqıtdınsa, degil mana (38).

OGUZ is. Türk kavminin adı. Xanlar xanı xan Bayandır yilde bir kere toy edib, Oğuz beqlərin qonaqlardı (34); *Oğuzun*, ol kişi tamam bilicisiydi, nə deyərsə olurdu (31).

OĞUZNAMƏ is. Oğuzlar hakkında eser, Dədəm Qorqut boy boyladı, soy soyladı, bu *Oğuznaməyi* düzdi-qoşdı, böyle dedi (41); Bu *Oğuznaməyi* düzdi-qoşdı, böyle dedi (50).

OĞRAMAQ f. Başkasına ait eşyayı gizlice götürüp benimsemək. Bədevi atlar issin görüb *oğradıqda*, uzun tat əri banladıqda (37).

OD is. Ateş. *Od* kibi şılayıb, yıldız kibi parlayub, gələn nədir (69); Mərə, *od* gətirin. ◇ Ateş düşmək - heyecanlanmaq. Selcan xatun bunu böylə gördi, içinə *od* düşdü (91); Ateş vurmaq - yakmaq. Ala yıla sökmez ormanını Çoqmaq çaqub *oda* *urmaq* (86); ateş yakmaq - yandırmaq. Sarı tonlu Selcan xatun göşkdən baqar, kimə baqsa, eşqilə *oda* *yaqar* (90); Kafirlər leşindən bir böyük dəne yığdı, çaqmaq çaqub *od* *yaqdı* (44).

ODA is. Oda. Savaşalım, döğüşəlim, ölənimiz olsun, diri qalanımız *odaya* gəlsin (91); Qılıcının balçağı qan *odaya* gəldi (91); Sənin də içində *odan* varsa, yigit, degil mana (40).

OYARMAQ f. Uyarmak. *Oyarmaq* bəndən, savaşuban hüner göstərmək səndən (91).

OYLIG // OYLUG is. Sazın, kemençenin bir parçası. Sağ *oyluğu* qayaya toqındı, sındı (105); Sağ *oyluğu* sındı (106).

OYNANMAQ f. Kımıldanmaq. Sarı qayalar *oynanmadı*, yer oyruıldı (40);

OYNAR OLMAQ f. Oynamak. Oğlancılarla *oynar oldı* (99).

OYNAMAQ f. 1) Dans etmək. Merə, Qısırğa yengə, tur sən *oyna* nə bilir dəli ozan (64); 2) Titremək (yüreği oynamak): Qara bağı sarsıldı. Düm yürəgi *oynadı* (38).

OYNATMAQ f. Qırq yigit bədəvi *atın oynatdı*, oğlanın üzerine yığnaq oldu (41); Qonur atın *oynatdı* (74).

OYRULMAQ f. Ayrılmak, uzaklaşmaq. Sarp qayalar oynanmadı, yer *oyruldu* (40).

OYUN GÖSTƏRMƏK f. Güreşmək. Canverlər sərvəri aslandı, onunla dəxi *oyun göstərsün*, qızı ondan sonra verelüm (45).

OL sf., işaret zamiri O. *Ol* iki həlala yüz qırq yıl ömr verdim (83); *Ol* yigit üzərinə möhkəm qara şivən oldı (79); *Ol* gün qara polat uz qılıclar çalındı. *Ol* gün qargu dillü qaim oxlar atıldı (94); Məgər, xanım, *ol* necə Qalın Oğuzın dövləti Bayındır xanın göygüsü, Ulaş oğlu Salur Qazan qara qayğılu vaqiə gördi, sərmərdi urı turdı (44); Məgər *ol* dəm Bayındır xan bəglər ilə seyrana yetişmişlərdi (98).

OMUZ is. Omuz. Çomağı *omuzına* biraqdı (104).

ON s. Gerçəklərin üç otuz *on* yaşını toldırsa yeg (32); Biləgümdən *on* barmağımı qanda gördüm (44).

ON ALTI s. *On altı* yıllık həsrətin - oğlun Beyrək gəldi axır (66); *On altı* yıldır ki, Oğuz içindən getmiş idik (53).

ON BİN s. Qazanın qapulu Dərvəndə *on beş* qoyunu vardır (43).

ON İKİ s. Hər atandı *on iki* batman taş atardı (48).

ORĞAN is. Urgan. Ağ boynunda qıl *orğan* taqılı, deyəyinmi? (76); Qıl *orğan* ağ boynuna tağdılar (71); Qazan oğlu Uruzu həbsdən çıxarun, boğazından *orğanla* asun (47).

ORDU is. Yaşadığı yer, köy, ilçe. Otuz iki dişdən çıxan bütün *orduya* yayıldı. “Bəkil atdan düşmüş ayağı sınımış” - deyü (106); Atının cilovlasın döndərdi *ordusuna* gəlür oldı (37); Oğlanı ata bindirdilər, alubanı *ordısına* gətdilər (39).

ORTA zf. Başını *ortaya* gətirdilər (105); Dəpəgözün başını *ortaya* gətirdilər.

ORTAC is. Ortak Ogulda *ortacım* yox, qartaşda qədərim yox (52).

OT is. Ot, çimen. Bitər sən *otların* Qazlıq Tağı (39).

OTAQ // OTAĞ is. Ev. Xəbəri yox ki, alacağı ala gözlü qızın *otağı* olsa gərək (54); Gördi gög çayırın üzərinə bir qırmızı *otağ* dikilmiş (54); Bir yerə ağ otağ, bir

yerə qızıl *otağ*, bir yerə də qara otağ qurdırmışdı (34); Av ovlıyalım, quş şuşlıyalım, saqın keyik yıkalum, qayıdalım *otağıma* düşəlim (42).

OTUZ s. Gerçəklərin üç *otuz* on yaşını toldırsa, yeg (32).

OTUZ TOQUZ s. Beyrək *otuz toquz* yigidin üzərinə gəldi (66).

OTUZ UÇ s. Keçənindən *otuz üç* aqça olurdu, keçmiyənindən dögə-dögə qırq aqça olurdu (79).

OTURMAQ // OTIRMAQ f. Oturmaq. Dəli Domrul qırq yigid yeyib-içüb *oturarkən* nagahandan Əzrayil çıqa gəldi (79);

Günlərdə bir gün Yegnək *oturub* bəglər ilə söhbət edərkən Qaragünə oğlu Budağılə uz düşmədi (94); Sağ yanında qardaşı Qaragünə *oturmuşdu*. Sol yanında tayısı Uruz *oturmuşdu* (68); Bəy, bu zəvala gələcək dəlü bəni görmüş gibi söylər, - dedi. Vardı yerində *oturdu* (64).

OX is. Ok atmaq. Ox atanda mən sən oxını yarmadımı? (65); Yay çəkmədün, *ox atmadın* (69); *Ox otdığı* yerləri, qılıc çalub baş kəsdüğüm yerləri göstərayım (69); Ok serpmək. Bitəkəllüf kafərlər at dəpdilər, *ox səpdilər* (43).

OXLAMAQ f. Okla nişan almaq. Üzərinə gəldi, gördü kim, Qanturalının atını *oxlamışlar* (34).

OCAQ is. 1) Ekmək pişirmək, su ısıtmak için taştan, kerpiçten örülmüş küçük yapı: Mərə qocalar sügiligi *ocağa* qour qızsun (101); 2) Ev-bark, yurt. *Ocağınıza* buncılayın övrət gəlməsün (33); *Ocağına* buncılayın övrət gəlsün (33); Oğul, *ocağım* issüz qoma, karəm eylə, varma (101).

OXLANMAQ f. Okla vurmaq. Bədəvi atı oğlanın *oxlanmış* yatur.

OXŞAMAQ f. Tımar etmək. Oğlancıqları qarşu gəldi, *oxşamadı* (105).

OXİMAQ // OXUMAQ f. Çağırmaq. Oğul, Qalın Oğuz bəglərini odamıza *oxıyalım*., necə məsləhət görərlərsə, ona görə iş edəlim (55); Baybörə bəg bazırğanlarını yanına *oxıdı*, buyuruq etdi (52); Sağış günində ayna görklü, ayna günü *oqıyanda* qütbə görklü (32).

Ö

ÖVRƏT is. Avrat, kadın. Anun kibinin, *xanım*, bəbəkləri bitməsün, otağına buncılayın övrət gəlməsün (133).

ÖD is. ♦ Ödü yarılmaq. Korkmaq. Oğlı Qıyan Səlcüğün *ödi yarıldı* (199).

ÖYGƏ is. Yuqarısından *öygə* ilə həmlə qıldı (156).

ÖYLƏ sf. Öyle. Ol *öylə* adam degildir kim, sana görinə (154); Xoş *öylə* olsun! (99).

ÖG zf. Ön. Baban, dedi, keyikləri qovsun gətürsün, bənim *ögimdə* dəpələsün, oğlunun at səgirdişin, oq atışın görəyim, sevinəyim. Kimün ki oğlı-qızı yoq, qara otağa qondurın, qara keçə altına dösən, qara qoyun yəxnisindən *ögnə* gətürün (34).

ÖGİT is. Öğüt, nasihat. Qız anadan görmüyincə *ögit* almaz, oğul atanın yetiridir, iki gözinin biridir (31).

ÖGMƏK f. Övmək, methetmək. Altundağı alaca atun nə *ögərsən?* (43); Ol *ögdigim* yuca Tənri dost olubanı mədəd irsün (41); Ağız açub *öger* olsam, üstimizdə Tənri görklü (32).

ÖGRƏNMƏK f. Öğrenmək. Qur'anı yazdı-düzdü, üləmalər *ögrəninə* göydi-biçdi (32).

ÖGÜT is. Öğüt vermek. Öğüt vermek, nasihat vermek. Qırq incə bellü qızun içinə girdi, *öğüt verdi* (46).

ÖLMƏK f. Mahvolmaq. *Ölmüşmiydin*, yitmişmiydin, a Qazan! (45); Oğul dəki neyləsün, baba *ölüb* mal qalmasa (38); Ah, noleydi, bu *öleydi*, birinə dəxi vareydim (33).

ÖLÜMLİ sf. Gelimli, gedimli dünya, Sonucu *ölümlü* dünya (93).

ÖLDÜRMƏK f. Mahvetmək. Əgər böylə *öldürməzsən* bir dürlü dəxi *öldürəməzsən*, bellü bilgil (37).

ÖMÜR is. Dövlətlü xanım *ömri* uzun olsun (58).

ÖNCƏLƏMƏK f. Qara bağı sarsıldı. Qonur atını *öncələdi*, kafər keçəgi yola düşdi, getdi (44).

ÖPMƏK f. Beyrək üç *öpdi*, bir dişlədi (55).

ÖTƏ f. bağ. Önceden. Dədəm Qorqud *ötədən* bəri gəldi (55).

ÖTƏGİ zf. Arkadaki. *Ötəgi* qara tağın bir yanında altı başı balqar bir ər gördüm (95).

ÖTGÜN f. sf. Keskin, hızlı. Ağ yeləklü *ötkün* oxın mana vergil (107).

ÖTMƏK f. Geçmək. Tan *ötdi*, gün toqdi (57).

P

PADŞAH is. Far. Hükümdar, imparator, devlet başkanı. *Padşah* Qazan xan oğlu Uruzın sağ yanında ana yer göstərdi (109); Beyrək *padşahlar padşahı* həqqinə vasil oldu, bəllü bilsün! - dedi (125); ♦ Padişahına qarşı olmaq. Büyüğünün sözünü kabul etmemək. *Padşahına asi olanın* işi rast gəlməz (105).

PAY is. Pay, bir lokma kismet. Qısırca yengə deyərlər bir xatun vardı, *pay* dilədi (54); $\diamond$ Pay vermek. Yediğin bir şeyden vs. başkasına da bir kismet vermek: - Hay bəg yigit, bizə dəki bu keyikdən *payver!* - dedi (54).

PAYƏNDƏ sf. Far. Süreklilik durumu. $\diamond$ *Payəndə olmaq* - Sürekli, kalıcı sağlam ve var olmak. On otuz on yaşında tolsun, həq sizə yaman gətirməsin, dövlətiniz *payəndə olsun*, xanım, hey (32).

PANBUQ is. Kozalarının içindeki liflərindən iplik hazırlanan fundalık görünüşündə bir yıllık güney bitkisi. $\square$ (Eski) *panbuq* bez olmaz (31).

PARA sf. Komple olmayan, Paralanmış, sinmiş. $\diamond$ Para olmak - sinmek. Qəbzəsindən yay iki *para oldı* (63); Anı dəxi iki para eylədi (102); Para-para olmak - kırılıp dağılmak: *Para-para oldı*, ovandı (121).

PARALAMAQ//PARALANMAQ f. ("para" sıfatından). Diri diri kılıçlayıp öldürmək. *Dağıdılmaq* (burada). Gərdək *paralanmış*, naib şəhid olmuş (57).

PARASAR eski top. *Parasarın* Bayburd hasarından parlayıb uçan ap-alaca gərdəginə qarşı gələn, yedi qızın umudu Qalın Qğuz imrəncisi, Qazan bəgin yınağı boz ayğırlu Beyrək çapar yetdi (49).

PARLAMAQ f. Işıldamak, ışık saçmaq. Od kibi şılayub, ıldız kibi *parlayıb* gələn nədir? (69).

PARMAQ is. bk.: Barmaq. (Parmak).

PASNİK top. Eski Derbend etrafında büyük kale adı. *Pasnik* qara Dərvənd ağzına düş vermiş idik (53).

PAŞA is. Geçmiş sultan Türkiyesi'nde, Mısır ve bazı diğer Müslüman ülkelerinde yüksek askeri görev tutan şahıs ve sivil memurlara verilen fahri unvan, rütbe vs.: Çün iyanət Tən₁ridən oldı, bəgün, *paşanın* himməti Qanturalıya oldı (89).

PEYĞƏMBƏR is. Far. Çeşitli dini itikatlara göre Allah'ın emirlerini yerine getiren, haber veren, açıklama yapan kişi. Tənrinin buyruğu ilə, *peyğəmbərin* qovmü ilə Aydan arı, gündən görklü qız qardaşın Banıçiçəgi Bamsı Beyrəgə diləməgə gəlmişəm! - dedi (56); *Peyğəmbərin nəvələri* Kərbəla yazısında yəzidilər əlində şəhid oldı (32).

PENİR is. Far. Peynir. Maya vurulmuş süttən özel hazırlanmış sert ve ya yarisert kütle şeklinde gıda mahsulü: Südü, *peniri* bol, qaymaqlı çoban (43); Buynuzı ilə bir taşı yoğurdu, *penir* kibi ditdi (87).

PƏNCYЕК is. Far. Beşte bir. ◇ Pəncyek çıxarmaq (məc.) - hədiyye: Quşun ala qatını, qumaşun arusını, qızın gökçəgini, toğuzlama çirgəb çuxa xanlar xanı Bayındır *Pəncyek* çıxardılar (67).

PƏNCƏRƏ is. Işık ve hava gelmek için evin vb. duvarında özel şekilde konulmuş nefeslik; □ Pencereden uçmaq. Gözə görünmədən *pəncərədən* uçmaq. Əzrail bir gögərçin oldu, *Pəncərədən* uçdı, getdi (80).

PƏRDƏ is. Far. Kapı, pencere vs. asılan örtü ve ya bir yeri iki kısıma ayırmak için asılan iri parça, tül: Bin *pərdə*, ipek xaliçəsi döşənmişdi (52).

PƏRİ is. Far. Mitolojide cinlerin çok güzel ve cazibeli kadın şeklinde düşünülen kısmı: Ol binara *pərilər* qonmuşdı (93); □ Peri kızı. Pərilərdən biri: *Pəri qızı* qanat urub uçdı (98).

PƏRLÜ//PƏRLİ sf. Far. Kanatlı. Bir dəxi altı *pərli* gürz aldılar (53); ◇ Kanatlı balyoz (mec.) - Kanatlı balyoz. *Pərlü gürzini* əlinə alub Qazanı çaldı (120-121).

PƏHLƏVAN is. Far. Güçlü, kuvvetli adam; ◇ Pehlivan olmak. İki *pəhləvan* olub, birbirinə sarmaşdılar (55); □ Pehlivanların kaplanı - Pehlivanların pehlivanı, kaplan gibi güçlü: Bu məhəldə erənlərin meydanı, arslanı, *pəhləvanların qaplanı* Bəz Oğlan yetdi (53).

PƏHLU zf. Far. Birlikte (burada); ◇ Pəhlu urmaq. Allah'a ulaşmaya can atan. Göglə *pəhlu* uran qəl'ələrin Qadir qoursa, yalam-yığam (86).

PƏRÇİN sf. Far. Perçin kılmak. Qaba öncəmlə *pərçin qılan* Qazan əridim (117).

PƏS zf. Far. Sonra. Beli: *pəs* əvət, ağ saqqallu əziz baba, benim dəxi istədiyim oldur (55); *Pəs* ol Tekur qəl'əsindən təşra çıqdı (94).

PİLON is. Keşişlərin üsttən giydikləri kiyafət. *Pilon* geyən kişinin əlin öpərəm (68).

PİR is. Far. İhtiyar. Qoca saqqalı *pir-qocalar* yanına biraqdı (85).

PİŞİRMƏK//BİŞİRMƏK f. Pişirmək, hazırlamaq: Bunlu qoca ilə Yapaqlı qocanı Dəpegözə verün, aşın *pişinsün!* - dedi (99); Əvət, həm mana iki adam verin, yeməgüm bənim *bişürsün*, mən yeyəyim! - dedi (99).

PİŞKEŞ is. Far. Hədiyyə; ◇ Peşkeş çekmek - hədiyyə almaq. *Pişkeşin* çəkdi (104).

PIRLAMAQ ses taklidi. f. Kanat çırpıp uçmaq: Köksün dəlib gögə *pırlar* (108).

PIRTARMAQ ses taklidi. Yıkıp öldürmek. Kafərlər ayıdır: Şimdi yigidi atar-yıqar, *sərər-pırtar* (87).

POLAT//POLAD is. Qara *polat* uz qılıcım ələmə alayım mı? (35).

PUL is. Para. Alışveriş vasıtası. Aq aqça gətirdilər, *puldur*, - dedim (116); Altun-gümüş *pul* gerəksə, ana xercliq olsun (81).

PUSARIQ is. Kara duman. Dümqara *pusariq* ordumın üzərinə tökülü gördüm (44).

PUSQU is. Hile kurup bekleme. Ağca atlu Şöklü Melik qatı *pusmuş* (106).

PUSMAQ f. Gizli-saklı gütmek. *Pusduğundan* qara taqlara duman düşmüş (106).

PUSU is. Gözetleyici; ♦ Pusu olmak. Gözetleyici olmak: Və həm bizə *pusu olğul*, oğul! - dedi (71).

PUT bk.: Bud. (But).

PÜT bk.: Būd. (Put).

R

RAZI sf. Ar. Razi olmak. rızasını vermek. Mənim canım sənin canına qurban olsun, - dedi . *Razi* oldu. Əzrayil xatunun canın almağa geldi (83).

RƏSUL is. Ar. Resul aleyhisselam. Muhammed peyğambere verilen isimlerden biri; *Rəsul* əleyhissəlam zəmanına yaqın Bayat boyından Qorqut ata diyərlər, bir ər qopdı (31).

RƏSULLAH is. Ar. Allah'ın elçisi (Muhammed peyğambere verilen isimlerden biri). “La ilahə illəllah, Məhəmməd *rəsulallah*” , - dedi (101).

RƏHM is. Ar. Ana rahmi: Ata adını yüritməyən xoyrad oğul ata belindən enincə enməsə, yeg, ana *rəhminə* düşüncə, toğmasa, yeg (32).

RƏHMƏT is. Ar. Merhamet, rahim: Həq-təala atamın, könlinə *rəhmet* eləsə, kəbin kəsüb məni ol yigidə versə (87).

RİZQ is. Ar. 1) Yiyilecek, içilecek her bir şey, azıq; 2) Nimet, rızık, kismet. Kimsə *rizqin* yemədün. Kimsəyə güc etmədin (96); Mal-rızık - servet, devlet. Oğul, qız görmək səndən, *mal-rizq* vermək bəndən (85).

RUM etnonim Ar. Rum eli - Bizans'a, Küçük Asya'ya verilen isim (Rum kelimesi aslen yunan sözü olup Müslüman memleketlerinde yaşayan nüfus hakkında kullanılır). “Varın *Rum* elinə mənim oğlım içün yəxşi ərməğanlar gətürün, mənim oğlım böyüyüncə”, - dedi (52).

RÜK'ƏT is. Ar. Namazda bir defa ayağa kalkma (kıyam), bir defa eyilme (rükü) ve iki defa yüzünü yere sürtmekten (secde) oluşan hareket. Ağ alınların yerə qodılar. İki *rük'ət* namaz qıldılar (50).

S

SABAH zf. Ar. Günün başlangıcı, günün ilk saatleri, sabah: Alar *sabah* Dərsə xan yerindən uru turdı (37); Alan *sabah* yerindən turan qızlar! (62).

SAVAŞ is. Vuruş, dövüş: Qazan kibi pəhləvanı bir *savaşda* üç kərrə atından yıqan Qıyan Səlcik oğlu Dəlü Topdaz çapar yetdi (77); Yanımda yigitlerim *savaş* dilər (108).

SAVAŞDIRMAQ f. Vuruşturmaq, dövüşdürmək: Bir yazın, bir güzün buğayla *savaşdırarlardı* (36).

SAVAŞMAQ f. Savaş, dövüş: Əzrayili mənim gözümə göstərgil, *savaşayım*, çəkişəyim (79); *Savaşdügin* vaxtın kəndüni tutdurasan (74); ♦ Savaş etmək - vuruşmaq: Oğlan qırq yigidin boyına aldı, at dəpdi, cəng və *savaş etdi* (41); Savaş olmaq - vuruş olmaq: Ol gün bir qiyamət *savaş oldı*, meydan tolu baş oldı (50).

SAVQAN SARI is. antr. “Yerin₁ bir ucından bir ucına yetim” deyən *Savqan Sarı* bilə varsun! (95).

SAVILMAQ f. Çekilmək, kenarlaşmaq, uzaklaşmaq: Oğlan buğanın alnından yumruğun gedirdi, yolundan *savıldı* (36); Buğanın ögindən *savıldı*, buğa buynuzu üzərinə dikəldi (88).

SAVMAQ f. Uğurlamaq, kenara itelemək: Azıb gələn qəzayi Tən₁ri *savsın*, xanım, hey! (32).

SAVRILMAQ f. Savrulmaq: Yerə dəxi düşsə, toz kibi *savrilardı*, ocaq kibi oyrulardı (48); Ayıtdı kim, yer kibi kərtiləyin, topraq kibi *savrilayın*, qılıcına toğranayım... (90).

SAQ sf. Sağ olmaq, hassas olmaq: Xanım, at qulağı *saq* olur (113).

SAQAL is. Sakal. *Saqalı* uzun tat əri banıladıqda (34); *Saqalım* ağarduğun nə bəgənməzsən? (80).

SAQALCIQ is. Sakalcıq; küçük sakal: Mərə, *saqalcığı* ağca qoca (80).

SAQALLU sf. Sakallı, sakallı olan. *Saqallu* boz ac turğay sayradıqda (34).

SAQAR sf. Sakar: “Taqlicıqlar, dövlətim *saqar* qoç, gəl keç!” - dedi (101).

SAQAC is. Saç: Qara *saqac* altında köməcdən nə var? Ətməkdən nə var? (62).

SAQINMAQ f. Çekinmək, kendisini beklemək: *Saqın*, qadın ana! (47).

SAQLAMAQ f. 1) Saklamaq: Ol qız üçün üç canvər *saqlamışlar* (86); Bədəvi atım *saqlardım* bu gün üçün (70); Yad oğlu *saqlamaqla* oğul olmaz (31); 2) Gizləmək: Oğlanı həkimlərə ısmarlayub Dərsə xandan *saqladılar* (39); Tutsaq olduğın oğlandan *saqlarlardı* (94).

SAQLATMAQ f. Saklatmak: Oğlancuğunu dayələrə verdi, *saqlatdı* (35).

SAQSAQAN is. Saksəğan: Cümlə quşlar sultanı çal qaraquş qanadilə *saqsaqana* kəndözin şaqıdarmı? (90).

SAĞ I sf. Selamet, diri, canlı: Ol Məkkəyə *sağ* varsa, əsən gəlsə, sidqi bitün hacı görkli (32); Dirsə xan burda oğlancığın *sağ* dügin yenə bildi (41).

SAĞ II zf. Sağ taraf: Məhəmmədin₁ *sağ* yanında namaz qılan Əbubəkr siddiq görkli! (32).

SAĞALTMAQ f. Sağaltmak: Sən mənim əlümi *sağaldı* gör, Tən₁rinin₁ buyruğılə, peyğəmbərin₁ qövmilə qız qarındaşı Beyrəgə verəyin! - dedi (56).

SAĞDIRMAQ f. Memesini tutup sağmaya mecbur etmək: Dəpə kibi ət yığ, göl kibi qımız *sağdır!* (35); Göl kibi qımız *sağdırdı* (35).

SAĞDIC is. Düşün merasiminde Bey'in (oğlanın) veya gelinin sağ tarafında oturan, yahut onlara eşlik eden şahıs: Eki qardaş bir-birinə *sağdıç* oldılar, gördiklərinə çapub düşdilər (115).

SAĞ-ƏSƏN sf. Sağ salim: *Sağ-əsən* çıxub gəlsə, Qarşu yatan qara tağlar sana yaylaq olsun! (66); Ordım *sağ-əsən* degil isə başınıza çarə edin (44).

SAĞINC is. Fikir, düşüncə, akıl: Sağlıqla *sağincın*, dövlətin₁ həq artursın (41).

SAĞIRMAQ f. bk.: Saqdırmaq: Dəpə kibi ət yığdım, göl kibi qımız *sağırdım* (38).

SAĞIŞ is. Kıyamət: *Sağış* günində ayna görkli, ayna günü oqıyanda qutbə görkli (32).

SAĞLI-SOLLI zf. Hem sağdan, hem de soldan: hertərəfli: *Sağlı-solli kəfəri* xub tağıtdı (71).

SAĞLIQ is. Sağlıq, esenlik: Qara başım *sağlığında* eyilüklər edəm, köpək, san₁a! - dedi (45): Əgər səni hasardan aşağı orğanla salındıracaq olursam, baban₁a-anan₁a *sağlıqla* varacaq alırsan₁ bəni bunda gəlüb həlallıqla alurmısan? - dedi (59).

SAĞMAQ f. Sağmak: Babanın₁ ağ-ban eşigində qaravaşlar inək *sağar* görmədin₁mi? (88).

SAĞRAQ is. Sağraq sürmək - şarap dağıtmak: Toquz qara gözlü, xub yüzlü, saçı ardına urulu, köksi qızıl dügməli, əlləri biləgindən qınalı, barmaqları nigarlı məhbub kafər qızları Qalın Oğuz bəglərinə *sağraq* sürüb içərlərdi (42).

SAĞRI is. Sağrı (Bacak, kalça): “Nə gəlürsə, bənim *sağrıma gəlsün*” deyü əlüyin... urur, yönin an₁aru *sağrısın* ərinə döndürür (33).

SAĞ -SOL zf. O taraf - bu taraf: *Sağa-sola* çırbindı urar yüzgüçiləri (118); *Sağın-solün* Uruzın₁ çevirdilər (71); *Sağına- solına* eki qoşa yay çəkərdi (85).

SADAQ is. İçine ok konulan kap: *Sadaqından* toqsan axın yerə dökdi (92); *Sadaqla* oxum keşin dilər (108); *Sadağında* səksən oqın vergil mana! (46),

SAZ is. Kamışlıq: Beyrəgin₁ qorqusundan qaçdı, özini Tana *sazına* saldı (66); Ağ *sazın*₁ aslanında bir köküm var (118).

SAİR sf. Ar. Başka. Qılıç və sügü və çomaq və *sair* cəng alətin geydirüb tonatdılar (120).

SAY sf. Düz, dümdüz: Üç yüz *say* cidalu yigit bunun₁ yanına cəm' oldı (110); ♦ *Saya* varmak - saymaya başlamak: *Saya varsam*, düğənsə olmaz, Qalın Oğuz bəgleri bindi (42).

SAYVAN is. Gölgecik: Ala *sayvan* gög yüzine aşanmışdı (94).

SAYVANLI/SAYVANLU sf. Gölgeci: Atlas ilə yapılanda Göğ *sayvanlı*! (94); Atlasda yapılanda göğ *sayvanlu* (63).

SAYDURMAQ f. Hesap etmək: Kaferi qanrış kibi od oluban yandırayım, Toquzını bir yerinə *saydurayım* (76).

SAYILMAQ f. Hesaplanmaq, sayı, adedi bilinmek: *Sayılmaqla* Oğuz erənləri dükənsə olmaz (95).

SAYMAQ f. Hesap etmək: Otuz bin₁ ər yağı gördümsə, ota *saydım* (117).

SAYRAMAQ f. Kuş veya tavuğun söylemesi: Saqallu boz ac turğay *sayradıqda* (37).

SAYRU sf. Hastalanmaq. Ol obada bir yaxşı - xub yigit *sayru* düşmüş idi (79).

SALAVAT is. Ar.: Salavat getirmek - dua okunduktan sonra sağ eli yüze çekme ayini: Adı görklü Məhəmmədə *salavat* gətürdi (101); Qanturalı adı görklü Məhəmmədə *salavat* gətürdi (88).

SALAM is. Ar. Selam vermek - biri ilə görüşürken “selam” deyip təbrik etmək: Biz kafərə *salam* vergil, öldürmiyəlim! (43).

SALAXANA is. Ar. ve Far. Top. Mal-hayvan kesilmək için özel yer: Dəpəgöz olduğu *Salaxana* qayasına gəldi (101).

SALQUM-SALQUM sf. Serin-serin, soğuk-soğuk: *Salqum-salqum* tan yelləri əsdigində (34).

SALI: Salı vermek - bırakmaq: Tutsaq olan Qazılıq qocayı *salı vermişlər* (96); Buğanın₁ zəncirin aldılar, *salı verdilər* (88); Həsud kafərler bağlamadılar, yülərin sıyrıb *salı verdilər* (89).

SALINMAQ f. Konmak: Ağzı böyük xümrələr ortalığa *salınmış* idi (68).

SALINDIRMAQ f. Sallandırmaq: Basatı öginə qatdı, tutdı. Boğazdan *salındırdı* (101);

Qız dəxi orğan gətürüb Beyrəgi hasardan aşağı *salındırdı* (59); Əgər səni hasardan aşağı orğanla *salındıracaq* olursam, babana-anana sağlıqla varacaq alırsan₁, bəni bunda gələb helallıqla alurmısan? - dedi (...)

SALMAQ f. 1) Bir şeyi yüksek, yuxarı yerden aşağı yere indirmək, düşürmək, atmaq:

Şökli Məliki bögirdibəni Qazan bəg atdan yerə *saldı* (66); Qazan bəgün₁ qartaşı kafərin₁ tuğilə sancağı qılıcladı yeri *saldı* (50); 2) Sermək, döşəmək:

Qaba əncəm altına *salaydım* (47); İpək xəlicələr *saldı* (53); 3) İndirmək, çəkmək: Qara qılıcın *sal* boynıma kəs başm (117); *Sal* qılıcın, kəs başım (118);

4) Kurtarmək: Sası dinlü kafər əlində tutsaq olaydın, oğul! Altun-aqça gücünə *salubanı* səni qurtaraydım, oğul! (82); 5) Terk etmək, bırakıp gitmək: Qalan kafərlər bilüb, meydanı *salub* qaçdı (109);

Yad oğlu saqlamaqla oğul olmaz, böyüyəndə *salur*-gidər, gördüm dimez... (31); ♦ Adam sokmaq - rica etmək

için kişi göndərmək: Təkür *adam* *saldı*: "Kim idügin bilin!" - dedi (116); Ata-ana ağlaşub Qazana *adam* *saldılar* (112); *Adam* *saldı*, əmmisini oxudu, gəldi (119);

at salmaq - at bırakmaq, atla saldırmaq: Bəkil buna *at* *saldı* (105); Bitəkəllüf kafərə *atsaldılar* (50);

boyına salmaq kendisi ilə götürmək: Oğlancuğun yanına alub, qırq yigidin *boyına* *saldı*, ava çıxdı... (37);

ğoğa salmaq - panik yaratmaq: Ağzı qaba köpəklərə *ğoğa* *salan*! (45); mütercim salmaq - mendille el etmək: Qırq yigidinə *dilbənd* *saldı*, əl eylədi (41);

eyer salmaq - eyerlenmək: Baba, yelisi qara Qazlıq atuma *əyər* *salayım*, qanlı kafər elinə aqın çapayım (86); Kafərin arxasına *əyər* *saldı*, ağzına uyan urdı (117);

boyına salmaq kendisi ilə götürmək: Ağ işıqlı alpları *yanıma* *saldım* (95); Ala gözlü yigitlərin *yanına* *saldın* (105); Ala gözlü bəgləri *yanıma* *salardım* (124);

su salmaq - su bırakmaq: Quru-quru çaylara *su* *saldım* (73); suçu salmaq - suçu bırakmaq: Quru-quru çaylara *suçu* *saldım* (38); Hapse düşmək - hapis etmək.

Götürdilər, ton₁uz tamına *həbsə* *saldılar* (119).

SALUR is. Antr. Bəru gəlgil, *Salur* bəgi, *Salur* görgi! (72).

SALUR QAZAN is. Antr. Qırıq günü ögdin dəpər alpımız - *Salur Qazan*! (114); İçüb-içüb Ulaş oğlu *Salur Qazanın* alnına şərabin itisi çıxdı (42).

SALXIM is. Üzüm tanelerinin bir budakcıkda kümesi. Ol bağların₁ qara *salxımları*, üzümü olur (80).

SAM is. Ar. Asya ve Afrika sahralarında esən çox şiddətli, sıcak ve kuru rüzgâr: ümumiyyətlə şiddətli, sıcak ve kuru rüzgâr: *Sam* yelləri əsmədin, Qazan, qulağım çınlar (72).

SAMAN is. Saman: Bir torba *saman* döşəkli, yarım kərpic yasdıqlı, yonma ağac tənirili, Köpəgim kafər (119).

SAMUR is. Sincap, sansar sınıfından boz renkli kıymətli kürkü olan yırtıcı hayvan: burada samur derisindən hazırlanmış (giyim): *Samur* cübbesin əgninə aldı (72).

SAN₁A zm. *Sen* zamirinin yönük hal şəkli: Can tatlusın san₁a bildirəyinmi? (35).

SANASAN KİM Kiplere ait s. Hesab edəsən ki... *Sanasan kim*, tar yolda tolu düşdi (71).

SANMAQ f. Zannetmək, hesap etmək: Mətə kaferlər, bu ərəbəyi beşigim *sandım* (116); Elə *sandı* kim, yağı basıldı (91).

SANCAQ I is. Bayraq: Qazan bəgün qartaşı kaferin tuğilə *sancağı* qılıcladı, yerə saldı (50).

SANCAQ II is. Vilayət: Yigirmi dörd *sancaq* bəgi gəlsün! - dedi (95).

SANCAQLU sf. Bayraklı: Mərə yigit, ögincə bu çərinin₁ Bir aq *sancaqlu* alay çıxdı (120).

SANCIDA is. Top. Altun aşiq oynar *Sancıdanın₁* bəgləri (118).

SANCILMAQ f. Batırılmək, keçirilmək: Qılıcıma toğranayın! Oxıma *sancılayın!* (59).

SANCMAQ f. Batırmək, keçirmək, takmək, sokmək: Uruz gen yaqadan sügüsin *sancdı*, turdı (71); İki talusından çəngələ *sancun*, qıyma-qıyma ağ ətindən çəkün (47); Sügüylə *sancdılar*, ilmədi (99); *Sancubanı* yerə çaldı, dəprətmədən başın kəsdi (77); “Qazanı *sancam*” - dedi, *sancamadı*, öte keçdi (121).

SAPA sf. Sert: Alan sabah *sapa* yerdə dikiləndə Ağ-ban evli! (94); Ol gün namerdlər *sapa* yer gözetdi (77).

SAPADANCA zf. Sabahdan, sabah erkenden: Gəldin ol kim soldıran soydır, *sapadanca* yerindən uru turar, əlin-yüzün yumadan toquz bazlamac iləri bir küvlək yoğurd gəvəzlər... (33)

SAPAN is. Taş atmək için eski silah: Üç yerde dəpə kibi taş yığdı, ala qollu *sapanın* əlinə aldı (43); *Sapan* taşına tutdı (98).

SAPMAQ f. Korkmək, çekinmək: Qılıcından *saparım* yoq! Kəndü eslim, kəndü köküm sımağım yoq! - dedi (117).

SAPASAĞ sf. Sapasağ olmak - tamamen sağlıklı olmak: Oğlanın qırq gündə yarası önəldi, *sapasağ* oldu (39); Dəlinin₁ əli həq əmrilə *sapasağ* oldu (56).

SARA-SARA f. bağ. Sara-sara (sarmak): Çobanı bir ağaca *sara-sara* möhkəm bağladı (46).

SARAY is. Ahır bölmesi: Məgər, sultanım, genə yazın buğayı *saraydan* çıxardılar? (36).

SARARMAQ f. Sararmak, sarı renk almak, sarı olmak: Gördi bənzi *sararmış*, dilbəndi boğazına keçmiş (105); Əmma qızın₁ dərdindən bənizi *sarardı* (98).

SARARTMAQ f. Sarartmaq: ... ya Əzrayil, var ol, dəxi dəli qavatın₁ gözinə görüngil, bənzini *sarartğıl!* - dedi (79).

SARB sf. Çetin, kolay olmayan: *Sarb* yerlərdə yapılmış kafər şəhri (118); *Sarb* yürürkən Qazlıq ata namərd yigit yenə bilməz, binincə binməsə, yeg! (32).

SARVAN is. Far. Kervan başkanı; deveci: Evin₁iz ardınca *sarvanlar* sanar baqar onlar (64); *Sarvanlar* ögin aldı, döndərəməz (112).

SARI I sf. Sarı: *Sarı* yılan soqmadan ağca tənüm qalqar-şişər (72); Cəm'i yanında olan qızlar al geymişlərdi, kəndü *sarı* geymiş idi (87).

SARI II is. Takma ad: İlk qoca oğlu *Sarı* Qalmaş Qazan bəgün₁ evi üzərinə şəhid oldu (43); Aruzın₁ bir çobanı vardı, Qon₁ur qoca *Sarı* çoban deərlərdi (98).

SARIQ is. Sarık. Beyregın babası qaba *sarıq* götürüb yerə çaldı (57); Qazan bəgə gəldilər, *sarıqların* yerə urdular (125).

SARILMAQ f. Birbirini kucaklamak, kucaklaşmaq: Qız aydır: “Qılıcın₁ geydir, yigit, murad ver, murad al, *sarılalım!*” - dedi (112).

SARINMAQ f. Bürünmək, örtünmək: Anam mənim üçün gög geyüb, qara *sarinsun!* (75); Qırq-əlli yigit qara geyüb - gög *sarındılar* (125).

SARMAQ f. Sarmak, bürümək: Aruz aldı bu oğlanı, ətəginə *sardı* (99); Qaftanı altından ayağın bərk *sardı* (at) var qüvvətilə atının₁ yelisinə düşdi (105); Qanturalı altunlu incə ketan bezin belinə *sardı* (87).

SARMAŞMAQ f. Kucaklaşmaq, birbirine sarılmək: Topuğında *sarmaşanda* qara saçlum! (35); İki pəhləvan olub, bir-birinə *sarmaşdılar* (55).

SARP sf. Geçilmesi, üstünə çıkılması çok zor olan; çok dik, uçurum, yalçın: *Sarp* qayalar oynanmadı, yer oyruldu (40).

SARSILMAQ f. Tesirli, üzücü bir haberdən, işten, hadisədən vs çok büyük heyecan geçirmək, ruhi azap çəkmək, sarsıntı geçirmək: Qara bağrın₁ *sarsılıb*dir “ağa!”

- deyü nə ağlarsan, nə bozlarsan? (61); Qara bağı *sarsıldı*, düm yüregi oynadı (72).

SASI sf. Pis: Ağam Qazan, *sası* dinlü Gürcüstan ağzında oturarsan, ordun₁ üstinə kimi qorsan? (42).

SAÇ is. Saç: Qarğu kibi qara *saçım* uzanır gördüm, uzanıban gözümü örtür gördüm (44); Toquz qara gözlü, xub yüzü, *saçı* ardına urulu, köksi qızıl dügməli, əlləri biləgindən qınalı, barmaqları nigarlı mehbub kafər qızları Qalın Oğuz bəqlərinə sağraq sürüb içərlərdi (42).

SAÇLI//SAÇLU sf. Başında saç olan: Qurması qırq tutam qara *saçlım*! (93); Toquz qara gözlü, örme *saçlı*, elləri biləgindən qınalı, parmaqları nigarlı, boğazları birər qarış kafər qızları al şərabı altun ayağla Qalın Oğuz bəqlərinə gezdirlərdi (68); Topuğında sarmaşanda qara *saçlum* (35); Yedi bin₁ qaftanının₁ ardı yırtıxlu, yarımından qara *saçlı*, *sası* dinlü, din düşməni alaca atlu kafər bindi yılğadı... (42).

SAÇ-SAQAL is. Başta, yüzde bulunan tüylər: *Saçı-saqalın* yoldilər (11).

SEVİNDİRMƏK f. Sevindirmək: *Sevindirdin*₁ yerindirmə, ozan, meni! - dedi (62); Üç günə varmasun, Allah *sevindirsin* sizi! - dedi (62).

SEVİNİ-QIVANI zf. Sevinç, sevinçle, güle güle: Qanlı qoca *sevini- qıvanı* urı turdı (85).

SEVİNMEK f. Sevinmək: Solına baqdı, çox *sevindi* Qalın Oğuz bəqləri bunu eşitdilər, şad olub *sevindilər* (52); Aruz *sevindi* (100).

SEVİNC is. Sevinç vermek - Sevinçlendirmək: Atasına Basatın₁ *sevinc* verdi (103).

SEVİŞMEK f. Birbirini sevmək: *Sevişdigim* Bamsı Beyrək, sən degilsen (65).

SEVGİ is. Sevgi: Xan babamın₁ göygüsü, Qadın anamın *sevgisi* (72).

SEVGİLİ sf. Çok sevilen, canı gibi sevilen, istenilen, aziz. *Sevgili* qardaş görkli (33).

SEVMƏK f. Sevmək: Könlün₁ kimi *sevərsə*, Sən an₁a varğıl (83); Tez *sevdi*n, tez usandın, qavat oğlu qavat! (92).

SEYRAN is. Ar., Far. Seyretmək, izləmək: Tən₁ri verən tatlu canın₁ *seyranda* imiş, endi, dəxi (39); Məgər ol dəm Bayındır xan bəqlər ilə *seyrana* yetmişlərdi (98).

SEYRƏK sf. Seyrek: Biləgində toqsan oqı *seyrək* oğlan! (107).

SELCAN is. Antr. Sarı tonlu *Selcan* xatun köşkdən baqar (90).

SELCİK//SELCÜK is. Antr. Ulu qardaşın adı Qıyan *Selcikdir* (98), Qıyan *Selcük* oğlu Dəli Tondaz aydır (42); *Oğlu* Qıyan *Selcugin*₁ ödi yarıldı (99).

SEPARƏ is. Far. Otuz bölüm (Kur'an'ın 30 cüzünü bildirir); Axır *separə* başıdır, əmmə görkli (32).

SEÇDİRMƏK f. Seçtirmək: Yügrək olan atların₁ tavlısından, O zalım *seçdirdi ola*, qardaş! (100).

SEÇİLMƏK f. Ayırt edilmək, fərqli olabilmək: göze çarpmak: yüz kafər *seçilüb* oğlanın₁ üzərinə gəlmiş (107); Yüz adam *seçilün*₁, taraqa çatladın, oğlanı qorqudun (107); Aqlı, qaralı *seçilən* çağda (37)

SEÇMƏK f. Seçmək: Bin aygır *seçdi* (56-57); İçin qara donlu, gög dəmirlü altı yüz kafər *seçdi* (90); Aqlı, qaralı *seçən* çağda (34).

SƏBƏB is. Ar. Neden: *Səbəb* nədir, degil man₁a (68); Evin yağmalatdığı₁ dəm Taş Oğuz bilə bulunmadı, *səbəb* oldur, - dedi (123); Xan qızı, *səbəbi nədir*, degil man₁a! (35).

SƏDDƏQNA e. Ar. Biz sənə sadıq olduq: Aydır: Amən na və *Səddəqna*! (91).

SƏDƏQƏ is. Ar. Yoksula, dilenciye verilen para, şey: Qara başın₁ *sədəqəsi*, yigit, mədəd man₁a! - dedi (53); Ağanızın başı və gözi *sədəqəsi*, köhnə qafanın₁uz var isə, geyəyin, dügünə varayın (62).

SƏKSƏN s. Seksen: *Səksən* yerdə badyələr qurulmuşdı (42).

SƏKSƏN BİN s. Seksen bin - 80 000. *Səksən bin* ər gördümsə, səksənmədim (117).

SƏKSƏNMƏK f. Ürpermək. Panik içinde: Səksən bin ər gördümsə, *səksənmədim* (117).

SƏGİRDİŞ is. (At) sürmək: “Baban, dedi, keyikləri qovsun gətürsün, bənim ögimdə dəpləsün, oğlumin₁ at *səgirdişin*, qılıç çalışın, oq atışın görəyim, sevinəyim, qıvanayım-güvənəyim” - dedi, - dedilər (37).

SƏGİRTMƏK f. Sürmək, dötrnala sürmək (atı): Çoban qoyunun₁ öginə *səgirtti* (98); Dəlü Qarçar *səgirdərək suya* düşdi (57); Xanım baba, qorxuram *səgirdərkən* Qon₁ur atın₁ sürücdirəsən (74); Güni gəldi, ağ meydanda *səgirdərin* sən₁ için! (...)

SƏGRƏK is. Antr. *Səgrəkm Bəst* oldu (110).

SƏGRİMƏK f. Gözün esmesi, titreməsi: Çıqsun bənim kor gözüm, a Dirsə xan, yaman *səgrir* (38).

SƏLAM is. Ar. bk.: Salam: Səlam vermək - birbiriylə görüşürkən “selam” deyip təbrik etmək: Baş endirüb, *səlam verdilər* (53); Döndüm ol ərə *səlam verdim* (95); Qılbaş gəlüb Aruza *səlam verdi*, aydır (123).

SƏLAMLAQAQ f. Selam vermək: Bəglər gəlür Qazanı *səlamlar*, gedərdi (124).

SƏLVİ sf. Servi: Evdən çıxub yürüyəndə *səlvi* boylum! (35).

SƏLCÜK is. Antr. bk.: Selcik//Selcük: (Selçuk). Dəmir qapı Dərvəndəki dəmir qapuyı dəpüb alan, altmış tutam ala göndərinin ucında ər böğürdən Qıyan *Səlcük* oğlu Dəli Donda çapar yetdi (49).

SƏMƏD is. Ar. Allah'ın isimlerinden biri - her yeri tutan demektir: Qamu yerdə əhədsən, Allahü *səmədsən!* (96).

SƏN zm. Sen: “*Səndənmidir*, bəndənmidir, Tənri-təala bizə bir yetman oğıl verməz, nədəndir?” - dedi (35).

SƏPMƏK f. Serpmək: Bitəkəllüf kafəriər at dəpdilər, ox *səpdilər* (43).

SƏRVƏR is. Far Başkan, reis, rehber: Tənri dostı, din *sərvəri* Məhəmməd görkli! (32); Alimlər *sərvəri* Osman Üffan oğlu, görkli (32); Gözəllər *sərvəri* Sarı tonlu Selcan xatunı alsam... (87).

SƏRİMSAQ is. Sarımsak: *Sərimsaq* otın yemədin, Qazan, içüm göynər (72).

SƏRMƏK f. (Yere) yıkmək: Şimdi yigidi atar-yıqar, *sərər*- pırtar (87).

SƏRMƏMƏK f. Ayılmək, kurcalamək: Qanturalı *sərmədi*, oyandı; uru turdı (91).

SƏRMƏRMƏK f. Ayılmək, kurcalamək: Vəqəəsindən *sərmərdi* uru turdı (43); Oğlan *sərmərdi* uru turdı (114).

SƏRMÜZƏ is. Terlik: Yoxsa a Qazan, ayağımdan *sərmüzə* ataymmı? (73).

SƏRPƏ-SƏRPƏ fiili bağ. Tökezleyerek: Gürzlə döğışdilər, qara polad uz qılıc ilə tartışdılar, *sərpə-sərpə* meydanda qılıclaşdılar (108-109).

SƏRPMƏK f. Yana atmək: Qanturalı niqabın *sərpdi*(87).

SƏRXOŞ sf., Far. İçmiş, keyifli: Qorqrna, qayıрма, bəg *sərxoşdur*, cavab verməz, - dedilər (38); *Sərxoş* yigit həm eki canvərle savaşırdı (89); Alplar başı Qazan oğlancuq ilə *sərxoş* olub, yaturlar, - dedi (69).

SƏRHƏD//SƏRHƏDD is., Far. ve Ar. Sınır, hudut: Kafərin₁ *sərhədinə* irdilər (87); Qaçan sən mənə alub kafər *sərhəddinə* çıxardın₁, qılıc çalub baş kəsdin? (69).

SƏRHƏNG is., Far. Başkan: Canvərler *sərhəngi* devedir (89).

SƏRÇƏŞMƏ is., Far. Çəşmə: Kəsər gündə *sərcəşmə* yügrək yaxşı (96).

SƏTTAR sf., Ar. Kaplayan, örtən: Baqi qalan *səttar* Tənri, Menim canımı alur olsan₁, sən alğıl! (81).

SƏFA is., Ar. Zevk, neşe, lezzet, keyif; rahatlık (adət olaraq fiillerle işlənir): Dölin almaqdan *səfan₁* varsa, Şökli Melik, qara gözlü qızın varsa, götür Qazana ver! (49).

SƏXT sf., Far. Sert. Burada: mahcup, sinirli: Neçün *səxtsən*, xanım yigit? (59); □ Sert olmak - mahcup olmak, tutulmaq, asabələşmək: Bayındır xan qatx *səxt oldı* (104); Böylə digəc bazırqanlar *səxt oldı* (53); Niye *səxt oldunuz?* (57).

SƏHABƏ is., Ar. Taraftar (Muhammed Peygamberin taraftarları). Varıban peyğəmbərin₁ yüzini görən, gələbənə Oğuzda *səhabəsi* olan, acığı tutanda bığlarından qan çıxan bığı qanlı Bügdüz Əmən çapar yetdi (50).

SİDQ is. Ar. Sadakat, içtenlik, kalp temizliyi: Ol Məkkəyə sağ vaxsa, əsən gəlsə, *sidqi* bitün hacı görkli (32).

SİDDİQ is., Ar. Səflək, kalp təmizliyi, doğruluk: Mehəm-medin₁ sağ yanında namaz qılan Əbubəkr *siddiq* görkli! (32).

SİZ zm. Siz: *Siz* yegün₁iz-içün₁iz, söhbətin₁üz tağıtman₁uz (69); Dövlətsiz şərrindən Allah saqlasun, xanım, *sizi!* (32).

SİLMƏK f. 1) Mendil vs. ilə təmizləmək: Yenümle alnum qanın bən *siləyin* (46); Turmaz qanın *silər* (91); 2) Sürtmək: Destmalı gözinə *silcək*, Allah-tealanın, qüdrətilə gözi açıldı (66).

SİMÜZ sf. Şişman: *Simüz qoyun*, arıq toqlı sən₁ qapun₁dan kaferlərə vermədim (46); Qarma-bükəc *simüzin* alub tutan (45).

SİN-SİN zf. Eğilerek, büzülerek: Köpək Qazanın₁ atı-nın₁ ayağma çap-çap düşər, *sin-sin* sin₁lər (45).

SİNƏG//SİNİƏK is. Sinek: Ərkəg *sinəgi* üzərimə qondırmıyam (112); “Bu yerin₁ *sinəgi* bizi üşəndirdi!” - dcdi (101).

SİNİİRLƏMƏK f. Asabələşmək, ürktmək: Otağın₁ ögində irişi gəldi, keyiki *sin₁irİədi* (54).

SİNİİRLİ sf. Asabi: Dirsə xan Qorqut *sin₁irli* qatı yayın elinə aldı (37).

SİNİLƏMƏK f. Eğilmək, korkup büzülmək, eğilerek çenilemək: Köpək Qazanın₁ atının, ayağına çap-çap düşər, *sin₁- sin₁ sin₁lər* (45).

SİRR is. Ar. Sır: Kişi qoynında yatan həlalına *sirrin* deməzmi olur? (106).

SİCİM is. Yündən, keçi kılından yapılmış ip: Qıl *sicim* ağ boynına taqdılar (40); Qara qıldan *sicim* boynına taqılı, degil! (75).

SIQINMAQ//SIĞINMAQ//SIĞUNMAQ f. Bir tehlikeden güvenilir bir yerde gizlenmek və ya birindən himayə istəmək, himayəsi altına girmək: Dədənin₁ anısı anıtdı, Tən₁riyə *sıqındı* (56); San₁a *sığındım* comərdlər comərdi, ğəni Tən₁ri, mədəd! - dedi (89); Tar ətün₁ə, gen qoltuğına *sığınu* gəlmişəm (87); Birligün₁ə *sığındım*, çələbilə, qadir-Tən₁ri (96); Yaradan qadir Tən₁riyə *sığındım* (89).

SIQLAMAQ f. Ağlamak, hüngürdemək: Ağladı, sıqladı (44); Qartaş /deyü/ *sıqlayanda* yoldaşıma yazıx! (48); Ağlayıbanı- *sıqlayıbanı* evinə gəldi (57).

SIQMAQ f. Sıkmaq: Oğlanın₁ anası əmcəgin bir *sıqdı*, südi gəlmədi (39); Ol üzümü *sıqırlar*, al şərabı olur (80).

SİMAQ f. 1) məc. Sözü yere atmaq: Oğlan anasının₁ sözün *sımadı* (40); Uruz babasının₁ sözün *sımadı*, qayıdub gerü döndü (71); 2) məc. İnkər etmək, təhkir etmək: Qılıcından sıparım yox! Kəndü əslim, kəndü köküm *sımağım* yox! - dedi (117).

SIĞAMAQ f. Sıvazamak. Ellərini parmaklarını bir şeyin üzərində hafifcə gezdirərək onu tımar etmək: Üç qatla yarasın əlilə *sığadı* (39); Ağ bilək₁lərini *sığadı* (87); Hər birinin başlarını₁ *sığadı* (101).

SIĞIN is. Geyik: Av avlayalım, quş quşlayalım, *sığın*, keyik yıqalum, qayıdalım otağımıza düşəlim (42).

SIĞIN-KEYİK is. Geyik-ceylan: Baqdı gördi ki, bir sultan simüz *sığın-keyikdir* (54); Sənin₁ odan₁ üzərinə *sığın-keyik* yıqmadımmı? (65); Qulanla *sığın-keyikə* qon₁şı yurdım! (44).

SIĞMAQ f. Yerləşmək, gire bilmək: Qoşa badam *sığmayan* tar ağızlum! (35); Avcına *sığmayan* əlüklü oxlu (100).

SIĞIR is. Geyik: Gördi kim, oğrı köpək, yekə tana evini bir-birinə qatmış - tauq komasına, *sığır* tamına dönmüş (33); Qara *sığırı* soqmanı tolu qan oldu (96).

SIĞIRTMAC is. Sığirtmaç: Məgər bir *sığirtmacları* vardı (120).

SIZLAMAQ f. Ağrımaq: Kəsilsün oğlan əməən süd tamarım yaman sızlar (38).

SIZLATMAQ f. Ağrıtmək, incitmək: Ağca yüzlü anamı *Sızlatdın₁* ola, qardaş! (100); Qarıcıq olmuş anamı *sızlatmağıl!*(74).

SIZMAQ f. Bir şeyin arasından, gözeneklerinden yavaş yavaş, damla-damla sızıp çıkmək, aşmaq: Adam içməyən acı sular *sızınca* sızmasa, yeg (32).

SIYIRMAQ f. Çıkarmak: Həsud kafərlər bağlamadılar, yülərin *siyırıb* salı verdilər (89); Qara qılıcın *siyırdı* (80); Qalqanını ovatdı, tuğulqasını yoğurdu, qapaqların *siyırdı*, oğlanı almadı (108); Qaftanı *siyırdı* götürdi, qızların₁ üstünə atı verdi (62).

SINAMAQ f. Yoklamak, tecrübədən, sınavdan keçirmək: Öz canıma qıyam, men sana qıymayam, Mən səni *sınardım*, - dedi (93); Mən sən₁ dostluğın - düşmənlığ₁ *sınayu* gəldim (123).

SINDIRMAQ f. 1) Mağlup etmək, diz çöktürmək: Sən yaln₁uz gözlə mən Oğuzı *sındırmışdım* (102); 2) Tahkir etmək, ihanət etmək. Aydır: “Gəlün₁ Qazan₁ quyudan çıxarun₁, bizi ögsün, Oğuzı *sındırsun*” (117); Ağan₁ Qazan₁ın namusunu *sındırayımmı?* (47).

SINIQ sf. Kırık: Əlindəki süğüsü *sınıq* oğlan! (107).

SINMAQ f. 1) Parçalanmaq, kırılmaq: Ayağn₁ *sındığunu* kimsəyə demədi (106); Sağ oylağı qayaya toqındı, *sındı* (105); “Görklüm, atdan düşdüm, ayağım *sındı*” - dedi (106); 2) Mağlup olmaq, basılmaq: Yağı basıldı, düşmən *sındı* (92); 3) Zedelenmək: Qıyan Selcik ödi *sındı*, can verdi (100).

SIRAVARDI zf. Sıra ilə: Qırq günə dəkin *sıruvardı* geyəgüz (57).

SIRILUR is. Sıyrılan. Burada: kılıcın kınından çıxarılması süreci dikkate alınıyor: Nə yerdə *sırılur* varsa, çəkən bilür (32).

SIRÇA sf. Küçük (parmak): “Oğlım idigin andan biləyim, *sırça* parmağını qanatsun, qınmı dəstmala dürtsün, gözimə sürəyin: açılacaq olursa, oğlım Beyrəkdir!” - dedi (66).

SIÇRAMAQ//SIÇRIMAQ f. Atılmək, zıplamak, hoplamak: *Siçrayüb* şahün kibi kafərin boğazın ələ aldı (109); Depəgöz *sıçradı* baqdı (101); Haman qız *sıçradı*, ata mindi (65); Qaraquc atına *sıçrıyub* bindi (113).

SOVĞULMAQ f. Kurumək: Qanlu-qanlu suların *sovğulmuşdı*, çağladı, axır! (66).

SOQMAN is. Çekme: Qara sığırı *soqmanı* tolu qan oldu (96).

SOQMAQ f. 1) Sokmak, içəri salmaq: Depəgöz günbədə əlin *soqdı* (102); Əsləmədi, biləgindən bir tutam ox çıxardı, belinə *soqdı* (101); 2) Sokmak (yılan hakkında): Səndən son₁ra bir yigidi sevib Varsam, bilə yatsam, Ala yılan olub, mən₁ *soqsun*! (83); Sarı yılan *soqmadan* ağca tənüm qalqar-şişər (72).

SOĞAN is. Soğan: Yanmış arpa əmtəgi, acı *soğan* öyni degil! (75).

SOY I is. Nesil, soy, kök mənşei: Ol Ayışə, Fatime *soyudur*, xanım (33); Amit *soyının*₁ aslanı, Qaraçuğun₁ qaplanı! (63).

SOY//SOYI II is. Şarkı: Bir *soy dəxi* soylamış, aydır (117); Bəy boyladı, *soy*₁ soyladı (91).

SOYMAQ f. Soyundurmak, çıplak etmək: "Bu yigidi anadan toğma *soyun!*" *Soydılar* (87).

SOYLAMA is. Şarkı: *Soylama*, Aydır (35).

SOYLAMAQ f. Şarkı okumak: Çağırıb xatunına *soylar*, görəlim, xanım, nə soylar (34); Dədə Qorqud *soylamış* (31).

SOL zf. Sol tərəf: Üç kişi sağ yanından, üç kişi *sol* yanından dəmir zəncirlə buğayı tutmuşlardı (36); Cılasun yigitlərlə Qaragünə oğlu Dəli Budaq *soldan* dəpdi (50).

SOLDIRAN f. fiili sf.; Solduran, solğun eden, solğunlaşdırən: Qarılar dörd dürlidü: birisi *soldıran* soydur (33).

SOLMAQ f. Zayıflamaq: Küt-küt buğa *solmağa* başladı (88); Qunt-qunt biləklərin₁ *solmasaydı*, "Ağam Beyrək" diyə- dəm, ozan, san₁a! (62).

SON is. Ahir, akibət, neticə: yarınki gün zəman dönib, bən əlib sən qalacaq tacım-taxtım san₁a vermiyələr, - deyü *sonımı* andım, ağladım, oğul! - dedi (69); Axır - *son*₁ arı imandan ayırməsün! (78)

SON₁RA e. Arkasınca, ardınca, mütakibən: Andan *son₁ra* Qazan ilə işümüz xeyir ola! - dedi (124); Öylədən *son₁ra* evinə gəldi (33); Bir neçə müddətdən *son₁ra* bir oğlan toğurdu (35); Qarnın toyurdıqdan *son₁ra* qazanları dəpdi-döndi, çevirdi (64).

SON₁ UCI kiplərə ait s. Nihayət: gələmlü-gedimlü dünya. *Son₁* ucu ölümlü dünya! (122); Axır - *son₁* ucu ölümlü dünya! (50).

SORMAQ I f. Sormak, haber almak: Xəbər *sordılar*, görəlim, necə *sordılar* (91); Varun₁, *sorun*., oğlan Bəkilin, nəsidir? (108); Gələndən-gedəndən xəbər *soram* (112).

SORMAQ II f. Dil və dudakların hareketinə sıvıyı yemek; özümsemək: Bir *sordı*, olanca südin aldı (99); Sultanım Qanturalı, Ağca sazlar içində Sarı genlər görübən qanın *soran* (88).

SORULMAQ f. Sorgulamaq, haber alınmaq, talep edilmək: - Baba, içində bəg yigitlər öldürsələr, qan *sorularmı*, də'vilərlərmı? (70).

SORUŞMAQ f. Birbirinin dudağını emmek: Tatlu dəmağ verübən *soruşdılar* (93);

Tatlu dəmağ verüb *soruşduğım*. Bir yasdıqda baş qoyub əmişdigim (93).

SOUQ sf. Soğuk: *Souq* sularını sorar olsam, içət kimün₁? (61); Biləgindən on parmağını *souq* almış (65).

SOUQ-SOUQ sf. Soğuk-soğuk: *Souq-souq* suları sorar olsan₁, Ağam Beyrəgin içədiydi (61); *Souq-souq* binarlarım gərəksə, an₁a içət olsun! (81).

SOUĞILMAQ f. Azalmak, kurumaq: Aqındılı görklü suyun₁ *souğılmışdı*, çağladı, axır! (111).

SOFYA is. bk.: Aya Sofya: Yol üzərində kafərin₁ Aya *Sofyası* vardı (119).

SÖZ is. Sözün tutmaq, sözünü yerinə getirmək: Hər nə ki buyursa, qəbul edərlərdi; *sözün* tutub təmam edərlərdi (31); Sözi sımaq - sözü yere düşmək: Oğlan anasının *sözün sımadı* (40).

SÖYKƏNMƏK f. Yaslanmaq, dayanmaq: Oğlı Uruz qarşusunda yay *söykənib* turardı (68).

SÖYLƏMƏK f. Demək: Ğaibdən dürlü xəbər *söylərdi* (31).

SÖYLƏŞMƏK f. Bir işin nasıl olması hakkında konuşmaq, müzakere etmək, sohbet etmək, danışmaq: Ağca yüzlü görklün₁lə *söyləşməzsən*, nədir halın? - dedi (105); Ocağını söyündürün, - deyü *söyləşdilər* (74); *Söyləşdilər* fısıf fısıf (47).

SÖYÜNDÜRMƏK f. Söndürmək: Ocağını *söyündürün*, - deyü *söyləşdilər* (74).

SÖKMƏK f. Kurulmuş bir şeyi uçurtmaq, dağıtmək, yıkmək: Arqasını urıb, bərk ağılın₁ ardın *sökən!* (45); Ala yılan *sökməz ormanını* Çaqlmaq çaqlub oda uram (86).

SÖGMƏK f. Küfretmək. Yakışıksız, kötü, edepsiz sözlerle tahkir etmək: Ağ saqallu qocanın₁ ağzın *sögdü* (37); Aruz, Depəgözi dögdü-*sögdü*, yasaq eylədi, əsləmədi (99); Mənim ağzuma *sögüb* durarsan, duyamadım (60).

SÖGÜLÜ sf. Sevgili. Çok sevilen, canından çok sevilen, istenilen; aziz, sevecen: Məndən əziz, məndən *sөгülü* anan₁dır, oğul, anan₁a var! - dedi (82).

SÖMƏK f. Sevmək. Aşk besleyip büyütmək, aşık olmak: Kön₁ül verüb *södügim*, Qalqubanı yerin₁dən turı gəldin (105).

SÖHBƏT is. Sözlü fikir, məlumat mübadiləsi; söyləşi, rəportaj, ihtilaf: Baybörənin₁ dəxi Bayındır xanın₁ *söhbətinə* gəlmişdi (52); Toqsan tümən gənc oğuz *söhbətinə* dərilmədi (68); Alar sabah Dirsə xan Qalqubanı yerindən uru turub, qırq yigidin boynına alub, Bayındır xanın₁ *söhbətinə* gəlürdi (34); □ sohbet

eylemek//etmək - bir yerde konuşmaq: Anasile *söhbət eylədi* (37); Günlərdə bir gün yegnək oturub bəglər ilə *söhbət edərkən* Qaragünə oğlu Budağı ilə uz düşmədi (94).

SU is. Ulaşuban *sular* taşsa, dən₁iz tolma (31).

SULTAN is. Hükümdar: Məgər *sultanım*, genə yazın buğayı saraydan çıxardılar (36).

SUM sf. Halis, tamam: Qayın tolu yeləgümdən *sum* altunlu mənim oxım (95).

SUNQUR is. Akdoğan, sungur (kuş); Ağ *sunqur* quşu erkəgində bir köküm var, Ala ördək, qara qazun₁ uçurmiya (119).

SUNMAQ f. Dürtmək, vermək: Basat qoçın₁ başını Dəpəgözün əlinə *sundı* (101).

SURAHİ is. Ar. Su ve ya şarap dökmək için uzun boğazlı şişə kap: Altun ayaq *surahilər dizilmişdi* (68).

SURƏT is. Ar. Dış görüntü, resim: Bazırgan *surətində* qatır-dəvə çəkdiilər, gəldilər (119).

SURNAÇI is. Zurnacı: *Surnaçıları* qovdı, nəqaraçıları qovdı (64).

SUSANMAQ f. Bir şeyin hasretində, arzusunda olmaq: Uruz aydır: “Mərə, hərzə-merzə söyləmə. Qanın₁a *susanma*, gəl and iç!” - dedi (124).

SUFİ SANDAL MƏLİK is. Antr. Ağ Məlik Çəşmə qızına nigah edən *Sufi Sandal Məlikə* qan qusdıran, qırq cübbə bürünüb otuz yedi qəl'a bəyinin₁ məhəbb qızlarını çalub bir-bir boynın qucan, yüzində-todağında öpən İlək qoca oğlu Alb Ərən çapar yetdi (50).

SUÇ is. Günah. Bənim *suçum* nə oldı kim, qara otağa qondurdu? - dedi (34); Qazlıq tağının₁ *suçı* yoqdır (39).

SUÇU is. Su ilə meşğul olan adam: Quru-quru çaylara *suçu* saldım (38).

SÜD is. Süt: Kəsilsün oğlan əməən *süd* tamarım yaman sızlar (38); Ağ *südin* toya əmzirsə, ana görkli (33).

SÜGİLİK is. Şiş, kebab şişi: *Sügiligi ocağa* bıraqdılar, qızdı (101); *Sügiligi* Dəpəgözün₁ gözünə eylə basdı kim, Dəpəgözün, gözi həlak oldı (101).

SÜGSÜN is. Boyun: *Sügsünindən* tutdı, belini üzdi (89).

SÜGÜ is. Ucu sivri silah: *Sügüylə* sancdılar, ilmədi (99); Gördi gəlin at üzərində geyinmiş, *sügüsi* əlində (91); Uruz gen₁ yaqadan *sügüsin* sancdı, turdi (71).

SÜMÜRMƏK f. Emmək: Aydır: “Xanım, sazdan bir aslan çıxar, at urar, apul-apul yürüyüşü adam kibi. At basuban, qan *sümürər*” (98).

SÜNİC is. Nişan edilmiş: Əgər bəglər keyik alsa, qulağı dəlük olsa, “Bəkil *sünicidir*”,
- deyü Bəkilə göndərərlərdi (104).

SÜNİMƏK f. Uzanmaq, çekilip uzanmaq: Bir qoc yerindən qalqıdı, görünüb *sündi* (101).

SÜN₁ÜK is. Kemik: *Sün₁üklərim* tuz kibi oldı (80); *Sün₁ükləri* xurd oldı (88).

SÜN₁ÜCİK is. Kol-bacak: Ol ikicə *sün₁ücigin* uzun olmuş, yığışdır, axı!... (39).

SÜR sf. Sivri: Altmış tutam *sür* cidasın qoltuq qısub, ol kafəri qarşısından süsem, - dedi, süsəmədi (96); Ala uran *sür* cidalar süsəldi (71); Ala uran *sür* cidamı saqlardım bu gün içün (70).

SÜRAHİ is. Ar. Kadeh. Su və ya şarap dökmək için uzun-boğaz şişe kap: Altun ayaq *sürahiler* düzülmüşdi (42).

SÜRİ is. Sürü: Gördilər, bir *sürü* qaz oturur (116).

SÜRİYİ-SÜRİYİ f. bağ. Sürüye-sürüye: *Sürüyi-sürüyi* mağara qapısına gəldi (103).

SÜRİLMƏK f. Kovulmaq, götürülmək: İşdə *sürilib* gida yürir (31).

SÜRİCMƏK f. Kaymaq, Pürüzsüz, kaygan yüzey üzərində hərəkət etmək: Av avlıyub, quş quşlıyub gəzərkən bunı aldı, *süricdi*, məni yerə çaldı, Sağ oyluğım sındı (106).

SÜRMƏK f. 1) Hayvanı (atı) yürüməyə təhrik etmək: Həman burada Qazan at meydana *sürdi*, qırım dilədi (120); At *sürüb*, bu yigidin₁ üzərinə gəldi (113); 2) Hücüm etmək: Buğa oğlana *sürdi*, gerü gəldi (36); Nagahandan Oğuzun₁ üzərinə bir *sürdi*, keyik gəldi (54); Buğa dəxi oğlana *sürdi* - gəldi (36); 3) Kovmaq: Yedi qatla Oğuzı yerindən *sürdi* (100); Şeytana lə'nət qıldın, Bir suçdan ötri dergahdan *sürdün* (96); 4) Yola düşmək, getmək: Kəndüyi dəlülüğe bıraqdı, *sürdi* düğünə gəldi (63); Qayıduban baba, gerü döngil! Altun ban evin₁ə *sürüb* varğıl! (74); 5) İtelemek: Oğlan bu qatma buğanın₁ alnına yumrığını tayadı, *sürdi* meydanın₁ başına çıqardı (36); 6) Sürüklemek: Qıl orğan ağ boynına taqdılar. Yüzi üzərinə saluban *sürdilər* (71); 7) Kəsmək, sürmək: Qıl kəpənek boyuncuğun *sürər*, degil! (75); ...qanını dəstmalə dürtsün, gözimə *sürəyin*; açılacaq olursa, oğlın Beyrəkdir! - dedi (66); 8) Süzmək (içki): Toquz qara gözlü, xub yüzlü, saçı ardına urulu, köksi qızıl dügməli, əlləri biləgindən qınalı, barmaqları nigarlı məhbub kafər qızları Qalın Oğuz bəglərinə sağraq *sürüb* içərlərdi (42).

SÜRMƏLİ//SÜRMƏLÜ is. top. Arpa çay nehri - şimdiki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ülkesinde yerleşdi. *Sürməli* həm də Şərqi Anadoluda və Cənubi

Azərbaycanda Marağa səmtində yer adıdır: Ağca qala *Sürməlidə at* oynatdım (118); Ağca Qala *Sürməliyə* gəlüb, Qazan qırq otaq dikdirdi (78).

SÜRÜCDİRMƏK f. Kaydırmaq: Xanım baba, qorxuram səgirdərken Qonur atın₁ *sürücdirəsən* (74).

SÜSƏGƏN sf. Boynuzu ilə vuran: Dəpəgən köbini *süsəgən* yırtar (113).

SÜSƏLMƏK f. Batırmaq, çakmaq: Ala-ala göndərlər *süsəldi* (50); Ala uran sür cidalər *süsəldi* (11).

SÜSMƏK f. Boynuzu ilə vurmaq: Ağ ayılda ağca qoun quzucığın *süsərmə* olur? (92); Altmış tutam sür cidasın qoltuq qısub, ol kafəri qarşısından *süsəm*, - dedi, *süsəmədi* (96).

SÜSİŞMƏK f. Döş-döşə gəlmək: Qarğu talı sügümlər ilə qırışdılar, meydanda buğa kibi *süsişdilər*, köksləri dəldi, sügümləri sındı, bir-birin almadılar (109).

SÜFRƏ is. Yemək masasının üstünə və ya yere salınan özəl kumaştan yapılmış kılıf: sofra üstünə konulan yiyecekler: Qılucumdanmı gördi, *süfrəmdənmi* gördi? (34); ♦ sofra çəkmək - sofra açmaq: Oğul atadan görməyincə *süfrə çəkməz* (31).

T

TABUT is. Ar. Tabut. Tavlə-tavlə şahbaz atun binər olsam, mənəm *tabutum* olsun (83).

TAVIL//TAVUL is. Ar. Timbal (Bir davul türü). Köpür-köpür *tavıllar*, neqaralar çalındı (120); Kumbır-kumbır *tavıllar* çalında (71); Kumbır-kumbır *tavullar* dökülmədi (75).

TAVLA is. Tavlə. Av avlarken babasının tavləsi üzərinə gəldi (53); Tavlə-tavlə. *Tavlə-tavlə* şahbaz atları sorar olsam, binet kilsün (61).

TAVŞAN is. Tavşan. Uçardan qaz, tauq, yürükdən keyik, *tavşan* bu töləyə toldurub, Oğuz yigitlərinə bunu dam etmişdi (110).

TAQMAQ f. Takmaq. Depegöz aydır. "Mere oğlan al şol barmağımdakı yüzügi, parmağına *taq*, sana ox və qılıç: kar eyləməsn" (101); Gəlün, Dirsə xanı tutalım, ağ əllərini bağlayalım, qıl sicim ağ boynuna *taqalım* (40).

TAQINMAQ f. Takmaq. Dəpəgöz aydır: "Oğlan, yüzügi *taqındınmı*? Basat aydır: "Taqındım" (101).

TAĞ is. Dağ. Köksi gözəl qaya *tağlara* gün dəgəndə, Bəy yigitlər cılasınlar bir-birinə qoyulan çağda (34); Ala *tağda* çadırın-otağın dikdi (113).

TAĞARCIQ is. Dağarcık - deriden dikilen küçük torba, çanta. Çoban *tağarcığı* çıxardı (46).

TAĞILMAQ f. mec. Yavaş yavaş Seyrəkləşərək, yayılarak yok olmaq, çekilip gitmək. Bəglər həp *tağıldı* (125); Böylə dikəc Qazan aydır: Mənim avımı bozma, ləşgərimi *tağıtma* (44); Sağlı-sollu kafəri xub *tağıtdı* (71).

TAĞLAMAQ f. Dağlamak, mec. Yaktırmak. Bağrım ilə yürəgim nə *tağlarsan?* (47).

TAZI is. Av köpeği. Gördi kim, uçarda quzğun, *tazı* tolaşmış, yurtda qalmış (44); Gördilər kim, uçarda quzğun qalmış, *tazı* tolaşmış, yurtda qalmış (57).

TAYAĞ is. Dayak: Evin dayağı Ozan, evin *tayağı* oldır ki, yazıdan-yabandan eve bir qonaq gəlsə, ər adam evdə olmasa, ol anı yedirər-içirər, ağırlar-əzizlər, göndərər (33); Bir tama dirək uğurlar, ol tama da *tayaq* olur.

TAYI is. Dayı. Altmış ərgec dərisindən kürk eləsə, topuqlarını örtmiyə, altı ögec dərisindən külci etsə, qulaqlarını örtmiyə, qolı-budı xıracə, uzun baldırları ince, Qazan bəgün *tayısı* At ağızlu Uruz qoca çapar yetdi: “Çal qılıncın, begüm Qazan, yetdim!” - dedi (50); Qızılbaş bir qaç adam ilə binür, Qazanın *tayısı* Aruzın evinə gəldi (123).

TAYAMAQ f. Dayamak, diremək, dayamak. Alnına yumruğun *tayadı*, sürdi meydanın başına çıxardı (88); Oğlan bu qatla buğanın alnına yumruğunu *tayadı*, sürdi meydanın başına çıxardı (36).

TAYANMAQ f. Dayanmaq. Boz aygır dəxi Beyrəgi görüb *tayandı* iki ayağının üzərinə turdı, kişnədi (60).

TAYINMAQ f. Kaymaq. Sərxoş yigit həm iki canvərlə savaşırdı. *Tayındı*, düşdi (89).

TAL is. Budak. Qarğu *talı* sügünü mana vergil, Göksündən ər sancayım sənə için! (107); Qayın *talı* yeləgümdən sum altunlu mənim oxım! (96).

TAL is. Kürek. Üzəngiyə qalqıb, qatı çəkdi, üz atdı: oğlanı iki *talusının* arasında urub çıxdı, yıxdı (37).

TALATMAQ f. Sokmaq, kapmaq, dişləmək. Ağ yeləklü ötgün oxdan qayıqmıyan, canvərlər sərvəri qağan aslan qıran, Ala köpek itinə kəndözin *taladırmı?* (88).

TALBINMAQ f. Kanat çalmaq. Yumruğında *talbınanda* şahin quşuma yazıx! (48).

TAM is. Çatı - ev. Oğlan fikir eylədi, aydur. Bir *tama* dirək ururlar, ol *tama* tayaq olur (36); Qara tonuz *tamında* yatur degil! (75).

TAMAR is. Damar. Kəsilsün oğlan əmən süd *tamarım* yaman sızlar (38).

TAMAŞA is. Far. Bakıp seyretmək: muayne etmək, seyretmək. Qazan bəg baqub *tamaşa* edərdi (63).

TAN is. Sabah. Ala *tanla* yerindən turı gəldin, oğulu tutdurdunmı? (91); *Tan* yelləri salqum-salqum *tan* yelləri əsdigində (34).

TANA is. Dana. Çobanın üçyaşar *tana* dərisindən sapanının ayasıydı, üç keçi tüyindən sapanın qollarıydı (48); Gördi kim oğrı köpək, yekə *tana* evini bir-birinə qatmış-tauq komasına, sığır tamına dönmüş (33).

TANA SAZI. Kamışlık adı. Beyrəgin qorqusundan qaçdı, özini *Tana sazına* saldı (66).

TANIQ is. Şahit. Baybican bəg aydır: “Bəglər, allah-təala mana bir qız verəcək olursa, siz *tanıq* olsun: mənim qızım Baybörə bəg oğluna beşikgətmə yavuqlı olsun!” - dedi (52); Ərəş *tanıq* olsun, kürsi *tanıq* olsun, yer *tanıq* olsun, Qədir Tənri *tanıq* olsun, mənim canım sənin canına qurban olsun! - dedi (83).

TANIMAQ f. Tanımək. Biz bunu tanımazız. Adaqlısını aparın görsün. Ol yaxşı bilür. Gördi, *tanıdı* (58); Böylə digəc qız *tanıdı* - bildi kim Beyrəkdir (65).

TANIŞMAQ f. Konuşmək. Anunla *tanışdılar*. “Gölün kəsım kəsəlüm!” - dedilər (99).

TAR sf. Dar. Gen ətəgünə, *tar* qoltuğuna qısılmağa gəlmişəm (56); *Tar* ətünə gen qoltuğuna sığınu gəlmişəm (87); *Tar ağızlu* - dar ağızlı. Qoşa badam sığmayan *tar ağızlum*! Güz almasına bənzəral yanaqlım (35).

TARAQLIĞ is. Belbağı. *Taraqılığı* boşaldı. gedisi mavıldı (87).

TARILMAQ f. Tartmək. *Tarıyanda* bir oxla nəmlərdim? Dəlirənsüz oxla, yigit, səni sınar idim! (93).

TARTMAQ f. 1) Tartmək. Bir şeyi özünə taraf çəkmək. “Oldur! - dedi. *Tartdı* yaqasın yırtdı (58); 2) Gərmək, tarım çəkmək. Kafər aydır:” Mərə, varın Qazanın oğlu Uruzı *tartun* cəngələ asun (46).

TARTDIRMAQ f. Çektirmek. Qırq incə bellü qız - oğlan ilə Qara aygırın *tartdırdı*, bütün bindi (76).

TARTIŞMAQ f. Çekiştirmek, tartışmək. Ağca tozlu qatı yaylar *tartışaydıq*, Ağ yeləklü ötgün oxlar atışaydıq (108); ... Qara polad üz qılıc ilə *tartışdılar*, sərlə-sərmə meydanda qılıclaşdılar... (109)

TAT is. etn. Saqalı uzun *tat əri* banladıqdi, gədəvi atlar issini görüb oğradıqda, Ağlı, qaralı seçən çağda... (34).

TATLU sf. Tatlı. *Tatlu* dəmağ şirin dəmah. Ala yorğan içində səninlə tolaşmadım, *Tatlu* dəmağ tutubanı soruşmayım (92); Can tatlısı - can işrinmun. Ağzunla yüzindən qan şorladaydım, *can tatlusın* sana göstəraydım (47).

TAUQ is. Tavuk. Gördi kim, oğrı köpək, yekə tana evini bir-birinə qatmış - *tauq* komasına, sığır tamına dönmüş (33).

TAC is. Far. Taç vurmaq - taç vermek. Sən Adəmə *tac* urdun, Şeytana lə'nət qıldın, Bir sucdan ötri, Dərgahdan sürdün (109); *Tac-təxt*, Bəglər *tacım-təxtim* üçün ağlaram (52).

TACİR is. Ar. Ticaretle uğraşan kişi. Atdan enüb *tacir* tonın geydilər (119).

TAŞ is. Taş. Üç yerdə dəpə kibi *taş* yığdı, ala qollı sapanın əlinə aldı (43); Taşa dönmək: Qaçar sənin geyiklərin Qazlıq tağı, Qaçar ikən qaçmaz olsun, *taşa dönsün!* (39); Taşa tutmaq: Bunlar ayıtdı “Bazırganlarız” - dedilər. Kafərlər yalan söylərsiz, *duc taşa tutdılar* (120).

TAŞ-OĞUZ. Taş oğuz//Dış oğuz. Taş//Dış kenar demektir (kenarda olan oğuz beyleri). İç oğuzun, *Taş oğuzun* bəglərin üstünə yığnaq emalı (35); Tollandı, *Taş oğuz*a girdi (85).

TAŞQUN sf. Taşkın. Qara tağım yüksəgi oğul! Qanlı suyım *taşqunu* oğul! (74).

TAŞRA zf. Kenar, dış. Həmarı dəm günbəd yarıldı, yedi yerdən qapı açıldı. Birindən *taşra* gəldi (102).

TƏBSİRMƏK f. Seğirmək, hırstdan, açık dudakları titremək, titreme. Böylə dikəc Qaracıq çobanın acığı tutdı, todaqları *təbsirdi* (49).

TƏKUR. Kafir. *Təkur* qarmalayıb zərb etdi (96); Məgər Trabuzan *təkurünün* bir gim-gürklü məhbub qızı vardı (85).

TƏLƏB is. Ar. Talep etmək, bir şeyi ısrarla, kati şəkildə istemek veya teklif etmək. Bir yigidin qara tağ yumrısınca malı olsa, yığar-dərər, *tələb* eylər, nəсібindən, artuğın yeyə bilməz (31).

TƏN is. Far. Beden. “Oğul, sana ox. batmasun, *tənüni* qılıc kəsməsün” - dedi (99).

TƏNƏFİ is. İp. Uzunca *tənəfi* görkli, oğul görkli (33).

TƏNRİ is. Allah. Qadir *Tənri* verməyincə ər bayımaz (31).

TƏMAM is. Ar. Tamamiyle, büsbütün. Oğuzun ol kişi *təmam* bilicisiydi, nə diyərsə, olurdu (31); Oğuz Dəpəgöz əlində *təmam* zəbun oldu (99); Tamam etmək, yerine getirmək, tamamlamaq: Hər nə ki, buyursa, qəbul edərlərdi; sözün tutub *təmam* edərlərdi (31).

TƏMAŞA is. Far. Seyirci: Sahneye bakmaq. Bayındır xan Qalın Oğuz bəglərilə *təmaşaya* baxardı, *təfərrüc* edərdi (36).

TƏMKƏ is. Ar. Tamah: tamah etmək - tamah salmaq: *Təmə edüb* dərhal cima eylədi (98).

TƏPƏCİK is. Küçük tepe. Gül *təpəcik* olmaz (Güyəkü oğul olmaz) (31).

TƏPƏLQAŞĞA AYĞIR. *Təpəlqaşğa* ayğırına Tondaz bindi (42).

TƏRƏF is. Ar. Taraf. Bədəvi atın öncələdi, ol *tərəfə* yürüdü (38).

TƏRS sf. Ters. “Tənri mənəm” - deyü su dibində çığıruşur, asiləri, Ögin qoyub *tərsin* oqır qızı-gəlini (118).

TƏRS UZAMIŞ antr. *Tərs Uzamışın* sözi Əgrəgə kar eylədi (110).

TƏFƏRRÜC is. Ar. Seyir, gam keder dağıtmak: *təfərrüc* etmək. Bayındır xan Qalın Oğuz bəglərinə *təmaşaya* baxardı, *təfərrüc* edərdi (36).

TƏXT is. Far. Padişahların oturdukları büyük sandalye. Təkür *təxt* üzərində oturmuşdı (87); Taht vermek - hakimiyet vermek. Hey Dirsə xan! Oğlana bəglik vergil, - ərdəmlidir (36); Xanlar xanı oğlana bəglik verdi, *təxt verdi* (41).

TƏHSİN is. Ar. Beğenme, tebrik etme, alkışlama. Bunun ardınca, xanım, gərəmin, kişilər yetdi: Hamidən mərdin qəl'əsin dəpüb yıqan, dəmür yaylı Qıpçaq Məlikə qan qusdıran, gelübən Qazanın qızın ərliklə alan, Oğuzın ağ saqallı qocaları görəndə ol yigidi *təhsinləyən*, al məxmur şalvarh, atı bəhri hotazlı Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi: “Çal qılıcın, ağam Qazan, yetdim!” - dedi (49).

TƏCRİDLƏR is. Denizciler. Arqıç qırda yığanır əmman dənizində, sarb yerlərdə yapılmış kafər şəhri. Sağa-sola çırpındı urar yüzgüçiləri. Su dibində dönər *təcirləri*. “Tənri menəm” - deyü su dibində çığıruşur asiləri (118).

TİKMƏK f. Dikmek, düzəltmək, kurmaq. Göğ alan görklü çəməyə çadır *tikdi* (69).

TİKDİRMƏK f. Qara yerin üzərinə otaxların *tikdirmişdi*! (68).

TİKİLMİŞ f. sf. Dikili. Qıran yerdə *tikilmiş* otaxların, o zalım yığırdı ola, qardaş! (100).

TIXMAQ f. Açgözle yemek: Tıka-basa yemek, tıka-tıka, basa-basa yemek: Ocağına buncılayın övrət gəlsün... Gəldin ol kim saldıran soydır, sahadanca yerindən uru turar, əlin-yüzün yumadan toquz bazlamac ilə bir küvlek yoğurd gevezler, toyınca *tıqa-basa* yeyer, elin bögrünə urar, aydır: “Bu evi xərab olası! Əre varalıdan bərü dexi qarnım toymadı, yüzim gülmedi (33).

TIŞARI//TIŞRA is. Dış, çöl, dışarı. Haman məni qapudan *tışarı* eyle, mədəd, dedi (57); Səgrək məst oldu. *Tışra*. ayaq yoluna çıxdı (110).

TIQAMAQ f. Kaleyı basmaq. Kafərə qılıc qoydı, basdı qəl'əyə *tıqadı* (113).

TIRNAQ is. Tırnak. Qızıl altun gətirün, xan qızına *tırnaq* yonun (65); Gördi tanıdı "Oldur!" - dedi. Tartdı, yaqasın yırtıdı. Acı *tırnaq* ağ yüzünə aldı-çaldı (58).

TODAQ is. Dudak: *Todaqları təbsirdi* - dodaqları seyridi. Böylə digec Qaracıq çobanın acığı tutdu, *todaqlan təbsirdi* (49).

TOQSAN s. Doksan. *Togsan* tümən gənc oğuz söhbətinə dərilmışdi (68); *Toqsan* yerdə ala qalı-ipək döşəmişdi (42).

TOĞRANMAQ f. Doğranmaq. Güzrlə dögişdilər, qara polad üz qılıc ilə tartışdılar, sərpə-sərpə meydanda qılıclaşdılar, çiginləri *toqrandı*, qılıcları ovandı bir-birin alımadı (109).

TOQUZ s. Dokuz. *Toquz* qara gözü, xub yüzlü, saçı ardına urunu, köksi qızıl dügməli, əlləri biləgindən qınalı., barmaqları nigarlı, məhəbub kafər qızları Qalın Oğuz bəqlərinə sağraq sürüb içərlərdi (42); Anun ardınca *toquz* qoca başları Aruz yetdi (77).

TOQUZLAMA is. Dokuzlama - paltoya vurulan dokuz nakış. Quşun ala qatını, qumaşın arusını, qızın göğçəğini *toquzlama* cırğab çuxa xanlar xanı Bayındıra pəncyək cıqardılar (67).

TOQUNMAQ f. Dokunmaq. Aslanın alnın gözədüb bir yumruq eylə urdu kim, yumruq çənəsinə *toqundu*, ovatdı (89); Aruz qoca dəxi enüb dəpələdi, məhmuzu *toqundu* (99).

TOĞAN is. Şahin kuşu. *Toğanın* əlinə aldı, ardına düşdi (80).

TOĞMAQ f. Doğmaq. Qarıcıq ananı gətürmüşiz, bizimdir, sana verməziz, yayxan keşiş oğluna verəriz, yayxan keşiş oğlından oğlu *toğar* (49); Qaraquc atıar əsən olsa, qulun *toğar*. Bəg ərənlər əsən olsa, oğlu *toğar* (75).

TOĞRAMAQ f. Doğramaq. Qara hindu qullarıma buyuraydım, səni para-para *toğrıyalardı*, ağac! (48)

TOĞRANMAQ f. Doğranmaq. Beyrək and içdi: "Qılıncıma *toğranayın!* Oxıma sancılayın! Yer kibi kərtləyin, topraq kibi savrılın! Sağlıqla varcaq olursam, "Oğuzə gəlüb, səni halallığa almaz isəm!" - dedi (59).

TOĞLI is. Kuzu, koyun yavrusu. Hər birinin başların sığadı. "*Toğlıcılar*, dövlətim saqar qoç, gəl keç!" - dedi (101).

TOĞRI sf. Doğru. Baba, *toğrı* xəbər vergil! (75); Toğrı yol. Qazan aydır: “Vallah, billah, *toğrı yolu* görər ikə, əgri yoldan gəlmiyəyin”, - dedi (120).

TOĞULDAMA f. Dağılmak. Bir oğul uçurdinsa, degil mana, tamarların *toğuldayım!* (73).

TOZ is. Toz. Yerə dəxi düşsə *toz* kibi savrılardı, ocaq kibi oyruardı (48); Toz inmek - toz düşmek. Baqdılar gördilər altı bölük *təz endi* (69); Toz yarılmak: Bu gələn, bilmiş olun, yağdır, - dedi. *Toz yarıldı*, gün kibi şıladı, dəniz kibi yayqandı, meşə kibi qarardı (69).

TOY is. Düğün. “Toyın-düğünün qara oldu”, - deyü-ağlar (60) Ulu *toy* elə, hacət dile! (35).

TOYLAMAQ f. Konuk etmək. Taş Oğuz bəglərin ağırlıq edüb *toyladı* (124); Oğlancığının ilk avidir, qanlı oğuz bəglərin *toylıyalım* (72).

TOYA zf. Doyuncaya kadar. Ağ südin *toya* əmzirsə, ana görkli (33).

TOYINCA zf. Doyuncaya kadar. *Toyınca* yüzinə bağmadığın, xanım yigit! (58).

TOYMAQ f. Doymak. Bəyligə usandım, yigitligə *toymadım* (80).

TOYURMAQ f. Tatmin: un gündür yoldan gəldim, *toyurun* meni (62); Qarnın *toyurduqdan* sonra qazanları dəpdi-tökdi, çevirdi (64).

TOYUM OLMAQ Ganimet kazanmaq, ganimet elde etmək. Qalaba *toyum* oldu (110); Yigit bəylər *toyum* oldu (126).

TOLAB-TOLAB zf. Doyuncaya kadar. *Tolab-tolab* ağ südimi əmizdirdigim oğul! (82).

TOLANBAZ URMAQ Dönmək, dolaşmaq. Qılıc çəküb altı kafer dəplədi, *tolanbaz* urıb yundları urkitdi (113).

TOLAMAQ f. Basmak, vurmaq, sarmak, pansumanlamak. Asılanı qoyu verdilər. Sürdi gəldi: Qanturalı bir kəpənəgi qapağına *toladı* (89).

TOLANMAQ f. 1) Çatmaq (nöbet tutmaq); Gerü növbət *tolanub* ana gəlmişdi (99); 2) Dolanıp turlanıp gəlmək. *Tolandı*, başı ucana gəldi (113).

TOLAR is. Yarış. Tul *tolara* girdigim.

TOLAMAC-TOLAMAC. Tulaları doxarlıyı qodığım (63); dolaşbac-dolambac, dolama-dolama. Oğul, sən varacaq verün; *Tolamac-tolamac* yolları olur (86).

TOLMA is. Kundak. Toquz ay tar qarnımda götürdigim oğul! *Tolma* beşiklərdə bələdigüm oğul! (82).

TOLAŞMAQ f. 1) Dolaşmaq, anlamak. Gördi kim, uçarda quzğun, tazı *talaşmış*, yurtda qalmış (44); 2) Kucaklaşmaq. Ala yorğan içində səninlə *tolaşmadım* (92); 3) məc. Deyip dolaşmamak, dokunmamak: Mana kimsə *tolaşmaz*, - dedi (64).

TOLDURMAQ f. Doldurmak. Uçardan qaz, tauq; yürürdən keyik, tavşan bu holəyə *toldurub*, Oğuz yigitlərinə bunu dam etmişdi (110).

TOLMAQ f. 1) Dolmaq: Ulaşuban sular taşsa dəniz *tohmaz* (31); 2) Belirli yaşa ulaşmaq; Gerçəklərin üç otuz on yaşını *toldırsa*, yeg (32); On otuz yaşında *tolsun*, həq sizə yaman götürməsin, dövlətiniz payəndə olsun, xanım hey! (32).

TOLMAS is. Kundak. *Tolması* beşikdə bələdügim oğul! (47).

TOLU sf. Dolu. Gumbur-gumbur nəqaralar döğildi. Bir qiyamət savaşı oldu, meydan *tolu* baş oldu (66); Bir qiyamət savaşı oldu, meydan *tolu* baş oldu (77).

TORUM is. Köşək: Qaytabanda qızıl dəvə bundan keçdi; *Torumları* bundan boylayıb belə keçdi; *Torumcığım* aldırılmışam, bozlıyaymmı (73).

TON is. Kıyafət, çamaşır. Yedi qız qardaşı ağ çıqardılar qara *tonlar* geydilər (57).

TONATMAQ f. Giyindirmək. Beyrəgə qaftan geyindirib *tonatdılar* (65); Ac görsəm toyurdım, yalıncaq görsəm *tonatdım* (73).

TONLI sf. Elbiseli, giyimli. Gözəllər sərvəri sarı *tonlu* Selcan xatuna alsam, atam-anam evinə dönsəm... (87); Üç yüz mürəssə *tonlu* yigit soyladı, boyna aldı (69).

TONDAR//TONDAZ is. Antr. *Tondan* dəpərə tutub çaldı (96); Selçik oğlu Dəli *Tondaz* yerindən turı gəldi (96); Təpələ qaşla ayğırına *Tondaz* bindi (42).

TOP is. Top gibi kesmək. Ağ meydanda yumru başı *topca* kəsdim (117).

TOPRAQ is. Toprak. Ayıtdı kim, yer kibi gəriləyin, *topraq* kibi savrıləyin, qılıcıma toğranıyın, oxıma sancıləyin, oğlum toğmasun, toğarsa, on günə varmasun, bəg babamın, qadın anamın yüzün görmədin bu gərdəgə girərsəm! - dedi (90); Yer kibi kərtləyin, *topraq* kibi savrıləyin! (59).

TOPUQ//TOPUCAQ is. Topuk. Altmış ərgəc dərisindən kürk eləsə *topuqlarını* örtmiyə, altı ögəc dərisindən gülam etsə, qulaqlarını örtmiyə...Uruz qooca çapar yetdi (50); Ağır buqağ *topucağın döğər*, degil! (75).

TÖVBƏ is. Ar. Tövbe etmək. Günahına *tövbə* eylədi (56).

TÖKMƏK f. Alca qanın yer yüzinə *tökəyinmi?*(92).

TÖKÜLMƏK f. mec. Yağ *töküləndə* süfrəsi bol ne'mətli yağ *töküləndə* bol ne'mətlü (95).

TÖKDÜRƏN f. sf. Döven-vuran. Qaba-qaba bəglər oğlu qovğa qılsa; Qamçı salub *tökdürən Qazən* ər idim (117).

TÖLƏ-TÖLƏ bk.. Tavla. *Tölə-tölə* şahbaz atlarını bindilər (42); *Tölə-tölə* çəkildə şahbaz atlı (95).

TUĞ is. Bayrak. Qazan bəgün qartaşı kafərin *tuğilə* sancağı qılıcladı, yerə saldı (50); Boyı uzun Burla xatun qara *tuğın* kafərin qılıcladı, yerə saldı (77).

TUĞULQA is. Dövüşçülərin başlarına koydukları metal şapka. Qalqanını ovatdı, *tuğulqasını* yoğurdu, qapaqların sıyırdı, oğlanı alımadı (108).

TUYMAQ f. Sezgi etmək, sezmək, anlamak: Məgər sultanım, Derse xanım xatun *tuymuş*; Oğlancığına qarşı varub söyləmiş, görəlmiş, xanım, ne söyləmiş (40); Qavat, mən bu işi *tuysam*, sana böylə gelürmiydin? (124); Kaferin fe'lin *tuydım* (47).

TUL sf. Dul: Öləndən sənra ərə getməmiş qadın. Ağca yüzlü yengəmi *tul* eləmişən (103).

TUMAR is. Kırbaç. Qazan bir *tumar* ilə köpəgi urdı (45).

TUMAN is. Duman: Duman düşmək - duman çökmək. Alca atlu Şökli Melik qatı pusmuş, Pusdığından qara tağlara *tuman* düşmüş (106).

TUMANIN QƏL'ƏSİ onomastik birim. Gözlədilər, şahin *Tumanın qəl'əsinə endi* (116).

TURNA is. Turna. Qanturalı baldı gördi bu qonduğı yerdə ğuğı quşları, *turnalar*, turaclar, kekliklər uçarlar (90).

TURAC is. Qanturalı baldı gördi bu qonduğı yerdə quğı quşları, turnalar, *turaclar*, kekliklər uçarlar (90).

TURĞAY is. Torğay, çayır kuşu. Sahralarda okuyan kuş. Durna gervan keçdiyin *turğay* bilür (32); Götürü öginə biraqdı: "Daz yerdə *turğay* atmağa yaxşı!" - dedi (63).

TURI sf. Duru. Aqan *turi* sulardan xəbər gecə, arqurı yatan Ala Tağdan təbər aş, xanlar xanı Bayındıra xəbər vara (37).

TURI AYĞIR Gök bedevi at. Qonur atlu Qazana "keşiş" deyən bəg yegnək *Turi ayğırına* bindi (42).

TURMAQ-DURMAQ f. 1) Kalmak, yerinde kalmak. Əmma oğlanı nə qədər götürdilsə, *turmadı*, gerü aslan yatağına vardı (98); 2) Kardeşim saçmış, qayurmazam; kardeş. Qız Oğuzda *turmazam* (111); *Turdi*, atını bindi (80); 2) Dayanmaq - Sol yanında Qazlıq qoca oğlu bəg yegnək *turmuşdı* (52), Dəpəgöz

Basatın üzərinə qaqdı, xəncərlə çaldı-kəsdi, sıçradı, gen yerdə *turdı* (101); 3) Fiili Bağlamada katılaşma hərəketin davamlılığını bildirir. Boz aygır bunda atlanub *turar* (60).

TURAMADI f. Duramadı. Buğa ayaq üstünə *turamadı* (36); Turımadı - duramadı. Bir dəxi urdı, dəvə ayağı üzərinə *turımadı* (90); Durmuş ola. Qanturalı aydır: “Baba, mən yerimdən turmadın ol *turmuş ola!* (85); Dursun-gitsin. Oğulları ağ otağa, qızlıyı qızıl otağa, oğlı-qızı olmiyanı qara otağa qondurın, qara gecə altına döşək, qara qoyun yəxnəsindən öginə götürün; yersə-yesün, yeməzsə, *tursun-getsün* (35).

TURI GƏLMƏK f. Durup gəlmək. Qalqubanı Qazan xan yerindən *turi gəlgil* (114); Yaradan həqqiçün, *turi gəlgil* (114); Qalqubanı yerindən *turi gələn*; Eki qardaş bəbəgin öldürüb zəlil gəzən; Dözen oğlu Alp Rüstəm mana derlər, - dedi (121).

TUTMAQ f. 1) Bir şeyden tutmaq, yapışmaq. Tut ol dəliyi öldür, səni qoyu verəlim, var get! - dedilər (113); Yaqaqla boğazından *tutayımı?* (35); “Bir at bularsan, *tutayım* binəyim”, - dedi (60); Taşa tutmaq . Bunlar ayıtdı: “Bazırganlarız” - dedilər. Kafərlər “yalan söylərsiz” deyü *taşa tutdılar* (120); Sözüni tutmaq. Hər nə ki, buyursa, qəbul edərlərdi; *Sözün tutub* təmam edərlərdi...(31); Südün tutdu - südüne sözdü. Nə yerdə gözəl qopdısa, çəkub aldı: Ağ saqqalu qocanın ağzın sökdi. Ağ birçəkli qarının *südin tutdı* (37); Gözü tutmaq. Gözün kimi tutarsa, könlün kimi seversə, ana varğıl! (83); “Ana həqqi - Tənri həqqi denilməsədi, qalqubam yerimdən turaydım yaqaqla boğazından *tutaydım* (47); Bağrımla yürəgim nə tağlarsan? (47); Götürəcək olursan, yigitliyim səni *tutsun* (48); 2) Ele keçirmək, ele getirmək, hapis etmək. Dərsə xanı *tutdular*, ağ əllərin ardına bağladılar, qıl sicim boynuna taqdılar, ağ əlindən qan çıxınca dögdilər (40); Pəri qızının birini *tutdı* (98); Ağca yüzlü mən gəlin tutub, atam-anam evinə ilətməsünlər! (90); Əgrəgi *tutdılar*. Əlincə qəl'əsinə çıxardılar (110); Tutup alan. Baransarın Bayburd hasarından parlıyub uçan; Adaxlusın ayrıqlar olurkən *tutub olan*; Bayböre xan oğlu Bamsı Beyrək mana deərler (120).

TUTUB GƏTİRMƏK - Əmma oğlanı. nə qədr götürdilersə turmadı, gerü aslan yatağına vardilersə, turmadı, gerü aslan yatağına vardı. Gerü *tutub gətirdilər* (98); İçin *tutub gətirmək* Əmma oğlanı nə qədr götürdilersə, turmadı, gerü

aslan yatağına vardı. Geru *tutub gətirdilər* (98); Tutmaq - gizlice tutmaq. Qanturalın atını için *tutdı*, geydirdi, Gəndü dəxi için *tutdı* geyindi (90).

TUTDURMAQ f. Yakalatmaq, hapis ettirmək. Bir suçdan ötri; Dərgahdan sürdün; İbrahimi *tutdurdun* (109); Ala tanla yerindən turı geldin oğlulu *tutdurdunmı?* Tutulmaq: Bazırganın ulusu *tutuldu*, kiçisi qaçaraq Oğuza gəldi (53); Ağca burclu hasarlarda *tutlaydın*, oğul! (82); Tutsak: tutsak olmaq - Dərse xan *tutsaq* oldu geder (40); Qardaşın *tutsaq* oldu (53); Tutsak etmək - Kafer aydır: “Bəglər, Qazanın tələ şahbaz atlarını binmişüz, altun-ağçasını yağmalamışuz, qırq yigidlən oğlu Uruzu *tutsaq* etmişüz (43).

TÜY is. Tüy. Çobanın ucyaşar tana dərisindən sapanının ayasıydı, üç keçi *tüyindən* sananının qollarıydı. Bir keçi *tüyindən* çatlağucıydı (48).

TÜMƏN is. Para birimi. Ağ ayıldan *tümən* qoyun vergil, - Bu oğlana şişlik olsun, ərdemlidir (36).

TÜRKÜSTAN is. Top. *Türküstanın* dirəgi! Tülü quşun yavrusı! (95).

TÜRKMAN is. Etnonim. Türkmən. Pəs varasın bir cicibiçm *türkman* qızını alasan, nagahandan tayanım üzərinə düşəm, qarnı yırtıla? - dedi (85).

TÜRFƏNDƏ sf. Yiyecek, yetişmiş. “Oğuzdan yene bize bir *türfəndə* quzu gəldi”, - dedi (101).

U

UĞRAMAQ f. Rast gəlmək, yüz-yüze gəlmək. Bir gün yolu bir dərnəgə *uğradı*, qondılar (110); Qara tonlu kafərlərə *uğratdınmı?* (105).

UĞRATMAQ f. 1) Uğratmaq, maruz bırakmaq. Yoxsa qara dinli kafirə *uğratdınmı?* (70); 2) Düşmanla dövüşmək. Yəqa tutub kafirə *uğraşayım* (67).

UĞUR is. Baht, saadet, mutluluk. Yort oğul! *Uğurun* açuq olsun, sağ-əsən varub gələsən, gələcəgin varsa! - dedilər (113).

UDLU sf. Utangaç, şərəfli. Yazıdan-yabandan bir *udlu* qonaq gəlsə, ər adam evdə olsa, an₁a disə ki, tur etmək getür, yeyələm bu da yesin (33).

UZ sf. Böyük, keskin. Hasar qapusına girmişkən qara polat *uz* qılıca ən₁səsinə eylə çaldı kim, başı tob kibi yerə düşdi (96); Çalışanda qara polat *uz* qılıcını güdəlməsün (41); O Uz düşmək, sözü doğru gəlmək. Günlərdə bir gün Yegnək oturub bəglər ilə söhbət edərkən Qaragünə oğlu Budağıla *uz düşmədi* (94).

UZAMIŞ is. Antr. Əmən aydır. Mənim qırımım Tərs *Uzamış* olsun (126).

UZANMAQ f. Boy atmaq, boya vermək. Qamu kibi qara saçım *uzanır* gördüm (44).

UZATMAQ f. Yıkmaq. Dirsə xan Qorqud sin₁irli qatı yayın əline aldı. Üzəngiyə qalqıb, qatı çekdi, *uzatdı* (37).

UZIN//UZUN sf. Uzun. Saqqalı *uzın* tat əri ban₁ladiqda (34); Əvvəl-axır *uzun* yaşın ucı ölüm (115).

UZINCA//UZUNCA sf. Çok uzun. *Uzunca* iki də gözəldir (131); *Uzunca* tənəfi görkli. Oğıl görkli (33).

UYİMAQ f. Yatmaq. Uyxusun yenəmədi, gerü yetdi-*uyıdı* (113); Aydır: Məre qocalar, ekindü vəqti munı man₁a çevirəsiz, yiyəm - dedi. Yene *uyıdı* (101).

UYXU is. Uyku. Qara qıyma gözlərin *uyxu* almış, açğıl axı (97); Uyku almak - uyuklamak. Qadir verən tatlu canın *uyxu* almış (114); *Uyxusun* yenəlmədi, gerü yatdı, uyıdı (113).

ULALMAQ f. Boy atmaq, böyümək. Boy sürmək. İyəgülü *ulalur*, qapırğalı böyür (36).

ULAŞMAQ f. Kovuşmaq. *Ulaşuban* sular taşa, dən₁iz tolmaz (31); İssüz yerin₁ qurdu kibi *ulaşdılar* (98).

ULAŞ is. Antr. İçüb-içüb *Ulaş* oğlu Salur Qazanın alnına şərabin itisi çıxdı (42).

ULU sf. Çok büyük. kadir. Ulu Tən₁riyə yaqın uçan (89); *Ulu* toy elə, hacət dilə! (35); Ağır-ulu divanım sürülmədi (75); *Ulu* qız qarındaşları yanına geldi (105).

ULDUZ//İLDİZ is. Od kibi şılayub, *ıldız* kibi parlayub, gələn nədir? (69); *İldız* kibi parlayıb gələn kafərin₁ cidasıdır (70).

ULİLİQ is. Büyüklük, azamatlılıq, yüksəklik. *Uhlığına* heddin, sən₁ böyük qəddin, yoq! (96).

ULUS is. El, oba, yurt, kent. Bəzirganlar *ulusı* tutuldi (71).

UMAN is. Küsmək-küsən, gönlündən keçən. *Umanana*, -usmanana aş yedirdim (73); Qaran₁u dün içində yol azsan *umun* nədir? (102).

UMUD is. Yardım. Bir gün Ulaş oğlu Tülü quşun₁ yavrisı, bizə miskin *umudı* Amit soyının aslanı, Qaracüğün qaplanı... yerindən turmuşdı (42); Bu günümdə *umud* olğıl man₁a (76); ♦ Umudu olmak - bir şeye aralanmak, tahmin etmək. Yayanın₁ *umudı* olmaz (71).

UMİD ÜZMƏK. Umut etmemək. Ümüdini kəsmək. Qalın Oğuz bəgləri Beyrək üçün əzim yas tutdılar, *umtd* üzdlər (58); Qalın Oğuz bəgləri Beyrəkdən *umud* üzdlər (58).

UN is. Təhl bitkilərinin vs. toz halinə düşürülməsi. Neylə- yəyim, bu yığılacaq evdə *un*, yağ, ələk yoq. Dəvə dəgirməndən gəlmədi diyər (33); Toz halinə getirilip

hayvan kemiği. kemik unu. Ol buğa qatı taşa bir buynuz ursə *un* kimi üyüdərdi (15).

UNUTMAQ f. Hiç unutmamak. Gördi kim, altun-aqça yığılmış, Baqaraq kəndözin, *unıtdı* (101).

URAN is. Antr. Dünən *Uran* altı pərlü çomağı ilə at dəpüb, gelüb yuqarıdan aşağı kaferi qatı urdı, alışdı (96).

URMAQ f. Vurmak. 1) Bir şeyle şiddətlə vurmaq, darbe indirmək. Altı pərli gürz ilə dəpəsinə qatı tutə *urduu* (64); Qara eşək başına üyən *ursan* qatır olmaz (31); 2) Sürtmək, çökmək, yakmaq. Tan çiçəgilə südi oğlanın yarasinə *urdılar* (29); Kulak vurmaq - kulak asmaq, işitməyə çaba harcamak. Qulaq *urub* dinləyəndə ümmət görkli (111).

URĞUN numara s. Deste. Yedi *urğunım* Yeni Bayırın qurdına bənzerdi yigitlərin (95).

URU zf. Tez. Esasen “durmaq” fiili ilə işlənir. Gəldin ol kim soldıran soydır, sapadanca yerindən *uru* turar, əlin-yüzün yumadan toquz bozlamac ilən bir güvələk yoğurd gəvəzlər...(33); Aydır ...Qalqubanı, yigitlərim yerün₁üzdən *uru* turun₁! (34).

URULU sf. Dügümlənmiş. Toquz qara gözlü, xub yüzlü, saçı ardınca *urulu*, köksi qızıl dügməli, əlləri biləgindən qınalı, barmaqları Qalın Oğuz beqlərinə sanraq sürüb içərlərdi (42).

URUZ is. Antr. *Uruz* bəgin dutsaq olduğu bəyi bəyan edər (122).

URUŞMAQ f. Savaşmaq. Savaşmadın-*uruşmadın* alı verəyim, döngil gerü! (40).

US is. Akıl, düşüncə, zeka, kavrama. Mere, dini yox əqilsiz kafir! *Usı* yox, dərnəksiz kafir! (59); Neçə kim bu düşi gördüm, şundan bəru əqlim- dəre bilmən (44).

USAN is. Gözü olan, iştahı olan. Umanana, *usanana* aş yedirdim (73).

USANMAQ f. Yorulmaq, bir işdən doymaq. Bəginə *usanmadım*, yigitligə toymadım (80); Tez sevdin, tez *usandın* (198).

UÇMAQ I is. Cennet. Ağ saqqallu baban yeri *uçmaq* olsun! (41).

UÇMAQ II f. Göge kanatlanıp uçmaq. Mərə, yeri toğan quş oluban *uçayınmı?* (136); Əzrail bir gögərçin oldu, pəncərədən *uçdı* getdi (80); Göl üzərində al qanatlu Əzrayilə, Əmr elədi, *uçub* gəldi (81); Gördi kim, pəri qızları qanat qanada bağlamışlar, *uçarlar* (98).

UÇAR sf. Uçan kuşlar. Gördi kim, *uçarda* quzğun, tazı talaşmış, yurtda qalmış (44).

UÇAN f. s. Baran₁ sarın₁ Bayburd hasarından parlıyub *uçan* (120).

UÇURMAQ f. Uçmaya sevk veya mecbur etmək, uçmaya bırakmaq. Asılan-asılan qayalardan Qazan, oğlan *uçırdınmı?* (72). Qamın ağan yügrək sudan bir oğlan *uçırdın₁sa* degil man₁a (73).

UC I is. Bir şeyin sivri, şiş, nazik, batan tarafı. Qənadların *ucları* qırılmasun (35); *Uc* toğundı, alca qanı şorladı (37).

UC II zf. Son, taraf, ahir. Bu yağının₁ bir *ucin* man₁a, bir *ucin* san₁a - dedi (92); Dəmir qapu Dərvəndəki dəmir qapuyı dəpüb alan₁ altmış tutam ala göndərinin₁ *ucında* ər bəğürdən Qıyan Selcuk oğlu Dəli Dondar çapar yetdi (49); Gəlimgü, gedimgü dünya! Axır - son *uci* ölümlü dünya (50).

UFANMAQ f. Sınmaq. Dürtüşərsən ala göndərin *ufanmasun* (41); Yalançı oğlu Yalincıq yay *ufandığından* qatı qaqdi (108).

Ü

ÜZ zf. Üst. Aydır: "Qalqubanı, yigitlərim, yerün₁ *üzdən*. uru turun!" (34).

ÜZƏNGİ is. Üzengi: *Üzəngiyə* qalqıb, qatı çəkdi, uz atdı: oğlanı iki talusunın₁ arasında urub çıqdı, yıqdı (37).

ÜZƏNGİLİ sf. Üzengisi olan: On altı bin₁ ip *üzəngili*, keçə börkli, azğun dinli, quzğun dilli kafər çıqa gəldi (69).

ÜZƏRİ zf. Üst. Təkür təxt *üzərində* oturmuşdı (87); Ağ köksinin, *üzərinə* Əzrayıl basıb qondı (80); Toqsan başlı ban evlərin qara yerin, *üzərinə* dikdirmişdi (42).

ÜZ-GÖZ is. Sf. *Üz-gözin₁* də canım varsa, oğul, ver xəber man₁a! (39).

ÜZMƏK f. 1) Kırmaq: Gəldi: təkura aydır: "Kərəm eylə, ol tatarı quyudan çıxar. Qızçıgazın belini *üzer*, yer altında qızcuğazıma binərmiş (117); 2) Kopartmaq: Qanlı quyruq *üzüb* çap-çap yudan!. ...Ordumın₁ xəbərin bilürmisin, degil, man₁a. Qara başım qurban olsun, qurdım, sana! - dedi (45); Qaba öykə dib yürürkən tartub *üzən*, Cümlə quşlar sultanı çal qaraquş (90); Dədə Qorqud göstəki *üzdi* (56); ♦ Umud yüzmək, el yıkamak: Qalın Oğuz bəgləri Beyrək içün əzim yas tutdılar, *umud üzdilər* (58); Qalın Oğuz bəgləri Beyrəkdən *umud üzdilər* (58).

ÜZÜLMƏK f. Ümidi kesilmək, el yıkamak: Allah verən *ümidin üzülməsin!* (93).

ÜZÜM is. Üzüm: Ol bağların₁ qara salxımları, *üzümi* olur (80).

ÜYİŞMƏK f. Yayılmək, dağılmək: Birələr Dəli Qarçara *üyişdilər* (57).

ÜYÜŞMƏK f. Yığılmək, toplanmək: Kafərlər *üyüşər*, qılıcın yalın elər, kafəri öginə qatub qovar (91).

ÜGİTMƏK f. Ögütmək: Ol buğa qatı taşa buynız ursa, un kibi *ügidərdi* (36).

ÜLƏMA is. Ar. "Alim" sözünün çoğulu: alimlər: Ol Qur'anı yazdı-düzdi, *üləmalər* ögrənincə göydi-biçdi (32).

ÜLÜŞMƏK f. Bölüşmək: Kafər dəxi düşübən bir yerde aqça *ülüşməkdəydi* (53).

ÜMİD is. Ar. Ümit: Allah verən *ümidin*, üzülməsün! (109).

ÜMMƏT is. Ar. Halk, cemaat: Qulaq urıb dinləyəndə *ümmət* görkli (32).

ÜN is. Ses: *Ünüm* anıla, sözüm dinlə! (45); *Ünim* anılan, bəglər, sözüm dinləni bəglər! (42).

ÜRGİTMƏK//ÜRKÜTMƏK f. Korkutmaq: Qılıc çəküb altı kafər dənələdi, tolanbaz urıb yundları *ürkitdi* (113); Qorquduban şəmatəsilə *ürküdən* Ordumın₁ xəbərin bilürmisin, degil bana (45).

ÜRKMƏK f. Ürkmək: Kafər Qazan₁un gəldügin gördi, *ürkdi* (74); Nagəhandan qoyun *ürkdi* (98).

ÜRMƏK f. Ürümək: Qaranqu axşam olanda vaf-vaf *ürən!* (45).

ÜRÜYDƏ is. Antr. Qonşılarna çağırır ki, Yetər! Zəlixə! Zübeydə! *Ürüydə* - can qız, - can! Paşa! Ayna Mələk! Qutlu Mələk! Ölməgə-yitməgə getməmişdim, yatacaq yerim genə bu xərab olasıydı (33).

ÜST zf. 1) Üst: Buğa ayaq *üstinə* turamadı, düşdi; dəpəsinin, *üstinə* yıqılıdı (36); İki talusının, *üstinə* buğanın₁ köpük turdı (36); 2) Üzeri: İç Oğuzun₁, Taş Oğuzun₁ bəglərin *üstünə* yığnaq etgil! (35); Oğuz bəgləri gəlüb, oğlan *iistinə* yığnaq oldılar, təhsin dedilər (36); Ağız açub ökər olsam, *üstimizdə* Tən₁ri görkli! (32).

ÜFFAN is. Antr. Alimlər serveri Osman *Üffan* oğlu, görkli (32).

ÜÇ s. 3 rakamının adı: *Üç* kişi sağ yanında, *üç* kişi sol yanından dəmür zəncirlə buğayı tutmuşlardı (36).

ÜÇ-DÖRT s. Gayri-belirli sayı bildirir: bir neçə, üç və ya dörd: İki yildə gəlməzsən. *üç dörd* yıl baqam (112).

ÜÇ YAŞAR sf. Üç yaşında olan. Çobanın₁ *üçyaşar* tana derisindən sapanının₁ ayasıydı, üç keçi tüyindən sapanının, qollarıydı (48).

ÜÇ YÜZ s. 300 rakamının adı: Qazan aydır: " *Üç yüz* yigidlən oğlum Uruz mənim evim üstünə tursun", - dedi (42).

ÜÇ YÜZ ALTMİŞ ALTI s. 366 adı: *Üçyüz altmış altı* alp ərənlər yanına yığnaq oldu (123).

ÜÇ GÜNLÜK sf. Üç gün süren, üç gün devam eden, yahut üç gün talep eden: Bən bu gün Qən₁ur ata qaqaram, *üç günlük* yolu bir gündə aluram, evilə olmadın yurudum üstinə vararam (44).

ÜÇ OQ is. Topluluk adı: *Üç oq*, Boz oq qarşulaşdılar (126); Aruz aydır: "Mərə Qılbaş, ol vəqt kim *Üç*, Boz oq yığnaq olsa, ol vəqt Qazan evin yağma edərdi (123).

ÜÇ OTUZ ON s. Yüz rakamını bildirir: Gerçəklərin₁ *üç otuz on* yaşına toldırsa, yeg (32).

ÜÇÜN edat Sebep, maksat mazmunu yaratır: Mənim *üçün* gəldün₁sə, oğlancığım öldürmüşəm (41).

ÜÇÜNCÜ s. Sıra sayı: *Üçüncüdə* kəndüyə zərb etladi, qanı toldı (39).

ÜŞƏNDİRMƏK f. Ürpermək: "Bu yerin₁ sin₁əgi bizi *üşədirdi!*" - dedi (101).

ÜŞMƏK f. Uyuşmaq, toplaşmaq: Dərələrdə, dəpələrdə kafərə qırğun girdi, leşinə quzğun *üşdi* (50).

F

FAİDƏ is. Ar. Fayda, hayır. Baba malından nə *faidə*, başda dövlət olmasa (31).

FANİ sf. Ar. Boşa, boş, sonu olmayan. □ Fani dünya. Sonu boş, keçici dünya. Əcəl aldı, yer gizlədi, *Fani* dünya kimə qaldı? (50).

FATİMƏ is. Ar. 1) Həzrəti Fatıma, Peygamberin kızı ve Hazreti Ali'nin kadını; □ Fatıma soyu. Fatıma neslindən olan. Ol Ayışə, *Fatimə* soyudur, xanım (33); 2) Müslüman dünyasında en çox işlənən kadın adı. Bağazca *Fatma* deyərlərdi, bir xatun vardı, - qalq, sən oyna, - dedilər (64).

FE'L is. Ar. 1) Azgınlıq, fitne-fesat. Fe'li azmaq. Niyetindən dönmək, kötülük yapmak: *Fe'linmi azdı!* Əcəlinmi gəldi? (54); *Fe'li dönmək*. Fikrini dəyişmək: Ay əməli azmış, *fe'li dönmüş*, Qadir Allah. ağ alnına qaba yazmış (56); 2) is. Hile, məkr. □ Fe'lin duymak - hilesini duymak: Söyləşdilər fısıf-fısıf, Kaferin *fe'lin tuydum* (47).

FƏQİH is. Ar. Müslümanlarda kanun yapan kişi, şariat başkanı, din görevlisi. Qulaq urub dinləyəndə ümmət görklü, Minarədə banlayanda *fəqih* görklü (33).

FƏRAQ is. Ar. Ayrılıq acısı. ◇ Firak gəlmək - ayrılığın acısını duyup kederlenmək: Beyrəgə qatı *fəraq gəldi*, qatlanmadı, buldır-buldır gözünün yaşı rəvan oldu (61).

FƏRYAD is. Ar. Yardıma çağırma, ah, aman, feryat; ◇ Feryat etmək - yardım dilemək, aman istemek: Anası *fəryad edüb* ağladı, zarlıq etladi (99).

FİKİR is. Ar. Düşünce, düşünme; □ Fikir eylemek - düşünüb bir karara gelmek: Qazan *fikr eylədi*, aydır: - Əgər çobanla varacaq olursam, Qalın Oğuz bəgləri bənim başıma qaqunc qaqarlar (46); Oğlan *fikr eylədi* aydur: - Bir tama dirək ururlar, ol tama tayaq olur (36).

FİR'ON is. Eski Mısır hökəmdarlarının adı. □ Firavun şişlər. Eski Mısırın gəddar firavunlarının diktirdikləri yüksek sütunlar: *Fir'on şişlər* yüksəlib yerdən çıqsa, Qaba öncəmlə pərçin qılan Qazan ər idim (117).

FIRLAMAQ f. Devre vurub dolanmaq. Qanturah *firlar* dəvənin qoltuğundan girər (89).

FISIL-FISIL ses taklidi. Anlaşılmaz söhbət. Söyləşdilər *fısil- fısil*, Kafərin fe'lin tıydım (47).

X

XALİCƏ is. Halı. Bin yerdə ipək *xalicəsi* dösətmiş idi (68).

XAN is. 1) Ünvan. Qalqubanı *xan* Bayındır yerindən turmuş, bir yerə ağ otağ, bir yerə qızıl otağ, bir yerə qara otağ dikdirmiş (35); Hay Dirsə *xan*, bana qəzəb etmə; Xanlar xanı. *Xanlar xanı* xan Bayandır yildə bir kərrə toy edib, Oğuz bəglərin qonaqları (34); 2) Müracaat makamında. *Xan* qızı, yerimdən turayınmı? (35).

XANLIQ is. Hakimiyyət, devlet. Qorqut ata ayıtdı: “Axır zamanda *xanlıq* geri - Qayıya dəgə, kim sənə əllərindən almıya” (31).

XANIM is. Kadına, kızı müracaat makamında. Dövlətsiz şərrindən Allah saqlasun *xanım* sizi (32); Beyrəg aydır: “*Xanım*, Qazan bəgdən mana buyruq oldu” (64).

XATİR is. Ar. Hatır, hal, ahval. Hər yıl altun-aqça gəlürdi, yigidə-bəgə verirdin *xətirləri xoş* olurdu (104).

XATUN is. Kadın: 1) kadın, hayat yoldaşı. Böylə digəc Dərsə xan *xatununa* cavab vermədi (38); Dirsə xan evinə gəldi. Çağırıb *xatunına* soylar, görəlim, xanım, nə soylar (34); *Xatunı* hamilə oldu (35); 2) Kadın, hanım. Qırq incə bellü qız ilə hələlin - Boyı uzun Burla *xatun* ağlayuban şundan keçdi. (45). Qısırcə yengə derlər bir *xatun* vardı, ana ayıtdılar (64).

XAÇ is. Hristiyanlığın sembolü sayılan tapınma nesnesi. Altun *xaça* mən elümi basaram (68).

XEYİR is. Ar: Hayrola. “Andan sonra Qazan ilə işimiz *xeyir ola*,” - dedi (124).

XƏBƏR is. Ar. Bir iş, hadisə vs. hakkında məlumat. Yalnız oğul *xəbərin*, a Dərsə xan, degil mana. (38); Babası aydır: “yanlış *xəbərdir*, oğul (111); Altı yol ayndına

çadır dikəm. Gələndən *xəbər* soram (112); ◇ Xəbər aş - xəbər gedə, xəbər çata. Qara-qara tağlardan *xəbər aş* (89); Xəbər vara - xəbər gedə. Qanlı-qanlı sulardan hənir keçə. Qalın Oğuz elinə *xəbər vara* (89); xəbər vermək. Aydır: “Varayım, oğluma təğri *xəbər verəyim*, hünəri varsa, gəlsün alsun, yoxsa, evdəki qıza razı olsun” dedi; Quru qaçan *xəbər versə* gərəkdir? (45); Habəri yok - Uruz tutsa oldu. Qazanın *xəbəri* yox (71); Xəbər keçə, xəbər ulaşıdır. Aqan turı sulardan xəbər keçə, arqurı yatan ala tağdan xəbər aş (37); Haberini getirmək. Bir yigit olsa dirisi *xəbəringə- türsə*, çırğab (çuxa) altun-aqça verərdim. Ölüsi xəbərin gətürənə qız qardaşım verərdim”, - dedi (58). Haber göndərmək. Məgər Bəgilin, də anda casusu hazırı Bəkilə *xəbər göndərdi* (106); Haber mana - Haber ulaşıdır, xəbər vermək Ağız-dildən beş kəlmə *xəbər mana*. Qara başım qurban olsun, babam, sana - dedi (69); Haber söylemək. Oğuzun ol kişi təmam bilicisiydi, - nə diyərsə, olurdu. Gəibdən dürlü *xəbər söylərdi* (31); Haber sorgulamaq, xəbər sormaq. Altı yol ayırdına çadır dikəm; Gələndən-gedəndən *xəbər soram* (112).

XƏBƏRLƏŞMƏK f. Haber almaq, sorgulamaq. Sən aradan çıxqıl, mən Allah təala bilə *xəbərləşim*, - dedi (81); Qazan bəg burada yurdlan *xəbərləşmiş*, görəlim, xanım, nə *xəbərləşmiş* (44), Bən bu suyla *xəbərləşim*, - dedi (44).

XƏZİNƏ is. Ar. Para, cəvahirat, kıymətli şeylər və onlar tutulan yer. Ağır *xəzinəm*, bol aqçam götürüb durursan; Sənə xərcliq olsun. (48); Dəpəgöz aydır: “Mənim *xəzinəm* var ol qocalar olmasunlar. Var, möhürlə,” - dedi. (101).

XƏLƏTLƏMƏK f. Hediye vermək, bəhşiş vermək. Aruz. Cümlə bəgləri, döndi aydır: “Bəglər, Beyrək bizdən qız almışdır, *küyəgümüzdir*” (124).

XƏNCƏR is. Far. Hançer. Dəpəgöz Basatın üzərinə qodı, *xəncərlə* çaldı-kəsdi, sıçradı, gen yerdə turdu (101).

XƏRAB sf. Ar. Harabe. Dağılmış, uçulmuş, alt üst olmuş. virane kalmış ev, şəhər, köy vs -mec. Ev: Yitməgə getməmişdim, yatacaq yerim genə bu *xərab* olasıydı (33); Harap olası - harabe kalsın. Ocağına buncılayın övrət gəlsün... Gəldin, ol kim soldıran soydur, sanadanca yerindən uru turar, əlin-yüzün yumadan toquz bazlamac ilə bir güvlən yoğurd gəvəzlər, toyınca tıqa basa yeyər, əlin böğrinə urar, aydar: “Bu evi *xərab olası*. Ərə varalıdan bəri dəxi qarnım toymadı, yüzüm gülmədi” (33); Harap olmaq - harabeye dönmək. “Əlbətdə Qazan bəg mana yetişsün, - dedi”. Gəlməz olsam, məmləkət bozılıb *xərab olur* (107).

XƏRAC is. Ar. Vergi, haraç. Toquz tümən Gürcüstanın *xəracı* gəldi: bir at, bir qılıc, bir çəmaq gətürdilər (104).

XƏRCLİQ is. Ar. Harçlıq. İşlənən, harcanan para, gündelik harçlar için ayrılan para. Altun-altun alçam sana *xərcliq* olsun. (66); Ağır xəzinəm, bol ağcam götürüb durursan, sana *xərcliq* olsun. (48).

XƏRCLƏMƏK f. Sarfiyat etmək, işletmək. Altun-altun ağcan *xərcləyir* olsam, mənim kəfənim olsun (83).

XƏSM is. Ar. Düşman. *Xəsmi*, qovmini ayırdı, evini çözdü. Oğuzdan köç elədi (104).

XİZİR is. ad. Efsanevi kahraman. Boz atlu *Xızır* mana gəldi. Üç kerrə yaramı sığadı.

XİRANCƏ sf. Uzunca. Altmış erkək derisindən kürk eləsə, topuqlarını örtmiyən, altı ökək derisindən külah etmə, qulaqlarını örtmiyən, qolı-budı *xıracə*, uzun baldırları incə Qazan bəgün tayısı At ağızlı Uruz qoca çapar yetdi: “Çal qılıcın, bəgüm Qazan, yetdim”, - dedi (50).

XİRLATMAQ//XİRLDADMAQ. f. Boğazından nefes çıxarmak, boğup hırılatmaq. Göğ yüzindən al qanatlu Əzrayıl uçub gəldi; Ağca mənim göksimi basub qondı. *Xırladıb* canım alur oldu (82), Gök üzərində al qanatlu Əzrayıl; Əmr elədi, uçub gəldi; Ağca mənim köksüm basub qondı; *xırlıdadı* tatlı canım alur oldu (81).

XOYRAD sf. Kabiliyetsiz, ferasetsiz. Ata adını yüritmiyən *xoyrad* oğul Ata belindən enincə, enməse yeg (32).

XORLIYAN f. sf. Ürküten (korkutan). Kaferləri it ardına buraqıb *xorlıyan*, eldən çıxub Ayqırgözlü suyından at yüzdürən, əlli yeddi qəl'ənin kəlidin alan, Ağ Məlik Çəşmə qızına nigah edən Sufi Sandal Məlikə qan qusduran, qırq cübbə bürünüb otuz yeddi qəl'ə bəyinin məhəbub qızlarını çalub bir-bir bunı qucan yüzində-todağında öpən İlək qoca oğlu Alb Ərən çapar yetdi: “Çal qılıcın, ağam Qazan, yetdim?” - dedi (50).

XOŞ sf. Far. Beğənmək, memnun etmək. Diriigini yer altındamı *xoşdur*, yoxsa yer yüzindəmi *xoşdur* (116); ♦ Hoş gəlmək - hoşuna gəlmək, beğənmək. Allah təlalaya Dəli Domrılın, burada sözi *xoş gəldi* (81); Küfr söz söylədim, həq təlalaya *xoş gəlmədi* (81); Hoş olmaq - ona kim, öldürə, genə bizim izzətimiz hörmətimiz olun babası yanında *xoş ola*, artıq ola, - dedilər (36).

XUB sf. Far. İyi: iyi söylemek - iyi demek. Uruz *xub söylədi*, şəkər yedi (69); iyi dağıtmak - iyice dağıtmak. Sağlı-sollı kafəri *xub tağıtdı* (71).

XURD is. ses.taklidi. ◇ Paramparça olmak , paramparça etmek. Andan kötürüb yerə urdı. *Xurd* oldu (89); Paramparça etmək. Qara buğa gəldüğündə *xurd-haş* eylədin, qağan aslan gəldüğündə belinin бүkdün (89).

H

HAQLAMAQ f. Yüyürüb yakalamak, başının üstünü almak. “Varalım, düşməni *haqlıyalum*, di”, - dedi (125).

HAQLU sf. Haklı. Doru danışan, düzgün hərəkət edən. *Haqluya* həqqi dəgə, haqsuza yüzi qaraluğı dəgə (64).

HAQSUZ sf. Adeletsiz, doğru, düzgün olmayan. bk.: Haklı sözüne ait numune.

HAZIR sf. Ar. Bir işi icra etmək için gerekli vaziyette olan, bir işi görmək için tedarikdə bulunmaq. Gecə-gündüz yartdılar. Nagahandan yetdilər. Qız *hazır* idi (90); Hazır olmak - karşısında peyda olmak, karşısına çıkmak. Oğlan anda yığıldıqda, Boz atlu Xızır oğlana *hazır oldu* (39).

HAY-HEY Çağırış veya hitap bildiren nida - hey, ey, ay. Dirsə xan, bana qəzəb etmə (35); *Hay*, nə oturarsan, itüni ulatmıyan, Çətüğini molatmıyan. (69); Azıb gələn qəzayı, Tənri savsın, xanım, *hey* (32).

HAYQIRMAQ, f. Çağırışmaq, bağırmaq, nara çekmek. *Hayqırdı*, at saldı (71); Aslan *hayqırdı*, meydanda nə qədər at varsa, qan qaşındı (88).

HAL is. Ar. Hal, vaziyet, her hangi bir şartlardan doğan durum. Bu *halhın* gördüğündə Qazanın, qara qıyma gözləri qan- yaş toldı (44); Beyrəkdən sonra başına bu *hal* gələcəgin, bilürdin (65); Selcan xatun *hal* nə idüğün bilüb, soylamış, görəlim, xanım, nə soylamış (92); “Ağca yüzli görklünlə söyləşməzsən, nədir *halın*?” - dedi (105).

HALAL//HƏLAL I sf. Ar. 1) O Helal etmək - borcundan geçmək, affətmək. Ağ südini anam mana *həlal* eyləsün (76). Axirət həqqini *həlal* etsün (125).

HALAL//HƏLAL II is. 1) Nikahlı kadın. Dizin basub oturanda *həlal* görkli (33); Qatar-qatar dəvələrini yetmiş üz qırq incə bellü qızlan Qazanın, *həlalını* tutmuşız (43); 2) Ər-arvad. O iki *həlala* yüz qırq yıl ömr verdim (83).

HALALLAŞMAQ//HƏLALLAŞMAQ f. Görüşüb ayrılırken birbirinin günahını bağışlamak. Babasının, anasının, elini öpdü, *həlallaşdı*, “xoş qalun” - dedi (101).

HALALLIQ/HƏLALLIQ is. Uyğunluk, kanunilik. Əgər səni hasardan orğanla salındıracaq olursam, babana-anana sağlıqla varacaq olırsan, bəni bunda gələb *həlallıqla* alurmuşan? - dedi. (59).

HAMİD, AMİD – Türkiyə'de Diyarbakır eyeleti və şəhri. *Hamidlən* Mərdin qəl'əsin dəqub yıqan, dəmür yaylı Qıpçaq Məlikə qan qusduran, gələbən Qazanın, qızın ərlilə alan, Oğuzın, aq saqallu, qocaları görəndə ol yigidi təhsilləyən, ol məxmuri şalvarlı, atı bəhri hotazlı Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi (49).

HAMİLƏ is. və s., Ar. İki canlı, gebe. Bir ağzı dualının alqışılə Allah-təala bir əyal verdi. Xatunı *hamilə* oldu (35).

HAMPA is. Far. Yoldaş; eş, beraber. Oğul, sən qız diləməzsən, kəndünə bir *hampa* istərmişkən (55).

HASAR is. Ar. Çit, kale. Ağca burclu *hasarlarda* tutılaydın oğul. (82); yarımasun-yarçımasun Kafərin casusu, bunları casusladı. Varıb Bayburd *hasarı* bəginə xəbər verdi (57); Qazılıq qoca təmam on altı yil *hasarda* tutsaq oldu. Sonra əmən dəərlərdi, bir kişi altı kərrə varub *hasarı* alımadı. (94).

HASİL sf. Ar. I Kabul olmak . Neticesi olmak. “Məqsudumuz həq təala dərgahında *hasil* oldu”1, - deyüb arı sudan abdəst aldı (94).

HACƏT is. Ar. Lazım olan, zaruri olan bir şey. Hacet dilemək- Arzusunu, istəğini dilemək. Dirsə xan diş əhlinin sözilə ulu toy elədi, *hacət dilədi*(35).

HACI is. Ar. Mekke'yi ziyarət etmiş müsəlman (dini). Ol Mekkeye sağ varsa, əsən gəlsə, sidqi bütün *Hacı* görkli (32).

HEYBƏT is. Ar. Korku, panik hissi oyadan görkem. *Heybətindən* sol gözüm yaşardı (118).

HEYBƏTLÜ sf. Heybet doğuran, dehşətli, korkunç. Mərə, nə *heybətli qocasan* (79).

HEYVAN is. Far. Hayvan. Oğlanım, sən insansan. *Heyvanla* müsahib olmağıl. (98).

HEYF I nida, Ar. İntikam almak. Bir keskin veya bir şeyin kalmaması, yok olması səbəbindən doğan teessüf hissini ifadə ediyor. Bunun kibi yigit *heyf* ola ki, canverlər əlində həlak ola (87).

HEYF II is. 1) Kırğınlik, küskünlük. Qazan bəgdə bir *heyfimiz* qaldı (43), 2) Zarar, ziyan. Bu *heyfləri* biz Qazana etmişüz (43).

HEKAYƏT is. Ar. Hikaye etmək. Konuşmak, söylemek, nakil etmək. Bu düşi Yegnek yoldaşlarına *hekayət* eylədi (96).

HEÇ//HİÇ I e. Katiyen, asla. Bin, dəxi aygır gətürün kim, *heç* qısrığa aşmamış ola (56).

HEÇ//HİÇ II e. 1) Soru cümlesini emfatikləşdirmək üçün işlədilir. “Oğul, çoban, qarnım acdır. *Heç* nəsnən varmıdır yeməgə?” - dedi (46); 2) Hiçbir. *Hiç* yigidə verməsün Qadir- Tənri göz bu günü - dedi (102).

HECƏ is. Ar. Heceleyerek hece ile, hecelenerek. Hecelenerek. *Hecəsinləyin* düz olınsa, yasin görkli (32).

HƏB/HƏB zm. 1) Herkes, hepsi, bütün hepsi. Bəglər *həb* ava bindi (54); 2) Tamam. Dərsə xan əgər oğlancığın görərsə, oturmaz, bizi *həb* qırar”, - dedilər (39-40).

HƏBS is. Ar. Hapis, hapishane. Gətürdilər, tonuz tamına *həbsə* saldılar (119); “Qazan oğlu Uruzı *həbsdən* çıxarun, boğazından orqanla olsun...” (47).

HƏVA is. Far. Hava. Alan-alçaq *həva* yerdən gələn arğış (58).

HƏVALƏ is. Ar. Havale olmak. Yönelmək, yönləndirmək. Qazan kəndü dopa dəpdi. Tekur ilə Şəkli Melike *həvalə* oldı (77).

HƏQ is. Ar. Hak-teala, Allah, Tanrı. “Su *həq* didarın görmüşdür. Bən bu suyla xəbərləşim”, - dedi (44); Hak-teala. Allah. Gaibdən dürlü xəbər söylərdi. *Həq-təala* anın, könlinə ilham edərdi (31); 1) ♦ Hakka vasıl olmaq -vefat etmək. Beyrək padşahlar padşahı *həqqə vasil oldı*, bəllü bilsün, - dedi (125); 2) Kimin karşısında olan vəzifə, kime isə göndəriləcək borç (məc.). Ana həqqi, Tənri *həqqi* olmasaydı, Qara polad uz qılıcım tutaydım... (111) “Qonşı *həqqi*- Tənri *həqqi*” - deyü sözlər (33); 3) Hakikat, adalet, düzgünlük. *Haqluya* həqqi dəgə, *haqsuya* yüzi qaraluğı dəgə (64); 4) Hukuk, ihtiyar. Yanmasun- yarçımasun, bu çoban bizim *həpimiz* qırar, olamı?” -dedilər (44); 5) Hakkı şəklində: hakkı için - andolsun. Oğul için ata ölmək eyb olur. Yaradan *haqqı için*, baba (74); 6) Hakkıma şəklində: - haqqımda, barəmdə Bəglər, mənim dəxi *həqqimə* bir dua eylən (52).

HƏKİM is. Ar. Doktor. Oğlanı *həkimlərə* ısmarlayub Dərsə xandan saqladılar.(39).

HƏLAK is. Ar. Mahvolma, ölüm, helak olmak, ölmək. Bu otuz eki baş kim bürəcdə asılmış idi, qoğan aslanla qara buğranın yüzün görməmişlərdi, ancaq buğa buynuzunda *həlak* olmuşlardı (101); Helak kılmaq. Öldürmək, mahvetmək. Buğa dəxi oğlana sürdi gəldi. Dilədi ki, oğlanı *həlak* çılaydı. (36).

HƏLƏ zf. 1) Şimdilik, şimdi. Ne olur-olsun, *hələ* mən avımı alayın (54); 2) Üstelik, bir də. Baybörə bəg aydır: “*Hələ* nə dilədi?” (56).

HƏLL is. Ar. ◇ Halletmek. Çözmək, çətin bir mesele hakkında belli neticeye gəlmək.

Qorqut ata Oğuz qövminin müşkilini həll edərdi (31).

HƏM bağ. Far. Üstelik, öylece. Baqdı-gördi bir qaç çobanlar yolın, qıyısın almışlır, ağlarlar; *Həm* turmayıb taş yığarlar (60).

HƏMİN e. Far. Ancak, yalnız. Qazan gerü evin yağmalatdı. Əmma taş Oğuz bilə bulunmadı. *Həmin* İç Oğuz yağmaladı (123).

HƏMİŞƏ zf. Far. Daima, her zaman. *Həmişə* Qazanın, başına bunlu gəlsün, tayısı Aruzı daim ana tursm (123).

HƏMLƏ is. Ar. Hücum, atılma. Dəli Qarçar qılıcın əlinə aldı. Yuqarısından öygə ilə *həmlə* qıldı (56); Buğayla oğlan bir *həmlə* çəkişdilər (36).

HƏNİR is. Ses, haber. Qara-qara tağlardan *hənir* aşdı (110). Qanlı-qanlı sulardan *hənir* keçə. Qalın Oğuz elinə xəbər varə (89).

HƏR zm. Far. Her (belli bir çoxluğu teşkil eden hissələrdən hər biri). Məgər kafər bəginin, bir bəkr qızı vardı. *hər* gün Beyrəgi görməgə gəlürdi (59); Her kim. Hər kim ki, kim olur-olsun. *Hər* kim yedi, ol degil, *hər* kim yemədi, oldur (46); Hər nə. Hansı olur-olsun. *Hər* nə iş olsa, Qorqut ataya tanışınca işləməzlər. *Hərnə* ki buyursa, qəbul edərlər; sözün tutub təmam edərlər (31).

HƏRAMZADƏ is. Ar. Far. Yasadışı cinsi ilişkiden doğmuş çocuk. Oğlan, ay oğlan, *həramzadə* oğlan (107).

HƏRAMİ is. Ar. Yolkesen, haydut, soyguncu. Dəpəgöz Oğuzdan çıqdı, bir yuca tağa vardı. Yol kəsdi, adam aldı, böyük *həramı* oldı (39).

HƏRZƏ is. Far. Hərzə-mərzə. Boş söz. *Hərzə-mərzə* söyləmə, mərzə itim kafər (108).

HƏSƏD is. Ar. Haset, kıskançlık. Haset etmək. kıskançlık etmək. Oğlan təxtə çıqdı, babasının qırq yigidin anmaz oldı. Ol qırq yigit *həsəd* eylədilər (36).

HƏPÜMİZ zm. Hepimiz. "*Həpümüz* tutsaq olmışdı" - dedilər (54).

HƏSƏN Antr. Ar. Hazret-i Ali'nin oğlunun adı.

HƏSRƏT I is. Ar. Hasret olmak. Hasretinde, intizar olmak. Ataya-anaya, qauma-qardaşa *həsərətəm*, və həm bir qara gözlü yauqlım vardı (59).

HƏSRƏT II is. Hasretli, hasret çeken, İntizar olan. Dəli Dəmrul aydır: "*Həsərətim* vardır, bulışayım", - dedi. (82).

HƏSUD sf. Ar. Cimri, kıskanmak. *Həsud* kafərlər bağlamadılar, yüklərin sıyırib salı verdilər. (89).

HİMMƏT is. Ar. 1) Gayret; Çaba. Altındağı al ayğıra Bəkil meni bindiyidi, qara polad uz qılıcın qüvvət verdi; qarğı talı süğüsün *himmət* verdi (108); “Allahın inayəti, ərənlərin *himməti* oldı: qızı aldım”, - dedi (56); 2) Hayır-dua. Çün inayət Tənridən oldı, bəgün, paşanın, *himməti* Qanturalıya oldı (89).

HİNDU is. Far. Hint ahalisinden olan Hintli. Qara *Hindu* qullarıma buyuraydım, Səni para-para toğrıyalardı, ağac (48).

HOTAZ is. Ponpon, püskül, saçak. ...al məxmuri şalvarlı, atı bəhri *Hotazlı* Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi (49).

HÖRMƏT is. Ar. Hürmət. “Gəlün oğlanı babasına quvliyalum. Ola kim, öldürə, genə bizim *izzətimiz-hörmətimiz* onun, babası yanında xoş ola, artıq ola”, - dedilər (36).

HÜNƏR is. Far. Hünər, yiğitlik. *Hünəri* oğul atadanmı görər, ögrənər, Yoxsa atalar oğuldanmı ögrənür? (69).

HÜNƏRLİ sf. Koçak, mert, yiğit. Boynı uzun bədəvi at vergil, Binər olsun, *hünərlidir* (36).

HÜSEYN Antr. Ar. Hüseyin, Hazreti Ali'nin oğlu. Həsənlə *Hüseyn* iki qardaş bilə, - görkli (32).

HU//HI nida. Qanturalı Sarı tonlu qız eşqinə bir “*hu*” dedi (88); “*Hi*” demədin başlar kəsən cəlladı olur (70).

Ç

ÇAVUŞ is. Geçmiş zamanlarda: Fermanları, kararları, hükümləri yüksek sesle cemaate ilan eden şahıs. Çağıruban dad verandə yol *çavuşlu* (63).

ÇAQMAQ is. Ateş açmaq için tüfəğin, tabancanın çakmağını çekip ateş açmaq. Kafərlər üçün leşindən bir böyük dəpə yığdı, *çaqmaq* çaqub od yağdı. (44).

ÇAQMAQLU sf. Çakmağı olan, çakmaklı adam. Qarla yağmur yağanda *çaqmaqclu* çoban (45).

ÇAQMAQLUCA sf. Çakmağı olan ilkel tüfek, geçmişde çakmak taşı ve çakmak vasitəsi ilə alışdırılan tüfek. *Çaqmaqluca* çobanları dünlə yügürdən! (45).

ÇAG is. Vakit, zaman. Qalın Oğzın₁, gəlini, qızı bəzənən *çağda* (37).

ÇAĞIRMAQ f. Birinin adını yüksek sesle söylemek. *Çağırıb* xatunına soylar, görəlim, xanım, nə söylər (34); Bayandır xan səni *çağıra*, Sanıa qatı qəzab eyləyə (37).

ÇAĞIRTMAQ I f. Başkası vasitəsi ilə çağırmaq. Ağın verdi *çağırtdı*. Aqınçı dərildi. Üç yüz say cidalu yigit bunun₁ yanına cəm oldı (110).

ÇAĞIRTMAQ II f. Hazırlamak. Av *çağırtdılar* (ova hazırlaşdılar) (104).

ÇAĞLAMAQ f. Şırıltı ilə dökülmək, Ağındılı görklü suyn₁ souğılmışdı, *çağladı*, axır! (3).

ÇADIR is. Çadır, göçebe çadırı. Ala *çadırın* yer yüzünə dikdirgil! (35). *Çadırdıkdı* (90).

ÇAYIN₁ is. Akrep. *Çayın₁*, baqça, çalmalu, qara quş ərdəmlü, qurqurma quşaqlı, qulağı altun küpəli (77).

ÇAYIR is. Tahıllar familyasından gök renkli yabani ot. Souq-souq sular, *çayırlar* çəmənələr... Selcan xatun bu yeri görklü gördi, bəgəndi (90).

ÇALINMAQ f. Ses çıxarmak, müzikli ses çıxarmak. Bori *çalındı*, kos uruldu (128); Qara polat uz qılıclar *çalındı*, yılmağı düşdi (50).

ÇALIŞMAQ f. Kılıç oynatmaq. Baban dedi, keyikləri qovsun götürsün, bənim ogimdə dəpləsün. Oğlumın₁ at səgirdişin, qılıc *çalışın*, oq atışın görəyim, sevnəyim, qıvanayım-güvənəyim, dedi, - dedilər (37).

ÇALMALU sf. Başında sarık olan. Çayın baqsa, *çalmalu*, qara quş ərdəmlü qurqurma quşaqlı, qulağı altun küpəli... (77).

ÇALMAQ I f. Vurmak. Oğlan yumruğılə buğanın alnına qıya tutıb *çaldı* (56); Deli bəg dilədi ki. Dədəyi dənərə *çala* (56).

ÇALMAQ II f. 1) Çalgı aletində müzik icra etmək. Ərə varan yerindən tura bən qonuz *çalam*, qol saluban oynaya - dedi (64); Ozan gəldi, yelətmə *çaldı* (90); *Çalma*, ozan, ayıtrna, ozan! (61); 2) El-ele çalmak. Oğuz bəgleri bunu görəcək *əl-ələ çaldılar*, gülüşdilər (63); Qazan bəg *əlin-əlinə çaldı*, qas-qas güldi (69); 3) Yüz yırtmaq. Qara tırnaq ağ yüzümə *çalayınmı?* (73); 4) Yıkmak. Əzrayili *çalmağa* həmlə qaldı (80); 5) Çırpmaq, vurmaq. Şöylə *çalayım* səni mağara divarına kim, quyruğun mağarayı yağlasın - dedi (101); 6) Dağıtmak, eşmək. Oğuz yigidin, öygəni qapardı, qılıcın çıxardı, yeri *çaldı* - kərtdi (90); ♦ Kılıç çalmak - Kılıç vurmaq. “ *Çal qılıcın*, qardaş Qazan, yetdim!” - dedi (49); “Qılıc *çalub* baş kəsdin₁?” (69).

ÇAP-ÇAP zf. Parça parça yutmaq. Qanlı quyruq üzüb *çap-çap* yudan! (45).

ÇAPAR zf. Atla bir yere sekerek, koşarak haber götürmək. Bu məhəldə, sultanım, Salur Qazanlam Qaraca çoban *çapar* yetdi (48).

ÇAPQUN is. Soygunculuk için baskın, çapulculuk, yolkesme vs. Atla Qarun elinə *çapqun* yetdim. Ağ hasar qələsinin bürcün yıqdım (118).

ÇAPILMAQ f. Yağmalamak, soymak. Elim-günün *çapıldı*, qara başım bun₁lu oldu, tayım Aruz man₁a gəlsün, - demiş (124).

ÇAPMAQ f. 1) Köpeği sürmək. Baba, yelisi qara Qazlıq atuma əyər salayım, qanlı kafər elinə aqın *çapayım* (86); Bəziranlar çapur ikən gəfillə beş yüz kafər qoydular, *çapdılar*, yağmaladılar (53); Sənünlə meydanda at *çapmadıqmi?* (65); 2) Zorla və ya gizli yolla varını-yoğunu elindən almaq, yağmalamak, soymak. Elin-günün *çapın₁*, Qızın-gəlinin yesir edin - dedi (106); Qan alaca ordusını *çapın* - demiş (106).

ÇARDAQ is. Far. Çardak. Beyrək yuca *çardaqdan* baqdı, bəziranları gördi (58).

ÇARƏ is. Far. Bir şeyin elde edilməsinə, bir neticeyə gəlməyə, zor məsələnin halini engelleyen engelleri gədmək üçün çəzüm. Gördilər *çarə* olmadı (113).

ÇATLATMAQ f. Çatlamasına nədən olmaq. Təkur aydır. Yüz adam seçilün, tarağa *çatladın*, oğlanı qorqudın (107); Elə olsa, sultanım, Qaraca çoban sapan *çatlatdı* (48).

ÇATMA is. Uçları birbirinə ulaşan, çatma kaş. Quru yaya bənzər *çatma* qaşlum! (35).

ÇAXMAQLU sf. Çakmaklı, atəşli-ocaklı. Qarla yağmur yananda *çaxmaq₁lu* çoban (45).

ÇEVİK sf. Çox hızlı çevik olmaq. At ayağı küklük, ozan dili *çevik* olur (86).

ÇEVRƏ is. Mərkəzədən eyni məsafədən olan kapalı eğri çizgi. *Çevrə* aldılar.

ÇEŞMƏ is. Far. Antr. Ağ Məlik *Çeşmə* qızına nığah edən Sufi Sandal Məlikə qan quşdaran, qırq cübbə bürünüb otuz yeddi qəl'ə bəyinin məhbub qızlarını çalub bir-bir boynın qucan... (50).

ÇƏKDİRMƏK f. Başkası vasitəsi ilə çəkmək, Bəglər həb əvə bindi. Boz aygırın *çəkdi* (Ala Tağa ələ ləşgər əvə çıxdı) (54).

ÇƏKİLMƏK f. Durduğu, durduğu yerdən başqa tarafa hərəkət etmək. Köpək *çəkildi*, gəldüğü yola getdi (45).

ÇƏKİŞMƏK f. Mücadele etmək, çarpışmaq. Ya qadir Allah, birligin₁, varlığın₁, haqıçün, Əzrayılı mənim gözümə göstərgil, savaşıyım, *çəkişəyim*, dürişəyim (79); Buğayla oğlan bir həmlə *çəkişdilər* (36).

ÇƏKMƏK f. Bir şeyi özünə və ya başqa tarafa tartmaq. Üzəngiyə qalqıb, qatı *çəkdi*, uzatdı, oğlanı iki talusının₁ arasında urub çıxdı (38); Yaln₁uz *çəkdi* belindən bir ox çıxdı (101); Elə kim mən *çəkəram* (102).

ÇƏMƏN is. Far. Yeşil otla örtülmüş sahə, yeşillik. Yapağlı kökçə *çəmən* gücə qalmaz (31); Kög alan görklü *çəmənə* çadır tikdi (69).

ÇƏNGƏL is. Far. İki çatalı demirdən yapılmış eski zamanlarda idam aleti. Kafir aydır:

“Mərə, varın₁ Qazanın₁ oğlu Uruzu tartun₁ *çəngələ* asun” (46); İki talusından *çəngələ* sancun₁, qıyma-qıyma ağ ətindən çəkün₁ (47).

ÇƏRİ is. Ordu. Qaragünə *çəribəsi* oldu (119).

ÇƏRKƏZ is. Karaçay-Çerkez vilayətində yaşayan halklardan biri. İt kibi gu-gu edən *çərkəz* xırsılı (119).

ÇƏTİR is. Güneşten, yağmurdan korunmaq için başının üstünü örtmek. *Çətir* otağ, ala sayvan dikdirdi (53); *Çətirli* otaqmı dilərsən? (64).

ÇİĞİN is. Omuz. Bedenin boyundan kollara kadar olan kısmı... sərpə-sərpə meydanda qılıclaşdılar, *çiginləri* toğrandı, qılıcları ovandı, bir-birin alımadı (109); Əgnimdəki dəmür tonum *çignim* qısar (108); *Çigin* quşlı cübbə ton vergil bu oğlana (36).

ÇİLBƏR is. Dizgin. ...atının₁ *çilbərini* biləginə bağladı, yatdı-uyıdı (113).

ÇİÇƏK is. Bitkilerin yaprakları tacından çoğalma organı. Tağ *çiçəgi* anan₁ südilə sən₁ yaran₁a məlhəmdir -dedi, qaib oldu (39); mec. Qaza bənzər qızımın₁, gəlimin₁ *çiçəgi* oğul (81).

ÇIQARMAQ f. 1) Bir şeyi başka yere götürmək, kenara atmaq. Oğlan bu qatla yumruğunu buğanın başına *çıqardı* (36); Məgər, sultanım, genə yazın buğayı saraydan *çıxardılar* (36); Oğlan qılıcın *çıqardı* (112); 2) Elbisesini soyunmaq. Beyrəgin yarü yoldaşları, ağı *çıqarıb*, qaralar geydilər (58).

ÇIXMAQ f. 1) Bir yerden کنار olmak, yukarı kalkmak. Oğlan təxtə *çıxdı*, babasının₁dan qırq yigidin anı₁maz oldu (36); 2). Bir şeyin üstünə kalkmaq. Qızla ikisi bir döşəgə *çıxdılar* (112).

ÇİN₁LAR f. Çınlamak. Sam yelləri əsmədin, Qazan, qulağım *çin₁lar* (72).

ÇIPLAQ sf. Çıplak - aynında hiçbir kıyafet olmayan. Yanındakı yoldaşları *çıplaq* oğlan! (107).

ÇIRBINMAQ f. Çırpınmaq. Sağlam dövmək, çabalamak. Sağa-sola *çirbındı* udar yüzgüçiləri (118).

ÇIRĞAB sf. Nakışlı. ...Qızın göğçəğini, toquzlama *çırğab* çuxa xanlar xanı Bayındıra pəncyək *çıqardılar* (67).

ÇIRĞAB-ÇIRĞAB sf. nakışlı-nakışlı. *Çırğab-çırğab* çadır otaq bağışlardı (68).

ÇIRPMAQ f. Tozunu almak və ya başka maksatla vurmaq. Anca qoyun gıfduğində quyuquq *çırpub* qamçılayan (45); Qılıcın₁ belçağına yabındı kim, bunu *çırpa*, gördi kim, əlində qopuz var (114).

ÇOBAN is. Far. Çoban. Qaraca *çoban* zərb elədi, qaba ağacı yerilə-yurdilə qopardı, arqasına aldı, Qazanın₁ ardına düşdi (46); *Çoban* tağarcığı çıxardı (46).

ÇOQ s. Çok, artık. Beyrək gedəli. Bam-bam dəpə başına çıqdınmı *çoq* (65).

ÇOMAQ is. Kafası iri və yuvarlak ağac. Küni gəldi, qaba *çomaq* altında yığradım sən_{in} üçün (70); Təkur qarmalayıb əlindən *çəmağın* aldı (96).

ÇOUXMAQ f. Düşmək, dökülmək. Kafərlər Uruzın, üzərinə *çouxdu* (71).

ÇÖZMƏK f. Açmaq. Qazana bu söz xoş gəldi. Atından endi, çobanın əllərin *çözdi* (46).

ÇÖKMƏK f. Durduğu yerden düşək inmek. Buğa dizin *çökdi*, buynuzilə bir mərmər başı yoğırdı, penir kibi ditdi (87); İləri gəldi, diz *çökdi* (68).

ÇÖLD//ÇÖND is. Ödül, bahşış. *Çöldi* alubdır, ad qazanıbdır (69); Qanlı oğuz içində *çöldi* almadın (69).

ÇÖNGƏ sf. Çökük, çökmüş. Qarann₁ulıca gözləri *çöngə* oğlan! (108).

ÇÖRÜLMƏK f. Dönüşmək. *Çörildi*, növbət gerü man₁a gəldi (100); Dəpəgöz *çöürüb*, ögin aldı (99).

ÇUVAL is. Böyük çuval, haral. Bir əski dəvə *çuvalı* buldı, dəldi, boynına köçürdü (53).

ÇUQA//ÇUXA is. Cübbe, palto, kaftan. Üstten giyilen kolu büzməli, uzun erkek milli giysisi. Cilasun qoç yigitlərə qalaba ölkə verdi: şalvar, cübbə, *çuqa* verdi (50); Bir yigit olsa dirisi xəbərin gətürsə, *çırqab* (çuxa), altun-aqça verərdim (58).

ÇÜNKİ bağ. Ona görə ki, bundan dolayı. Yaranlar, *çünkü* məni göndərirsiniz, bilürsüz kim, Dəli Qarcar qız qardaşını diləyəni öldürər (55).

ÇÜRİMƏK f. Çürümək, harap olmaq. ...Əlün₁ qurısun, parmaqların₁ *çürisün*, hey, ton₁uz oğlu tonuz, - deyirdi... (63); Dilün, *çürisin*, çoban! (45).

C

CABBAR sf. Ar. Kudretli, azametli, böyük. Daim turan *cabbar* Tən₁ri (83).

CAVAB is. cevap: ◇ Cəvab vermemək. Böylə digəc Dirsə xan xatunına *cavab* vermədi (38); Bəg sərxoşdur, *cavab* verməz (38).

CAN is. f. Hayat, beden. Ol gədəndə *canın* varsa, oğul, xəbər mana (39); *Can* tatlusın sana bildirəyinmi? (35); Mənüm başım qurban olsun, *canım* oğul, sən_{in} üçün (75); Ağ birçəklü, izzətli *canım* Ana (72); ◇ Canını almak - öldürmək,

mahvetmək. Mərə, Əzrayıl dedigünüz nə kişidür kim, adamın *canın alur?* (79); Üç sordı, *canın aldı* (99); Canın kurtarmak - ölümdən kurtarmak, hayat bahşetmək. Yaxşı yigidin *canın qurtarayım* (79); Canına atəş düşmək - rahatsız olmak, heyecanlı olmak. Ürəyimlə *canıma odlar düşdi* (30).

CANBACUQ is. Direk, evin direyi. *Canbacuğun* əkmışmən (63) (M ü q. e t. S. Əlizadə, 150).

CANVƏR is. Far. Canavar, vahşi hayvan. Bu *canvərləri* gördi, başında olan bit ayağına dərildi (85); Ol qızın üç *canvər* qalınlığı qaftanlığı vardı (85).

CARİYƏ is. Ar. Hizmetçi kız. Qırq evli qulla qırq *cariyə* oğlu başına çevirdi, azad etdi (78).

CASUS is. Düşmana satılmış kişi, hain, casus. Yarımasın, yarçımasın, kafərin *casusu* bunları *casusladı* (57); Məgər, Başıaçıq Tatyana qəl'əsindən, Aqsəqa qəl'əsindən kafərin *casusu* vardı (69).

CASUSLAMAQ f. Satmaq, namertlik etmək, düşman tarafa haber ulaştırmak. Bunları kafərin *casusu casusladı* (42); Kafərin *casusu* bunları *casusladı* (57); Yarımasun-yarçımasun, Evnik qəl'əsinin kafərləri bunları *casusladı* (57).

CAXMAQLU sf. Çakmaklı, çakmağı olan. Qarla yağmur yağanda *caxmaqlu* çoban (43).

CAHİL is. Ar. Delikanlı, yigit. Görglü Tənri. Neçə *cahillər* səni gögdə arar, yerdə istər (82).

CƏBBƏXANA is. Far. Silah saklanan yer. Alp Uruz çadırların açdırdı, *cəbbəxanəsin* yüklətdi (1 19); Tez *cəbbəxanəyi yüklətsünlər* (126).

CƏBRAYİL is. Ar. antr. Allah'ın hizmetində duran meleğin adı. Həq-təala *Cəbrayilə* buyurdu kim, “ya Cəbrayli, var şol quluma qırq ərcə qüvvət verdim”, - dedi (109).

CƏDD is. Ar. Ata-baba, mec.kök-soy. Ulılığına həddin₁, sənin boyun-qəddin, yoq, ya cismilə *cəddin₁* yoq (96).

CƏZA is. Ar. Ceza, işğence. Tatar oğlu əlümizə girmişkən *cəza* ilə öldürəlim (74).

CƏLLAD is. Ar. Ölüm hükmünü icra eden kişi. *Cəllad* ənsəsinə gəldilər (89); “hı” - demədin başlar kəsən *cəllad* olur (70).

CƏM is. Ar. Toplama, toplu: cemetmək - toplamak, bir yere toplamak. Təkur bəgləri *cəm* evlədi (120); ♦ Toplaşmaq - birləşmək, toplaşmaq, bir yerdə toplanmaq. Üç yüz say cidalu yigit bunun yanına *cəm oldı* (110).

CƏMAL is. Ar. Güzel, yakışıklı. Qanturalı *cəmal* və kəmal iyəsi yigit idi (87).

CƏMI zm. Ar. Herkes, bütün. Aruza və *cəmi* taş Oğuz bəglərinə xəbər oldu (126); *Cəmi* bəglər bindi (126).

CƏMİSİ zm. Herkes. *Cəmisi* atdan enüb, Qazanın əlin öpdilər (121).

CƏNG is. Far. Vuruş, dövüş, savaş. Qılıc və sügü və çomaq və sairə *cəng* alətin geydürüb tonatdılar (120); Qazılıq qoca qəl'əyə yetdükiləyin *cəng* başladı (94);

◊ Cenk etmək - dövüşmək, vuruşmaq. Oğlan qırq yigidin boyına aldı, at dəpdi, *cəng* vessavaş etdi (41); Savaşmaq, vuruşmaq. Verərmisən, yoxsa mənimlə *cəng* edərmisən? (80); Bayındır xanın ağ meydanında bu oğlan *cenk* etmişdür (36).

CƏHƏNNƏM is. Ar. Cəhennem. Tur, qız, oynarsan - oyna, oynamazsan, *cəhənnəmdə* oyna (65),

CİDA is. Far. Süngü. İldız kibi parlayıb gələn kafərin *cidasıdır* (70); Ala uran, sür *cidalar* süsəldi (71); Altun *cida* oynadana, yarəb noldı? (72); Altun *cidasın* əlinə aldı (40).

CİDALU sf. Eli süngülü. Üç yüz *cidalu* yigit bunun yanına cəm oldu (110).

CİGƏRCİK is. Ciğər, ciğercik. Yumru-yumru ağladı, yanıq *ciyərcigin* tağladı (48); ciyərinə olan adam - cesur, qorxmaz, ciyərlı adam. Ol gün *cigərində olan* yigitlər bəlürdi (50).

CİLAV is. Dizgin, gem. At *cilavsin* döndərdi, gerü döndi (71); Bəkil at *cilavısın* yenimədi, bilə uçdu (105).

CİCİ-BİCİ is. Uysal, müləim, halim, sevecen kızı. Varasın bir *cici-bici* türkman qızını alasan (85).

CİĞİR is. Ok atmaq için Nişangah. Oq *cığırın* qurmuşsan (63).

CIZIQ is. Serhat, ülkenin sınırı boyunca uzanan hat. Kafər sərhəddinə, *cızıqlara*, Ağlağana, Gögcə tağa aluban çıxaym (69).

CİLASUN is. Koçak, yigit, kahraman. *Cilasun* ərənlərə qara ölkə verdi, cübbə-çuğa verdi (78); Ol gün *cilasun* bəg ərənlər dönə-döne savaşıdı (71); Yetişmiş bir *cilasun* oğlu vardı (85); *Cilasun* yigidlərlə Qaragünə oğlu Dəli Budaq soldan dəqdi (50).

CİLASUNLİG is. Kahramanlık, yigitlik. Mənim ərligim, bəhadirliğim, *cilasunligim*, yigidligim Ruma, Şama gedə (79).

COMƏRD is. Far. Yiğit, kahraman, küdretli. Alnı açıq *comərd* ərənlər dinləsün (83);
 Ər *comərdin*, ər nakəsin ozan bilür (32); *Comərdlər comərdi* gəni Tənri,
 mədəd! (89).

CÖVŞƏN is. Far. Zırhlı giyim, dövüş kıyafəti. Kim atın binər, kim *cövşən* geyər (74).

CÖNGƏ sf. Çökük, çömelmiş, çökük yere düşmüş. Gəzciğəzi *cöngə* qoca (80); Gözüm
cöngə idigin nə bəgənməzsən? (80); Qaranluca gözləri *cöngə* oğlan (108).

CÜBBƏ is. Ar. Uzun etekli kolsuz üst elbise. *Cübbəsin* üzərinə örtildilər (125);
Cübbəsilə, çuxasilə Beyrəgin ayağına düşdi (65); Çigin quşlı *cübbə* ton vergil
 bu oğlana (36).

CÜMLƏ zm. Ar. Bütün herkes. *Cümlə* bəglərlə yoldaş olub getdilər (25); Qamusına
 bənzəmədi *cümlə* aləmləri yaradan (33).

CUŞ is. Far. Coşma, kaynama. ◇ coşmuş - coşmaktır, heyrcanlı vəziyyət almaq. Ditrədi
 mənim canım, *cuşa* gəldi (80).

Ş

ŞAQİMAQ f. Gürlemek, çakmaq//şaqmaq (yıldırım haqqında). Gögdən ildırım ağban
 evim üzərinə *şaqır* gördüm (44); Ağ yıldırım olub *şaqıyayım* (76).

ŞAD sf. Far. Sevinçli; sevinçle: ◇ sevinmek. Qalın Oğuz bəgləri bunu eşitdilər, *şad* olub
 sevindilər (52); Qoca eşidüb *şadəldi* (115); Sevindilər, *şad* oldular (56).

ŞADLIQ is. Şenlik, neşə. Dədəm Qorqud gələbən *şadlıq* çaldı (78); Dədəm Qorqud
 gəldi, *şadlıq* çaldı (104).

ŞAYƏD s. Far. Belki, ihtimal ki, olabilir ki. Şu dəli Məcnun mənə də *şayəd* ançılaysın
 olmaz sözlər dedi (64).

ŞAYQALU sf. Böyük korsan desteli (S.Əlizadə, 183). Qanturalı gəldi, qara *şayqalu*
 təkura səlam verdi (87).

ŞALVAR is. Erkek giyimi, pantolon. *Şalvar*. cübbə, cuğa verdi (50).

ŞALVARLI sf. Pantolon giyinmiş, aynında pantolon olan kişi. A1 məxmuri *şalvarlı*,
 atı bəhri hotazlı Qaragünə oğlu Qarabudaq çapar yetdi (49).

ŞAM is. Ar. top. Şam şəhiri. Mənim yigidligim Ruma, *Şama* gedə (79).

ŞAMİ sf. Çam ağacından yapılmış, günəşi önleyen, gölgelik yaratan cihaz, günlük. Bir
 gün Qamğan oğlu xan Bayındır yerindən turmuşdı, *şami* günlüğü yer yüzünə
 dikdirmişdi (30).

ŞAH is. Far. Şah; mec. Dastanlarda eşsiz sıfat kimi işlənir. *Şah* Həsənlə Hüseynin beşigi
 ağac (49); Vay *şah* yigidim (58); Qoç yigidim, *şah* yigidim (83).

ŞAHBAZ is. Far. Şahin kuşu; mec. 1) kıvrak at türü. Tölə-tölə *şahbaz* atlarını biz binmişiz (43); Barı Bayındır xanın tövləsindən iki *şahbaz*, yügrək at gətirün (55); 2) Kahraman; cesur insanlar hakkında. Vay *şahbaz* yigidim (58).

ŞAHİN is. Far. Av için yırtıcı kuş, şahin. Ya qara qazın içinə *şahin* girdi (71); Yumruğunda talbınanda *şahin* quşuma yazıx (48); Yumruğumda talbınan *şahin* bənüm quşumı alur (44).

ŞAHİNÇİBAŞI is. Şahin kuşların bakan, şahinlere kulluk eden. Bir gece *şahinçibaşına* aydır (116).

ŞAŞMAQ f. Yanılgı, aklını yitirmək. Mənim dəxi içində bir oqlı *şaşmış*, biligi yetmiş qoca babam var (41).

ŞEYTAN is. Ar. Şeytan. *Şeytana* lə'nət qıldun (109).

ŞEŞMƏK f. Açmaq, çözmək, elini kolunu açmaq. Mənüm əlümi *şeşin* (39); Əlini *şeşdilər* (40).

ŞƏBÇİRAQ is. Far. Karanlıkta parlayan değerli taş. İki *şəbçirmağa* bənzər sənin gözcigzin (60).

ŞƏQAQ is. Yanak. *Şəqaqına* emrəndüğim sənin qızın-gəlinin (60).

ŞƏKƏR is. Far. Akide şekeri, şeker, şirin şey. Uruz xub söylədi, *şəkər* yedi (69).

ŞƏMATƏ is. Ar. mec.: Çevresinde olanlarla birlikde. Qorquduban *şəmatəsilə* ürkdən (45).

ŞƏN sf. Far. Sevinçli, şən, sevinen. Gəldigimcə səni *şən* görəydim (59).

ŞƏN-ŞADMAN zf. Far. Şən, Sevinçli, sevinçli, mesut, mutlu hal. Bu yanda Şökli Məlik kafərləriə *şən-şadman* yeyüb-içüb oturardı (46).

ŞƏR is. Ar. Kötü, şər. *Şər* xəbər gətürənin başın kəsəm (112); Dövlətsiz *şərrindən* Allah saxlasun (32).

ŞƏRAB is. Ar. Alkollü içki, şarap. Kafər qızları al *şərabı* altun ayağla Qalın Oğuz bəglərinə gəzdirərlərdi (68); Ol *şərabdan* içən əsrük olur (80); Al *şərabın* itisindən içərlərdi (40); İçüb-içüb Ulaş oğlu Salur Qazanın alnına *şərabın* itisi çıqdı (42).

ŞƏRABLU sf. Şarap içmiş adam, keyifli, sarhoş. *Şərabluydum* tuymadım (80).

ŞƏRT is. Ar. Şart: ♦ Şart etmək - şart kesmək. Andin sonra *şərt* eyləsün (117).

ŞƏFQƏT is. Ar. Merhamet, ihsan, şefkat. Uruzun *şəfqət* tamarları qeynədi (121).

ŞƏHADƏT is. Ar. Müslümanlık kabul edilerken, müslümanlığa güven getirmək remzi gibi, geçirilen rituel sahnelerde söylenen sözler: Allah vahiddir, Məhəmməd

onun rəsuludur, peyğəmbəridir. Şəhadət getirmək - müsəlman olmaq. Parmaq götürüb, *şəhadət* gətirüb müsəlman oldu (109).

ŞƏHƏR is. Ar. Şehir, yerləşim birimi. Ağır adlu *şəhərlərdən* gəldüyündə Beyrək adlu bir yigidə buluşmadınmı? (61); Qızı verin, *şəhərdən* sürün, çıqsın-getsin (88).

ŞƏHİD is. Ar. Vatan, meslek, maksat uğrunda savaşıp helak olan şahıs, asker: ♦ şəhit olmaq - vatan yolunda helak olmaq. Üç yüz yigit Oğuzdan *şəhid oldu* (78); Beş yüz Oğuz yigitləri *şəhid oldu* (78); İki qardaşı oxa düşdi *şəhid oldu* (43).

ŞİVƏN is. Far. Ol yigit üzərinə möhkəm qara *şivən* oldu (79); “Qara *şivən* sənünlə bilə eyliyəyin” - dedi (74); Ağır *şivən* sənin orduna qomayınmı? (73); ♦ Feryat etmək - feryat koparmak, *şivən* düşmək. Ap-alaca ordusuna *şivən ginü* (58); Baybörə bəgin dünlüğü altun ban evinə *şivən girdi* (57); Dünlüğü altun ban evinə babamın *şivən girmişdi* (59).

ŞİLLƏ is. Tokat, şamar. “Mərə, noldunuz?” - deyü bir *şillə* birinə, bir *şillə* birinə urdı (111).

ŞİMDİ zf. Şimdi, bu saat. “Qatı qəzəb edəmə *şimdi* sənə” - dedi (35); *Şimdi* qızlar yanına varmaq istər (64); *Şimdi* noldu? (59); “*Şimdi* boynun ururam” - dedi (63).

ŞİRŞƏMSƏDDİN is. antr. Qəflət qoca oğlu *Şirşəmsəddin* çapar yetdi (49); Qəflət qoca oğlu *Şirşəmsəddin*, qızın qardaşı Dəli Qarcar bilə ox axtarlardı (63).

ŞİRİN sf. Far. Şirin. Dünya *şirin*, can əziz (81).

ŞİROKUZ is. top. Bulgarların öncəsi bir zaman Kafkasya'da gelip sakinleşen Chirac kavminin adı ilə bağlıdır: kelimenin terkindeki “oğuz - Kuz // quz” bilesenleri gösterir ki, Şiraklar protobulqar (protooğuz) soyundan olmuşlardır (S. Əlizadə, 264). Andan *Şirokuz* ucında, Gögcə dənizə dəkin el çarpdı (110).

ŞİŞ is. Yer yüzeyindən kabarma, kalkma, piramit. Fir'on *şişlər* yüksəlib yerdən çıqsa, Qaba öncəmə pərçin qılan Qazan ər idim (117).

ŞİŞLİK is. Şişlik, şişe çekilecek et, kebab, kebepk et. Ağayıldan tümən qoyun vergil Bu oğlana *şişlik* olsun, ərđəmlidir (36); Ağayıldan tümən qoyun gedərsə, mənim gedər, sənin də içində *şişligin* varsa, degil mana (40); Ağayıl da tümən qoyun sənin gedər, mənim də içində *şişligim* var (41).

ŞİŞMƏK f. Kabarmak, şişmek, kalkmak. Ağca tənim qalqar, *şişər* (72); Tənüm qalqar *şişər* (38).

ŞILAMAQ f. Işıldamak, parlamak, parıldamak. öd kibi *şilayub*, yıldız kibi parlayıb gələn nədür? (69); Gün kibi *şilayub* gələn kafərin başında işığıdır (70); Toz yarıldı, gün kibi *şiladı* (85).

ŞİRŞİMAQ f. Emrin durmaq, hizmetinde olmaq. Kulluğunda hizmet etmək- daima birinin hizmetinde olmaq, daima birine kulluk göstərmək. Qulluğında *şırşayan* naibimmisən? (114).

ŞOL zm. O, işarət zamiri. *Şol* qoyunları dəxi götürsək, Qazana ulu heyf edərdik (43); Gəlün varalım *şol* yigidi tutub götürəlim (40); *Şol* parmağımdakı yüzigi parmağına taq (101).

ŞORLAMAQ f. Dökülmək, şorulamak. Alca qanı *şorladı* (37); Qara qanı *şorladı* (76); Düdük kibi qan *şorladı* (94); Ağzına yüzündən qan *şorladı* (47).

ŞÖYLƏ zm. (zarf.) İşte, böyle. Bu gün Bayındır xandan buyruq *şöylədir* (34); *Şöylə* çalayım səni mağara divarına kim, quyuğun mağarayı yağlasın (101).

ŞÖKLÜ//ŞÖKLİ sf. Lakap, belirli yerləşim mntıkasına, yere mensubiyet bildiren lakap; Şanlıurfa toponiminə ait olması muhtemeldir. *Şöklü* Məlik aydır (43); *Şöklü* Məliyə səni ilətəlim (43); *Şöklü* Məliyi bögirdibən Qazan bəg atdan yerə saldı (66).

ŞU zm. Bu, işarət zamiri. *Şu* dəli məğmun mənə də şayəd ancılaysın olmaz sözlər söylər (64).

ŞUNDAN zf. Burdan, buradan. Ağban evim *şundan* keçmiş gördünmü, degil mana (45); Qırq incə bellü qız ilə hələlin Burla xatun ağlayuban *şundan* keçdi (45).

ŞUNDAN BƏRÜ zf. Bundan sonra. *Şundan* bərü əqlim- usum dərə bilmən (44).

ŞÜKR is. Ar. Razılık, minnetdarlık. ◇ Şükür eylemək//şükür kılmak - razılık etmək, şükür etmək. Mənim birliğim bilməz, yarlığıma *şükr* qılmaz (79); Anları sağ və əsən gördi, Allaha *şükr* eylədi (67).

ŞÜLƏN I is. Misafirlik için nazarda tutulmuş, parti için hazırlanmış bol yeme-içme, bol bol yiyecek. Ağayıl da aqca qoyunım sənə *şülən* olsun (66); Ağayıl da ağca qoyunu sorar olsan, Ağam Beyrəğin *şüləniydi* (61); "Sultanım, mənə qosan da *şülən* yeməğin yanına varsam, qarnım acdır, toyursan" - dedi

ŞÜLƏN II is. İkram, bol yeme-içme meclisi, bol yemekler meclisi. Ağac Beyrəg gedəli *şülən*im yox (61); Beyrəg *tən* yeməğinin üzərinə gəldi (64).

ŞÜLƏNLİ sf. Yemekli, yiyecekli; yemek türü. Küçicik toz *şülənli* (119).

DEYİMLER

Deyimlerin tanımını sona bırakarak önce özelliklerini inceleyelim. Deyimlerde de hem biçim, hem kavram özellikleri bulunmaktadır. Biçim özelliklerinden kimisi, atasözleriyle deyimler arasında ortaktır. Kavram özelliklerinde böyle bir ortaklık yoktur.

A- BİÇİM ÖZELLİKLERİ

1- Deyimler de atasözleri gibi, kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyimın sözcükleri değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamaz ve deyimın sözdizimi bozulamaz.

Örneğin:

Ayıkla pirincin taşını deyimi, ayıkla bulgurun taşını biçiminde söylenebileceği gibi, Tut kelin perçeminden deyimi de kelin perçeminden tut biçiminde kullanılamaz.

2- Deyimler de, atasözleri gibi, kısa ve özlü anlatım araçlarıdır.

Dil dökmek - Kelle kulak yerinde - Kel başa şimşir tarak - Atı alan Üsküdar'ı geçti... gibi

3- Deyimler en az iki sözcükle kurulurlar ve biçim bakımından iki bölüğe ayrılabilirler:

a) Sözcük öbeği durumundaki deyimler:

Ağır başlı - Eli bayraklı - Püf noktası - İçli dışlı - Kellesi koltuğunda - Gel zaman git zaman Kasla göz arasında - Suya sabuna dokunmadan... gibi.

Öbeği oluşturan sözcükler bitişik yazılmaz.

Ünlem niteliğindeki deyimleri de bu bölüm içine almak uygun olur:

Adam sen de! - Cart kaba kâğıt! - Yok devenin bası! - Hele hele!... gibi.

b) Tümce durumundaki deyimler:

Dostlar alışverişte görsün.

Halep ordaysa arsin burda.

İncir çekirdeğini doldurmaz.

Delik büyük, yama küçük... gibi.

Bir mastarla sona eren deyimler, çekime gireceklerinden ve dolayısıyla bir tümce kuracaklarından bu bölüm içinde yer alırlar.

Örnekler:

Göz yummak - Gönül almak - Dirsek çevirmek - Damarı tutmak - Baltayı tasa vurmak -

Boyunun ölçüsünü almak - Bir tasla iki kuş vurmak - Ağzına bir parmak bal çalmak -

Dimyat'a

pirince giderken evdeki bulgurdan olmak...

Bunlar göz yumdum, gönlünü alalım, baltayı tasa vurdunuz, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu.... gibi tümceden oluşturlar.

B- KAVRAM ÖZELLİKLERİ

1- Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; genel kural niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atalar sözünden ayıran en önemli özellik budur.

Deyimleri biçim özellikleri bakımından incelerken iki bölüğe ayırmıştık. (Bkz. 2, A, 3).

b) bölümünde bulunanlar, çoğu zaman atasözleriyle, karıştırılmaktadır. Bu karıştırmanın nedeni, her iki söz çeşidinin de tümce durumunda bulunması ve hoş giden bir anlatım taşımasıdır. Biçim benzerliğinden ileri gelen bu karışıklık, kavram ayrılığına dikkat edilirse ortadan kalkar.

Örneğin:

Bitli baklanın kör alıcısı olur.

İşleyen demir ışıldar.

Bugünkü işini yarına bırakma.

cümleleri atasözleridir. Çünkü her biri bir genel kuraldır. Denenmiştir: Her zaman bitli baklanın kör alıcısı olur. İşleyen demirin ışıldadığı su götürmez bir gerçektir: Bugünkü işini yarına bırakmamak öğüdü de her zaman uygulanmak üzere ortaya konulmuş bir düsturdur. Oysa:

Atı alan Üsküdar'ı geçti.

Armut pis, ağzıma düş.

Bu perhiz ne, bu lahana tursusu ne?

sözleri deyimdir. Çünkü hiç biri genel kural olarak söylenemez: Her zaman atı alan Üsküdarı geçmez. Armut piş ağzıma düş sözü her vakit değil, ancak kimi durumlar için doğrudur. Perhizle lahana tursusu da bir düstur gibi yürütülemez.

2- Deyimlerin amacı, bir kavramı ya özel kalıp içinde, ya da çekici, hoş bir anlatımla belirtmektir. Atasözlerinin amacı ise yol göstermek, ders ve öğüt vermek, ibret almamız için gerçekleri bildirmektir. Görülüyor ki deyimle atasözü, amaçta da birbirinden ayrılmaktadır. (AKSOY, 1993, s. 16-17)

TANIM

Buraya kadar yaptığımız açıklamalara göre deyimleri şöylece tanımlayabiliriz:

Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce. (AKSOY, 1993, s. 23)

DEYİMLER

Ağ alnına qada yazmış

Allah'ın isteğiyle hayatında oluşıan kötülükler (kötü kader)

Allah ağ alnına qada yazmış

Ağzının suyu aqdı

Bir şeyi çok beğenmek, imrenmek

Avsal olmuş tana kibi ağzının suyu aqdı

Alnı açuq

Çekinecek veya utanacak bir şeyi olmamak

Alnı açuq comərd ərənlər dinləsün

Ameli azmak

Yolundan çıkmak, döneklik etmək.

Əməlinmi azdı?

Ateş düşmek:

Heyecanlanmak.

Selcan xatun bunu böylə gördi, içinə *od* düşdü

Av avladı, quş quşladı

Ava gitmək - ava gitmək için atlara binip yola çıkmak

Sən var ikən av avladı, quş quşladı

Avaz gəlmək

Seslenmek

Qırq yerdən avaz gəldi

Baş-beynini almak

Bezdirme, bıktırma

Bir əski qaftan verdiniz bənim *başım- beynim* aldınız, - deyüb vardı

Başına çıkmak

Birinden yüz bulup ona karşı pek şımarıkça davranmaq

Şərabın itisi başına çıqdı

Başına tünəmək

Zora düşmək

Yalan dünya *başına* tar oldu

Baş kəsmək, qan dökmək

Savaşmaq

Ol zamanda bir oğlan baş kəsməsə, qan *dökməsə* [ona] ad qoymazlardı

Baş vermek

Canını kurban vermek

Bir yigit aranızdan əksildi, sənin yolunda *baş verdi*

Bığçaqı qararmış

Bıyığı yeni yeni çıkmaya başlamaq

Bığçaqı qararmış yigitçikləri çox yemişəm

Boy boyladı

Üreyip çoğalarak soyunu devam ettirmək

Dədəm qorqut boy boyladı, soy soyladı bu oğuznaməyi düzdi-qoşdı, böylə dedi

Bögürü-bögürü ağladı

İçten çox sesli ağlamaq

Dəstmalın əlinə aldı, bögürü-bögürü ağladı

Cuşa gəldi:

Coşmuş - coşmaqdır, heyecanlı vəziyyət almaq.

Ditrədi mənim canım, *cuşa* gəldi

Destur dilemək

İzin istəmək

İçəri - söhbətə girdi, *dəstur dilədi*

Dərə bilmən (Kendine gele bilməmək)

Bozuk olan durumunu düzəltəmemək

Şundan bəri əqlim-usum *dərə bilmən*

Dili acı olmaq

Kötü sözlər söyleyip karısındakini eleştirmek

Əski tonın biti, ögsüz oqlanın dili acı olur

Dili- damağı qurımaq

Susuzluktan ya da çox konuşmaktan ağzı kurumak

Dili- damağı quruyıb dörd yanına *baqdırdınmı?*

Dört nala gitmək

At gibi yürümək

Eceli gəlmək - Eceli çatmaq.

Ölüm anının gəlməsi

Əcəlinmi gəldi? Bu aralarda neylərsən?

Eki eləmək - iki eləmək, kulak asmamak

Birisinin sözünü yerinə getirməmək

Ol zəmanda oğul ata sözün eki eləməzdi, *eki eləsə*, ol oğulu qəbul etməzlərdi

Eli yakasında olmaq

Borçlu kalmak

Yarın qiyamət günündə mənim *əlüm* Qazan xanın *yaqasında olsun*, mənim qanım

Aruza qoarsa...

Esen kalmak

Selamet kalmak

Qadun ana, bəg baba, *əsən qalun*

Esen olmaq

Sağ olmaq

Qaracüq atlar *əsən olsa*, qulun toğar, Qaytabanda qızıl dəvə *əsən olsa*, torum verür, Ağayıl da ağca qoyun *əsən olsa*, quzı verür. Bəg ərənlər *əsən olsa*, oqlı toğar, Sən *əsən ol*, anam *əsən olsun*

Əlin-əlinə çaldı

Sevinç və kederli zamanın duyğusunu bildirmək

Övrət əlin-əlinə çaldı, *qaravaşa* söylədi...

Əlün, var olsun

Allah sendən razı olsun anlamında

Beyrək - "əlün, var olsun!" – deyirdi

Fe'li azmaq:

Niyetindən dönmək, kötülük etmək

Fe'linmi azdı! Əcəlinmi gəldi?

Fe'li dönmək:

Fikrini dəyişdirmək

Ay əməli azmış, *fe'li dönmüş*,

Firak gəlmək:

Ayrılığın acısını duyup kederlənmək

Beyrəgə qatı *fəraq gəldi*, qatlanmadı, buldır-buldır gözünün yaşı rəvan oldı

Gözden düşürmək

Bir-birinə söylemək.

Gözə durmaq:

Nankörlük eden birinə söylenən söz Allah nankörlüğün cezasını seni kör etsin anlamında

Mən Qazanın ne'mətini çox yemişəm, Bilməzsəm, *gözümə tursun*

Göz gezdirmək:

Dikkatle etrafa bakmaq

Sağlən solına *göz gəzdirdi*, oğlancuğunu görmədi

Göz kaçırmək

Gizlice bakmaq; biriylə gözgöze gəlməmək üçün gözlerini başqa tarafa çevirmək.

Göz qaçubən könül alan görklüsünün boynın öpəm

Gözü kəlmək:

Elde edemediği bir şeye karşı isteği sürmək; elde edemediği bir şeyi kəskənmək

Göz qalubən könül alan anın görklisi olur

Gözü kərmək:

Açlıktan yorgunluktan gözleri iyi görəmez durumda olmaq

Qarnın acıqmamışkən, *gözün qararmamış* ikən bu ağacı qoparı gör

Gözü tutmaq:

Hoşuna gəlmək, gönlünce olmaq, gəvenmək

Gözün kimi tutarsa, könlün kimi sevərsə, ana varğıl

Hacət dilədi

Allah'tan yerinə gətirilməsi beklenen dilek

Dirsə xan *dışı* əhlinin sözilə ulu toy elədi, hacət dilədi

Hakka vasil olmaq:

Vəfat etmək.

Beyrək padşahlar padşahı *həqqə vasil oldı*, bəllü bilsün, - dedi

Helək kəlmək:

Öldürmək, mahvetmək.

Buğa dəxi oğlana sürdi gəldi. Dilədi ki, oğlanı *həlak* çılaydı.

Helək kəlmək:

Öldürmək, mahvetmək.

Buğa dəxi oğlana sürdi gəldi. Dilədi ki, oğlanı *həlak* çılaydı.

İnlelelere girmek

Ağlaşmaq, feryat etmək, güngür hüngür ağlamak

Qan qusdurmaq

Büyük sıkıntı və eziyyət çektirmək

...dəmür yaylı qıpçaq məlikə qan qusduran, gələbəni qazanın qızın ərliklə alan oğuzun ağ saqqallı qocaları görəndə ol yigidi təhsinləyən...

Qocanın ağzın sögmək

Aşağılamaq

Ağ saqqallı *qocanın ağzın sögdi*

Qulağına qoymaq

Duymamazlıktan gəlmək

Ərin sözünü *qulağına qoymaz*

Qulaq urub

Dinləmək

Dinləyəndə ümmət görkli

Qoltuğına qısılmağa gəlmək

Kız dilemək, elçilik etmək

Gen ətəgünə, tar *qoltuğına* qısılmağa gəlmişəm

Qulak vurmaq

Edep- ərkanla dinləmək

Qulaq urub dinləyəndə ümmət görkli

Quv quvalamaq

Söz- sohbət etmək

Quv quvaladı, din dinlədi

Kan dökmək

Kahramanlık, hünər, yığitlik göstərmək

Əgrək aydır: Mərə, Tərs Uzamış, baş kəsib, *qan tökmək*

Kanı kaynamak

Samimiyət hissi duymaq, tanımaq.

Eylə olsa, xanım, Beyrəgin *qanı qaynadı*, ədəblə yab-yab gerü döndi

Kan kusdurmaq.

Zulüm etmək, mahvetmək.

Varıban dəstursuzca Bayındır xanın yağısın basan, altmış bin kafərə *Qan qusduran* Gəflət Qoca oğlu şir şəmsəddin çapar yetdi

Kan yaş dolmaq

Gözləri dolmaq, kederlenmək

Bu halları gördüğündə Qazanın qara qıyma gözləri *qan-yaş toldu*

Kara giymək

Matem tutmaq, yas tutmaq

Banıçiçək qaralar geydi, ağ qaftanını çıxardı

Kara sarınmaq

Yas tutmaq

Anam mənüm üçün gög geyib, *qara sarınsun*

Kar etmək

Tesir etmək, tesirini göstərmək

Tərs Uzılmışın sözi Əgrəgə *kar eylədi*

Kar kılmaq

Tesir etmək, etkisini göstərmək

Oğuz Dəpəgözə *kar qılmadı*, ürkdi, qaçdı

Koltuk kısımaq

Gizləmək, gizlice

Altmış tutam sür cidasın *qoltuq qısub*, ol kafərin qarşusından süsəm, - dedi, süsəmədi

Korku vermək

Korkutmaq

Alp ərə *qorxu* vermək eyb olur

Korku düşmək

Korkmaq

Çobanın içinə *qorxu düşdi*

Kökünü kəsmək

Soyunu kırmaq

Varmazuz, *kökümüz* kəsər, həpümüz qırar, -dedilər

Kulağın almak

Ne yapacağını öğrenmək

Boyu uzun, beli incə Burla xatun boynilə *qulağın aldı*, düşdi

Kulağına ses tokunmaq

Kötü ses duymaq

Böylə dikəc oğlanın *qulağına səs toqundu*

Kulağın Kaldırmaq

Şübhələnmək, ne isə duymaq

At başını yuqarı tutdı, bir *qulağın qaldırdı*

Ödüyarılmaq:

Korkmaq.

Oğlı Qıyan Səlcüğün *ödi yarıldı*

Salı verdilər

Sərbəst bırakmaq

Həsud kafərlər bağlamadılar, *yuların* sıyırıb salı verdilər

Soy soyladı

Soyu hakkında iyi şeyler söyleyip soyunu ululamak

Dədəm Qorqut boy boyladı, soy soyladı bu Oğuznaməyi düzdi-qoşdı, böylə dedi

Sözi sımaq - sözü yere düşmək:

Sözü dinlenmemək

Oğlan anasının *sözün sımadı*

Şivən düşmək:

Feryat etmək - feryat koparmak

Ap-alaca ordusuna *şivən ginü*

Taht vermək:

Hâkimiyet vermək.

Hey Dirsə xan! Oğlana bəglik vergil, - ərđəmlidir

Tıka-basa yemək:

Açgözle yemək

Ocağına buncılayın övrət gəlsün... Gəldin ol kim saldıran soydır, sahadanca yerindən uru turar, əlin-yüzün yumadan toquz bazlamac ilə bir küvlek yoğurd gevezler, toynca *tıqa-basa* yeyer, elin bögrünə urar, aydır

Toyum olmaq:

Ganimet kazanmaq, ganimet elde etmək.

Qalaba *toyum* oldu; Yigit bəylər *toyum* oldu

Uz düşmək:

Sözü doğru olmaq

Günlərdə bir gün Yegnək oturub bəglər ilə söhbət edərkən Qaragünə oğlu

Budağıla *uz düşmədi*

Yandı bağrım (bağrı yanmaq):

Dert, üzüntü çekmək, çox acı duymaq

Yandı bağrım, *göynədi* içim

Yere düşmək

Attan inmək

Bədəvi atının boynın qucaqladı, *yərə düşdi*

Yere koymək

Yere, toprağa hürmetlə secde etmək, namaz kılmək

Ağ alınların *yərə qoydılar*

Yere salmaq

İndirmək, Aşağı indirmək

Şekli Məligi bögirdibəni Qazan bəg atdan *yərə saldı*

Yere vurmaq

Yenmək, hiçə çıxarmək

Dəli Domralı götürdi, *yərə urdı*

Yer gizləmək

Gömülmək. Ölüp toprağa gömülmək

Əcəl aldı, *yer gizlədi*. Fani dünya kimə qaldı

Yer gözetmək

Yer göstərmək, saygı duymək

Ol gün namərdlər, müxənnətlər sana *yer gözətdi*

Yer öpmək

Baş eğmək

Gəlin *yer* öpdü, aydır

Yığanaq yarılmaq

Yığnağın parçalanması, yıkılması.

Bu *yığanaq* yarıldı, içindən bir oğlan çıxdı

Yığnaq eyləmək

Yığılıp vuruş etmək

İç Oğuz, Taş Oğuz bəglərin üstinə *yığnaq* etdi

Yurduna konmaq

Vatanına gəlmək

Oğuz genə əyyamda gəlüb, *yurdına* qondi

SONUÇ

Türk Dili'nin en önemli eserlerinden biri de hiç şüphesiz Dede Korkut hikâyeleridir. Bir buçuk asır önce tanıtılan bu eser için farklı disiplinlerde, farklı coğrafyalarda birçok verimli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan birini de Azerbaycan sahasında Prof. Dr. Ağamusa Axundov yapmıştır.

Prof. Dr. Ağamusa Axundov Dede Korkut hikâyelerine leksikografi olarak Dede Korkut'un izahlı lügati adlı bir sözlük hazırlamıştır.

Yapılan bu sözlüğün çevrilmesindeki amaç 2400' e yakın kelimenin ve 86 deyimın anlamsal ve bilgisel manalarını gerçek ve mecaz anlamlarıyla görsel olarak sunulmak istenmesidir.

Ayrıca bu eserin incelemesi yapılarak 1070 isim, 670 fiil, 350 sıfat, 120 zarf, 47 zamir, 30 edat, 19 bağlaç, bulunmaktadır. Köken olarak baktığımızda 300 kelime Arapçadan 120 kelime Farsçadan geçmiştir.

Sonuç olarak Dede Korkut hikâyeleriyle ilgilenenlerin sözlükte geçen anlamlarına bakarak daha iyi şekilde anlamaları amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. AKSOY, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, İstanbul, 1993.
2. ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut kitabı*, Ankara, 2008.
3. ALTAYLI, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara, 2005.
4. AKDOĞAN, Yaşar, *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük*, İstanbul, 1999.

Azerbaycan Türkçesi üzerine seçme metinler (çeviri, inceleme, sözlük)

ORIJINALLIK RAPORU

% 17	% 17	% 0	% 0
BENZERLIK ENDEKSI	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BIRINCIL KAYNAKLAR

1	acikerisim.deu.edu.tr	% 9
İnternet Kaynağı		
2	ebitik.azerblog.com	% 4
İnternet Kaynağı		
3	www.anl.az	% 2
İnternet Kaynağı		
4	www.tded.org.tr	% 1
İnternet Kaynağı		
5	lara_odaklanacak	% 1
İnternet Kaynağı		
6	www.folklorinstitutu.com	% 1
İnternet Kaynağı		

Alıntılarını çıkart

Kapat

Eşleşmeleri çıkar

< %1

Bibliyografyayı Çıkart

üzerinde

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Kayseri’de doğdu. İlk tahsilini Kayseri Kadir Has İlköğretim Okulu’nda yaptı. Lise tahsilini Kayseri Fevzi Çakmak Lisesi’nde ve üniversite eğitimini Kars Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı.

Mücahit KARAKAYA

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres: Tavlusun Mah. Atatürk Cad. Elif Apt. No:21

Melikgazi / Kayseri

e-posta: mucahit.karakaya29@hotmail.com